

AZ

ERDÉLYI ÉS BÁNÁTI

GYÓGYSZERÉSZET

TÖRTÉNETE

IRTA

DR. ORIENT GYULA

ORVOS-DOKTOR ÉS GYÓGYSZERÉSZ-DOKTOR.

A ROMÁN KIRÁLYI EGYETEMEN KOLOZSVÁRT A BIOLOGIAI ÉS TOXIOLOGIAI
ANALYZIS ELŐADÓJA, A „ROMÁNIAI GYÓGYSZERÉSZEK ÁLTALÁNOS
EGYESÜLETÉNEK” VÁLASZTMÁNYI, A „SOCIÉTÉ FRANÇAISE
d'HISTOIRE DE LA MÉDECINE PARIS” RENDES TAGJA,

A „GESELLSCHAFT FÜR GESCHICHTE DER
PHARMACIE” NEMZ. EGYESÜLETÉNEK
ROMÁNIAI KÉPVISELŐJE

STB.

„MINERVA” IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET NYOMÁSA
CLUJ-KOLOZSVÁR

1926.

ELŐSZÓ.

Prof. Dr. *Guiart* lyoni egyetemi tanár, a kolozsvári egyetemen az orvostörténelem tanára azon megtisztelő felszólításban részesített, hogy a párisi orvostörténelmi társulat „Société Française d'Histoire de la Médecine“ részére írjam meg az „Erdélyi Gyógyszerészet Történetét“, hogy azt nevezett társulat kiadványaiban sorozatosan közölhesse.

E megtisztelő kérés teljesítésére készséggel vállalkoztam, de bizonyos aggodalmak között fogtam hozzá.

Az „Erdélyi Múzeum Egylet“ keretében felállított „Gyógyszerészi Múzeum“-om részére főleg Erdély területéről közel 30 éven át gyűjtött tárgyaknak felkeresése, rendezése, különösen pedig a gyűjtött tárgyak származási idejére vonatkozó hiányos adatokra visszagondolva, a szép feladat teljesítését kivihetetlennek véltem.

A történetírás legbiztosabb alapját az úgynevezett *kútfolkben* találja fel. Ez alatt értjük a történelmi műemlékeket: szobrok, felíratok, építmények, érmek, stb., továbbá írott közleményeket, különösen, amelyek közel esnek a kor eseményeihez. Dr. *Ernyei*-nek, a budapesti múzeum kiváló őrének, *Schwartz Ignác*-nak Erdélyi gyógyszerészet-történelmére vonatkozó s a szaklapokban közölt egy-két értékes adatán s Dr. *Demkó K.* A magyar orvosi rend története című művén kívül egyéb közvetlen kútforrásra alig akadtam. Ezen számottevő okokból az erdélyi gyógyszerészet történetének kutatására vonatkozó adatok összegyűjtését elsősorban a megye és város történetét tárgyaló monografiákra, tanulmányokra, továbbá múzeumi levelestárakra — mint közvetlen és feltétlenül hiteles forrásokra — kellett fektetnem. Örömmel tapasztaltam azonban, hogy a városok archivumai az

erdélyi gyógyszerészet történelmére vonatkozó több értékes adatot tartalmaznak.

Annyi háborús viszontagság között szinte csodálatos, hogy Erdélyben oly sok törvényhatósági és családi levéltár épségben megmaradt. Egy-egy élet szükséges ezeknek átkutatásához és csak akkor kezdődik az alapos történetírás, ha Kolozsvár, Brassó példájára a többi törvényhatóságok történelmi oklevéltárai is a sajtó alól kerülnek.

Talán megközelítőleg teljes munkát tudnék végezni, ha az erdélyi városok, megyei székhelyek és szerzetesek levéltárainak anyagát átkutathatnám s a gyógyszerészetre vonatkozókat összegyűjteném és ha mindezekre elegendő idővel és anyagi készséggel rendelkezném. Erre azonban több okból nem gondolhatok.

Miután megfelelő bevezetés és keret nélkül — a gyógyszerészet történetére vonatkozó fejtegetést — még a szakérdeki részleteket sem lehet kellőleg értékelni, szükségesnek tartottam, hogy a gyógyszerészet történetét a legrégibb időktől kezdjem s vezessem azon a fonalon, amelynek során a gyógyszerészet története összefüggő egésznek képezhet. Az ember történelmében a gyógyszereknek ép oly fontos szerepe van, mint az egészségnek és betegségnek s ha történelem a társadalmi élet iskolája, a gyógyszerházak történelme talán még fontosabb tanúságokat rejthet magában az emberi élet fentartására, mint a történelmi hősöknek leginkább embertársaik pusztításával járó cselekedetei. A munkát megkezdtem. Ezek után már a mai kor gyógyszerészgenerációjának lesz jövőbeni feladata, hogy az erdélyi gyógyszerészet történetének keretét szélesbítse, mélyítse s emelje arra a piedestálra, amelyet gyógyszerészet-társadalmi hivatottsága megkövetel.

Kolozsvár, 1926. november hava.

Dr. Orient Gyula.

Bevezető.

A faji összetartozás hatalmas érzésének megnyilatkozását látjuk abban, hogy a betegeken és gyámoltalanokon segíteni akarunk. Innen ered az a tudatos ösztön is, hogy az élet fenntartására a test természeti szükségleteinek kielégítésére első főfeladat: az egészség.

Hogy az első emberek a létért való küzdelem között kapott, esetleg más, természetokozta bajokat, habár kezdetleges eszközökkel is megszüntetni, azaz gyógyítani igyekeztek — kétségtelen. Az emberiség szellemi fejlődésével természetszerűleg együtt járt a testi szenvedések megszüntetésére irányuló törekvések fejlődése is, vagyis a tulajdonképpeni szakszerű orvoslás. Évezredekön keresztülvonuló ezen regenerációs törekvésre tehát bátran kimondhatjuk, hogy az orvoslás is csak oly régi, mint maga az emberiség.

A tulajdonképpeni szakszerű orvoslás fejlődésének kiindulási pontját eleinte Görögországban keresték. *Layar* francia, *Ebers* német híres aegyptológusoknak — akik több ízben és hosszú időközön át beutazták Egyiptomot és Nubiát s évtizedeken át ásatásokat végeztek — az ásatásokból felfedezett papyrus-tekercsek — „Papyrus Ebers“ — nagyszerű caligrafiáinak kibetűzésével és megfejtésével sikerült bebizonyítaniok, hogy az orvoslás Egyiptomban a görögöknél sokkal régebben már virágzó korszakát élte.

Mialatt Európában még javában tartott a kőkorszak és az emberek félig vad állapotukból még annyira sem tudtak kiemelkedni, hogy az ércekkel

való bánást ismerték volna, azalatt Elő-Ázsiában egy turáni népfaj már 10.000 évvel ezelőtt a műveltségnek oly magas fokára emelkedett, hogy a mi tudásunk — a technikai haladásról nem beszélve — alig különbözik eme ősrégi népekétől. Az Euphrat és Tigris, e két folyam-vidék legrégibb lakóinak: a sumirok, babilóniak és assiroknak a nyelve elveszett, világvárosaik: Babilon és Ninive eltűntek.

A két folyam közének lakói csatornázták és tették művelhetővé az Euphrat mocsarait. Őket tekintik az ékírás feltalálóinak. Kr. e. 2800 évvel a Közép-Ázsiából bevándorolt szemita népek előtt ők voltak e terület uralkodói.

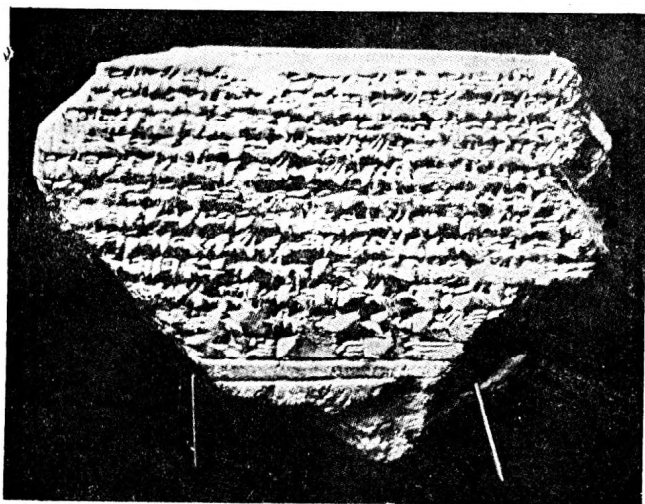
A babiloniak történelme nem méterhosszú papyrusokra volt letéve, hanem 17—24 cm. különböző nagyságú napon szárított, vagy kiégetett agyagtáblácskákon. *Layar* francia kutató volt az első, aki az ékírásos könyvtár városát, Ninivét felfedezte. Tellokban (azelőtt Logos) a francia konzul *Bosrah M. de Sarzec* 1894-ben egy teljes 33.000 téglából álló könyvtárt fedezett fel, mely Kr. e. 2700-ból származott. E táblácskák számokkal vagy más jelekkel voltak szép sorrendben ellátva. Mi gyógyszerészek e babiloni táblácskákra azért tekintünk érdeklődéssel, mert e városban volt egy *Nebo* (babiloni Aesculap) templomának nevezett épület, ahova a betegeket vitték s amelyben kórház, vagy éppen orvosi iskola volt elhelyezve, ahol gyógyszereket is készítettek.

A babiloniak gyógyászata nagyrészt igézésből állott, de a kezdetleges farmakológiai ismeretek gyakorlásának is jutott tér.

Sayce munkái révén az ékírásos táblákból számos gyógyszernek az előállítási módjával ismerkedhetünk meg.

Étvágygerjesztésre például a következő recept szól: „Igyál pálmabort és . . . fel. Hogyha emellett gyomorégésed állana elő, szerezd meg magadnak a birka szívének a bőrét, élő szunyog, céd-

rusfa muk salátát, vagy
és kharkhast. Ez az öt dolog összekeverve egy pohárba öntve, védelmet nyújt a fájdalmak ellen.“

Agyagtáblára ékírással írott, 5600 éves babyloniai recept.

A gyógyszerertár-intézmény eredete mélyen bele-
nyúlik a múlt idők misztikus világába. Prototy-
pusa időszámításunk szerint már 2000 évvel ezelőtt
fellelhető a pharaók birodalmában, a Nilus-parti
kultúra keretében, a nagy gonddal fenntartott tem-
plomokban, olyan tökéletességgel, hogy Georg
Ebers ezt a templomrészt — melyben a papok az
orvoslást gyakorolták — *Hun-szobáknak* nevezte.
E templomrészben, mely gyógyszerertári labora-
toriummal volt egybekapcsolva, készültek a gyógy-

¹ I. Berendes: Über Klosterapotheken. — Pharm. Post.
1909.

szerek és az isteneknek szánt füstölőszerek — előírások, receptek szerint.

Prof. J. Guiart szerint az egyiptomi gyógyszer-tan sok gyógyszert foglal magában, melyekről művében,² a következőkben emlékezik meg: *A berlini orvosi papyrusok*-nak gyógyszer-tani fejezete nem kevesebb, mint 170 előírást foglal magában és az eddig ismert orvosi papyrusok több mint 500 orvosságot említene, amelyekről *Loret majdnem teljes* névsort ad.

Az ásványi anyagok közül az ólomsókat, különösen a sulfátot, a rézacetátot, mint hashajtót használták, a vasoxidot a vízkór ellen, használták még az antimonoxidot, a kalium nitrátot, magnesiumot, meszet és kőolajat.

A növényi eredetű orvosszerek azonban dominálók. Így a *punica granatum* gyökerét taeniák ellen használták; az ébenfa hamuja szemviznek alkatrészét képezte; a *cedrus* fűrészporának enyhítő hatást tulajdonítottak; a *bacca juniperit* már akkor húgyhajtóként alkalmazták; az ópium, mint csillapító szirupkészítményekben szerepelt; a *camilla* olajat külsőleg bedörzsölésre használták; a *scillát* Alsó-Egyiptom *Pelusium* — most *Tineh*-nek nevezett — városában vízkór ellen, a *capillus veneris*-t angina ellen alkalmazták, a *helleborust* viszont elmebaj ellen. A fokhagymának oly nagy szerepe volt az antiszeptikumok között, hogy azt a gyógyszerészeti monopoliúmává tették és szentségtörést követelt el az, aki abból engedély nélkül evett. A ricinust nagyon kedvelték, amelyet, Ebers papyrusa szerint, székrekedés ellen használtak, a magvakból néhány szemet véve sört ittak rá. Ugyanezen magvakat megtörve és olajjal keverve kenőcs alakjában hajnövesztésre, vagy mézzel keverve fájdalmak ellen használták. A ricinus-magvak olajának kisajtolásá-

² Dr. Jules Guiart prof. d'Histoire de la Médecine aux Universités de Cluj (Roumanie): La médecine au temps de Pharaons. — Biologie Medicale, Paris 1922.

hoz jól értettek, ez az olaj még világításra és gyógyedő sebek bekötözésére is szolgált. A növényi gyógyszerek között szerepelt a menta, coriander, absinth, a lotus, gentiana, sinapis, aloe, mandragora, sáfrán, cassia, colchicum, belladonna, celler, retek, az acanthus bele, a len-mag. A növényi eredetű gyógyszerek között fel vannak sorolva még a különböző cucurbita fajok, használták a különféle mézgákat, storaxot, gyökereket és a terpentinnel bizonyos termékeit, keserű főzteket, árpalevet, sört, olajat és ecetet.

A gyógynövények egy része a templomokat környező kertekből került elő, melyeket a papok gondoztak és tartottak fenn. Így válik érthetővé, hogy bizonyos templomok romjai között orvosi növényeket még most is lehet találni.

Többnyire népies gyógyszerek voltak használatban. A Nilus keskeny medencéjében elhelyezkedett s rohamosan fejlődő és terjeszkedő egyiptomi népkultúra miatt a gyógyszereket szolgáltató flora nem fejlődhetett. Mivel a pyramisok országában a belsükséglet nem volt fedezhető, a papok arról is gondoskodtak, hogy a szükséges növényeket és gyógyszereket még az igen távoli vidékekről is meghezassák. A Deir-el-Bahar-i templom baloldali oszlopcsarnokának érdekes domborművein van megörökítve, hogy mintegy 3500 évvel ezelőtt Hatszopsitu királyné miként küldött egy expedíciót Pount tájékára (Arábia), hogy tömjénfákat és más aromatiszt növényeket hozzanak, amelyeket nagy költséggel ültetett el az első füvészkert létesítése céljából, az akkori kor meglepően előrehaladott civilizációjának világos bizonyítékául.

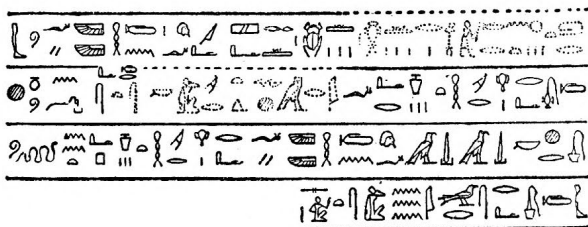
Az állati eredetű gyógyszerek közül a mézet alkalmazták leginkább. Használatos volt még a tehén, szamár, kecske teje és a női tej, a szarvas szarva, a castor olaja. Felhasználták gyógycélokra a marha máját, epéjét, különböző állatok háját és véréit, az emberi agyat, sőt még az emberi vizeletet

is. A krokodil, oroszlán, a kutya ürüléke, a szarvas-
bogár, a gyík, teknősbéka szintén az egyiptomiak
„materia medica“-jához tartozott.

Hieratikus írás

Hieroglifás írás

A pontozott
betűk
eredetileg
vörös tintával
íródtak.

OLVASÁSA: *Különféle boszorkánykodást elűző gyógyszer.*
Egy nagy bogárnak (Carabus) vágd le a fejét,
mind a két szárnyát, melegítsd zsírral és tedd
fel. Ha elűzni akarod, úgy melegítsd a fejet és
a két szárnyat kigyózsírban és itasd meg az
emberrel. (Berendes: Gesch. der Pharmacie
után.)

Az egyiptomiak a „hieroglifás“ és „hieratikus“ két írásfé-
lét használták.

A hieroglif képirásos írásjeleket díszítés céljából vájták
kőbe a régi egyiptomiak, köznapi használatra azonban a hie-
ratikus (kurzív) írást használták, amely a hieroglifás írás
rendszerén alapult ugyan, csak hogy az egyes írásjelek már
nem eredeti, határozott alakjukban jelennek meg, hanem az
írásjegyként szereplő képek csak halvány körvonalalaikban
vannak rajzolva.

Olvasásuk jobb oldalról kezdve balra folytatódik.

Fárasztó volna mindazon gyógyanyagokat fel-
sorolni, amelyek a régi Egyptom templomaiban al-
kalmazva voltak. De lássuk csak, miként jártak el
a papok a gyógyszerek elkészítésénél.

Minden templom szentélye mellett volt egy laboratoriumnak nevezhető rész. Itt készítették nagy gonddal és fáradtsággal a kivonatokat és az istentisztelethez való illatszereket. Az egyiptomi papok egyszersmind az ókornak első orvosai, valamint első gyógyszerészei voltak, akik orvoslás mellett gyógyszereket is állítottak elő. Számos régi orvosi vény nemcsak az orvosi papyrusokon szerepel, hanem kőbe is van vésve és a templomok laboratóriumának falait díszíti. A laboratóriumok rendszerint a templom fedett részében voltak elhelyezve s csak a beavatottak részére voltak megközelíthetők és összeköttetésben állottak a nagy kórteremmel. A laboratóriumban voltak felállítva az összes műveletekhez és a gyógyszerek készítéséhez szükséges összes műszerek. Némely dombormű fogalmat ad arról a tevékenységről is, ami a laboratóriumban folyt.

Egykori aegyiptomi gyógyszerészi laboratórium. (Prof. Guizart után.)

Általában minden alkatrészt összezúztak, felfőztek és vásznon átszűrtek. Kivonó szerül majdnem mindig a vizet használták. Szükség esetén extractióra alkalmazták a papok a bort, sört, árpa-levet, tejet, olajat, sőt még a vizeletet is. Minden gyógyszert mézzel édesítettek s melegen reggel és este adagoltatták.

A receptura igen complicált volt; belsőleg decoctumokat, mixturákat, pilulákat, globulusokat, pastillákat, porokat, electuariumokat rendeltek; külső használatra cataplasmát, kenőcsöket, tapaszokat, borogatásokat és pomádékat alkalmaztak.

Az előírások olvashatólag voltak megírva, néha azonban hosszadalmasak. A mennyiség nem súlyban nyert kifejezést, hanem rendszerint a következőkben volt jelezve: egy kevés, nagyon kevés, egy kis darab, néhány szem, stb. Némely előírás valóban böles és ésszerű volt, de voltak hasznavehetetlen előírások is.

A polypharmacia nem mai keletű, mivel olyan egyiptomi vényt is találtak, amely nem kevesebb, mint 35 alkatrészt foglalt magában, ami nem is képzelt terjedelem. A rendelvények nem voltak mindig elég világosan megírva. Így a gyógyszerek igen gyakran *symbolicus* nevekkel voltak jelölve: „Osiris növényének“, „Isis könnyének“, a bürök egyik fajtát „Bubastis szívének“, a sáfrányt „Osiris vérének“, a scillát „Set szemének“, stb. nevezték el. Ezeket a neveket később megtartották a középkori alchémisták is, akik szerették magukat *mysticismussal* körülvenni és akik — miként az egyiptomi papok — a laikusokkal nem akarták magukat megértetni.

A későbbi időkben írott vények formulája már alig különbözik a mai kor orvosi receptjeitől; ugyanis az előírt gyógyszerek sorrendjét már az időben is a hatóanyag (*remedium principale*) előírásával kezdték meg, melyet követett a vívőszer (*vehiculum*) és végül az ízjavító (*corrigenta*) fejezte be.

A „Papyrus Ebers“ szerint például az egyiptomi patikárius, a következő recept szerint készítette el, a gyomorfájdalom elleni gyógyszert:

Keménymag	$1\frac{1}{64}$
Libazsir	$1\frac{1}{8}$
Tej	1 Dena (Cnat) ¹

vagy a vízelethajtóul rendelt gyógyszert:

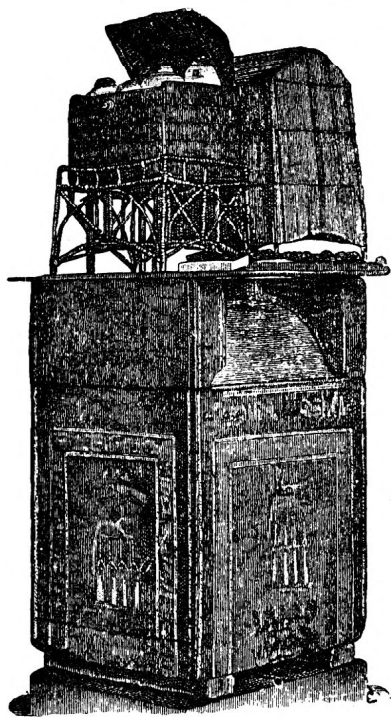
Méz	1
Szent János kenyér pora	1
Vitex agnus pora	1

Egy pilula készítenő.

¹ Egy dena = 0.608 liter.

A főbb gyógymód, amit az egyiptomiak alkalmaztak, a *hajtó* és *allövet* volt; valóban azt hitték, hogy minden tápszer felesleget tartalmaz, aminek fölhalmozódása sok betegségnek a forrása, miért is a koronkénti kiürítéshez folyamodtak.

A betegek kezelése — akárcsak a mai időkben — úgy történt, hogy a templomba hozott betegek, a

Mentuhotep aegyiptomi királyné házi gyógyszerára
(3700 évvel ezelőtt).

papok által részesültek orvosi kezelésben és a szükséges gyógyszerelésben, vagy pedig az orvosi papok meghívására a beteget lakásukon látták el a szükséges utasításokkal és gyógyszerekkel. A magasabb rangúaknak házi orvosaik és házi vagy hordozható gyógyszerértáraik voltak. Egy ilyen házi gyógyszer-tára volt *Mentuhotep* királynénak (XI. Dinastia, Kr. el 1780. évvel), melyet Thebai sírboltjából ás-

tak ki. Ez a házi gyógyszerár a berlini királyi múzeumban van jelenleg elhelyezve s egyik ritka ékeségét képezi az ott összegyűjtött egyptologiai tárgyaknak. Mentühotep királyné házi gyógyszerára fából való, gyönyörűen díszített, ívelt fedelű, elefántesont gombokkal elzárható szekrényt képez, amelynek rekeszeiben vannak elhelyezve a finom szalmafonatu kosárkák s e kosárkákban öt alabástrom és egy szerpentinből való, különböző gyógyszerket tartalmazó, papirusdugóval elzárt edényke. Az edényké mellett két kis kanál és egy kis zöldszínű Fayence-csésze, valamint 25 különböző gyógygyökér volt elhelyezve. Az egyik kis fakanál művészi faragású, a szeretet istennőjének, Hator-nak a fejével, a másik fából és ébenfából való kis mérítő kanál.

I. Gyógyszerészet a görög-római korban.

HERODOTOS szerint az egyiptomi orvoslás, főleg pedig a gyógyszerek, „Materia medica” ismereteinek közvetlen örökösei a görögök voltak. Hypocrates, Celsus, Dioscurides, Plinius, Galenus és mások révén az orvoslás és a gyógyszerek elkészítésének ismerete a görögöktől Rómába, majd északra és nyugatra, kiváltképpen Németországban terjedt el.

A régi görögök és rómaiak idején a gyógyszerek rendelését, eladását az orvosok maguk végezték. Mindezek dacára vannak a gyógyszerészet történelmének fonalának megerősítésére olyan adatok is, amelyek arról tanuskodnak, hogy már a régi görögöknél (különösen Theophrastus bölcész idejében Kr. e. 372—287) volt az orvosokon kívül még olyan szekta is, melyek tagjai füvek, gyökerek gyűjtésével, beszerzésével és ezeknek eladásával foglalkoztak. Ezekből az úgynevezett „Rhizotomosz”-októl (gyökér v. növényvágók) vásárolták az orvosok az orvosláshoz szükséges nyers anyagot, sőt némely gyógyszerkeveréket is.

A régi rómaiak a növények gyűjtésével és egyszerűbb növényi eredetű gyógyszerek eladásával foglalkozókat „Herbarii”-nek nevezték. Rómában különösen Augustus idejében a gyógyszerrel kereskedőket „Pharmacopolae”-nak hívták s többnyire a fórumon voltak találhatóak. Ezek egyik-másikát, különösen akik vándorolva magukkal hordozták az eladásra szánt gyógyszereket, „Pharmacopolae circumforanei” vagy egyszerűen „Circulatores”-nek titulálták, ha pedig tabernákban árulták gyógyszereiket „Sellularius” (ülő, állandó helyhez kötött) volt a nevük. Amint ugyanis az orvosok Rómá-

ban megtelepedtek, „*taberna*“-t, bódét vásároltak, mely a fórumokon és a szélesebb utcákon volt felállítva. Az antik római építésmód ugyanis olyan volt, hogy a ház földszíntjének sem ajtaja — az egy vestibulumon kívül — sem ablaka nem volt az utca felől, ellenben az emeletet ablakok, erkélyek díszítették. Ez a szokás a római családeletről folyt, mely egészen elzárkózott a külvilágtól. Így tehát a mai értelemben vett és szokásos boltok nem voltak a lakásokhoz kapcsolva. A kereskedők, mésszárosok, illatszerárúsok, stb. az utcákon és köztereken felállított, a mai vásári bódékhoz hasonló, úgynevezett *taberna*-kban, polcokra (théka) rakva árulták szereiket; innen az *apotheke* név eredete. Ilyen tabernákban osztogatták az orvosok is tanácsaikat, itt húztak fogat, itt köpülőzték betegeiket, itt árulták gyógyszereiket a sellulariusok. A sellulariusok bódéi a Capitolium lábánál voltak felállítva s a térnek e részét „*vicus unguentarius*“-nak is nevezték. A taberna külseje és az üzlet környéke tele volt hosszú sorokban felaggatott gyökerekkel, fűvekkel, csodálatos alakú szárított állatokkal.

A rómaiaknál az első korszakban, vagyis a császárság koráig a gyógyászatot többnyire a görögök művelték. A Rómában megtelepedett görög orvosok közül *Asklepiades*³ (született Kr. el 108-ban) arról volt nevezetes, hogy ritkán gyógyított gyógyszerekkel. Többnyire diatétát, hideg fürdőt, különféle testgyakorlatokat, masszírozást rendelt betegeinek. *Pamphilus* gyógyszerész⁴ (Kr. u. 2. évtizedben) a mentagra — állcsontbetegség — ellen — amely betegség ezidőtájt Rómában igen el volt terjedve — egy gyógyszert hozott forgalomba, amiből igen meggazdagodott. Növénytant is írt, amelyet azonban *Galenus* erősen megkritizált.⁵ *Menakretes* görög orvos szintén Rómában praktizált. E kitűnő orvos Tiberius császár háziorvosa volt. Számos értekezést írt a gyógyszerek elkészítéséről; tőle ered az *emplastrum*

³ *Celsus*, III. 4. —

⁴ *Galenus*, 13, 68.

⁵ *Galenus*, tom. XI. 792.

⁶ *Galenus*, 12.839 és 842.

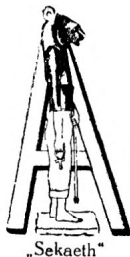
diachylon készítése is, amely lényegében teljesen meg-
egyezik a maival.

Betegek számára a gyógyszereket ezidőtájt is még
maguk az orvosok készítették. Az orvostudományok fej-
lődésének, valamint a gyógyszerek ható részeinek kinye-
rése s ezzel célszerűbb előállítására irányuló haladás
egyik forduló korszakát jelentette *Galenus Claudius*
(született 131-ben s meghalt 200-ban Kr. u.). A régi ró-
mai kor e legkiválóbb orvosa Comodus császár udvari
orvosa volt. Galenus számos — mintegy 82 — munkát
hagyott hátra, melyeket arabs nyelvre is lefordítottak.
Az orvostudományok fejlődésének hatalmas előmozdí-
tója volt, olyannyira, hogy elmélete *Paracelsus* idejéig
(XV. század) első szerepet játszott. A még ma is hasz-
nálatos gyógyszerészi műveletek és a legtöbb gyógyszer-
nek elkészítési módja — minők a hatórészeknek a nyers-
anyagokból vízzel, borral való kivonása, gyógyborok,
illatos vizek, elixírek, stb. előállítása — tőle ered és eze-
ket még ma is az ő nevére *Galenus-készítmények*-nek ne-
vezzük. Említést érdemel, hogy Galenus már ezidőben
kivánatosnak tartotta, hogy az orvos munkaköre meg-
jelölést nyerjen s külön választassék a gyógyszerkészí-
tőtől, vagyis a gyógyszerészettől.

A gyógyszerészethez már közelebb állottak az úgy-
nevezett „*Pharmacopeus*“-ok („*Pharmacopei*“), „*Medi-
camentarii*“-ik és a „*Pharmacotrita*“-k (gyógyszerdör-
zsölők).

Tulajdonképpen gyógyszerészeket a rómaiaknál
Oribasius idejében (326—403) lehet találni. Ezek már
orvosi rendeletre, tehát előírás szerint készítették a
gyógyszereket s nemcsak városokban, hanem a vidéken
is feltalálhatók voltak. Az orvosi vénység elkészítésével
foglalkozókat „*Pigmentarius*“-oknak (pigmentum =
festékbalzsam) nevezték. Polgári tekintélyük e pigmen-
tariusoknak oly csekély volt, hogy pl. Theodosius Valen-
tinus császár nyilvános polgári hivatalok viselésétől el-
tiltotta őket. Később II. Pelagius pápa (578—590) a pa-
poknak tiltotta meg ugyanezen okból a gyógyszerész-
képzést.

II. Daco-román korszak.

RÓMAI orvostudományok empiriumra emelkedése és az orvosi működésnek a gyógyszerkészítéstől való kezdeti selectionalis ideje táján történt *Dáciának* a rómaiak által való meghódítása.

Erdély ősnépfaja a *dák* volt, akik a *Dáciát* bírták. Habár a nép eredetét homály fedi, a történelem feljegyzései szerint annyit tudunk róluk, hogy kulturális súlypontjuk Erdély volt s műveltebbek voltak, mint a germánok.

Ptolemaeus földrajzi író Kr. u. 150 táján egy eszmő jazyg (jász) helységet és 44 dák eredetű várost sorol fel Dácia, századokkal később Erdélynek nevezett területén. A dákoknak a szomszéd népekkel, különösen pedig a rómaiakkal való hosszas harcaikban el kellett tűnniök. A folyónevek, melyek sokkal szívósabbak a falvak, városok, várak neveinél, mert ezekre még a költöző népeknek is szükségük van, — mégis megsemmisültek; megsemmisültek a Dricca, Gilpit, Arine, Miliare folyónevek, pedig azokat a VII. században még a külföldön is ismerték egyesek, mennyivel inkább a mellettük lakók. Természetesen a kietlenség, lakatlan pusztaság nem azt jelenti, hogy egy pár halász-, vagy vadász-család nem húzódott volna meg a mocsarak, erdők mentén. Hiszen akkor kiveszett volna a Tisza, Körös, Maros, Temes, Olt folyók neve is. Minden úgy eltűnt, mintha a szél elfújta volna őket és ezzel Erdély őslakóinak kultúrája, a gyógyítás, gyógyszerelésre vonatkozó esetleges szokásai, ismeretei is.

A classicus írók feljegyzései révén mindössze körülbelül 300 dák szó maradt reánk. Hála *Pedanius Dioscurides* munkájának⁷ a művében tárgyalt orvosi növények görög nevei mellett synonymaként a Földközi-tenger számos népének nyelvéből vett nevekkal, köztük *dák* gyógynövény-nevekkel is találkozunk, melyek egynehányát *Grimm*⁸, *Lattyák*⁹ a gorál (hegyi lengyel) nyelv segítségével fejtett volt meg. Így: Kregzdyne = *Chelidonium maius*, Zova Ceva = *Sambucus nigra*, Olma-zielina = *Sambucus Ebulus*, mely növények bogyóiból pálinkát főztek, Trut — raz — dr. a. = *Citrus Colocynthis* (méreg, a széttépő), Prjand — zila = *Bryonia alba*, Tircozila = *Erythraea Centaurium*, Usazila = *Cynoglossum pictum*, Tind-zila = *Mentha piperita*, Mid-zela = *Thymus capitatus*, stb. *Tomaschek*¹⁰ a növénynevek *zila* szóvégzetének jelentőségére vonatkozólag azt állítja, hogy füvet jelent. Én úgy vélem, hogy a *zila* szóvégzet ugyanazon indogermán gyök, amelyikből a szláv gyök kisarjadt s amelyből a szláv *zelena* zöld szónak rövidítése is ered, amely ez esetben egyértelműleg növényre is vonatkozhatnak.

Dáciának meghódítása, de még inkább gyarmatosítása végett a rómaiak hatalmas táborhelyeket, népes városokat alapítottak Dáciában Kr. u. a 101—274. években.

Erdély őstörténelmének dák-római korszaka 173 évet foglal magában. Traian első erdélyi hadjáratától Aurelian császár uralkodásáig, vagyis a római uralom erdélyi alakulásától, annak teljes feloszlásáig.

A nagy népvándorlás azonban, amely egykoron a mai erdélyi részeken is végigzúdult, a római uralomnak e területen való eltörlését vonta maga után. A római

⁷ *Pedani Dioscurides Anazarbei de Materia Medica.* — Edidit Max Wellmann Berol. 1906. — 7.

⁸ *Grimm:* Gesch. d. deutsch. Sprache. — Spr. ed.

⁹ *Lattyák Sándor:* Nehány Dioscurides-féle dák növénynevről. — Botanikai Múzeumi Füzetek. — Kolozsvár 1919.

¹⁰ *Tomaschek:* Les restes de la langue dace. — Museon p. 33.

kultura megsemmisülésére azonban a legnagyobb esakást a későbben jövő barbár tömegek csoportjai mérték, akik rombolva pusztították azt a keveset is, ami a rómaiak idejéből még megmaradt.

E roppant megsemmisülés dacára, Erdély még mindig egyike azon hálás területeknek, ahol a régi római közéletnek és műveltségnek maradványai fellelhetők.

Az egykori római gyarmatok helyén az ekevastól, a csákánytól megbolygatott föld sokszor igen becses, a történelemre nézve pedig megbecsülhetetlenül értékes tárgyakat hoz a felszínre. E leletek közt a legtöbb a háztartási, ipari, művészeti körből valók. Orvosi, az orvoslás, vagy a gyógyszerészet történelmével vonatkozásba hozható leletek azonban a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Miután a Traian-korbéli Hyginus részletesen leírja a tábori kórházakat (valetudinarium), sőt szól a legiókat kísérő orvosokról, gyógyfürdőkről stb., — nem meglepő, de eseményszámba megy, ha a modern ásatások alkalmával tábori kórházakat tárnak fel, melyekből orvosi eszközök, esetleg gyógyszerüvegek kerülnek ki. Az orvos-történelemmel foglalkozók pedig érthető érdeklődéssel kísérik az ilyen ásatásokat.

A római világuralom idejében orvosok mellett a betegeteket a kenőcsfőzők (unguentarii, seplasiarii) is kezelték.

A különböző helyről való ásatási leletek arról tanuskodnak, hogy a római sereget kísérő orvosokon kívül orvos-speciálisták, s a gyógyszerészi foglalkozáshoz közelálló gyógyszer-speciálítást-készítők is voltak.

*Dr. Ernyei*¹¹ értékes közleményeiből vált ismertessé az a ritkabecsű gyógyszerészi vonatkozású római eredetű lelet, amelyet *Kazay* debreceni gyógyszerész mutatott be a XVIII. században. A lelet, melyet 1778. táján Veszprém megye Tapolczafő községében találtak, 5 cm. magas réztáblát képez. A réztáblán egy hajdani gyógyszerész-kolleganőnek cáfolhatatlan emléke van megörökítve, amelyen a következő felírás olvasható:

¹¹ *Dr. Ernyei I.*: Gyógysz. Értesítő, Budapest, 1898 — 386.

SIBILLA
 UNGUENTARIA
 LIBERTA
 SEPT: SEVERI IMP.
 VENDIT
 CROCOMAGNA
 INV. P.
 RHISPIA

A „*Crocomagna*“* szó jelentésére vonatkozólag dr. Ernyei a következő felvilágosítással szolgál: „Egyetlen előírást ismerünk „*Crocomagna Damocratis*“ név alatt. Ez amyllum, crocus, gummi arabic., myrrha és rózsalevelek porából gyúrt trochiscus massa. Vajjon ilyent árult-e Septimius Severus császár szabados kenőcsgyártója Rhispia (jelenleg Veszprém, Magyarország) utcáin?“

Egy másik egyidejű lelet arról tanuskodik, hogy a római uralom alatt Dácia területén is működtek orvos-speciálisták. Ilyen „szemorvos“-speciálista volt Cl. Corvus, kinek Erdélyben talált egykori címtábláján a következő felírás volt olvasható.

M. D.
 CL. CORVUS
 MEDICUS OCULARIS
 LEG. PANNICE.
 ———
 FLAVIUS MACER
 ET CONIUX BONA
 EX VOTO.

A római orvosok speciálításai. A római birodalom területén több olyan bélyegzőt találtak¹², melyek négy-szögletes rudacska, tábla, stb. alakúak, serpentin, steatit vagy palakőből készültek s amelyeken bevésett szöveg van. A szövegben rendszeren egy személy, esetleg az orvos neve, az orvosság megjelölése s a betegség, mely ellen az orvosság készült, van megemlítve. Ezek a szak-

* Valószínűleg „*Crocomagma*“.

¹² Dr. *Shnipson*: *Mouthy medical* 1857 évfolyamában több bélyegzőt ismertet.

irodalomban „*Signacula oculariorum*“ — szemorvosok bélyegzője — néven ismeretesek.¹³

Ugyanis a római orvosoknak bizonyos betegségek ellen titkos szerek, speciálitásaik is voltak. Elnevezésükre, akárcsak a mai nap, a betegség rövidített neve, az orvos, esetleg azon híresebb ember neve szolgált, aki a szertől meggyógyult. Az orvosságon fel volt tüntetve a használati utasítás és a valódiság jeléül esetleg a „védjegy“ is. Némely orvosnak több elterjedt speciálitása volt, mit igazolnak az eddig talált bélyegzők is. Pl. Lucius Vallatinus bélyegzőjének egyik oldalán „Evo-des“ szerét sebekre, másik oldalán a gyengébb „Croco-des“-t szembajok ellen ajánlja. A szemfájós classikus Rómában ugyanis nagy becsületben voltak a szembajok ellen használt collyriumok.

Ilyen signaculákat nálunk Erdélyben Gyulafehérvárott (Apulum) és Csákigorbón, Szolnok-Doboka megyében hoztak napfényre. A csákigorbói leletet a kolozsvári egyetemi múzeum őrzi, melynek felére kibővített képét alább mutatom be. E lelet eredetileg dr. Buday A. magyar nyelven közölte volt¹⁴, román szövegben dr. Lenghel¹⁵ orvos úr ismertette meg az orvostörténelemmel foglalkozó kartársakkal.

A hasábalakú bélyegző 3 oldalán a következő felírás olvasható, míg egyik oldala üresen maradt:

P. (ublii) Corcoloni(i) chelidonitum opobalsamatum ad caligines

P. (ublii) Corcoloni(i) dioxus ad aspri(tudium) et genas callos

P. (ublii) Corcoloni(i) diapsor(icum) opobalsam(atum) ad clari(tatem-sautudinem)

Római szemorvos specialitásainak bélyegzője. Csákigorbói lelet. (Fél nagyság.)

¹³ Momsen T.: Corpus Inscriptionum Latinarum.

¹⁴ Dr. Buday A.: Római felírás. — Kolozsvár 1914—1933.

¹⁵ Dr. Al. Lenghel: „*Signacula oculariorum*“ aflate mai nou în Ardeal. Clujul — Medical 1925. No. 910.

A csákgorbbói signacula-lelet szövegének értelme dr. Bologa¹⁶ determinálása szerint a következő:

A hasáb alakú signaculum egyik oldalán lefelől P. Corcolonius szemorvos neve áll genitivusban, azután az orvosságnak a neve s végül annak a betegségnek neve, mely ellen az orvosságot rendelni szokták. Tehát a signaculum megjelöléseiből a következőket tudjuk meg:

„*Publii Corcolonii chelidonium opobalsamatum ad calligines.*“

Chelidonium = chelidonium majus. Opobalsam (opos = növényi kivonat) = balsamodendrum kivenata. Caligo: általában látászavart, szemelsötétedést jelent.

Értelme a szövegnek: Publius Corcolonius, balzsamkivonatban oldott chelidoniumnak collyriuma, látási zavarok ellen.

„*Publii Corcolonii ad aspritudinem et genos cullos.*“

Dioxus = görögül di' oxus = ecetből. Aspritudo = görögül = trachoma. Gena = arc, szemet jelent.

Értelme a szövegnek: Publius Corcoloniusnak ecettel készült collyriuma, trachoma és szemcicatrice ellen.

„*Publius Corcolonius diapsoricum ad claritatem.*“

Psorikon = viszketés ellen. A gyógyszer készült 1 rész Kadmia (zinc-carbonat) és 2 rész chalkitis (vas és rézsulfat) ecetben való oldatából. Ad. claritatem = látás fokozására, derítésére.

A szöveg olvasása tehát: Publius Corcolonius, balzsamkivonatban oldott psorikonja a látás fokozására.

*Scribonius Largusnak*¹⁷ is volt *Diaglaucium* nevű collyruma, amelynek alkatrészei, valamint elkészítési módja pontos leírásából megtudjuk, hogy egy ilyen collyrium gyógyszerési szempontból minő alkatrészeket tartalmazott és hogy kellett azt szabályszerűen elkészíteni.

¹⁶ Dr. Bologa V.: Despre oculiştii romani în Dacia şi Pannonia. — Clujul — Medical 1925.

¹⁷ *Scribonius Largus* Designatianus: De compositione medicamentorum.

A nevezett „Diaglaucium“ a következő alkatrészekből állott:

	grammokban
<i>Rp. — Croci P. V.</i>	[10'5]
<i>Sarcocollae P. X.</i>	[39'0]
<i>Glucei succi P. XX.</i>	[78'0]
<i>Traganthi P. V.</i>	[19'5]
<i>Opii P. V.</i>	[19'5]

P = pondus.

X = denarius = 3'9 grammot jelent mai súlyban.

Ennek elkészítését Scribonius a következőképpen írja elő:

„A crocust esővízzel, azután a sarcocollát, opiumot és tragacanthát — előbb mindegyiket külön-külön kevés ugyanolyan vízben áztatva — készítsd collyriumokká és pedig mielőbb, amennyire lehetséges még azon a napon, mert ha sokáig hagyod a mozsárban, megkeményedik.“

Az orvosságokat a talált sigillum után ítélve 6—9 cm. hosszú kis rudacsákban árulták. Elkészülésekor az orvosságok tésztaállományuak voltak, constituensük tragacantha, gummi, keményítő, vagy ezeknek keverékéből állott, amelyekbe jól be lehetett nyomni a bélyegzőt. Az orvosság-rudacska megszáradása után törtek belőle egy darabkát s valamilyen oldószerben feloldva használták. Néha a szövegben az is meg van jelölve, hogy miben kell feloldani: ex ovo, ex aqua, e musto, e lacte, stb. Néha csupán az orvosság neve található a signaculumon, ilyenkor raktári áruval van dolgunk, mely esetleg többféle betegségnél volt alkalmazható.

A római orvosok recepturája elég változatos volt. Számos állati, növényi eredetű gyógyszer neve van megörökítve Celsus munkájában¹⁸ és sok oly gyógyszeralak, gyógyszerészi készítmény előállítási módja maradt reánk, amelyeket csekély változtatással a közelmúltban

¹⁸ *Celsus: IV. 7*

használtak, sőt még a mai nap is használatosak s a gyógyszerárak gyógykincse történetében fontosak.

Celsus mintegy 270 egyszerű szert ajánl. *Allati eredetű* gyógyszerek voltak a tojás fehérje és sárgája, az enyv (gluten), ichtyocolla (halenyv), méz, viasz, frissen nyírott gyapju, spongia, pókháló stb. Ezeket sebek befedésére használták. Faggyú, zsír, gyomoroltó (különösen a nyúlé), bika-epe (fel tauri), cantharides, castoreum, róka-tüdő, földi giliszta olajjal főzve, különböző állatok teje, főleg a szamártéj, stb. különös előszeretettel nyertek alkalmazást speciális betegségek ellen.

Az ásványi eredetű gyógyszerek közül megemlíten-dők a fémek és azok vegyületei: chalcitis (vas és réz-sulfat), lapis haematites, flores aeris, ólomoxyd, cerussa, spuma argenti (lythargyrum), spodium, sandaraca, minium, sinopicum, (zinober), stb.

Földes anyagok: Terra cimolia (agyag). Alumnen-t többfélét különböztet meg Celsus. Pumex (tajték), calx nitrum (szóda), pyrites, sulfur, bitumen, fuligo, cineres ex odoribus (aromás növények hamuja), stb.

A növényi gyógyszerek közül említhetem még a következőket: Absynthium, Anis, Aristolochia, Amygdalae, Amon-cardamonum, Bulbus, Calamus. Centaurium, Cassia cinnamonum, Crocus, Eruca, stb.

Fabae. A bab a rómaiaknál — s általában az ókorban — fontos szerepet játszott. Az orvosgyakorlatban gyógyszerek nagyságának megjelölésére is használták: „Ad nostrae fabae magnitudinem“, stb.

Folia Myrthi, Rubi, Lauri, Rutae, Hederae, Rosae, Trifolii, stb.

Radix Gentianae, Helleborus niger, Hyosciamus, Iris, Pyrethri, Petroselinum, Radix dulcis (liquiritiae), Pontica (rheum), Veratrum, Gallae, Scilla.

Semina. Sinapis, Lini, Coriandri, Cicute, stb. még mai nap is nélkülözhetetlen gyógyszerként szerepelnek valamennyi orvos-gyógyszerészi gyakorlatban s igen kevés kivétellel a mai modernül berendezett gyógyszerárak mindegyikében megtalálhatók.

Az összetett gyógyszerek száma jóval kevesebb volt

a rómaiaknál. Ezeket használatuk szerint belső és külső gyógyszerekre oszthatjuk.

A régi rómaiak minden belső használatra szánt gyógyszert „potus“ vagy „Potio“-italnak nevezett folyadék alakjában vettek. A „potus“ folyadékok összekeverése, sók oldata, vagy valamilyen növény, esetleg növényi résznek vízben, borban való maceratiója, digestiója, infusuma, vagy decoctuma révén készült. Frissen sajtolt növényi nedveknek (succus) borral, mézzel, vagy pastilláknak méz, víz avagy borban való oldása, eldörzsölése is szokásban volt. Az áztatás, pállítás, művelete, főzet, forrázás készítése, lényegében csakúgy történt, mint ahogy azt napjainkban végezzük. Például a decoctum cort. rad. granati készítését Celsus a következő módon rendeli: „egy marék gyökeret főzz három sextarius — circa másfél liter — vízzel, míg az egy sextarius-ra lefőtt.“ Ugyanígy rendelik a mai orvosok is.

Keserű orvosságok izjavítójául mézet rendeltek.

Pastillák készítésére vonatkozólag a következő rendelkezés maradt fenn: „a száraz gyógyszereket össze kell keverni s valamely nem zsíros folyadékkal, pl. borral vagy eczettel kell összegyúrni s azután megszáritani. Használatkor ugyanazon folyadékkal kell hígítani.

A *catapotium*: bolushoz hasonló gyógyszeralak volt, melyből a beteg egy — az itáliai vagy egyiptomi babnak megfelelő nagyságú — darabot tört vagy vágott le, s azt vagy szárazon nyelte le, vagy az orvos által előírt mennyiségű méz, bor, vagy vízzel itta meg.

Porkeveréket a római orvosok nem rendeltek.

Leggyakoribb külső használatra szánt gyógyszeralakok voltak a *collyriumok*, *gargarisma*-k (többnyire decoctumok, infusumok, infusumok vagy maceratiók), a *frictio*-k (bedörzsölésre szánt szerek), a *malagma*-k (borogatók), *emplastrum*-ok és pastillák (utóbbiakat a görögök *trochiscus*-oknak nevezték), *oleum*-ok és *kenőcsök* (apoca). A gyógyolajokat többnyire valamely aromás növény digestiója vagy főzésével készítették. Az unguentumok készítése pedig abban állott, hogy a növényi részt lehető finoman porítva olajban suspendálták.

AESCULAP és HYGIEA-nak emelt emléktábla.
Lelhelye Potaissa (Torda). Eredetije homokkőből készült.
36 cm. magas, alján 31 cm. széles, 4 cm. vastag.

Aesculap-ot úgy, mint Hygieát a gyógyszerészek előszeretettel szokták vonatkozásba hozni a tulajdonképeni gyógyszerészettel. Különösen azért is, mert római időkből való leletek közt vannak olyan ép szobrok, fogadalmi táblák amelyeken Aesculap vagy Hygiea kígyóval van ábrázolva¹⁹. Ilyen kisebb-nagyobb értékű adat ismeretes az archeológiában s a volt római birodalom területén egy néhányat találtak volt. Ilyen erdélyi leletek egyike a Tordán talált homokkőből faragott relief, mely szokott alakjában ábrázolja Aesculapiust és Hygiea-t Telesphorus (a rekonvalescentia symboluma) kíséretében, valamint a hátszegi Hygiea-t ábrázoló szobor-töredék, amelyeket korábban közöltem volt.²⁰

¹⁹ *Momsen: Corpus inscripti onum Latinarum.*

²⁰ *Dr. J. Orient: Aus römischen Zeiten. Pharm. Post. Wien. 1901. No. 23., melyről a Soc. fr. d. Hist. de la Médecine 1903. évi számában Reber genfi gyógyszerész referált.*

Aesculap és Hygiea leletei láttára önként merül fel a kérdés: összefüggenek-e ezek az egykori Aesculap-kultusszal és van-e legalább az itteni leleteknek némi vonatkozásuk a gyógyászáttal?

Az előbb említettek megértésére dr. Ernyei azt állítja az Aesculapok rendeltetését illetően, hogy: „járuléka, symboluma volt a gyógyfürdőknek, vagy a legionarius orvosok cégére lehetett, minden külső értelem nélkül.”

HYGIEA-nak emelt szobor.
Találtatott Hátszegen 1890-be
a hátszegi templomban.

A kolozsvári Strada Regina Maria 39. szám alatti házamban az 1924. év kora tavaszán az udvart felásattam, miközben az ásó három érdekes tárgyat dobott a felszínre. Ezek egyike „Sekaeth”-nek a sebészet istennőjének szobortöredéke, a másik egy kis gyógyszer-üvegcskéhez hasonló, kifelé hajlított szélű szűk nyílású,

8 cm. magas, 3 cm. széles és mintegy 36 kb. cm. ürtartalmu üvegedény. A zöldesszínű üvegecske külső felszíné részben élénk gyöngyházzsínben iriszelt.*

A harmadik tárgy 5 cm. magas, 2,5 cm, széles, 1,8 cm. vastag, égetett eszerépanyagból készült, sárgára zománcolt, pólyába kötöt gyermekfejet ábrázol. A gyermekfej csipkés fejkötője s a pólyát lekötő szallagok jól kivehetők. Kár, hogy ennek a valószínűleg „Ex voto“ alkalomból készült fogadalmi tárgyak nyaktól lefelé eső része hiányzik. E ritka leleteket a szaklapokban ismerttettem volt²¹.

A nagy népvándorlás epocháinak lezajlása idején az arabs birodalomban az arabok vették át részben a rómaiaktól a természettudományok, különösen a chemia, asztronómia és az orvosi tudományok gyakorlását és művelését; sőt Alimanzur kalifa az orvosi egyetemmel egyidejűleg az első gyógyszer-tárt állította föl Bagdad városában 754-ben Kr. u.

* Az iriszelés eredetére vonatkozólag értékes dolgozata jelent meg *Penkert Sándor* pankotai gyógyszerésznek a „Gyógyszerészeti Archivum“ Kolozsvárt, 1925. II. füzetében.

²¹ *Dr. Orient Gyula*: Római leletek. — „Gyógysz. Archivum“, Kolozsvár, 1925. — Descoperiri noui medico-istorice din timpurile române in Cluj. — „Clujul Medical“, 1925.

Trouvailles Medico historiques provenant dela Dacia Roumanine. Buletin de la Société Française D'Histoire de la Medecine. — Paris 1925.

III. A hun-magyar korszak.

Ősmagyar amulett.

RÓMAI uralmat a volt Dácia területén a bekövetkezett nagy népvándorlás megsemmisítette. Germán, szláv és turáni népeket hajtott Erdély területére az élet vágya, vagy kényszerített a menekülés életösztone.

Több részre szaggatva, túlnyomó részben szántatlanul és lakatlanul állott a későbbi Erdély területe a IX. században, amidőn Tuhutum magyarjai a meszesi kapun, mint hódítók megjelentek Erdélyben.

A magyarság, mint a legtöbb Keletről származott ősnomád nép, nem hozott kultúrát magával Erdély területére. Nagy tiszteletben tartották a természet tüneményeit, a titokzatos mennyboltozatot, a bolygókat, a csillagokat, mennydörgést, villámlást és az esőt. A napot a világosság forrásának tekintették s fogalmát egyesítették ama leghatalmasabb lénnel, akinek haragja idézi elő a betegségeket, a halált; engesztelésül áldozatokat mutattak be. Hittek a gonosz szellemekben, amelyek képesek betegséget és fájdalmat előidézni és hogy e szellemeket bölcs férfiak — kiket táltosoknak neveztek — képesek megidézni. Ezek a táltosok papok és egyszerűsmind orvosok is voltak. Gyógykezelésük módját azonban a legnagyobb titokban tartották, mely titok atyáról fiúra szállott.

A táltosok orvosszereiket a növény-, ásvány- és állatvilágból vették. A gyógyszerek elkészítésénél bizonyos titokzatos számok, 3, 7 és 9, nagy szerepet játszottak. Egy gyógyfürdőhöz például 3, 7 vagy 9 fajta nö-

vényt használtak 9 vödör vízzel, amelyet 3 különböző forrásból kellett előhozni.

Az ősmagyarokról tudjuk továbbá, hogy voltak köztük „igézők“, „gyógyítók“²², tehát gyógyszereiknek is kellett lenniök. Az őshazában az ujjorok „kám“-jai értettek a bűvöléshez és még gyermekek sírásából is jósoltak²⁸. Ezek az igézések, bűvölések, ráolvasások majdnem kétségtelenné teszik, hogy a régi magyarok ismerték és alkalmazták azt a legujabb gyógymódot vagy gyógyszert, amelyet az orvosi tudomány a suggestióban fedezett fel. Ennek a gyógymódnak vagy ráolvasásnak egyik rendkívül érdekes példája egy régi feljegyzés, amely szó szerint így szól: „Föld, édesanya! te neked mondom először: ennek a torkába erős torokgyík ereszkedett . . . oszoljon, romoljon, benne meg ne maradhasson“.²⁴

²² Dr. Erdélyi László: Magyar művelődéstörténet. — Ősi művelődés. — 1915. 112. 1.

²³ Ugyanott. — 109. lap.

²⁴ Ugyanott. — 130. lap.

IV. A szerzetes-rendek szerepe a gyógyászatban.

IDŐN a magyarság a keresztséget az 1000-ik év táján fölvette és Szent Istvánnak koronát küldött a francia Gerbert nevű benediktinus (II. Sylvester pápa) orvos, mellyel megkoronáztatott, a táltosok helyét legnagyobb-részt szerzetesek, nagy valószínűséggel a „bencések“ (benediktinusok) foglalták el.

Ugyanis Nyugaton, különösen Németországban és a szomszéd államokban a gyógyítás mesterségét a kultúra első úttörői, a bencések vették át, akik mint gyógyító szerzetesek voltak ismertek. Alapítójuk az V—VI. században *Nursiai Szent Benedek* (Benedictinus) volt, akinek szellemét *Cassiodorius* tovább ápolta, (VI. század) s a rend szigorú szabályai szerint a görögök és rómaiak írásait fordították le. A Bencések tehát a test és lélek gondozásának hivatását egyesítették önmagukban. E szerzetesrendek magukkal hozták a salermói és montecasinói* híres egyetemeken nyert theológiai és művészeti, valamint az orvosi ismereteket és lettek a későbbi *orvos-gyógyszerész-tudományok* ápolói, művelői.

Részben a bencés²⁵ szerzetesekkel más szerzetesrendek is építettek kolostorokat hazánkban. Monostoron, Kolozsvár tözsomszédtságában a templomot a jezsuiták

* A zárda 1879-ben ünnepelte ezeréves fennállását.

²⁵ *Rupp Jakab*: Magyarország helyr. története szerint Erdélyben Kolos-Monostoron (Szt. László alatt), Szentjobb-on (1078), Meszesen (1165), Kolos-on (1215), Mező-Telegd-en (1243) volt a bencéseknek kórházuk.

állították helyre, ahol előbb a kis halmon a monostori templom s a Benedek-rendi apátság zárdája volt.²⁶ Így építettek kolostorokat a Ferenc-rendiek (1314-ben Besztercén, Szebenben, Szászvároson, Marosvásárhelyen, 1446-ban Kolozsvárt, stb), pálosok, dominikánusok, minoriták, karmeliták, premonstreiek²⁷. Utóbbiak Váradon 1130-ban kezdték meg működésüket, (ezek Premontre-ből és a Lotharingiai királyvölgyi apátságból kerültek ki) irgalmasok, későbbi századokban a jezsuiták is, akiknek rendjében szintén számosan voltak az orvoslással foglalkozók, sőt ez utóbbiaknak későbben gyógyszeráruk is volt Kolozsváron, Brassóban és Szebenben.

II. Geyza magyar király (1141—1161) a „korona védelmére“ frank parasztokat hívott Magyarországra és azokat Erdélyben, a Marostól délre levő többé-kevésbé lakatlan területen (desertum) letelepítette. Ezek Mosel vidékéről, jórészt Luxemburgból és Észak-Lotharingiából jöttek.²⁸ Ezek a németek alapították Kolozsvár, Dés, Magyarigen, Torda, Nagyenyed, Nagyszeben, Nagysink, Szászváros, Segesvár, Beszterce, Medgyes stb. városokat s ők vetették meg alapját és honosították meg a városi szervezetet. Ezeknek a németeknek fontosabb városuk Szeben volt. A német gondosságnak köszönhető, hogy 1292-ben Nagyszeben városának tanácsa a szegények és betegek gyámolítására alapított városi kórházat²⁹ a Johannita-lovagok rendje (Brüder vom heiligen Kreuz)³⁰ vezetésére bízta, akik a szegények és betegek támogatását ismerték főfeladatuknak. A kórházat később 1386-ban a város saját kezelésébe vette át.³¹ A Johannita-

²⁶ *Fasching*: Nova Dacia sat. Claudiop. Typis Acad. per Mich. Beeskereki MDCCXLIII.

²⁷ *Szépkuthy Tamás*: A premonstre kanonokok váradhegyi prépostsága. — Az erdélyi katolicismus múltja s jelene. — Kolozsvár 1925.

²⁸ *Fr. Deutsch*: Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. 2. vermehrte Auflage. W. Kraft Verlag Hermannstadt, 1924.

²⁹ *Prof. Fr. Müller*: Geschichte der siebenb. Hospitälern bis zum J. 1625. Siebenbürger Gimnasialprogramm. 1856. Pag. 21.

³⁰ *Emil Sigerus*: Vom alten Hermannstadt. II. Hermannstadt 1923.

³¹ *Linzbauer*: I. — 90.

rend lovagjainak működéséről már korábban Urbán pápa az 1262-iki bullájában megemlíti, hogy nagy gondot fordítanak a kórházi személyzet, a *gyógyszerész osztály* és a fürdők mintaszerű berendezésére.

Az elaggott szegények s különféle betegségben sínylődők ápolása végett Kolozsvárt és más városokban alapított kórházak (Hospitale, Xenodochium) létezéséről szóló hagyományok adatai felmennek az Árpád-fiú- és leány-királyaink korszakába (XI—XV. sz.).³² Egy kórházat Kolozsvárt a hagyomány szerint IV. Kun László király özvegye alapított volna.³³ Volt még a hagyományok szerint egy a „Szentlélek“-ről és egy a „Szent jobb“-ról elnevezett kórház Kolozsváron, melyeket elmebetegek és súlyos nyavalyákban (syphilis, morbus gallicus) szenvedők gyógyítására alapítottak és állítólag később a jezsuiták vezettek.³⁴

Európában a legelső gyógyszertert a XI. században (1140-ben) Roger sicíliai király állította fel Nápolyban. II. Frigyes német-római császár pedig 1224-ben ugyancsak Nápolyban alapította az orvosi egyetemet s egyidejűleg törvényileg az orvos munkakörét külön választotta a gyógyszerésztől. Ez időtől fogva kezd kifejlődni a gyógyszerter intézménye s a gyógyszerészet rendje. A gyógyszereket tehát ezidőtájt már nem mindig az orvosok készítették, hanem erre speciálisan kinevezett egyének, az úgynevezett „*Stationarius*“-ok, akik a gyógyszereket bizonyos meghatározott árban voltak kénytelenek kiszolgáltatni. Ez utóbbi intézkedéssel 1238-ban a taxa-intézmény is kezdetét vette.

A gyógyszerészetnek ezen általános európai állása mellett nem képzelhető, hogy Erdély a nyugati államok mögött maradt volna.

A XIII. században a monostorok voltak az egyedüli helyek, ahol a gyógyítás tudományát el lehetett sajátítani. A különböző szerzetes-rendek s amelyekkel Erdély is bőven el volt látva, apátjai és vezető emberei, kik

³² *Jakab Elek*: Kolozsvár története. I. köt. 303. 1.

³³ *Ibidem* I. köt. 304 l.

³⁴ *Ibidem* I. köt. 310 l.

legnagyobbbrészt Olasz- és Franciaországból jöttek, magukkal hozták az orvos- és gyógyszerész-tudományoknak országukban elért legújabb eredményeit, amelyekre azután a rend alacsonyabb állású tagjait is megtanították.

A XIII. századig minden kórháznak megvolt a maga gyógyszerháza, ahonnan a betegeket orvossággal ellátták. Valószínű, hogy az olyan kolostorokban, ahol betegápolással is foglalkoztak, legalább kezdetleges gyógyszerházaiknak is kellett lenniök s hogy az orvosi működés a gyógyszerészet gyakorlásától érdemlegesen különválasztva még nem volt. A két tudomány elkülönítése — a szakértők állítása szerint — arra az időre esik, amikor az orvos-tudományt az egyetemeken negyedik fakultásnak vették fel. Ettől az időtől kezdve az orvosok rangjukon alulinak tartották, hogy a gyógyszerek előállításánál szükséges főzéssel, kavarással foglalkozzanak. Ezeket a műveleteket tanítványaikra bízták akiket évek múlva, mint a tulajdonképpeni első gyógyszerészeket kell elfogadnunk. Tehát évszázadokra volt szükség, míg a gyógyszerészet mint külön foglalkozási szakma kialakult.

Valószínűleg minálunk is az Olasz- és Franciaországban érvényben volt instrukciók szabályozták a gyógyszerészeket, akik eleinte a fűszerekkel egy osztályba tartoztak, később pedig külön céhet alkottak, inasaik „remeket“ (magisterium) tettek.

Az Európában elfogadott törvény, mely szerint gyógyszerészettel csakis keresztény foglalkozhatott, nálunk is érvényben volt,³⁵ mert az újabb időkig zsidó gyógyszerészt nem találhatunk feljegyezve.

A polgári jogok kifejlődésével alakultak meg Európában az első polgári gyógyszerházak. A régi okiratok szerint 1303-ban Budán volt az első nyilvános gyógyszerház, melyet „Péter“ nevű gyógyszerész bírt. A polgári gyógyszerházak számának szaporodására kell következtetnünk abból, hogy Buda városa kénytelen volt

³⁵ Az 1678-iki rendelet szerint még ezidőtájt is érvényben volt. Gyógyász. Hetilap. 1880.

1244-ben szerkeszteni kezdett „Buda város-jog-törvény-könyve“ 102. passusával intézkedni a gyógyszerészetről, mint külön osztályról a következőkben:

OFNER STADTRECHT, MCCXLIV—MCCCCXXI.³⁶

Von den Aputekären.

Dy aputekär süllen *kainerlay kram gewant noch anderding, das mit der ellen sich gepunt aus zu messen, fayl haben, noch turren verkaufen, sünder allein, was von alter zu den Aputeken gehört. Wer dar wider thuet, der verleust dy selbig ghandelt war gar mit einander vnd sol darumb swärlich gepüest werden von dem gericht. Auch sullen sy des suntags vnd ander Feyrtäg mit offen laden nichts turren fayl haben, vntz man vesper leütten wirt, sander ausgenommen ertzney krankgen leütten zu yres leibs nottuft, dy mygen sy altzeit wol aus geben pey Tag vnd pey nacht.*“ Azaz „*a gyógyszerészek semmi röffel mérhető anyagot ne áruljanak, hanem csakis olyan dolgokat, amelyek a régi szokás szerint a gyógyszerertárba valók, üzleteiket pedig vasár- és ünnepnapokon az estéli harangszóig zárva tartsák, betegnek azonban a szükséges gyógyszereket éjjel-nappal kiadhatják.*“

Erdélyben, ahol a nép egyrésze németajkú volt és közelebbi érintkezésben állott a kultúráltabb Németországgal,* inkább megtaláljuk a nyilvános gyógyszer-tár-intézményt városi gyógyszerterek minőségében.

Brassó és Szeben város számadáskönyvei szerint szabad volt a gyógyszerertárban fűszerárukat is eladni.³⁷ Így Brassó város 1537-iki számadási könyveiben a következő tétel található: „Pro speciebus aromaticis a

³⁶ *Michnay u. Lichner: Ofner Stadtrecht von 1244—1421. Pressburg 1845.*

* Francia- és Németországban az első nyilvános gyógyszerertárakat már a XIII. században megtalálhatjuk. *Willekin* 1267-ben nyitja meg *Münster*-ben az első német gyógyszer-tárt, ezzel majdnem egyidejűleg *Lipcsében* s 1285-ben *Augsburgban* is állítanak fel gyógyszerertárakat.

Hieremia apothecario et candelis cereis domina iudici
ad viam flor. 4. asp. 9.“

Szeben város számadáskönyvében pedig ez olvas-
ható: „aws der apenteck confeckt“ stb. „Amplius empto
trocisco ad faciendum suavem odorem pro regia maies-
tate* ex apotheca flor. O den 37.“³⁷ (Nagyszebeni szám-
adáskönyv 1547-ből). Az 1569-iki számadáskönyvben
pedig: „Mehr schickt mit im (János deák) dem herrn
Tetey Lörincz auff sein bitt, weil er kranek war, pome-
ranzen, welisch weinbern und etliche apoteck confection
pro flor. 2 den. 50.“³⁸

Ahogy ma vándorolnak a kirgiz és kalmuk falvak,
úgy vándoroltak hajdanában az ősmagyarok községei.
A kúnok, akik 1279-ben kimondották ugyan, hogy fel-
hagynak a sátoros élettel s keresztények módjára ezen-
túl ők is épített házakban laknak, még 1290-ben is sátor-
lakók s IV. László (Kun) királyt végzete ez évben az ő
sátrukban érte utól.⁴⁰

A magasabb műveltségű kolostor-lakók, valamint
ezeknek eselédei, katonái, jobbágysai azonban rakott há-
zakban éltek. Házaikat csak nádból, paticsból (vessző-
ból font sövény, melyet sárral tapasztanak be) vert
vagy vályogfalakkal, de mégis helyhez kötve építették.

Az erdélyi nép könnyebben jutott köhöz, fához, mik-
ből állandó lakóhelyeket építhettek, ezeket javíthatták,
vagy átalakíthatták. Elődeik a rómaiak elhagyott lak-
helyeit foglalták el, formálták át s így alapítói lettek
újból a kulturális haladás első feltételének: a helyhez kö-
tött városnak. E téren elől-jártak a betelepített szászok.

A humanista történelmi irodalom természetének
megfelelően az erdélyi születésű *Mátyás* (született Ko-
lozsvárt 1440 február 23-án) magyar király nemzetsé-

³⁷ *Schwartz Ignác*: A gyógyszerészet történetéhez Ma-
gyarországon a XVIII. század elejéig. — Gyógysz. Közlöny,
Budapest. 1891.

* Izabella királyné.

³⁸ *Herbert*: Die Gesundheitspflege in Hermannstadt bis
zum Ende des XVI. Jahrhunderts. Archiv des Vereins für
Landeskunde Siebenbürgens. 20. köt. 22. oldal.

³⁹ *Herbert*: ibidem 23. oldal.

⁴⁰ *Dr. Márki Sándor*: Magyar középkor. Budapest. 1914.

gét (1458—1490) a Róma alapítása idejében élt Valeriusok Corvinus családjából igyekezett levezetni s szerinte Horvátországot is erről a családról nevezik Corvatiának. Őse az a Corvinus Messela Valerius, ki Pannoniát Róma számára elfoglalta.⁴¹ Mátyás király az olasz ferrarai I. Ercole feleségének, Leonorának a nővérét Beatrixot vette nőül. E két asszony valósággal ellátta olasz tudósokkal a királyi udvart, sőt a gyógyszerészi rend fellendítése céljából a Mátyás király tervezte egyetemen állítólag gyógyszerertár is működött.⁴² A művészek és írók mellett olasz orvosokat s gyógyszerészeket telepítettek be, amint azt Heltai Gáspár⁴³ krónikájában olvassuk: „Beatrix híva ki Olaszországból mindenféle műves mestereket, képírókat, szakácsokat, *patikárosokat*.” Így került Beatrix királyné nővérének 5 éves fia, Hypolit esztergomi érsek udvarába egy „Palamides”⁴⁴ nevű olasz gyógyszerész is. Egy ízben Ferrara-ból Mátyás királynak küldött ajándékok között rhabarbara, manna s egyéb gyógyszerek is voltak.⁴⁵

Ha Mátyásnak a krónikások által említett terve valóban egy nemében páratlan egyetem alapítására vonatkozik (voltak, akik kétségbe vonták), akkor e tervezett egyetemi épületben a gyógyszerészeknek is jutott volna hely. Erre nézve ugyancsak Heltai krónikájában — a 177. oldalon — ezt találjuk: „Ugy akara a küsebbie piatzát épüteni, hogy az elsőbe az Ornas Doctorok laknac, a másokban a *Patikárosok* és Borbélyok” stb.

Míg a gyógyszerészet gyakorlását Erdélyben főleg a betelepített szászok látták el, addig a szomszédos Magyarországban a gyógyszerekkel való kereskedés majdnem a XV. század végéig csaknem kizárólag az olaszok kezébe volt letéve. Ez utóbbi gyógyszerészek nagyban összetett gyógyszereket is készítettek és küldözgettek

⁴¹ *Dr. Márki Sándor*: Ibidem.

⁴² *Dr. Ernyei József*: Reflexiók a „Gyógyszerészet multja és fejlődése”-hez. — Gyógyszerészeti Hetilap. Budapest, 1897.

⁴³ *Heltai Gáspárnak* Kolozsvárt 1575-ben megjelent krónikája.

⁴⁴ *Századok*: 1872. 363. lap.

⁴⁵ *Századok*: 1868. 244. old.

szét. Gyógyszerkészítésen kívül állítólag még a polgárok ozsonnáihoz szükséges confecteket is ők készítették.

Ezidőtájt Európában a gyógyszerek helyes elkészítésére irányadóul szolgált a Salerno-i iskola fejének *Nicolaus Praepositus*-nak „*Antidotarium*“-a (1140), valamint az alexandriai *Nicolaus Myrepsus*-nak „*Dynameronja*“-ja (1270—1290), *Christophorus de Honestis* „*Expositio antidotarii*“ (1300), az „*Antidotarium Mesue*“ (1471. Velencei kiadás), főleg pedig *Ausculumi Saladinés Quiricus de Augustis* „*Lumen apothecariorum*“-a (1496) és az 1498-ban megjelent „*Riccetario fiorentino*“.⁴⁶ Különösen a Nicolaus-féle Antidotariumnak volt némi pharmacopea-szerű karaktere, amennyiben II. Frigyes a Siciliában és Nápolyban működő orvosok és gyógyszerészekre vonatkoztatva ezt tette hivatalos jelleghűvé. Természetszerűleg ezek az antidotariumok és dispensatoriumok csak kéziratként szerepeltek és csak a könyvnyomtatás feltalálása után váltak teljesen közkincsé, amit mutat az a körülmény is, hogy e művek számos kiadást értek el.

Az első hivatalos német gyógyszerkönyv a híres *Valerius Cordus*-féle, mely Galenus nyomdokain készült s a Nürnberg városában működő gyógyszerészekre volt kötelező.⁴⁷

A XVI. század végével már nagyobbára minden kolostor el volt látva gyógyszerertárral és a szerzetesek a szegényeknek ingyen, a vagyonosabbaknak pedig pénzért szolgáltatták ki az orvosságokat.

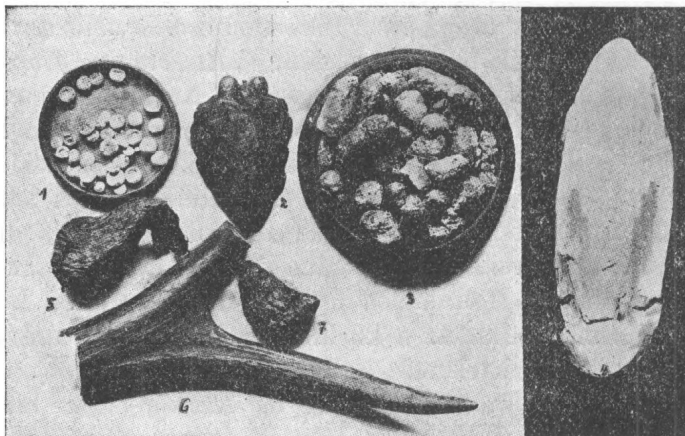
Középkori gyógyszerertárok némelyikének a berendezése és felszerelése a lehető legprimitívebb volt. A gyógyszerészek kénytelenek gyógyszerertáraikban sok undorító gyógyszer is tartani, minők: az ökör epéje, kutyakölyök mája, megsütött és porrátrörött földi giliszta, viperasyrup, borostyánolajban macerált ganajféreg, szárított kutyaszar, stb. stb., melyeket főképp az astrológia ruházott fel titkos hatással s melyeket részben az

⁴⁶ *Hacser* I. 480, 666, 847. — *Dr. Demkó* K. A m. orvosi rend története. Budapest. — 1894.

⁴⁷ *Prof. dr. A. Tschirch*: Die Pharmacopoea Verl. der pharm. Post. Wien.

orvosok rendelték, de kézi eladásban is nagyban divatoztak. Még mai nap is kérnek olykor a gyógyszerertárban medve-, kutya-, nyúl-zsírt, szúnyogháját, stb.

Néhol nyílt bódékban, hidak mentén, piacokon, charlatanok, nyegle utazó orvosok ütöttek ideiglenes tanyát gyógyszerárulás, kuruzslás céljából, de a tulajdonképeni szerzetesi és városi gyógyszerertáraknak már akkor is megvolt a kellő tekintélyük.⁴⁸

Középkori gyógyszerek.

1. <i>Lapis cancrorum</i>	2. <i>Taestudo</i> (teknős)
3. <i>Canis merda</i>	4. <i>Ossa saepia</i>
5. <i>Castoreum</i>	7. <i>Sulfur caballinus</i>
6. <i>Cornus Cervi</i>	

[Dr. Orient gyűjteménye.]

A városi gyógyszerertárak fölötti felügyeletet a városi tanács gyakorolta. Két vagy több tagja gondoskodott a gyógyszerek beszerzéséről, ezek árának megállapításáról, valamint a gyógyszerertárak vezetőivel való ellátásáról. Az orvosi felügyeletet rendszerint a városi orvos gyakorolta.

A gyógyszerészek kiképzésére vonatkozólag még a XVI. s XVII. században is a régi szokásos rendszert látjuk, amellyel a gyógyszerészek felvett tanulóikat ki képezték s önálló üzlet nyitására képesítették.

⁴⁸ Dr. Ernyei József: Reflexiók „A gyógyszerészet multja és jelene fejlődése” című cikksorozatra. — Gyógysz. Hetilap. 1897. No. 50. és 51.

V. Középkor — Humanismus, Paracelsus kora.

SZERZETES-rendek orvos-papjai a római, görög és arab orvosok, főleg Galen, Plinius-Dioscorides munkáiból tanultak. Mesue és Avicenna hitelen és kipróbált tételei voltak az irányadók s minden orvos e könyvekben hirdetett tanokat igyekezett gyakorlatában követni. Minden kritika nélkül, generációról-generációra származott át az e művekben szentesített tételek sora egészen a XVI. századig, a *humanismus* virágzó koráig. A humanismus idején egyes fennkölt szellemű tudósok, ellenállva a tradícióknak, a régi orvosi művekben foglaltakat szigorú bírálathoz alá vették. Az eredmény nemcsak meglepő volt, hanem az orvosi ismeretek tudományos kialakulására nagyjelentőségűvé vált.

A XVI. század elejéig ugyanis például azt hitték, hogy Plinius Dioscorides munkájában felsorolt állati és növényi eredetű gyógyanyagokkal a gyógyszerek ismerete kimerítettet. Az a nézet uralkodott még, hogy jobb gyógyszereket, mint amilyeneket a régi orvosok rendeltek, sehol a világon nem lehet találni. Ez a nézet azonban a spanyolok és portugálok által felfedezett új földön talált természeti kincsek felismerésével megingott. Az újvilág számos új állati és növényi gyógyszert nyújtott, olyanokat is, melyek nemcsak hatástani szempontból versenyezhettek a régismertekkel, hanem jóval fölülmúlták azokat.

Ugyanezen időben az alchimia, mint a kémiai tudományok első felcsillanó gyöngye foglalt helyet a természettudományok megismerésében. Nemcsak a szél-

hámosok és pénzt szomjazó vásári kuruzslók foglalkoztak az aranycsinálás mesterségével, hanem komoly, szavahihető emberek, akik feladatukul tűzték ki és életüket szánták a „bölcsek kövének“ megtalálására, mellyel a nemtelen fémet nemessé, az öreget ifjúvá lehet változtatni. A sok kísérlet tapasztalatokkal járt, a tapasztalatokból merített eredmények pedig nem maradtak mindenkor meddők.

Azokat a korszakokat, amelyek a természettudományok fejlődésének történetét alkotják, bizonyos eseményekhez szokták fűzni. Ilyen orvosi és gyógyszerész-chémiai történeti korszakot alkotó események zajlanak le a XVI. században, e kor orvos és gyógyszerész nagy szellemi erőinek során.

E nagy idők orvostudomány-reformatorai között elsőnek találjuk *Paracelsust*.^{*} Paracelsus, a „bölcsek kö-

PARACELSUS

vének“ téves nézetekből eredő vonatkozásait mérlegelve, a kémiai eredetű anyagokat az orvossággyakorlatban

^{*} Paracelsus született 1493 dec. 17-én Maria-Einsiedeln-ban (Schweiz), ahol atyja gyakorló-orvos volt. *Sudhoff* a sváb eredetű Bombastus von Hohenheim nemesi családtól származtatja nevét. Meghalt 1541 szept. 24-én Salzburgban. *Karl Sudhoff: Historische Anstell. für Naturwiss u. Med.* — Düsseldorf 1898.

kezdte alkalmazni.⁴⁹ Az orvostudománynak úgy elméleti, mint gyakorlati kérdéseit, a kémia segítségével igyekezett megfejteni; az életjelenségeket a kémia akkori állásának megfelelően képzelt kémiai folyamatok gyánánt tekintette s szigoruan kémiai alapra fektette a betegek gyógykezelését is. Paracelsus ezen törekvésével a kémiának új korszakát tárta a természettudományokkal foglalkozók elé, melyet a kémiai történetírók „*orvosi*“ vagyis „*Jatrochemia korszakának*“ neveznek.

Az alchimisták szerint minden fém kénből és higanyból áll. Paracelsus is ezen az úton tételezte fel, hogy az emberi test is higanyból, kénből és sóból van összetéve. Szerinte a szervezetben működő választó erő, az „*Archeus*“ a tápszeret már a gyomorban tiszta és tisztátalan „*Tartarus*“-á választja szét és az előbbit a vérbe viszi, az utóbbit kiküszöböli. Az ő kezdeményezésére és unszolására számos főiskola már 400 évvel ezelőtt a kémiát rendes tárgyai közé felvette. Paracelsus tana azonban az általánosítás folytán nem lehetett hosszú életű, mert az a keret, amelyet a kémiának az orvostudománnyal ezen alakban megkísérlett összekapcsolása képezett, nem volt elégséges arra, hogy határain belül maga a kémia is önállóan tovább fejlőd-hessék.

Paracelsus tanainak az orvostudományra gyakorolt jelentősége a gyógyszerek hatásainak megismerésében domborodott ki főképpen. Szerinte minden gyógyanyagban van egy külön hatórész, az „*Arcanum*“, amelyet lehető tisztán kell „*Quintessentia*“ (tinctura) vagy „*Elixir*“ alakjában kinyerni. (A gyógyszertárakban ezidőszertint készült tincturák és fluidextractumok, tehát nem egyebek, mint Paracelsus „*Arcanumai*.“)

Az akkoron ismert kémiai anyagokat kísérleti úton embereken vizsgálhatta. Egész sorát az ásványi anyagoknak, amelyeket eddig külső használatra alkalmaztak,

⁴⁹ R. Reber: *Considérations sur ma Collection d'anti-quités au point de vue de l'histoire de la médecine, la pharmacie et les sciences naturelles*. Genève 1905.

belsőleg adagoltatta. Számos manapság használt gyógyszer Paracelsusnak volt saját szere⁵⁰, úgynevezett „specificuma“ (speciálitása), amelyekkel a későbbi gyógyászatban is találkozunk. Ilyenek voltak például: Coralli albi a lép, E. Argenti az agy, E. melissae a szív, E. Satyronis a vese, Magisterium de Asphalto a lép, Materia sulphuris a tüdő, Materia Saphyrorum a szív, Mysterium Mercurii Coagulati a lép, Succus de Ametysta, Succus de granatis, Topaz az epe, Quintaesentia Auri a szív betegsége ellen.

Paracelsus 1537-ben nagy tanulmányútra indult, bejárta, Olasz-, Német-, Francia-, Spanyol-, Angol-, Svéd-, Lengyelországot, Dániát, Magyarországot, *Erdélyt* és a *Román* fejedelemségeket, stb.⁵¹

Paracelsus kísérte meg először betegségek ellen a higany, ólom, vas, réz és antimon-készítmények, valamint a kéntej, kénsav és arzen alkalmazását abból a feltevésből kiindulva, hogy minden méreg megfelelően alkalmazva, gyógyszerként is hathat. A higanynak a syphilis ellen való alkalmazásával pedig nevét örökemlékzetűvé tette.

Nem lesz érdektelen itt megemlíteni, hogy az európai orvosok a higanykészítményekben ekkor még nem bíztak s azok használata kuruzslók által terjedt el. Egy ily kuruzsló által készített labdac s titkát vette meg Barbarossa (I. Frigyes császár mellékneve), mely labdac később e név alatt nagy hírre vergődött. Állott pedig a következő anyagokból: liszt, rebarbara, terpentin, higanyoxid.

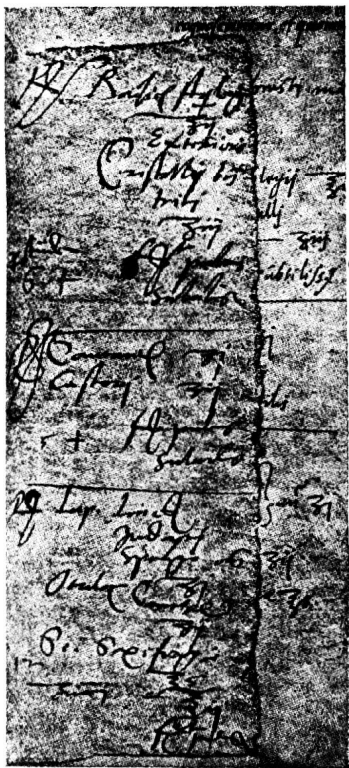
Az a fokozott tevékenység, amelyet Paracelsus a kémiai anyagok élettani hatásának tanulmányozása során kifejtett, természetszerűleg a gyógyszerészetre is nagy hatással volt. Némely régi gyógyszeralakot, minők a specíesek, confectiók, befőttök, trochiscusok — mint a Galenusi s arab előírások kotyvasztékait kevés kivétellel — elvetette és ezek helyét az essentiák, extractumok vál-

⁵⁰ *Fekete Lajos*: A gyógytan története. — Pest. 1864.

⁵¹ *Dr. Fr. Strunz*: Paracelsus in Österreich. Pharm. Post. Wien 1909. No. 14.

tották föl. A speciális betegségek ellen „Arcanum“-ok keresése pedig egyes orvos és gyógyszerész ambíciójához szegődött.

A XVI. században a gyógyító tudományok haladásával egyidejűleg jelentékeny javulás észlelhető a gyógyszerészet terén is. A chinafa, sarsaparilla-gyökér

PARACELSUS receptje.

Rp. Radicis Aquilegii

3 11

Exterioris

Cristalliy bis

triti 3 111

1 *fiat pulvis*

pro Stück subtilis

6+

Rp. Cantaridum 3 1

Castorei 3 11

fiat pulvis

subtilis

5+

Rp. Lapis Lyncis

Iudaici

Spongiae aa

3 1

Oculorum Cancrorum

3 11

Se. Saxifragie 3 s

Zuccari 3 11

fiat pulvis

Parcelsusnak a húgyszervek „Tartaricus“ betegsége ellen eredeti, sajátkezűleg írott e három receptjét a bécsi udvari könyvtárban őrzik.⁵² A Lapis Lyncis, Iudaeus, Spongiae, rákszem, már az arab gyógyászatban használatosak voltak „húgykő“ (concrementa urinae) ellen, Cristalli-Cremor Tartari (Kalium bitartaricum).

⁵¹ *Ebstein: Aerzte — Briefe aus vier Jahrhunderten.* — Berlin, 1925.

és a különböző fajta mercurius dulcis-keverékek kerültek használatba. Különféle oldatokat, essenciákat és kivonatokat kezdték használni, amelyeknek készítését a baseli egyetemeken sajátíthatták el a tanulók, akik Paracelsus köré gyülekeztek s midőn visszatértek hazájukba, ott divatba hozták az új gyógyszerek használatát. Ebben az időben már minden fontosabb városnak megvan a maga törvényhatósági gyógyszerháza, amelyet egy jól fizetett gyógyszerész vezet. Erdélynek ez időben a kórházi gyógyszerházakon kívül valószínűleg volt egy nyilvános gyógyszerháza Szebenben.

Egy XVI. századbeli gyógyszerház.

Az e korbeli erdélyi gyógyszerházak belső berendezéséről, a gyógyszerek tartására szolgáló edények alakjáról, anyagáról, feliratairól tárgyi adat nem áll rendelkezésünkre. Az ilyenekről inkább a külföldi irodalom révén szerezhetünk tudomást.⁵³

Különösen az olaszországi múzeumok őriznek góthízlésű patikaedényeket, míg a dúsan felszerelt Germán múzeum csak néhány határozatlan korú ónedényt mutat-

⁵³ H. Peters: Aus pharmaceutischer Vorzeit in Bild und Wort. — Berlin. 1891.

hat föl. A szakirodalom említést tesz e korban haszált feliratos és felirat-nélküli, valamint címeres felírású gyógyszerertári állványedényekről. Egyes gyógyszercompositio eredetét, vagy szerzője nevét a divatnak megfelelően az edényeken címerrel jelezték. Így címert kapott Mitridates, Andromachus, sőt látjuk Paracelsus hermelines kettős pajzsát is. Ugyanez áll a legrégibb gyógyszerkönyvekre (pharmacopae) is, amelyekben a különböző antidotumok, elixírek, stb. kizárólag a szerző, készítő, vagy a készítési hely neve alatt szerepelnek.

VI. Az erdélyi gyógyszerészet a nemzeti fejedelmek alatt. — A török uralom. — A nagyszebeni gyógyszerertár leltára.

XVI. század eleje nagyjelentőségű volt egész Európára nézve. Ugyanezen időben Erdély történelmében a szomorú emlékek egész sora van megörökítve. A XV. század legelején lépett először Erdély földjére az ozmanli török. A török ellen 1514-ben indított hadjárat is a parasztlázadást robbantotta ki.

A vallásújítás okozta belső villongás is országcsapásként járult Erdély földjére.

Az 1541-iki török foglalás és hódítás után Erdélyország nagyrésze hamar hanyatlásnak indult; a monostorokat és törvényhatósági intézményeket, a katonai és polgári kórházakkal együtt bezárták, annak dacára, hogy a különbözőfajta járványok nagyon gyakoriak voltak. Csak a szatmári — még úgy, ahogy épségben maradt — katona-gyógyszertárban működött, mint ideiglenesen szerződött gyógyszerész Eliás Voitus, volt lőcsei patikárius.⁵⁴

Erdélyben a legrégibb nyilvános gyógyszerertárak egyike, — amelyről az okiratok már 1494-ben említést tesznek, — a *szebeni városi gyógyszerertár*. *E. Sigerus*⁵⁵ Szeben város történetírója, midőn munkájában megemlíti, hogy Berlinben az első gyógyszerertárt 1488-ban nyitották meg, arra utal, hogy a német hazától messze tá-

⁵⁴ *Dr. Erneyi*: Lőcsei városi levéltár. — Gyógyszerészeti Értesítő, Budapest, 1898.

⁵⁵ *Emil Sigerus*: Vom alten Hermannstadt. — Hermannstadt, 1923.

volba telepedett németek lépést tartottak a kultúrintézményekben előrehaladó rokonaikkal. Sigerus szerint az orvosok, valamint az idősebb gyógyszerészek is Németországból jöttek, illetőleg hívtak meg. Felállított gyógyszerterek a német jogszokás szerint Beszterce, Brassó, Fogaras és Szeben városában a város tulajdonát képezték, a tanács gondoskodott felszerelésükről; azonban Szeben városa, más városoktól eltérőleg, a gyógyszerter kezelőjének külön fizetést nem adott. A felfogadott gyógyszerész *leltár* mellett vette át a gyógyszerter, azt saját számlájára vezette, de távozásakor köteles volt a készletet ismét átadni. A sűrű személyváltozás és még inkább a gyógyszerésznek megszavazott kisebb-nagyobb kölcsönök azt igazolják, hogy a gyógyszerterek kezelőinek nem lehetett valami fényes sora, főleg a XVI. században már erősen érezhető gazdasági zavarok idején. Más városok ebben az időben évi fizetést is adtak a gyógyszerésznek. Így pl. tudjuk, hogy Szeben városának gyógyszerésze 1495, 1496, és 1497-ben már 10 forintnyi évi fizetést húz. „*Item Martino apothecario pro suo stipendio solvit dominus magister civium flor. 10.*”⁵⁶ „*Item Martino apothecario de duobus annis ex commissione dominorum provincialium flor. 20. (1497).*”⁵⁷ Így 1516-ban Martinus besztercei gyógyszerész 10 forint évi fizetést kapott.⁵⁸ A brassói városi gyógyszerész pedig évi 25—28 forint fizetést kapott, negyedévi részletekben. „*Item Johanni aromatario pro prima angaria (negyed-év) flor. 6 asp. 1520 márc. 4.*” „*Item Johanni aromatario similiter pro tertia (talán „secunda”) angaria flor. 6 asp 12 (1520 jun. 1.).*”⁵⁹ Később még a következő adatok is olvashatók a gyógyszerész ezidőbeli fizetésére nézve: „*Hieremie apothecario flor. 7 pro prima angaria*

⁵⁶ Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt. I. Bd. 1380—1516.

⁵⁷ Ibidem. — 252. oldal.

⁵⁸ Dr. Emil Fischer: Die kulturalarbeit des Deuschthums in Rumänien. Hermannstadt 1911.

⁵⁹ Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. I. Bd. — 1886.

⁶⁰ Ibidem. II. Bd. 697. oldal.

(1539).“ „*Jeremias apothecarius flor. 28.* (1540).“⁶⁰ Ugyanakkor az orvosi fizetés 80, a városi jegyzőé 60 frt. volt. A városok gondoskodtak gyógyszerházaik rendbentartásáról, a szükséges anyagok beszerzéséről s a felszerelések kiegészítéséről is. Erre vall pl. a brassói számadáskönyvekben szereplő tétel, mely szerint a gyógyszerház rendbehozatalára 1521-ben asztalt, padokat, állványokat s edényeket „*ubi pixides in apotheca reponi debeant*“ csináltatnak s az egész kiadás 4 forintra rug.⁶¹ Brassó város tanácsa 1533-ban Jeromos gyógyszerésznek kétizben 40 forint készpénzt utaltványoz gyógyszeranyagok bevásárlására. „*Item ex commissione dominorum Hieremie apothecario ut necessaria in apothecam emat flor. 40.*“ „*Item Hieremie apothecario in anno domini 1533 dati sunt flor 40 ut necessaria quaequae in apothecam emeret.*“⁶²

1534-ben Brassó város tanácsa Paulus orvost a *Székelvidékre* küldte, hogy Gritti volt orvosának holmiját a városi gyógyszerház részére vásárolja meg, — „*ut quaedam pro apotheca nostra emeret, quae physici ipsius Gritti fuerant.*“⁶³ 1535-ben gyógyszerek beszerzésére ismét 100 forintot költenek. „*Pro medicamentis in apothecam flor. 100.*“ Edények, mérlegek, súlyok beszerzésére ugyancsak 8 forintot adnak ki. „*Item dominica post Stephani regis Sixto cantrifusori pro 20 canteris, 44 libr. et ¼ ponderatibus in apothecam emptis flor. 8 asp. 25.*“⁶⁵ Egy görögnek, aki Törökországba utazott, 1539-ben 10 forintot adott Brassó város tanácsa „*Species*“-ek beszerzésére. „*Item uni Graeco, qui in Turciam profectus est, ut species huc in apothecam adducat, dedi ad rationem apothecarii flor. 10.*“⁶⁵

⁶¹ Ibidem. — I. Bd.

⁶² Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt. 2. Bd. — 300. oldal.

⁶³ Ibidem. — 2. Bd. — 373. oldal.

⁶⁴ Ibidem. — 2. Bd. — 390. oldal.

⁶⁵ Ibidem. — 2. Bd. — 419. oldal.

⁶⁶ Ibidem. — 2. Bd. 621. oldal.

A XVI. század elejéről találhatjuk még a következő feljegyzéseket:

1520 és 1523-ban Brassó városában a következő gyógyszerészek működtek:⁶⁷

Jerome — abeteker.

Valentinus — aromatarius,

Gabriel — aromatarius.

1528, 1530, 1533, 1534 és 1535-ben a következők szolgáltak a brassói gyógyszerertárban „*hans der in spital gedien hat*“⁶⁸

Johannes — aromatarius,

Apothecarius Hieremias,

Apothecarius Jeremias,

Apothecarius Wolfgang,

„doctori Paulo de apothecarius in Fogaras“⁶⁹

1544 és 1546-ban pedig:

„Apothecarius“

„A. d. dotore Paulo ratione solutionis apotecae accepi
fl. 30.“

„Gregorio apothecario“

Rechnung betreffend die Stadt apotheke“⁷⁰

1562-ben bizonyos Pantaleon veszi át a brassói városi gyógyszerertárt, melyet 450 frt. és 40 denárra becsülnek.⁷¹

A gyógyszerészek mellékjövedelemmel szaporították gyenge fizetésüket, legalább erre vall a nagyszebeni gyógyszerésznek azon ténykedése, hogy 1506-ban a városi mázsahivatalnak is bérlője volt, amiért 20 frt.-ot fizetett. „*Ex parte librae civitatis a martino aromatario flor. 20.*“⁷² Megtörtént azonban olykor az is, hogy egyik-másik városi gyógyszerertár rövidebb-hosszabb ideig al-

⁶⁷ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. 1. Bd. 1886.

⁶⁸ Ibidem. — 2. Bd.

⁶⁹ Ibidem — 3. Bd.

⁷⁰ Ibidem. — 3. Bd.

⁷¹ Gusbeth: Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt. 1884. 177. oldal.

⁷² Rechnungen aus der Stadt Hermannstadt 485, 488. oldal.

kalmas gyógyszerértárvezető hiánya miatt szünetelt.* Így történt ez 1524-ben Szebenben is. A városi tanács ugyanis ez évben bizonyos Doctor Johannest hívott meg fizikusnak, de ez nem akart ott maradni, mivel a városban sem gyógyszerértárt, sem pedig gyógyszerészt nem talált. Ez az orvos elment tehát Budára, ahová a tanács július 15-én utiköltség-megtérítés címén 29 frt.-ot küldött. *Item domino doctori Johanni physico, qui ad dominorum petitionem huc Cibinum venerat et tandem propter carentiam aromatici et apothecae permanere no-*

Gyógyszerértári rézmozsár a XVI. századból.

70 cm. magas.

Egyik oldalán MDLXXXVIII, másik oldalán JOA. PAUL felirással.

(Singer brassói gyógyszerész tulajdona.)

* Érdekes, hogy Németországban ugyanezen időben Nürnbergben ugyanily viszonyokat találunk. Így veszi meg s csukja be 6 gyógyszerész a hetediknek gyógyszerértárát, hogy megélhessenek, 1578 február 3-án 305 frt. és 7 schillingért. 111 évvel később 1689-ben újra megvesznek s becsuknak egy gyógyszerértárt a többiek, hogy a megmaradottak valahogy megélhessenek, de ezen gyógyszerértárért már 3200 forintot adtak, ami azzal indokolható, hogy az akkori gyógyszerkészítmények közt már sok drágakövekből készült keverék fontos gyógyszerként szerepel.

Augsburgban a viszonyok teljesen olyanok voltak, mint Nürnbergben. Itt is kap a gyógyszerész fizetést, negyedévenként 5 forintot. E fizetés folytán jutottak egyes gyógyszerértárok úgy nálunk, mint Németországban a „városi gyógyszerértár” címhez, mert vagy maguk a városok állították fel azokat, vagy támogatásban részesítették a tulajdonost.

*luit et aegressus exstitit Budam, dati sunt expensis flor. 25 auri, facit in moneta flor. 29 den. 0, feria sexta post festum Margarethae.*⁷³ E körülmény kényszerítette a városi tanácsot arra, hogy már aug. 28-án András nevű orvosuknak 70 frt.-ot bocsátanak rendelkezésére, melyből a gyógyszertertár restaurálni kéri. „*Dominus magister civium ex commissione et voluntate dominorum solvit et expedit domino Andreae doctori physico Cibi-niensi pro apotheca et singulis suis attinentiis in festo Augustini episcopi flor. 70 den. 0.*”⁷⁴

Egy évvel később a szebeni városi gyógyszertertár vezetését a Schondorfi (Würtenberg) illetőségű Georg Weselin veszi át, aki ugyancsak a gyógyszertertár restaurálására 250 frt. kölcsönt kap azzal a kötelezettséggel, hogy ezen összeget négy év múlva visszafizeti.⁷⁵ A gyógyszertertarakat bizonyos esetben a városi tanács bérbe is adta. Ilyenkor a bérlő bizonyos határidő leforgása után köteles volt a gyógyszertertárt olyan állapotban visszajuttatni, mint amilyenben azt a várostól átvette volt. Az átvétel rendszerint a polgármester és a városi orvos jelenlétében történt, amikor a meglevő gyógyszereket gondosan és részletesen a leltár szerint vették ismét át. Erdélyben 1500 elején legfőlebb három gyógyszertertár volt összesen, mely időből két ilyen leltározási jegyzékünk maradt fenn. Az egyik 1531-ből, a másik 1538-ból való s mindkettő a szebeni városi gyógyszertertarra vonatkozik. 1531-ben Bartell András veszi át a gyógyszertertárt Weselintől, mely alkalommal leltárt vesznek fel. A Weselin-Bartell-féle városi gyógyszertertár (jelenleg a Müller-féle) leltára nemcsak művelődéstörténeti és kari szempontból érdekes és értékes, de főleg nevezetes azért, mert ilyen jegyzék még a külföldi irodalomban is ritka. E két leltárt Seivert G. közölte először a „Transylvania“ 1863. évfolyamában a nagyszebeni levéltárban őrzött eredetiek után.⁷⁶ Ezen

⁷³ *Herbert* polgármest. számadás 1524. — 19. oldal.

⁷⁴ *Ibidem.* 24. oldal.

⁷⁵ *Ibidem.* 23. oldal, 27. jegyzet.

⁷⁶ *Herbert* 12. oldal. — Schwartz Ignác: A gyógyszerészet történetéhez Magyarországon a XVIII. század elejéig. Gyógysz. Közlöny. 1890.

Erdély gyógyszerészet-történetére vonatkozó fölötté értékes leletet dr. Erneyi dolgozta föl a töle megszokott tudással és írói készséggel, melyet később egész terjedelmében közlök.

1548-ban a nagyszebeni gyógyszerertár készletét András gyógyszerész özvegyétől 180 forintért veszi meg. „*Item hat ein Ersam Wais Radt, von der Andreas Apotekerin, die arczneien, in speciebus simplicibus et compositis, pro florenis 180 kaufft, vnd der Stadt heimgelöset.*”⁷⁷

Nagyszeben városa 1549-ben Brenner Márton orvosát Bécsbe küldi, hogy ott 50 arany árú gyógyszereket vásároljon. „*Cum dominus doktor Martinus Brenner Viennam iret pro certis speciebus in apothecam coemendis, dati sunt aurei quinquaginta etc.*”⁷⁸

1564. febr. 8-án a város Offner Kristófnak 157 forintot fizet ki a szállított gyógyszerárúkért. „*1564. am 8 tag februarii hatt ein ersam weiser Radt aus dieser ladden dem herrn Christoff Offner für etliche species vnd erczneey zur stadtapotekenn gehörig zallt vnd erlegt flor. 157 den. O. Solch arczneey soll frisch vnd gutt in der apothekkenn immerzu bleiben.*”⁷⁹

Ennek a szebeni városi gyógyszerertárnak a vezetését 1652-ben a Lőcséről való Cramer Gáspár vette át, amiért évi 40 frt. fizetést húzott és természetbeni járandósága 10 köből termés, 20 szekér fa és szabad lakás volt.

Utódja a Graudenz-ből való jeles botanikus Veste György lett, akinek fizetését évi 60 forintra emelték. Veste György fia a gyógyszerertárt saját házába helyezvén, a gyógyszerertár joga is tulajdonába ment át. E gyógyszerertár később a Sigerus-é lett. Szebenben 1602-ben már két nyilvános gyógyszerertár volt. A XVIII. szá-

⁷⁷ Müller: Gesch. der Siebenbürger Hospitäler. 41. (1549. számad. a Liber Rationem Civitatis Cib. 1536–1656. III. köt. 176. old.) Müller ez adatot tévesen 1580-ra teszi. — Fülkeky Pál: A gyógyszerészet múltja és jelene. Gyógysz. Hetilap. Budapest. 1897.

⁷⁸ Herbert: 1549. polgármesteri számadás. — 24. oldal.

⁷⁹ Herbert: 24. oldal.

zadban pedig a gyógyszerterek száma nyolcra emelkedett.⁸⁰

A már előbb említett *Bartell-féle* leltár dr. Erneyi eredeti kommentálásával a következőképen hangzik.⁸¹

„*Racio Aromatum et specierum inuentarum in Apotheca Tempore acceptationis Andreae Bartell, Noui videlicet Apothecary, in presencia dominorum Magistri ciuium domini Joannis rott ac D-ni (domini) Anthony Aurifabri nec non domini toctoris Sebastiani paustneri*⁸² *physici Ciuitatis Cibinensis. Feria quinta proxima post festum Beati Lucae Evangelistae Anno Domini 1531. Decima noua Octobris.*

Inventarium Apothecae Cibiniensis.

1. Species.

Item spec. Benedictae laxatiuae	unc. 5
„ Aromatici Rosati	„ 1 ¹ / ₂
„ species Dydraganti	„ 1
„ Dyacalaminti	drag. 4
„ Dyagalangae	unc. 3 ¹ / ₂
„ Dyacimini	„ 1
„ Dyambra	„ 1
„ Dya-Iris-Salamonis	„ 1
„ Dya-papaueris	„ 2
„ Dya-lacca	„ 3
„ Dyaturbith cum Reubarbara	„ 4 ¹ / ₂
„ Dya-tria-Sandali	„ 2 ¹ / ₂

⁸⁰ *Emil Sigerus*: Vom alten Hermannstadt. — Hermannstadt 1923.

⁸¹ *Dr. Erneyi József*: A nagyszebeni gyógyszerter fel-szerelése 1531-ben. — „Gyógyszerész“. Budapest, 1902.

⁸² *Paustner* (nem Bauzner, mint Bod „Magyar Athénás“ 32. old. nevezi) szerzője a jelenleg közelebről nem ismert „Libellus de remediis adversus luem pestiferam“ Nagyszeben, 1552. című műnek, melyet Schrimmer János brassói bírónak s a városi tanácsnak ajánlott. — L. Seivert: „Nachrichten von Siebenbürger Gelehrten, Pressburg“ 1785. 325. old. — Trausch: „Siebenb. Schriftstellerlexikon 4. kötet. „Pauschner“. — *Schwartz Ignác*: A gyógyszerészet története Magyarországon a XVIII. század elejéig. — „Gyógyszerész Közlöny“ Budapest, 1891. évfolyam.

Az itt elősorolt „speciekre“ nézve tudnivaló, hogy ezek nem a mai értelemben vett fűkeverékek voltak, mert a XVI. század elején „species“ néven még csak az egyes droguákat értették (ingredientia simplicia), tágabb értelemben pedig az egyszerű készítményeket (más synonymájuk, electuarium, vagy „confectio“, ahogy a Lumen apothecariorum is nevezi). Specieeknek azért mondták, mert ezek voltak a legkelendőbb, legbecsesebb készítmények. Ezt tudva, érdekes lenne megállapítani, hogy a már említett Barttell András milyen kézi könyvek, illetve pharmacopoeák szerint dolgozott? Az inventariumban talált jegyzék nomenclaturája még etymologiai hibáiban is valóban a *Lument* követi, ennél fogva feltehetjük, hogy a szebeni gyógyszerész első sorban ehhez alkalmazkodott, de van azért olyan készítménye is, mely pl. csak *Mesueban* található, sőt a Dia-Iris Salamonis és a Sp. Benedictae itt is ismeretlenek, ennél fogva kellett a gyógyszerertárban még más kézi könyvnek is lennie, ez pedig valószínűleg *Miklós* apát előírás-gyűjteménye lehetett.

Az akkori receptek jellemzése végett bemutatom a „Confectio aromaticum rosatum“ előírását.*

Rp, Rosarum rubr. unc. XV.
 Liquiritie rase munde unc. XV.
 Ligni aloes boni.
 Sandalor. mazachari id est citrini arca. unc. III.
 Cinnamomi electi unc. V.
 Macis
 Chariophilor. ana. unc. II. $\frac{1}{2}$.
 Gummi arab.
 Draganti ana. unc. II.
 Cardamom. maior u. minor.
 Galange ana. unc. I.
 Spice dragm. II.
 Musci dragm. I.
 Ambre dragm. V.
 Sirupi rosati et de corticibus citri. ana. libr. I. $\frac{1}{2}$.

* A bemutatott receptek hibásnak látszó helyesírása következetes és megfelel a XVI. században használt írásmódnak.

Pulverisati pulverisandis fiat electuarium. Tovább részletesen elmondja, hogyan kell megváltoztatni a súlyarányt és mennyi cukrot venni, ha az orvos szilárd alakban „in forma solida“ kívánja a confectiót. A nomenclaturához további magyarázatot fűzni felesleges, mert, ha az értelemzavaró diatria előragot elhagyjuk, ráismerünk a maig használt droguák legtöbbszörére, noha az akkori pharmacognosia szempontjából egyik-másik vitás lehet. Dicsőült elődeink mérges polémiákat folytattak pl. arról, vajjon a Ciminum carminum alatt a közönséges kerti kömény értendő-e, vagy a Siler. montanum, illetve a Nigella damascena? Maiglan kétes az Iris Salamonis mivolta, mert egyesek a kis liliumot (Iris nostras), mások a Gladiolus fajokat ismerik fel benne. Némileg vitás a Turbit vagy Turpethum mivolta is, noha bizonyos, hogy valami euphorbium-fajta lehetett.

Jóval terjedelmesebb a talált labdacskészlet jegyzéke, mely hű mása az 1505-iki Lumen Apothecariorum indexének, noha jól megrövidült az eredetihez mérten, mert a 70-féle pilulából csak 18-at találunk. Alkatrészeit illetőleg a labdacskok látszólagos változatosságuk ellenére csaknem azonosak; valamennyi drasztikus hatóanyagokat tartalmaz közömbös aromaticumok kíséretében. Aloe, scammonium, crocus, colocynthis, stb. egyikből sem hiányzanak, úgy, hogy a labdacskokat jórészt csak a nagyság, szín, szag, stb. különbözteti meg, esetleg azok az olajok, melyekkel a készítő esetről-esetre az ujjait kente meg. A labdacskok behintése ugyanis nem volt szokásban, ennél fogva a kiszáritott labdacskokat inkább beolajozták, balzsammal, arannyal vagy ezüsttel vonták be és csak az orvos külön rendeletére conspergálták fahéjporral.

II. Pillule.*

Item	Pillularum	Indarum	vnc.	3
"	"	Masticinae	drag.	5
"	"	de Agarico	"	5
"	"	de Storace	vnc.	1
"	de	Reubarbaro	drag.	10
"	de	Sarcacollon	vnc.	1
"	de	fumo terrae	"	1
"	Hermodactilorum		drag.	6
"	de quinque generibus		vnc.	1
"	de Stomacae		drag.	3
"	Aggregatiarum		vnc.	1
"	Arabicarum		"	1
"	de yerum		drag.	5
"	Pillularum	Cochiarum	"	5
"	"	fetidarum	"	10
"	"	Dinoglossae	"	5
"	"	Aloephanginarum (latinul pil. de aromatibus)	vnc.	3

A pilulák nomenclaturájához kellő megértés végett csak néhány rövid glossát fűzök. A *pillule fetide* elnevezése valóságos lucus a non lucendo, mert alkatrészei csupa illatos anyagok, de bűdöseknek mondják, „mert a testnek megromlott és bűdös nedveit távolítják el“ (quia humeros fetidos et corruptos educunt). Pil. sine quibus esse nolo Miklós apát eredeti előírása szerint így készültek:

Rp. Mirobolanorum unc.	XV.
Reubarbari	
Masticis	
Folior. absinthii.	
Folior rose	
Violarum	
Folior. et folic. sennae	
Agarici	
Cuscutae ana. unc.	II.

* Pilulák szelvényben voltak s a gyógyszeralak ezen elnevezése valószínűleg a bajor „Pillenreut“ helytől ered, amelyről már 1400 körül egyes városi krónikákban megemlékeznek. A pilulagépet 1771-ben *Baumé* (párisi gyógyszerész), mint német találmányt említi „*Eléments de Pharmacie*“ Paris 1762.“

Temperentur cum suff. succo feniculi in quo sit scamonae bene trite unc. VI. Informentur pil. ad modum ciceris, manibus cum oleo violato unctis.

Látjuk, hogy az előírás pontosan nem szabja meg, hány pilulát kell alakítani a massából, még a nagyságra nézve is csak annyit, hogy borsószem nagyságú legyen, mert máskülönben a pilulák körülbelül kökényszem nagyságban készültek.

A pillule de yerum, helyesen de hiera, a maiglan ismert hieron piconszerű keverékből készültek. A pil. de fumo terrae aloéből és scammoniumból állottak, melyeket füstikefü (*Fumaria offic.*, hajdan *Fumus terrae*) párolt vizével gyúrtak labdacsokká.

A nagyszebeni „Király” gyógyszerár egykori (XVII. századbeli) faállványedényei.
(Dr. Orient gyűjteménye.)

Az inventarium harmadik csoportja, a trochiscusok jegyzéke a legszegényebb, mert csak 4 tételre szorítkozik, bár a használatban levő közismert trochiscusok száma körülbelül 70. Ez a hiányosság annál meglepőbb, mert a sikerült trochiscusok akkor a gyógyszerész büszkeségét képezték. Alakjukat illetőleg, a régi korongok közelebb állottak a mai pastillákhoz, viszont a mai rotulákhoz annyiban hasonlóak, hogy a készítő belenyomta mindegyikbe a címerét, illetve nevét. Rendszerint ál-

landó jelképekkel is signálták, megkülönböztetésül más korongoktól, amiből lassan hatalmas reklam fejlődött az orvosok nem csekély bosszúságára.

A szebeni leltár *III. Trocisci* címen csak négy tételt sorol fel:

Item. Dyamirrae	drag. 6
„ de Carobe	vnc. 1
„ Dyarodon	„ 2
„ de Caparibus	drag. 4

Ennyi az egész. Defectusban volt-e a többi korong, vagy Paustner Sebestyén dr. egyáltalán nem rendelte, most már bajos megállapítani, tény az, hogy a jegyzék feltűnően szegényes. Lássuk már most, milyen volt a XVI. századbéli trochiscus? *Quirico de Augustis* meghatározása szerint a korong: compositio quaedam ex diuersis pulueribus et speciebus medicante aliquo liquore aggregata — állománya ennél fogva nem volt olyan szilárd, mint a piluláé, amelytől lassan fokozatos hatást vártak, hanem omlékony és azt hitték, hogy a trochiscus gyorsan hat. A pilulákat páratlan, a korongokat páros számban kellett bevenni; de míg a pilulákból egyszerre nagyobb adagot rendeltek, a korongokból csak egyszeri bevételre valót. A pilulákat szárazon kellett nyelnesni, ellenben a trochiscusokhoz az orvos külön italt rendelt, rendesen valami succust, mely megfelelt a száraz alkatrészeknek. A korongok készítése különben úgy történt, hogy a kellő consistentiájú, gyúrt massából előbb pilulákat alakítottak és ezeket aztán kézzel laposra nyomták. A sigillatiót különböző pecsétvéséssel ellátott ében, puspáng vagy tiszafából készült falécekkel végezték. A mintát előbb faolajjal kenték be és úgy nyomták be a félig kiformált korongot. Mutatványul közlöm a *Tr. dyamirrar*, helyesebben *Tr. de myrrha* előírását.

Rp. Myrrhe unc. III.
 Lupinosum
 Fol. ruthe
 Menthastr
 Pulegii
 Cimini
 Rubee tinc.
 Asse fetide
 Serapini

Opponaci ana unc. II. D. — Conterantur omnia.
— Massára alakítandó meleg borókamag-főzettel.

A IV. szakasz *Laxativa* címen 6 tételt tartalmaz:

Item Dyaprunis simplex	libra	$\frac{3}{4}$
„ „ soluti (um)	„	1'—
„ Electuarium succirosarum	„	$\frac{1}{2}$
„ Electuarium Indy	„	1'—
„ Conseccon homech	„	$\frac{1}{2}$
„ Dyaphinicon	„	1'—
„ Elescoph.	vnc.	2'—

Mind a hat készítmény beleillik a Lumen minor „De medicinis solutivis“ című harmadik szakaszába, hova az eredeti beosztás szerint a labdacok is tartoznak. Az itt felsorolt szerek mind többé-kevésbé szilárd állományú, növényi szerekből mézzel készült nyeletek. Előírásaik csaknem mind arabs eredetűek, végtelenül hosszúak és homályosak. A dyaphinichon egyebek közt turbitot és scammonumot tartalmazó electuarium, mely nevét a phinichonnak nevezett datolyától kapta. Ezt ecetben pulpa állományúvá főzték excipiensül a többi anyagok számára.

A „dyaprunis“ — mint már neve is mutatja — a „pulpa prunorum“-ból indul ki, de készítése rendkívül hosszadalmas. Ehhez külön-külön készültek pulpa tamarindorum és cassiae, ezután mind a hármat összefőzték és szakaszonként még 15 drogua porát keverték hozzá. Ez még csak a dyaprunis simplex volt, ebből készült ugyancsak hosszadalmas úton, különböző hajtószerke- belekeverésével a tulajdonképeni solutivum. Az elescophra nézve megjegyzem, hogy ez Mesua híres electuariuma, educit superfluitates a toto corpore — mundificat renes et vesicam. Főhatóanyaga scammonium. A „conseccon homech“ teljesen eltorzított név és a többi hibákkal egyetemben arra vall, hogy a leltár írója laikus ember lehetett, aki félreértve a Conf. homech (Mesua) szót, ilyen szörnynevet jegyzett fel. A homech különben 35 szerből készül, köztük agaricus, colocynthis, scammonium, rheum, stb. laxantiák is szerepelnek.

Az V. szakasz ugyancsak hibás *Conseruancia* címen hat tétel „*Conserua*“-t sorol fel, u. m.:

Item	Conserua	Lanendulae
„	Conserua	Anthos
„	Conserua	Nenufar
„	Conserua	Prosar
„	Conserua	Buglossae
„	Conserua	Violar.

Ismert gyógyalakról és maiglan ismert szerekről lévén szó, ezekkel nem foglalkozom. Azonban figyelemreméltó az, hogy conservák az egykoru Luminare-kban még nem találhatók és csak később kezdenek szerepelni, aránylag korlátolt számban.

VI. szakaszban a *szörpök* vannak felsorolva, névszerint a következők:

Sirupus de fumo terrae	libra	1
„ „ pomis	„	2
„ „ Lupulis	„	3
„ Violarum		2
„ de Endiuia et succis	„	1
„ Bisantini	„	2
„ de Agresta	„	2
„ Acetosae simplicis	„	—
„ de Liquiricio	„	—
„ de Absynthio	„	2
„ Mell rosarum	„	10
„ Miue Citoniorum	„	1
„ Rosarum	„	1
„ Mirtini	„	—

A készlet szintén hiányos, mert a használatban volt 98 szörp közül csak 14-et sorol fel. A névsor híven követi a velencei kézi könyv sorrendjét és orthographiai hibáit, miért is feltehetjük, hogy a szörpök is ennek nyomán készültek. Az akkori szörpök állományukat és készítmódjukat illetőleg csaknem azonosok a maiakkal. Az itt említett szirup Bisantini más néven sirup denarij így készült:

Rp. Suci endinie	
Suci apii ana libr.	II.
Suci boraginis	
Suci lupuli	
Suci buglose ana libr.	I.

Felforralva despumáltatnak. A négy fontig befőzött folyadékot 5 font *zucarum taberczet*-el újra felforralták, borecettel megsavanyították, végül succus rosarum, liquiritiae, spicae, foeniculi és apiival keverték. A használt cukor ekkor már amerikai termék volt, de gyógycélokra még az arabs eljárás szerint fehéritették, innen a *taberczet* elnevezés. Különben cukormentes, csupán mézzel sűrített szörpöket is készítettek, sőt vita tárgya volt, pótolhatja-e a cukor mindenütt a jó mézet? A XVI. század második felében, mikor a cukortermelés nagyobb arányokat öltött, a méz használata mindinkább kiszorult, sőt a mézzel való substituálást később törvényileg eltiltották. A szörpfőzésre nézve általános regula számba ment, hogy a cukros készítmény annál hatásosabb, mennél többet forrott, a méz ellenben hosszas főzés által veszít hatásából, mert a méz is ama szerek közé tartozott, *quae parum sustinent coctionem*. Így ment át a közhasználatba, hogy a hosszas főzést nem tűrő szereket általában mézzel készítették; ilyenek pl. a mai időkig fennmaradt oxymel scillae, mell rosarum, oxymel aeruginis, ugyancsak cukor nélkül készült az itt is említett Miua cydonorium, stb. A mell rosarum készítmódja változatlanul ment át az új korra. Derítő szerül itt is tojásfehérjét rendelnek.

Nagyon szegényes a kenőcsök jegyzéke is, mert mindössze 5-féle unguentumot sorol fel, bár a Luminare minus 23, a Luminare maius 98 régi közhasználatban levő kenőcsöt ismer. A szebeni leltárban a következő unguentumokat találjuk:

Vnguentum	de corticibus castanearum	libra	—
"	de rubium potabile	"	—
"	de pro vermibus	vnc.	3
"	de stomachale	"	3
"	de pro oculis	"	3

A kenőcsök alapanyaga ekkor mindig csak növényi olaj és viasz, azért faggyú vagy állati zsiradék, mint alapanyag ritkán szerepel. Egyetlen egy előírás van, az Unguentum de adipibus, amely vaját és tyúkháját tartalmaz. Az undorító axungiák és adepsek hosszú sora

csak a későbbi évek vívmánya, bár a kenőcsökben szerepelnek állati szervek, vakond, béka, róka rák husa és csontja, de ezek mind jelentéktelenek a XVII—XVIII. század hírhedt organotherapiájához képest. Linimentumokat az orvosok ritkán rendeltek, ezek sem voltak mai értelemben vett sűrű folyadékok, hanem csak folyékony állományú kenőcsök, melyek ugyancsak viaszból és olajból készültek. Jellemzésül mellékelten bemutatom az Unguent. stomachale előírását.

Rp. Olei nardini
 Olei masticis
 Olei chamomillae
 Olei menthe
 Olei de Absynthio ana. uncias II.
 Olei Cytoniorum unc. III.
 Olei rosati unc. 1
 Macis
 Masticis
 Chariophilorum
 Nucis muscatae
 Cardamomi maioris et minoris
 Galangae
 Ligni aloes
 Corallorum rubeorum
 Seminum coriandrorum
 Rosarum rubearum
 Summitatum absynthi
 Summitatum Menthe
 Florum chamomillae dr. III.

Subtiliter conterantur et cum suff. quant. ceræ fiat unguentum. A consistentiát ilyenképen a gyógyszerész állapította meg, mert az orvos rendszerint csak azt jegyezte meg, hogy körülbelül milyen állományú kenőcsöt óhajt?

A VIII. fejezetben a talált olajok vannak felsorolva, számszerint 10 tétel, tehát 60-nal kevesebb, mint a mennyinek Quiricus szerint lennie kellene. Találtattak a következők:

Item	Oleum Absynthy	libra 2	Item	Oleum violarum	3
"	" Rosarum	" 5	"	" Vulpinum	vnc. 3
"	" Camomillae	" 8	"	" Reyri (Cheiri)	" 4
"	" Liliorum alborum	" 1	"	" Citoniorum	" 4
"	" anetinum	" 2	"	" de Caperibus	" 1

A felsorolt olajok mind főzött készítmények, mert az illó olajok gyártása ekkor még csaknem ismeretlen, inkább alchimiai műfogás volt, melynek medicinalis értékesítésére alig gondoltak. Alapanyagul az oliva-olaj, ritkábban oleum omphacinum, az éretlen boggyókból sajtolt olaj szolgált, esetleg az oleum „*sisiminum*“ és „*cocois*“, de ezek oly drágák voltak, hogy célszerűbb volt helyettük mandolaolajat használni — propter avaritiam emptorum nolentium debitum precium solve — mondja a Luminare, amiből érthető, hogy a XVI. század sem szerette a drága medicinákat. Az olajokat kettős falú, közbül sárral vagy homokkal kitöltött agyagedényekben főzték lassú parázstűz mellett, hogy az olaj ereje meg ne égjen. A növényi részeket óborban áztatták, sós vízzel, ecettel vagy tengeri vízzel nedvesítették és addig főzték, míg a nedvesség teljesen elpárolgott. Az illatos szereket nem főzték, csak infundálták a forró olajjal, a nedvességet pedig napfényen párologtatták el. Sűrűn használták a mandolaolajat és babérmagolajat, de hideg úton egyiket sem sajtolták (expressio). Megkülönböztették a per impressionem való olajkészítést is, de ez csak az infundált növényrészeknek kézzel való kisajtolásában különbözött az előbbitől. A kész olajat ülepítés után posztósüvegen át megszürték.

Az utolsó szakasz végül 9-féle rotulát sorol fel, ezek a következők:

Rotulae.

Item dyambrae	loft 12
„ dyadragantum cum balsamo	„ 14
„ Manus Christi	„ 20
„ Aromaticae Rosarum	„ 20
„ dya Iris	„ 2
„ dyacalamenti	„ 3
„ dyagalangae	„ 16
„ dyamargarit	„ 2
„ dyagridion	„ 9

Figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a XVI. században szokásos megkülönböztetés ellenére a szebeni leltár külön írja le a rotulákat és külön a trochiscusokat, holott az eredetileg csak synonyma volt. „Dicitur tro-

chiscus a trocis quod est rota, quia trochiscus est similis rote currus“ írja magister Quiricus és determinatioja valóban megfelel az akkori szokásnak. A rota = kerék-ből származott kiesinyítő szó, mint rotella, rotellata, rotellina, stb. sokszor előfordul a XVI. századbeli íróknál a trochiscus helyett, de külön gyógyszeralakot nem jelent. P. Januensis Simon a trochiscus készítésről szólva, megkülönböztetés nélkül szól a kisebbekről és nagyobbakról és a szó etymológiáját szintén a görög „trochos“-ban keresi. Még a későbbi kor írói sem választják külön a rotulákat a trochiscusoktól. Együvé foglalják a golyócskákat (globuli), mint a pilula és a poma közé eső gyógyszeralakot a közönséges pastillákkal, annyira, hogy pl. Gualth, Ryff a „Trochisci de Tirot“ „Pastilli theriacales“ synonymájának tekinti és németre „Kügelin“-nek fordítja. Szóval a rotulát, mint különálló gyógyszeralakot még nem találjuk a XVI. századbeli szakkönyvekben, nem ismerik ezt Valerius Cordus javított kiadásai sem. Az újítás különben nem nagy horderejű, mert az ismert speciesek, confectiók, stb. ismétlődnek itt más alakban, a hatás megváltoztatása nélkül, e szigorúbb distinctió azonban figyelmet érdemel, azért, mert a német gyógyszerárakban később szokásos runde täflin, breite küchlin és lange zeltlin-t jóval megelőzi. Az egykoru német gyógyszerárakban ekkor már bizonyos fejtelenség uralkodott, a gyógyszeralakok és droguák synonymáinak feleserélése oly nagy fokra hágott, hogy a későbbi Reformierte D. Apotheke is több ilyen hibát elnéz. Említsük csak azt, hogy trochiscusok közé sorozza a füstölő gyertyákat (candelae fumales) is, noha ekkor valóban gyertya, illetve fáklya alakúvá sodorták. A szebeni gyógyszerész tanultságára vall, hogy az akkori fogalomzavar közepette is a téves distinctiót nem követi, sőt újabb osztályokat igyekszik állítani.

A felsorolt készítmények mind feltalálhatók *Hieronym. Surianus* 1504. évi indexében, de az electuariaumok sorában, ami ismét arra vall, hogy a szebeni gyógyszerár, valamint a többi gyógyszerárak a nomenclatura te-

kintetében sok szabadságot vettek. A nevezett készítmények közül kiemelkedő az akkor híres dyamargaritum, melynek főhatóanyaga (principium) igaz gyöngyök pora volt. Jellemzi a kor babonás hitét, hogy csakis olyan friss gyöngyöket alkalmaztak, melyek ékszerűl még nem voltak használatban, főleg nem voltak kifúrva, mert azt hitték, hogy ez megöli a gyógyhatást. A készítmény különben 9 unciányi illatos gyanta és fűszerkeverékben 1 uncia gyöngyport tartalmazott, mit a lelkiismeretlen ku-

Margarita Orientalis
(Dr. Orient gyűjteménye.)

fárok gyakran üveggyöngyökkel vagy egyszerű üveggörredel pótolták.

Ezzel a jegyzékkel a leltár megszakad, mert a következő ív elveszett, vagy talán más iratesomóhoz csatolva, még lappang a levéltárban. Mindazonáltal tudva azt, hogy az eddigi jegyzék milyen kézikönyv nyomán halad, nem nehéz elképzelni, milyen készítmények lehettek az 1530-iki szebeni városi gyógyszerertárban? Igaz, hogy a legérdekesebb részlet, a használatos honi droguák jegyzéke hiányzik és ezt még átlagosan sem lehet rekonstruálni, de az összetett szerekről mégis tájékozódhatunk. Az idézett kézikönyvek szerint a jegyzékben lehettek még: aquae destillatae, emplastra, cerata, pulveres mixti, saeculi és suffuf. Ez utóbbi gyógyszeralak ma már ismeretlen lévén, megjegyzem, hogy a suffuf nyál-

kaképző anyagok pora, főleg hüvelyes vetemények, továbbá rizs, liszt, cukor, stb. indifferens anyagokba kevert fűszerekből állott. A közönséges porkeveréktől anynyiban különbözött, hogy tejben vagy vízben péppé főzve adták. a betegnek.

Láttuk a leltár nyomán, milyen gyógyszeralakok voltak készletben a XVI. századbeli gyógyszerertárban, ha még hozzávesszük a rögtönözve készített szemvizeket, a főzeteket és forrázatokat, előttünk van a felszerelés egy része. A gyógyszerertarak főjövödelme akkor a cukrászáruk, viaszgyertya és a különböző színű pecsétviasz készítéséből folyt be, ezért ezeknek kellékei nélkül a kép hiányos lenne. Csak mindez egybe véve adja a XVI. század elején működő gyógyszerertár hű mását.

Az egyes gyógyszeralakok és készítmények felsorolásánál mindenkor szemben áll a hiányos leltár a kézikönyv megfelelő szakaszaival, feltüntetve a készlet hiányát. Ha ebből aztán végkövetkeztetést vonunk a gyógyszerertár állapotára nézve, feltétlenül azt kellene mondanunk, hogy a felszerelés igen szegényes és még kora színvonalának sem felel meg. Az ítélet enyhítésére azonban az akkori közállapotokon kívül, még más mentséget is találunk. Nemesak nálunk, de talán Európa-szerte nem akadt akkor olyan gyógyszerertár, mely pl. csak a *Luminare minus* indexének megfelelő készletet tartotta volna. Ha átlagosan megvoltak a szükséges droguák, a keveréket extempore állították össze, olyan mennyiségben, amint épen írva volt. A kézi könyvek szava holt betű volt, úgy mondhatjuk, csak az elméleti, idealis tudományt képviselte. A gyógyászatnak legszigorúbb reformátorai sem követelték, hogy pl. az összes keverékek készen legyenek, ellenkezőleg ők maguk jelölték ki, mit lehet és mit kell készletben tartani. Az így designált hivatalos szerek száma mindenütt a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott, de átlagosan alig volt nagyobb, mint a szebeni leltár készítményeinek száma. Befolyásolta a gyógyszerertár alakulását az is, milyen iskolához tartoztak a városbeli orvosok? Tudjuk pl., hogy *Arnoldus Villanovanus* irányja, mely oly soká tartotta magát, a véglete-

kig mellőzte az összetett szereket. Vegyük tekintetbe végül *Valerius Cordus* előtti időkről és gyakori, hosszú — ostromzárt szenvedő város gyógyszerházának felszereléséről van szó — akkor még a tényleges hiányokat is megbocsátjuk!

Báthory Gábor, Erdély fejedelmének, felkérésére Bartell a gyógyszerházat *Balck Vilmos* városi gyógyszerész nejének, az üldözött *Johanna Balck*-nak adta át (1580) 179 frt. értékben. A históriából ismert erkölestelen életű Báthory Gábor fejedelem egyik áldozata volt a nevezett gyógyszerész neje is. *G. Kraus* 1611-ben írott krónikája⁸³ Balcknének, a férjéhez hű gyógyszerésznének a fejedelem ellen való küzdelmét a következőkben írja le: „Báthory a városi gyógyszerész nejét, Balcknét, bírni akarta, „zu seiner Lust brauchen wollte“, aki azonban minden erejével ellentállván, a fejedelem elől megszökött és egy titkos helyre rejtőzött el. De még itt is megtalálta őt a fejedelem. S mivel a hű nő semmiképpen sem akarta magát a fejedelem akarata alá vetni, a fejedelem őt megverte, lábaival tiporta, úgy, hogy az erőyes nő és más *Lucretia* kénytelenek voltak életüket rövidesen befejezni.“

A Balck-nak átadott gyógyszerházi 1580-ban kelt leltár már 251 speciesről ad számot, melynek összes értékét 179 frt. és 10 dénárba becsülték. „*Summa aller obgeschribener Artzneien und Species thun in lantweriger müntz 179 fl. 10 de.*“⁸⁴ A gyógyszerekről felvett leltáron kívül a gyógyszerházban talált könyvekről is véteztet fel jegyzék. E könyvek minősége azt mutatja, hogy a galenusi s arab gyógyszerészmé még mindig domináló szerepet játszott, ami különben a gyógyszerjegyzékből is kitűnik, amelyben alig akadunk kémiai eredetű vegyi készítményre.⁸⁵ A könyvekről szóló inventarium a kö-

⁸³ *Emil Sigerus*: Vom alten Hermannstadt II. folge. Hermannstadt 1923.

⁸⁴ *Transilvania* 1863. old. 24.: Inuentarium Myopoly Urbis Cibiniensis mihi ab eiusdem Senatu concredutum die february 1580. (A gyógyszerész neve Balck Vilmos.)

⁸⁵ *Schwartz Ignác*: A gyógyszerészet történetéhez Magyarország a XVIII. század elejéig. Gyógyszerész Közlöny. Budapest. 1891.

vetkezőképpen hangzik:

„*Inventarium librorum*“.

„*Dispensatorium Nicoali et Platear de simplicibus*⁸⁶ in brettek gebunden.

*Tractatus Johann filij Serapis*⁸⁷ dabei practica Joh. anglici⁸⁸ in swartz leder gebunden.

*Liber de Chirurg petri de bononia*⁸⁹ in brettek gebunden.

*Liber 1 Canon Avicen*⁹⁰ schlecht in gehefft — lumen maius et minus schadhafftig⁹¹.

Johannes Mesue in weis letter gebunden.⁹²

Canones Plinij secundi naturae histori libr. 37 ex castigationibus hormolaj Barbari.⁹³

Tractatus primus Breviarij Joh. filij Serap in wais leder gebunden.⁹⁴

A leltárnak a gyógyszerészi műszerekre és a berendezésre vonatkozó része arról is tanuskodik, hogy a gyógyszerértár eléggé el volt látva a szükséges eszközök-

⁸⁶ *Nicolaus Praepositus* salerno tanár (1140 körül) dispensatoriuma, mely 140–150 igen összetett gyógyszerészformulát tartalmaz. A Platear szó az e műhez csatolt jegyzetekre — melyek *Matharus Plateariustól* valók — vonatkozik. Nicolaus művet a XV. és XVI. század folyamán gyakran kiadták.

⁸⁷ „*Johann filij Serap*“ alatt az arab Jahja ben Serabi ben Ibrahim (IX–X. század) értendő. — Művei Gerardus Cremonensis és Andreas Alpagus fordításában többször megjelentek (1479, 1497, 1503, 1530).

⁸⁸ „*Johannes Anglicus*“ alatt nagy valószínűséggel Gadesden János oxfordi tanár s udvari orvos értendő. „*Practica medicinae*“ című műve 1492 és 1499-ben jelent meg.

⁸⁹ „*Petrus de Bononia*“ Pietro di Argelata bolognai tanár. Meghalt: 1423-ban.

⁹⁰ „*Canon Avicennae*“ (Alkanun filtebb) az orvostan rendszeres kézikönyve, mely 5 részből áll. Az ötödik az összetett gyógyszerek tanát tartalmazza. Avicenna teljes neve Abu Ali Alhosein ben Abdalah ben Sina. 1063-ban halt meg Hamadenben. Munkája már 1473-ban megjelent latin fordításban.

⁹¹ „*Lumen*“ név alatt több gyógyszerészi kézikönyv volt forgalomban. Így pl. a „*Lumen apothecariorum*“ (Velence, 1497), a „*Luminare maius*“ (Velence 1490).

⁹² „*Johannes Mesuae*“ tulajdonképpeni neve isa ben el Hakem, a IX. században élt, mint a bagdadi kórház igazgatója. Műveit 1489-ben adták ki latin fordításban.

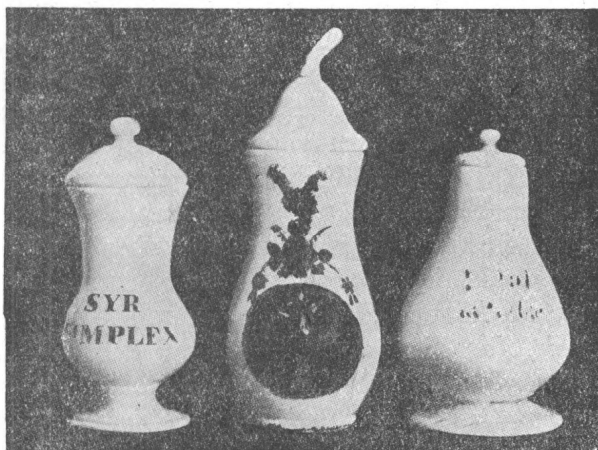
⁹³ „*Ermalo Barbaro*“ (Hermolaus Barbarus 1454–1493). Velence római követe, később aquilejai patriarcha. Kritikai Plinius kiadása 1492-ben jelent meg először.

⁹⁴ *Serap I.* fiának „*Breviariuma*.“

kel s műszerekkel, nevezetesen: destilláló készülékekkel, mérlegekkel, mozsarakkal, vaseszközzel gyertyák készítésére, 557 fadobozzal (állványdedény), 29 ónkannával (olajra), 62 ónszelencével (állványdedény) a kenőcsök számára, 7 velencei korsóval, hordókkal, késekkel, kanalakkal, stb.

A leltár klauzulája, melyből a fennállott jogviszony legjobban kitűnik, a következőleg hangzik:

„Ich Wilhelmus Balck Duisburgensis thuin kundt vnd bekennen hiemitt dieser meiner offne verschreibung das mir alle vorgeschriebene Medicamenta in Simplicis

A nagyszombati gyógyszerárak (Herzberg, Molnár) egykori (XVII. századbeli) tejüveg állványdedényei. [Dr. Orient gyűjteménye.]

(igy) und Compositis sambt den vorgezeichneten Instrumenten wie die wen namen haben, von einen Ersamen Wollweisen Radtt zu meinen henden vberantwortt seindt worden, glob derhalben offentlich, einen Ersamen wolweisen Radt, suliche ir Medicamenta vnd Instrumenta, darnachs die zeitt furden mocht, widerumb zu zustellen mit dankbarkeit, So aber (da wir alle sterblich seindt) der almechtiger Godt vber mich gebeitten wurd, vnd ich mit todt abgiengh, so soll, so fern etwas an den medicamentis mangeln wurd, dasselbige vndem meinem Einem Ersamen wolweisen Radt Ersadtet werden, desgleichen so Instrumenta schadhafftigh wurden sol auch desgleichen gebessert werden, etc.“

Az egykorú hadi számadások szerint a királyi sereg kíséretében orvos mellett mindig gyógyszerész is volt, ennek hiányában az orvos gyógyszertár tartására húzott bizonyos összeget. Így 1533-ban Katzianer alatt Erdélybe vonult seregben a tábori orvos a gyógyszertár fenn tartására havonként 60 forintot kapott: „*der Felddoctor für seine Person und seine Apotheke 60 fl.*“ (havonként),⁹⁵ Szatmáron és más helyeken a királyi sereg részére már gyógyszertárakat tartanak.⁹⁶ Néhol a patikárius gyógyítószeres készítése mellett orvosolt is s így a patikáriust a katonaságnál is korán alkalmazták. Már a XVI. században rendes havi fizetést húzó patikáriusokkal találkozunk. (14 frt. havi zsoldot kapott).⁹⁷ E kor elég kedvezőtlen közegészségügyének fellendítésére I. Ferdinánd király 1552-ben kibocsátott „*Polizeiordnung*“-jában a gyógyszertárakra vonatkozó intézkedéseket is találunk.⁹⁸ A későbbi 1564-iki „*Apothekerordnung*“ már több pontban közelebbről meghatározza a gyógyszerészek jogait és kötelességeit, nemkülönben elrendeli a gyógyszerkészlet kibővítését, stb. Az erre vonatkozó rendelkezés a következőképen hangzik: „*So ordnen und wollen wir, das die apoteckhen durch der Obrikkhaiten darzue verordnet, und der sachen verstendige Personen allenthalben Ordentlich, und aufs weingist yedes jars ainmal, vleisig und besichtigt, all alt verlegen, und untaugliche Materialia, und Speties abgeschafft, sonder mass und Ordnung gegeben, damit die Apotheckhen mit guetten frischem und gerechtem Zeug und Materialien versehen, auch die Recept nit zu hoch gestaygert etc.*“ E rendelet valószínűleg a rendszerető erdélyieknél is érvényre jutott, amint azt a nagyszombati gyógyszertárak — már előzőekben említett — 1580-iki leltárból: „*Inuentarium Myropoly Urbis Cibiniensis*

⁹⁵ Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen. — 22. kötet.

⁹⁶ Demkó K.: A magyar orvosi rend története. Budapest, 1894. — 106. old.

⁹⁷ Stájerorsz. tartományi levéltár. Kriegswesen 560. old.

⁹⁸ Linzbauer: Codex sanitario — med. — Hungariae. — 1. kötet. 166. old.

*mihi ab eiusdem Senatu concreditum die February 1580*⁹⁹
(a gyógyszerész neve Balek Vilmos) kitűnik.⁹⁹

Maga a gyógyszerészi kiképzés akkor még bizonyos értelemben céh-szerű volt. A szükséges iskolai előképzettséggel bíró ifjú felvétetett *discipulus*-nak s 4—5 évig praktikánszkodván segéddé lett, ajánló testimoniumokat kapott és megkezdhetette az önálló működést, mint *Demkó*¹⁰⁰ mondja, valamely üresen álló gyógyszerertárban, miután nem egyszer történt, hogy valamely gyógyszerertár alkalmas vezető hijján éveken át zárva volt.

Miután hivatalos árszabály még nem volt, kiki saját tetszése szerint számította ki a vények árát, ami miatt sok panasz volt s nem egy hatóság lelkére kötötte gyógyszerészének, hogy követeléseiben szerény legyen. A sok panasz folytán végre *Drezdában* 1550-ben megjelent az *első hivatalos taxa*, melyben súlyegységként a quentin s lat szerepelnek. Ez egyidőben nálunk is használatban volt, habár nem hivatalos jelleggel. Ezen taxában a vadon termő gyógynövények árai nem súly, de marok szerint taksáltattak. Egy marok ára pl. 1 Lei.

1500 körül a gyógyszerertárakat mindenkor egy városi tanácsosból, városi képviselőkből, egy-két orvos-gyógyszerészből álló vegyes bizottság vizsgálta meg; ezek mondtak véleményt a látottak fölött, ami az akkori csekély kémiai, stb. ismereteket tekintve, inkább illuzórius volt. Komoly munkáról, egységes eljárásról alig lehetett szó s így nem csoda — írja *Csippék*,¹⁰¹ — hogy a gyógyszerertárvizsgálatokat a gyógyszerészek üres formalitásoknak tartották, mely lassan „titulus bibendi“-vé fajult.

Az erdélyi gyógyszerészi irodalom e korban még igen gyengén van képviselve s ami van, az is teljesen összefügg a növénytannal, mivel a gyógyszerek legna-

⁹⁹ Transilvania 1863. — 24. old.

¹⁰⁰ Dr. Demkó K.: A magyar orvosi rend története. — Budapest, 1894.

¹⁰¹ Csippék I.: Adatok a magyar gyógyszerészet történetéhez. — Gy. K. 1901.

gyobb része a növényvilágból került ki. Az akkori magyar botanikai irodalom képviselői (Beyte Péter, Frankovits Gergely, Péchy Lukács, stb.) között találjuk *Mélius (Juhász) Pétert*.

Mélius Péter műve, mely 1578-ban jelent meg *Kolozsvárott*, a következő címet viseli: „Herbarium Az Fáknek Fűveknek nevekről, természetekről és hasznaikról stb.“ Szerzője a fősúlyt a növények gyógyhatására s azok orvosi használatára fekteti. Minden egyes növény tárgyalása során a növény nevét latin, magyar s német nyelven említi, valamint ezzel kapcsolatban a synonymákat; azután rövid physiographiát közöl s a növények gyógyhatásait „szárazasztó, melegítő, égető, szorító, tisztító, nedvesítő, hidegítő“ jelzőkkel adja tudtára az olvasónak. Belső és külső használatáról is szól. A műben több egyszerű és összetett gyógyszeréről, pl. szirupok, lictáriumok, olajok készítéséről is megemlékezik. A bűvös gyógyítgatás ellen, melyet szerinte a bábák űznek, elítélőleg nyilatkozik.¹⁰²

Mint említettem a gyógyszerészek rendje Erdélyben sohasem képezett céhet s azon kevés gyógyszerész, aki az erdélyi gyógyszertárakban működött, egyéni képességeit korlátlanul gyakorolhatta a gyógyszerészet javára.

A gyógyszerészet hírnevét és a legmagasabb polerávaló rátermettségét igazolta *Franz Joel* (primus), aki 1508-ban *Nagyszöllősen* (Solochium) született s egy kovácsmesternek volt a fia. Tanulóéveinek eltöltése után Bécs mellett egyik falusi gyógyszertárnak lett a gyógyszerésze. A gyógyszerészi működést nemsokára az orvosi studiumok elsajátításával eserélte föl s a Lipcsei, majd a Wittenbergi orvosi egyetemekre iratkozott be, ahol buzgó lutheránussá vált. Tanulmányai befejeztével Berlinbe ment, ahol orvosgyakorlatot folytatott, majd a herceg felkérésére a Gustrowi udvari gyógyszertár vezetését vette át s ugyanakkor megnősült, nőül

¹⁰² Maizner: A magyar orvostudományi irodalom 1770-ig. — Kolozsvárt, 1885.

vevén Schacht Barbarát. Közvetlenül házassága után Stralsundba ment gyakorló orvosnak, majd Greifswald város orvosfizikusa lett. Innen 1559-ben hívták meg a *Rostoki* egyetemre tanárnak, 1577-ben pedig rektorrá választották. Halála után fia Franz Joel (secundus) lett utóda, ennek gyorsan bekövetkezett halála után pedig nagybátyja Franz Joel (tertius) örökölte a tanszéket.¹⁰³

FRANZ JOEL (primus).

Hunyadi Ferencz (1580—90), Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem háziorvosa, találékony eszű és tréfás orvos történelmileg híres arról, hogy midőn Báthori Sinan basa ellen hadjáratra készült, azt híresztelte el magáról, miszerint ő tud oly orvosi szert készíteni, melyet ha valaki használ, azt a csatagolyó nem fogja. E hír a fejedelemnek is tudomására esvén, tüstént hívatta orvosát, ki még ura előtt is határozottan állította, hogy ő valóban ily csodaszert talált fel. A fejedelem már ekkor útban volt táborával Sinan ellen s kérte az orvost, hogy mutassa elő neki csodaszert, mire Hunyadi ma-

¹⁰³ *Dr. Kobert Rudolf.* Einiges aus dem zweiten Jahrhundert des Bestehens der medizinischen Fakultät zu Rostok. — Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des Reformationszeitalters. — Stuttgart. 1907.

gát föltalálva így felelt: „Nagyságod megbocsásson! mert az orvosi szer ládámban vagyok, melyet pedig Brassóban hagytam.“ Báthori erre elküldi Hunyadit Brassóba a specifikumokért, ki el is ment, de a kívánt orvosi szert nem küldte el, hanem igenis küldött egy izenetet, illetőleg tanácsot a fejedelem számára, melyet — úgymond — ha használ s követni fog a fejedelem *Brassóban*, nem fogja találni az ellenség golyója, azaz a hadjáratot vonja vissza s maradjon veszteg Brassóban. A tanács használt is.¹⁰⁴

¹⁰⁴ *Fekete Lajos. A gyógytan története. Pest. 1864.*

VII. Reformatio.

XVII. SZÁZAD minden téren a nagy pusztulások, ellentétek és kezdeményezések kora. Erdély népe vallásilag két nagy táborra oszlott. A közegészségügyi állapot is szomorú képet nyújt. Járvány, háború, szárazság, éhínség, kegyetlen hideg, nagy forróság sorvasztják, gyöngítik a lakosság életerejét, tizedelik meg Erdély népét. E kornak legelterjedtebb járványa Erdélyben a pestis volt, mely majdnem minden évben pusztított egyik vagy másik vidéken, avagy országszerte. Így 1603-ban Segesvárott 2000 odavaló ember és 700 odagyült koldus pusztult el pestisben.¹⁰⁵ Kemény János — később (1661—1662) Erdély fejedelme — tanuló korában a gyulafehérvári pestis miatt egykor „circiter fertály esztendeig vaccált”.¹⁰⁶ „A mágnások és nemesek, kik hasonlókép különféle betegségekben sinylődtek, Isten kegyelméből mégis megmenekültek a haláltól.”¹⁰⁷

1660 év körül, írja dr. Ceyl, I. Rákóczy Györgynek (a későbbi fejedelemnek) orvosa, Ecsed várából: „Halom-hogy az pestis etc. megint regnal Patakon, annak-okaért mostan nagyságod távul legyen onnan, odább menjen, az hová hivesebb vagyon, fűkipen az kanikulában tart”. (Már észreveszik, hogy a járványterjedésnek kedvez a meleg. Dr. Ceyl mint orvosszert ajánlja az ecetes eledelt, figyelmeztet arra, hogy vigyázni kell,

¹⁰⁵ *Marosvásárhelyi Nagy Ferenc* krónikája. — Erdélyi történelmi adatok. I. 86.

¹⁰⁶ *Kemény János*. — Önéletrészlet. 44.

¹⁰⁷ *Marosvásárhelyi Deák Farkas*. — Keglevich naplója. — (Magyar Történelmi Tár. XIII. 241.)

miszerint az étel „sült és savanyú legyen“ s „a gyümölestül igen kell magát oltalmaznia, etc.“).

Védelem, gyógyulás nagyon kis mértékben lehetséges. Helyesen bizzák magukat e kor gyermekei az Isten mindenható irgalmára, mert az orvosok tudása, segítése nagyon sokszor felmondta a szolgálatot. Az orvosok, vagy inkább gyógyítással foglalkozók tudása igen különböző volt. Talán seholsem nyilvánult meg annyira az ellentét ugyanazon téren, mint itt. Két nagy tábor küzd egymással. I. A kezdődő tudományos felvilágosultság, a tapasztalat alapján induló kutatási szellem; II. a gyakorlat útján elsajátított ügyesség, a legsötétebb babonával, a legelvakultabb előítéletekkel, rosszakarató kuruzslással. Mindezeknek oka főleg az volt, hogy az orvosrend a XVII. században nálunk ép úgy, mint külföldön,¹⁰⁸ a műveltség és képzettség nagyon alacsony fokán álló emberek között oszlott meg. Egyrészt a hivatott gyógyítók, azaz a képzett orvosok, vagy „orvosdoktorok“ fölötté kevés száma, kik valamely külföldi egyetemen oklevelet szereztek maguknak és azután egészen hivatásuknak szentelték minden idejüket. Ilyenek többnyire csak nagyobb városokban telepedtek le,¹⁰⁹ hol igyekeztek enyhíteni kortársaik szenvedéseit. Ezek rendszeren a város költségén tanultak s a város hívta meg és fizette őket. Külföldi, sorstól hányatott, orvosok is vetődtek Erdélybe s itt főúri, vagy fejedelmi udvarokban vonták meg magukat, mint házi orvosok. Szapolyai János Zsigmond házi orvosa *Blandrata György* volt, ki az unitárius vallást hozta be Erdélybe. Apafi Mihály fejedelem udvari orvosa *Pariz Pápai Ferencz, Köpeczy János* volt, kinek egyéb járandóságain kívül 200 frt. a fizetése (1673-ik évi május 13-iki conventiója). I. Rákóczy György orvosa *Tzanankhi Máté* (1634). Ezek a kiválóbb orvosok voltak. A többiek tudománya nem volt nagyon magas, mégis elméleti felfogásukra nézve két-

¹⁰⁸ Baas. Die geschichtliche Entwicklung des ärztlichen Standes. — Berlin. 1896.

¹⁰⁹ Demkó K. — A magyar orvosi rend története. — Budapest. 1894.

felé tagolódnak: a Galenus és Paracelsus táborára, legtöbbször lényegtelen dolgokon vitatkoznak és egymásnak elkeseredett ellenségei.¹¹⁰ Előbbiek több éleslátást tanúsítanak, utóbbiak inkább a hagyományok nyomán haladnak. Közös hibájuk, hogy gyakran alkalmaznak erőszakos és babonás eljárásokat. Elméleti tudásuk pedig sok esetben évszázados tévedéseken alapul. A XVII. században ugyanis még nem döntötték meg Galenus tanait, habár sokat küzdöttek ellenük. Különösen a lázról, a járványos betegségek mivoltáról és okairól szóló tanai uralkodtak. Továbbá vallották a „qualitas occulta“ elvét és fennmaradt a levegőtől létrehozott rothadás elmélete is. Ezt tartották leggyakrabban a betegség okának. Az orvosok száma különben meglehetősen csekély s alig egynehányanak ismerjük nevét és tartózkodási helyét.

A hivatalos orvosokon kívül orvosi gyakorlatot folytattak a kitanult chirurgusok (sebészek), továbbá a borbélyok, kiknek feladata volt az érvágás és különféle sebészeti műtétek végzése, belső betegségeket azonban nem igen kezeltek. Az 1625-iki gyulafehérvári országgyűlés mondja a borbélymesterekről: „Az, ki belső nyavalyához nem tud, doktorrá magát ne tegye, mert ha valakinek halála történik miatta, ő is meghaljon érte“.¹¹¹ Ezek hivatásukat, mint mesterséget más mesterember példájára céhekbe állva gyakorolták (a gyógyszerészeket sohasem kötelezték céhekbe lépni).¹¹² A borbély és sebész-céh szabályai 1568 körül: „... céhen kívüli e városon mesterséget ne folytasson. Az országban körüljáró a szemet, fogat és más bajokat gyógyító idegeneknek azonban mesterségök folytatása megengedettik. Aki céhbe akar állani, köteles nősülni s a város könyvébe magát beiratni; *felvétetés előtt három különös kenőt* kell készítenie: theakenöcsöt (Dialtheani), a nép nyelvén szederjes kenő irt (Diacorium flavum) és érlelő kenőt (Maturitativum)“.¹¹³ Elméleti tudásnak szintén sok

¹¹⁰ *Czanaki*. 131. és 132.

¹¹¹ Erdélyi országgyűlési emlékek.

¹¹² *Linzbauer*. — Codex sanitario med. — II. Buda. 1852. 6.

¹¹³ *Jakab E.* — Kolozsvár város története. — II. 158.

híjával voltak, de tapasztalataik alapján indulva, gyakran sikeresen gyógyítottak. Némelyek mesterségüket nagy reklámmal űzték s gyógyszerükhöz olykor használati utasítást is nyomattak. Pl. Hoffmann Ilyés seb- és szemgyógyítótól: „Az Elektuariumnak, azaz a *Terjéknek* hasznáról című“ hirdetése.¹¹⁴ A jóhiszemű kuruzslókon kívül e tudatlanok sorába tartoztak még a céhen kívül álló falusi borbélyok, kik olykor csak az inasesztendőket töltötték ki és a gyógyításhoz alig értve próbálkoztak meg vele. „Gyakorta sok tudatlan borbélymesterek mián sokaknak haláluk is történik“ olvassuk a marosvásárhelyi borbélycéh 1626-ban kiadott levelében.¹¹⁵ Továbbá az úgynevezett javasasszonyok, akiket másnak hiányában előkelőink, sőt fejedelmeink is szolgálatukba fogadtak. 1640 február 8-án írja Pálffy Pál Bécsből Forgách Zsigmondnak: „Azóta, hogy a fejedelemasszony megjobbult volna, kit szívem szerint hallottam, nem ártana az egészségének állapotját az idevaló doktoroknak megjelenteni, consultálódnának felőle; halom azt is, hogy minemű asszonyember volna fejedelemasszonynál, az ki többet tudna ha nem, csak kenyeret enni, azt vélné Bethlen Gáborné is, hogy ő volna oka betegségének, az előtt Bethlennénál is lakván és szolgálván“.¹¹⁶

A patikáriusok is foglalkoztak orvoslással, de tekintélyük jóval kisebb volt a doktorokénál. Főúri családink jobbára tartottak ilyen patikárius-orvost, ki aztán a patikaszerszámmal utazgatott betegeihez. Helyenként apothekariusnak nevezik őket. Ilyen főúri apothekarius volt Nagy, aki a Batthányi-család szolgálatában állott s aki szolgálataiért egy ízben 16 frtot kapott.¹¹⁷

1657-ben Bánffynál *Pathikárius András* gyógyította a betegeket.

Amint az orvosok kissé megszáporodtak, a pati-

¹¹⁴ *Fraknoi V.* — M. könyvszemle. — 1878. 293.

¹¹⁵ *Papp.* — Egy adat a céhek történetéhez. Tört. L. 1875. és Székely okl. t. VI. 82.

¹¹⁶ *Országos levéltár.* — Gyulafehérvári lymb. 21. esomó. 128.

¹¹⁷ *Körm. levéltár.* Miss. Registrom 1566.

káriusokat eltiltották a gyógyítástól. Még azt sem engedték meg nekik, hogy az orvos engedelmé nélkül purgatiót adjanak a betegeknek.

A XVII. század elején is még a betegségek gyógyítása az úri családoknál úgy történt, hogy kezdetben, amíg a baj komolyra nem fordult s amíg mivoltára rá nem jöttek, rendesen házi szereket, gyógyító füvekből párolt vizeket, lictariumokat és olajokat használtak, el nem mulasztván a gyakori purgatiót sem. Ez utóbbi célra a füveken kívül mannát és szirupot használtak. A purgatoria nagyon sokszor volt szükség, mivel az emberek az ételeket nem igen válogatták s mértéket benne nem tartottak.

Amikor a virágvizek, favizek, lictariumok és olajok már mitsem használtak, vagyis mikor a betegség komolyabbá vált, megkezdődött az úgynevezett *orvosságtudakozás*. A betegnek házanépe levélben vagy küldönc útján orvosság után tudakozódott az ismerősöknél, még pedig úgy, hogy megírták a betegség mivoltát s orvosságért esedeztek. A betegséget természetesen maguk sem ismerték, még kevésbbé ismerték azok, akiktől az orvosságot kérték. De azért mindenki küldött, vagy ajánlott valami orvosságot. A szegény betegnek aztán vagy használt, vagy nem, mindannyit végig kellett kóstolnia. S ha egyik orvosság sem vált be, a tudakozás tovább folyt. Különösen azon főúri családoknál tudakozódtak orvosság után, akiről tudták, hogy patikaházukban sokféle gyógyítószer tartanak és sok recepttel rendelkeznek. Minél előkelőbb volt az úr vagy asszony, akinél az orvosság után tudakozódtak, annál jobban bíztak a kapott gyógyszerben.

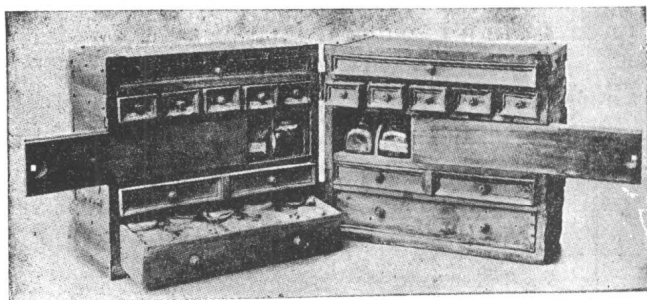
A szegény beteget már az is boldoggá tette, ha orvosságot kapott. A bizalom és a remény aztán többet használt neki, mint maga az orvosság.

A fogarasi kastélyban¹¹⁶ 1632-ben például ilyen vizek szerepelnek: parlagi rózsza víz, epervíz, petrezse-

¹¹⁶ Orsz. levéltár. Urb. 14. f. Fogaras 1632.

lyemvíz, bodzavirág víz, hársfavíz, tamariszkusz víz, turbulya víz, utifű víz, porezfű víz, lómenta víz, fodormenta víz.

Később is az orvoshiányon úgy segítettek, hogy minden úri házbán házi patikát tartottak. Ezzel úgy, ahogy, segítettek a bajon az urak, de a szegényeknek nem igen volt kihez fordulniok. Ilyen 1700 elejéről való

házi patikához Gyógyszerészeti * múzeumunk is jutott, mely a következő gyógyszerekkel van felszerelve:

Bals. oppo. Ver.	(Balsamum oppodeldoc).
Liqu. Anod. wit. Hoffman.	
♂ Jalapp.	(Pulvis jalappae).
♂ Hypecac.	(Pulvis ipecacuanhae).
♂ Bezoard.	(Pulvis bezoardicus).
♂ Pectoral.	(Pulvis pectoralis).
♂ Stip. diaphor.	(Pulvis stipticus diaphoreticum).
Sal. polichr.	(Sal. polychestrum Glaseri; Kalium sulfuricum).
♂ v. Rhebarb.	(Pulvis rhabarbarae).
Wund balsam.	(Seb-balzsam).
Bals. Nucist.	(Balsamum nucistae).
♀ praecip. r.	(Mercurius praecipitatus ruber).
♀ dulcis.	(Mercurius dulcis).
Ung. album.	(Unguentum album).
Tra. bensoes.	(Tinctura benzoes).
Bals. vitae.	(Balsamum vitae Hoffmanni).
Ess. Castorei	(Essentia Castorei).
Bas. Genniani	(Balsamum Genovevae).
Resin Jalap.	(Resina jalappae).
Camphorae.	
Mustár	
♂ Bezoard. Seinert.	(Pulvis bezoardicus Sennerti).

E kor gyógyító irányának e változása sem kedvezett a gyógyszerészeknek épügy, mint az addig érvényben volt arab iskola, melynek gyógyszerei jobbra egyszerű házi szerekből állottak. — A reform terjedésével, mikor a klasszikus irány kezdett érvényesülni, csak olyan kevés gyógyszer fogyott, mint azelőtt. A világi gyógyszer-tárak száma nagyon kevéssel szaporodott. Ennek oka főleg az volt, hogy a polgári gyógyszer-tárak a reformáció előtti dús kolostorok nagy gyógyszer-táraival, nem voltak képesek versenyezni. Vannak ugyanis arra nézve adatok, hogy a jómódu betegek is a klostrom kórházába vétették fel magukat, mivel ott „jobb“ gyógyszerekben részesülnek.

Az ujkor elején az egyház többszöri tilalma után, a szerzetesrendek az orvosi gyakorlat teréről visszaléptek, de mint „bona vacca“-t a gyógyszer-tárakat megtartották, amelyekre azért is volt szükségük, mert némi anyagi függetlenséget is biztosítottak nekik, de még befolyást is gyakorolhattak a népre, — szószékeken kívül is.

Azok a szerzetesrendek, amelyek kizárólag kontemplatív életet folytattak és világi javakkal szűkebben voltak megáldva, jövedelmük kompensálására patikát tartottak fenn. A bencések és ciszterciták — a tudomány első hirdetői — többnyire mellőzték ezt a jövedelmi forrást, ellenben a reformáció után alakult jezsuita-rend kíváncsnak tartotta.^{116*}

A reformatio fellépésével és terjedésével a világi elem is erőhöz jutva, felülkerekedett s hosszú időre úgyszólván kizárólag maga számára foglalta le a gyógyszerészi pályát, amelyet addig főképen a papság tartott kezében.

Erdélyben Bocskai István fejedelemmé választásáig — 1605 február 21-éig — vagy 30 évig katolikus fejedelmek ültek a trónon. A reformatio azonban oly erővel terjedt el, hogy Erdély már résztvehetett az európai protestans államok szövetségében a katolikus Habs-

^{116*} *Dr. Ernyei J.*: Reflexiók a Gyógyszerészek multja és jelene fejlődése. Gyógysz. Hetilap 1897.

burgok elleni küzdelemben, sőt az erdélyi fejedelemségben a reformatus vallás államvallás jellegét ölti fel és a ref. superintendens, az egész fejedelemség legfőbb papja lett.¹¹⁷ A reformatio első vihara megfősztotta a kolostorokat birtokaiktól, gyógyszerházaiktól is, mely utóbbiak sok esetben (Németországban) az apostatált szerzetesek tulajdonába mentek át. Az egyházi lovagrendek még előbb megszűntek gyógyszerészkedni (így a szebeni Johannita-rend), míg a reformatio aztán megszaktította a szerzetesrendek gyógyszerházbirtoklását is az ellenreformatio bekövetkeztéig.

Az ellenreformatio alatt azonban a szerzetesrendek ismét rohamosan nyerték vissza elvesztett posícióikat. Különösen az 1685-iki pestis idején a betegek ápolásával foglalkozó szerzetesrendek olyannyira kitűntették magukat, hogy Kollonich érsek (1695) a szerzetesrendek önfeláldozó készségét felmagasztalta, így ezek befolyásukat, vagyoni és egyéb posícióikat ismét visszaszerezték. Nálunk Erdélyben csak később, főleg a jezsuiták gyógyszerházaik szerepelnek, akiket Erdélyben Báthori István Kristóf fejedelem (1576—1581) hozott be Lengyelországból,¹¹⁸ kikhez a Szelepcsényi érsek által 1696-ban behozott irgalmasok is csatlakoznak. E két utóbbi szerzetesrend Erdélyben csak később jutott gyógyszerházbirtokok birtokába, miről később lesz szó. Kolozsvár város 1640-iki számadáskönyveiben a gyógyszerészetre vonatkozó következő adatok vannak:

„1640. febr. 4. érkezett Dr. Ghatly, *patikarius Gáspárral*.

1640. április 1. Kassáról érkezők Dr. Gatty, *patikarius Gáspárral*.”

A kolozsvári orvosok és gyógyszerház történelmére vonatkozólag értékes adatok birtokába jutottam *Milley János* kolozsvári jezsuita atyának 1649, valamint 1651-iki jelentéséből. E jelentésekből kitűnik, hogy Kolozsvár a jelzett időben két protestans orvos működött.

¹¹⁷ *Dr. Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásokban. Nagyvárad.*

¹¹⁸ A kolozsvári kegyes-tanítórend évszázados történetének vázlata. 1877.

Milley atyának a két orvos, de különösen a protestans hitre áttért gyógyszerész ellen volt panaszolni valója, amelyeknek azonban — amint később kitűnt — hátsó gondolata egy a szerzetesrend által felállítandó gyógyszer-tár volt, mit később meg is kaptak. A jelentésből azt is megtudjuk, hogy a gyógyszer-tár polgári gyógyszer-tár volt, valószínűleg magáé a városé lehetett* Honettel Boldizsár orvosnak Kornisshoz alig négy év múlva — 1655-ben — Monostorról írott levele szerint az említett gyógyszerész nem lehetett olyan nagyon szegény és a gyógyszer-tár sem olyan nyomorúságos, mint ahogy azt Milley atya feltűnteti, mert hiszen a gyógyszer-tár birtoka „a legjobb kényelmességekkel“ s „nagy laboratoriummal“ birt.

*Milley János jezsuita atya jelentéseiből.*¹¹⁹

1. — 1649-ből;

„Sunt doctores Claudiopoli et apotheca.“

2. — 1651-ből;

„Recurrimusque ad doctores, qui Claudiopoli sunt duo, quamquam sat miseri et ariani, quorum unus dicitur auditus aliquando, se non curare, etsi omnes catholici interirent, ex quo intelligi potest, quantum fidere possimus tali conscientiae. *Recurrimus quoque ad apothecam, quae etiam misera, sed et charissima est eaque unica.* Certe solum pro magistro *Adamo*** ab hieme usque huc*** expedimus in eam ad centum florenos. Vilissimae quaeque species charo aestimantur ab apothecario homine ariano, apostata a fide catholica. Suadet nobis ipse doctor arianus, hominis indiscretam pretiositatem pertaesus, ut nos aliquem de foris intelligentem virum huc procuraremus, haberet aestimationem et accursus ex tota provincia. Et consideratione forte res digna es-

* Ez a volt városi gyógyszer-tár most Dr. Hintz György tulajdonát képezi.

¹¹⁹ Szilágyi Sándor: Monumenta comitialia regni Transylvaniae. „Erdélyi országgyűlési emlékek“. — Budapest 1892. XB. kötet. 1649-iki jelentés. 504 lap. 1651-iki jelentés. 548. lap.

** t. i. ez a beteg.

*** Augusztus 2-áig. — Ekkor írta a jelentést.

set. Nam homines hujates, ubi eos in corpore adiuveris, facilius curam essent admissuri animorum et ut per medicum Georgium olim Blandratam virus hereseon animorum inscopsit: ita forte deus per bonum aliquem corporum curatorem etiam animos ad sanitatem fidei disposeret. Nuper aeger nobilis primarius cum pene desperaret de vita, levi purgatiuncula per monachum porrigentem adjutus, eundem jam velut patrem veneratur, etsi haereticus, nec eleemosynis deest; jubetque saepius ac fidenter ad se divertere. Et cum neque princeps medicum corporis sui ullum habeat, juvenis adhuc et sanus. O quam in tempore per bonum aliquem nostrum si forte infirmaretur adjutus, disponi ad meliora possent etiam animi! Abrahamus omne forte ferret punctum, si notus non esset, et vellet ipse: aut aliquis ipsi similis.

Petiveramus nuper per patrem Khun medicinas certas et necessarias valde, promiseratque (Revenendissimus) pater rector Tyrnaviensis (Nagyszombat); erat occasio per famulum reducem bona, sed nescimus unde factum, quod apothecarius non effectuat; qui tamen interim Vienna redierat, dum Tyrnaviae moraretur famulus noster. Auditus fertur dixisse: medicinas constare pecunia, nec dari ex apotheca Tyrnaviensi, inde expectantes, unde etiam illae medicinae solvi potuissent. Hic de peste timuimus, nec adhuc metus cessat, alii morbi defacto sunt: ob praeviam annonam, nec pro una alterave dosi, vel ipsam theriacam habemus, si necesse foret periclitantibus. Cum occasiones certae non possint semper haberi: ea quae petimus timide et considerate, saltem tunc, cum occasiones suggerimus, non intermitterentur.“

Magyar nyelven:

1. — 1649-ből: „*Kolozsváron doktorok vannak és gyógyszerház.*“

2. — 1651-ből: „*Szaladunk a doktorokhoz, kik Kolozsvárt ketten vannak, noha elég szegények és áriánu-*

sok*; ezek közül egyik egy alkalommal állítólag azt mondotta, hogy ő ugyan nem gyógyítja a katolikuskokat, ha valamennyien elpusztulnak is; ebből látható, hogy mennyire bízhatunk az ilyen lelkiismeretességben. Szaladunk a gyógyszerértárba is, mely szintén nyomorúságos, de amellett nagyon drága és ilyen is csak egy van. Ide csupán Ádám mesterért a tél óta mostanig csaknem 100 forintot fizettünk. A legesekélyebb értékű cikkeket is drágán számítja a katolikus hitet megtagadó áriánus gyógyszerész. Az áriánus doktor, aki megunta ennek az embernek szemérmetlen zsarolását, maga tanácsolta nekünk, hogy hoznánk ide kívülről egy hozzáértő embert, annak itt nagy becsülete és az egész vidékről nagy keresettsége lenne. Ez a dolog nagyon is érdemes a megfontolásra. Mert az idevaló emberek, mihelyt testileg segítettünk rajtuk, *szívesebben engedik majd meg, hogy a lelküket is gondozzuk és valamint egykor Blandrata György orvos útján szívárgott be ide az eretnkségek lelki mérge: azonképen egy jó testi orvos útján Isten a lelkeket a hit igazságára esetleg alkalmasakká teheti.* — A minap egy nemes főurat, aki kétségbeesetten majdnem lemondott az életről, a szerzetes egy könnyű hajtóval megkönnyítette, aki őt azóta mint az atyját tiszteli annak dacára, hogy eretnek, alamizsnát gyakorol és nagyon meghagyta, hogy gyakrabban és bizalommal szálljanak meg nála. És annál inkább lehetne ez, mivel a fejedelemnek nincs még semmiféle udvari orvosa, mert még fiatal és egészséges. Oh bár csak segítne valakin jótevésünkkel testi betegsége idején, a lelkét is a jóra tudnánk hajlítani. Ábrahám fényes eredményeket érhetne el, ha nem lenne ismeretes és akarná ő, vagy valaki hozzá hasonló.

A minap kértünk Khun páter által bizonyos és nagyon szükséges gyógyszereket, melyeket megígért a főtisztelendő páter nagyszombati rektor; az onnan visszatérő szolgálával jó alkalom is kínálkozott volna és nem tudjuk megmagyarázni, hogy a gyógyszerész** mi-

* Árius koloneza, eretnek, unitárius.

** A nagyszombati gyógyszerértárt Rhédei László gróf 1655-iki naplója is említi.

ért nem intézte el a kért dolgokat, aki pedig akkor jött vissza Bécsből, amikor a szolga Nagyszombatban tartózkodott. Állítólag ezeket mondotta: „A gyógyszerek pénzbe kerülnek és a nagyszombati gyógyszerertárból nem adnak ki gyógyszert, csak ha készpénzben megfizetik.“ Mi innen a pénzt nem tudtuk elküldeni, hisz onnan vártuk a gyógyszereket, ahol szükség esetén helyettünk ki is fizethetik az árukat. Nagyon félünk a dögvésztől és a félelmünk nem is múlt el, mert sokan tényleg megbetegedtek. Az évi szükségletünk fedezetére még egy-két gyógyszeradagnyi ellenmégünk sincs, amelyekre sürgős esetben szükség lenne. Minthogy jó alkalom nem igen akad mindig: amikor mi magunk jellöljük meg a jó leküldési alkalmat, legalább akkor ne tagadják meg tőlünk azt, amit nagy félénken kérünk.“

Honettel Boldizsár orvosdoktor levele Kornis Ferenchez 1655 június 1. Monostor.¹⁾

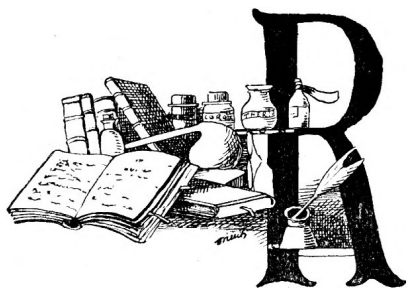
„... Domum illam quam dominatio magnifica progrosuit ante portam non est venalis, neque opta et magno precio habetur. E regione autem est alia quam possidet noster apothecarius quae optimas commoditates habet ut duo bona hipocausta, laboratorium magnum — domum pistoream bonam cellam fornicatam — pulchrum hortum et fluvium propeputeus samosina aqua scaturiens 500 florenorum praecio uno verbo absque detractioe aestimetur. Hac consultum ...“

Fordítása magyarul:

„Azon ház, amelyet a méltóságos uraság a kapu előtt fölépített, nem eladó, sem nem alkalmas és nagy árért sem kapható. A környéken azonban van egy másik, amelyet a mi *patikárusunk* birtokol, amely a legjobb kényelmességekkel bír, úgymint jó két pincével, nagy laboratóriummal, jó sütőházzal, boltíves szobával, szép kerttel és egy kúttal a Szamos folyó vize közelében, 500 forint egységárban levonás nélkül van megbeszélve. Ezeket tekintetbe véve ...“

¹⁾ Az „Erdélyi Múzeum Egylet“ levéltára. Kornis levéltár.

VIII. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem gyógyszer- vásárlásai 1626. körül. — II. Rákóczy György fejedelem gyulafehérvári gyógyszerházának lel- tára. — Apafi fejedelem.

ÉGI időkben királyaink, fejedelmeink, főpapjaink és főuraink udvarai, mint a nemzeti élet anyagi és szellemi képviselői, szerves kapcsolatban állottak a művelt nyugat országai-

val s mivel a művelődés egyetlen ágánál sem zárkozhat-
tak el a szomszédok kulturális lépései elől, — a gyógy-
szerészeti szakmánkat érdeklő adatok nyomaival is talál-
kozhatunk náluk.¹²⁰

Az erdélyi gyógyszerészet és gyógyszerházak törté-
netére vonatkozólag különösen érdekes és értékes ada-
tokat tartalmaz Bethlen Gábor, Erdély egyik legkivá-
lóbb fejedelme vásárlásairól vezetett számadáskönyv,¹²¹
melyben mindazon árucikkek tételenként vannak je-
lölve, melyeket a fejedelem 1615—1627 között a világ
különböző részeiben: Velenczében, Prágában, Bécsben,
Linzben, Konstantinápolyban, Nándorfehérvárt, Dancz-
kában és Krakkóban, ezenkívül magyar és erdélyi váro-
sokban vásároltatott.

Az udvartartásra vonatkozó számadáskönyv eredetileg — mint azt Bárá Radvánszky művében említi —
Jankovich Miklós második gyűjteményéből 1852-ben 1
frt. 12 kr. vételáron került a Magyar Nemzeti Múzeum

¹²⁰ *Dr. Orient Gyula: Gyógyszerésztörténeti adatok Bethlen Gábor erdélyi fejedelem udvarából 1619—1626 körül. — Gyógysz. Hetilap 1901.*

¹²¹ *Bárá Radvánszky Béla: Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. — I. Budapest. — 1888.*

gyűjteményébe (Fol. Hung. 67.). Az eredeti jegyzék 64. és 65. oldala közé 1626-ban a számadáskönyv vezetője utólag beragasztotta Hatvani István 1622-ből datált velencei vásárlásainak számadását, megjegyzése kíséretében. A beragasztott lapok száma: négy. A 159. lapnál a számadás megszakad, mely után még 72 beiratlan lap következik.

A fejedelmi udvartartásra vonatkozó számadáskönyv feljegyzéseiből csak azokat a tételeket közlöm, amelyek gyógyszerészi érdekűek, vagy a gyógyszerészet közelebből érintik.

A számadáskönyvnek a gyógyszerészetre vonatkozó figyelmet érdemlő tételei a 24-ik lapon kezdődnek. Valószínűleg a fejedelmi gyógyszerész-tár és laboratoria meglevő készletének kiegészítésére folyton vásároltatott a fejedelem. Az öreg, meg apróbbféle téglék (tégelyek), meg a 100 fekete nyulmál,* a vegyi természetű anyagok előállításánál leggyakrabban szedőként használt 40—50 liter űrtartalmú, gömbölyű aljú, rövid nyakkal ellátott lombik is, amelyet a régiek excipulum, ballon, recipients-nek neveztek képezik az első nagyobb bevásárlási tételleket. A jól felszerelt labororium kellékeihez tartoztak továbbá a tucat-számra vásárolt választó tölcéserek, üvegesövek, üvegtölcéserek, stb.

A gyógyszerészeknek való üvegeket ez időben („apothekariusoknak való üveg”) Erdélyben a szaldobági (Saldabagi) hutában is készítették.

Az idevonatkozó feljegyzések tételei a következőképpen hangzanak: „Anno domini 1619 die maji Csánádi Antal vásárlásai:

	frttal	drl.	frt.	dr.
(24. lap.)				
20 téglet az öregfélét	—	40	9	—
192 apróbb féle téglet	—	6	11	92
7 Recipienten	2	75	15	75
4 Puntzen választáshoz való	—	—	10	—
24 Választáshoz való üvegeket	—	40	11	20
12 üvegtölcésereket	—	6	—	72
12 üveg csöveket	—	36	4	23
57 kristály mindenféle üvegért fizettem	—	—	25	—
2 metszet kristály üvegért fizettem	—	—	32	—
(25. lap.)				
100 fekete nyul mált	—	—	26	—

* nyulmáj.

A fejedelem minden valószínűség szerint első neje Károlyi Zsuzsánna betegeskedése következtében (meghalt 1622 május 13-án Kolozsvárt, 24-én Gyulafehérvárra vitték) volt kénytelen gyógyszerétárát megújítani, de ezenkívül készített még a neje számára is egy rendkívül díszesen és gazdagon felszerelt úgynevezett patikaládát is hebenum* fából, amelyhez „az külömb külömbféle orvosságokat“ Bornemissza Pál uram vásárolgatta Bécsben.

A patikaláda már értékénél fogva is becses lehetett a fejedelem előtt, legalább erre utal a fejedelemtől a számadáskönyvbe írott széljegyzet, melyben annak értékét összegezi:

(34. lap)	frttal	drl.	frt.	dr.
Egy patikácskát hebenum fából	75	—	—	—
Egy patikáriusnak fizettem extractum szerint	214	30	—	—

(37. lap.)	frttal	drl.	frt.	dr.
Az Augustában csinált patikácskáért	650	—	—	—
Ehhez való tokot és más ládát	35	—	—	—
Adtam hozzája $1\frac{3}{4}$ réf veresbársonyt	5	—	—	—
$3\frac{1}{4}$ lat arany gallont	1	50	5	63
1 réf veres atlaczot	—	—	3	—
A patikáriusnak fizettem Auszugh szerint	—	—	410	—

(Az egy patikaláda orvosságokkal együtt fl. 1166 dr. 73.**)

A patikaládácskák főuraink nélkülözhetetlen bútorai voltak. Patikaládácska alatt rendszeren díszesen kiállított olyan butordarabot értettek, amelyben az orvoságokon kívül szagos anyagok — pézsma, illatos olajok, Affrosia vizek*** — és ékszerek is tartattak.

A fejedelem patikája számára *velencei terjéket*,*** a régiek e bálványozott gyógyszerét, több ízben vásároltatott a materiálistától (droguistától). Így az első bevásárlásnál 2 aranyat fizetett terjékért.

* A latin „ebenum“ szóból = ébenfa.

** Széljegyzet Bethlen Gábor fejedelem saját kezével.

*** Valószínűleg Affrodita, azaz Venus.

**** Theriaca Venetiana.

C. O.

Beniaca communis
rostra

℞ baccar. lami
rad. angelica ʒj
pimpinella
anistobol. rot.
chilodan. al.
asar. ʒss.

herbar. cardoben.
centaur. min. ʒss.
hctor.
sativa
menth.
rilla ʒj

semin. anisi
foli. anisi
coriand.
cumin. flor. ʒss.

myrtil.
sabat. absinth. ʒss.
Beniaca pinnatif.
echinodora juniper.
cordy. ʒss.
Methus. vici. dispersati
℥. i. s.

Confusio. s. a. ad modum
opiaci.
f. ulta. Fung. i.
Anno 1682
Dec. 16

Theriaca communis nostra.

Baccar lauri	
Rad angelicae	aa unciam 1 :
pimpinellae	
aristoloch sol.	
dictamni al.	
asari	a unicam s.
Herbar. card. ben	
centauri min.	a unciam s.
beton	
salviae	
menthae	
ruthae	a drachmam 1 ;
Seminum anisi	
foeniculi	
coriandri	
cummin. rom.	
Myrrhae	a drachmam s.
Salis absinthi	a unicam s.
Theriaca Andromachii	unicam 1.
Extractorum juniperi	
scordii	aa unciam s.
Mellis bene despumati	q. s.
Conficiatur s. a. ad. modum opiato.	
Facta Juny 1. Anno 1602.	

A „Teriaka“ (görögül: vadállat elleni gyógyszer) eredete a régi idők misztikus világába vezethető vissza. Compositiója állítólag *Mithridates* pontusi királytól származik (Kr. e. 124—64), aki állítólag folyton rettegven a megmérgezésétől, naponta e szerrel élt, — s a mérgek hatását, valamint az alkalmazott ellenszert gonosztevékön tanulmányozta. Mások szerint közel 130 évvel később Neró császár (Kr. u. I. század) híres udvari orvosa *Andromachus*, ura felszólítására, e szert oly mó-

* Régebben az invocatio a Rp. helyett „4“ jelet használtak, mely eredetileg „Juvante Jovi“, a keresztény idők során „Juvante Jesu“ értelmű lett.

don javította meg, hogy a benne levő opium adagot növelte. A régiék az egyes gyógyszerek hatását nem ismerték s azt hitték, hogy mentől több anyagból áll valamely gyógyszer, annál jobban hat a betegségek ellen. Idővel a theriaka valóságos universalis gyógyszer lett: használták mély sebek kötözésére is éppen úgy, mint belsőleg pestis ellen. Ha az orvos akármilyen bántalommal állott szemben, vagy ha már minden más szer eszerben hagyta, a theriaka-t vette erős meggyőződéssel alkalmazásba. Eredeti előírás szerint a gyógyszer 64 különböző szerből készült, melyek között egyik fontos alkatrész a vipera husa „Tyrus“ (az olasz Vipera Redii) volt, melytől nevét is nyerte, ezenkívül opium, scilla, castoreum, cassia és valeriánának volt bizonyos adagja benne. A Nürnberg-i 1547 évi gyógyszerészrendelet szerint, nemkülönben Velencében, Hollandiában, Franciaországban a Tiriac, Mithridatot a gyógyszerész csakis a tanács felügyelete alatt két orvos jelenlétében készíthette el, akik az előírt alkatrészeket és ezek mennyiségét az elkészítés alatt ellenőrizték s végül mindezt a recepten névalírásukkal hitelesítették,¹²² illetve ezen momentumról a jelenlevő szakemberek írásos tanubizonyosságot tettek. Híres volt a velencei teriak (Theriaca Venetiana), melyet a velenceiek 1754-ben nagymennyiségben gyártottak s még a múlt század elején, 1836-ban, *Silvestrini* velencei gyógyszerész 30.000 lira értékű theriacát adott el.¹²³ A theriaca a legtöbb gyógyszerkönyvben (így a Pharmacop. Hungarica I) hivatalos készítmény volt.

Még a theriaca communis is a legkülönbözőbb anyagokból készült, melynek főalkatrészei ismét csak az eredeti Theriaca Andromachi volt. Egy ilyen 1602-ből származó eredeti theriák-receptet alább mutatok be. Sajnos, a recept alsó része le van szakadva s ez okból a hitelesítő orvosok nevei hiányoznak. (Eredetije Dr. Orient Gyula gyűjteményében van.).

¹²² *Mithridat és Theriák*: Pharm. Post 1910. 63. évfolyam. No. 50.

¹²³ *Dian*: Memorie sulle condizioni etc. dei farmacisti sotto la repubblica Veneta. 1891.

„Anno domini 1621 die 16 februarii Bornemisza
Pál uram által vásároltatott ő felsége Bécsben:

(50. lap.)	frt.	dr.
Az materiálistától külömb külömbféle orvosságokat	57	—
Velencei terjéket aureis 2 id est	6	—
Ismét külömbféle orvosságokat	53	—

Hatvani Istvánnak velencei vásárlásairól vezetett jegyzékén, amely a számadáskönyvbe utólag ragasztódott be, szintén találhatók ma már tőlünk alig ismert gyógyszerfélék:

(50. lap.)	frt.	dr.
2 uncia balsamum olajat vöttem	10	—
2 uncia oleum philosophorum	3	—
1 font terjéket vöttem	2	—
(V. lap.)		
5 font pasta regalist* vöttem	40	2 —
24 font acidum citri	41	11 —
22 font Jubebas** vagy zizuli	50	11 —
1 font orivetany***	1	80
Egy aloes aqua pendens.	—	—

A bevásárolt illatszerek, füstölőszerek s egyéb hasonló anyagok egész sorozatát lehet találni a számadáskönyv egyéb tételei között. Az igazi pézsmapor, melynek unciája 18 dukát volt, a storax, a golyóbis jóféle pézsma-szappan, füstölő mag, melynek „pro fumo“ a neve, a jóféle ambra, trunciscus pogácsa és a szintén füstölésre szolgáló „pastilia hispanica“ s több effélék elmaradhatatlan kellékeit képezték a fejedelem háztartásának.

A fejedelem Bécsben gyakori bevásárlásokat eszközölt; így ismételten találjuk, hogy a fejedelem két megbízottja „Tégleket és választó ivegeket vöttem talleris integris Nro 593. ¼“ majd „tégleket, iskatulákat 3 frt-ért“ vásárolt.

A fejedelem 1625 egész folyamán huzamosan

* Pasta regia.

** Jububa, Zizyhus Vulgaris-tól származó növény gyümölese, melyet pastilla készítményhez használtak.

*** Az Orivetan egy elfeledett régi, a de a XIV. században különösen kiterjedt használatnak örvendő antidotum volt.

betegeskedett. Testi szenvedései több ízben ágyban fekvő beteggé tették őt. Szenvetései különösen az év vége felé annyira fokozódtak, hogy ezek enyhítésére erős bedörzsöléseket kellett használnia. Folyton vásároltat gyógyszereket, s úgy látszik orvosát, Scultatus Weikhardot¹²⁴ is tanácsvétel végett Bécsbe küldötte. Ekkor ismét patikaládát vásároltatott be 2500 forintért. Maga a feljegyzés a következőképen szól:

(106. lap.) Tallér
Patika szerszámot vöttem 27 —

Hazajutván az jubilerek Bécsben Reinprektt Pál vásárlott ő felsége számára die 20 aprilis 1625.

(109. lap.)
Patika szerszámra adott volt ő felsége 100 tallért, kikhez adott Reinprektt 64 tallért.

(120. lap.) frt. dr.
Az doktor egy szolgáját hagyta volt nálam, kit utánna bocsátván, adtam költségére az doktor levelére 27 70

(121. lap.)
1 patikaládát 2500 —

(158. lap.)
Anno 1627 die juni küldte ő felsége kezemben ez kislengyelországi vásárlás auszugját :
Patika szerszámot vöttem 49 —

Egy hónap elteltével a fejedelem ismételten vásároltat gyógyszereket, az ezekről szóló számlát pedig a számadáskönyv vezetőjének küldi meg, hogy a vásároltakat tételről-tételre bevezethesse. Az érdekes gyógyszerészszámla a következőképen szól:

Anno 1627. die 10 augusti küldte kezembe ő felsége ez patika olajok auszugját Fejérvárott :

	frt.	dr.
Extractum hellebori nigri	5	—
Oleum sulfuris	9	36
Scamonea	22	—
Oleum pétrolei	4	09
Oleum ex craneo humano	7	—
Vitrum antemonei	1	—
Mannae calabricae electae	5	30
Storacis liquidac	2	30
Semen seselos veri	—	36
Semen cinae	2	30
Rhapontici veri	8	—
Muscum	4	30
Pro his 4 flaschen	—	45

fl. 74 dr. 46

¹²⁴ Szilágyi VI. 429. Demkó munkájában 387. lap „Skultéti“-nek írja nevét.

A számadáskönyvnek, a gyógyszerészetre vonatkozó tételeim kívül, a fejedelmi udvartartás egyéb okmányaiban is találtam a gyógyszerészetet érintő értékes adatokat.

Bethlen Gábor fejedelem ugyanis 1626-ban másodszor nősült, nőül vevén György Vilmos választó fejedelem hugát Brandenburgi Katharinát.

Az új otthonába jövő fejedelemasszony fényes kísérettel lépett ura oldala mellé. A 255 főből álló kíséret, a fejedelemnőt követé rokonaiból s az ezek szolgálatára álló hivatalnokokból állott, akik között ott találjuk az *orvost, a gyógyszerészt az ő segédjével együtt* s ezeken kívül még a nagyszámú szolgaszemélyzet is tartozott.

A korunkra megmaradt érdekes névsor¹²⁵ tételei kivonatosan a következőképen szólnak:

Designatio Personarum Transilvaniam proficiscentium 1 – 24.*

25. Scriba.

26. *Chirurgus*.

27. Sartor.

28. 29. *Pharmacopaeus cum suo ministro*.

30. *Cocus cum suis tribus ministris*.

31. *Pocillator vel pincerna*.

32. *Minister argentarius*.

33. *Quatuor a pedibus vel cursores*. Stb. stb.

Bethlen Gábor fejedelem gyulafehérvári udvarának 1628-ban összeállított fizetési lajstroma, melynek eredetije a berlini titkos állami levéltárban van¹²⁶ érdekes világot vet az udvari hivatalnokok akkori dotációjára. Ez a fizetési lajstrom annyiban érdekel minket, mert annak tételei között ott találjuk a fejedelem *udvari gyógyszerészének, a valószínűleg olasz származású Caesarnak* a fizetését is felvéve, aki több fizetést húzott, mint a fejedelem könyvtárnoka, Barsi Mihály bibliothecarius uram, akire pedig a fejedelemlennek sok ezer talérljába került s „külömb-külömb tudományokhoz tartozó

¹²⁵ Katalin hercegnőt kísérő násznép teljes névsorát Bárá Radvánszky műve közli.

* Katalin hercegnő rokonainak neve.

¹²⁶ Radvánszky 231. lap.

gyönyörűséges jó könyvekkel¹²⁷ bővelkedő könyvtára volt bízva; Caesar gyógyszerész fizetését csak a Püspök uram fizetése múlta felül, lévén ez utóbbinak még egyszer annyi fizetése.

Az említett fizetési lajstrom, fentebbiekre vonatkozó tételei a következők:

... Consignatio universorum conventionariorum.	frt.
Egyik patikariusnak Caesarnak	100
Ezenkívül heti pénze	60
Barsi Mihály ^u ak bibliothekariusnak	100
Ispotálymesternek	60
Püspök uramnak	300 stb. stb.

Bethlen halála* után az özvegy fejedelemné perbe volt kénytelen állani az új fejedelemmel, I. Rákóczy Györggyel, aki majdnem minden ingó és ingatlan jószágát lefoglalta.

Az 1629-től 1636-ig húzódó per tárgyalásainak iratai között, melyek az özvegy fejedelemasszonyt illető ingóságokról szólnak, ott találjuk a patikaládákról szóló becslési, tanúkihallgatási, kifizetési iratokat is. Ezen okmányból ítélve a patikaládák nagy értéket képviselhetek, habár I. Rákóczy György csak csekély részét térítette meg, jóval redukálván az özvegy fejedelemasszony jogos követelését. A periratok erre vonatkozólag kivonatossan a következőképen szólnak:

1.

„Ládáknak rendi¹²⁸ cím alatt a következők vannak felvéve:

„Egy ezüst műszeres láda, melyben asztalhoz, *patikához*, köpülőzéshez és borbély eszközhez való ezüst szerszámok vannak hétezer forintra.“

„Egy faláda *patika-eszközökkel* rakva.“

¹²⁷ Acsády Ignác: Bethlen Gábor udvara. — 250. lap.

* Meghalt 1629 november 15.

¹²⁸ Eredetije az Országos levéltárban N. R. A. fasc. 742. nro. 53.

2.

Bethlen G. fejedelem özvegye Brandenburgi Katalin által Munkács várában hagyott ezüst marháinak gira számra felmérése 1631 november 22.

Az gyönyöfűző bástyában: Vagyon egy *patikás-láda* külmbféle ezüst szelenczékkel, szerszámokkal, *patikariusnak való egész patika szerszám*, mely hatvankét gira 62.—

3.

Utolsó számadás Katalin özvegy fejedelemasszony végkielégítésére Tokaj, 1636 április 20.:

Anno 1636 die 20 aprilis Tokajban.¹²⁹ Az felséges Brandenburgi Katharina fejedelemasszony contentatiójáról computus.

Az *patikaláda*ért *adunk* másfélezer forintot 1500.—

4.

Tanúvallatás Bethlen Gábor fejedelem özvegyét illető *patikaláda* értéke felől 1635 december 21.

„Ilma Princeps dne nobis naturaliter¹³⁰ :

„Tudom azt, hogy az az láda, az mely felől az mi kgmes urunk tudakozik, közönséges fekete fából, jó módjával vasazott patikaláda vala, méltán is hittünk patikaládának, mert mindenféle sok aprólék eszköz volt benne, úgy ezüst mosdócska korsóstól, vérvevő medenczéske, gyertya hamva vevő, gyertyatartó szerszám, törő mozsaraeska töröstől, leszűrő apró palaczkoeskák ezüstmól, üvegből és egynehány köppöly, köppölyöző Meezy. Ezüst ampoláeskák,* kristelyezők, doctornak való spotkorkák porozó. — In summa az instrumentu-

¹²⁹ Eredetije az Országos levéltárban (Radvánszky 369. lap).

¹³⁰ Rákóczy kancelláriájában vett másolat az Országos levéltárban (Radvánszky 355. lap).

* Ampulla = olajtartó.

mokat elő nem tudván számlálni, volt benne Marcae
NO 62

P. S. Ennek az originalját azért nem küldhették ki, hogy ez az káptalan peeséte alatt vagyon, de ha kíván-
tatik, azt is küldjük.**

A históriából tudjuk, hogy Bethlen korának egyik
legtanultabb fejedelme volt. Egész életén át olvasott és
tanult. Könyveiben szorgalmasan búvárkodott s ezek
hű kísérői, szívesen látott szórakoztatói voltak még had-
járataiban is.

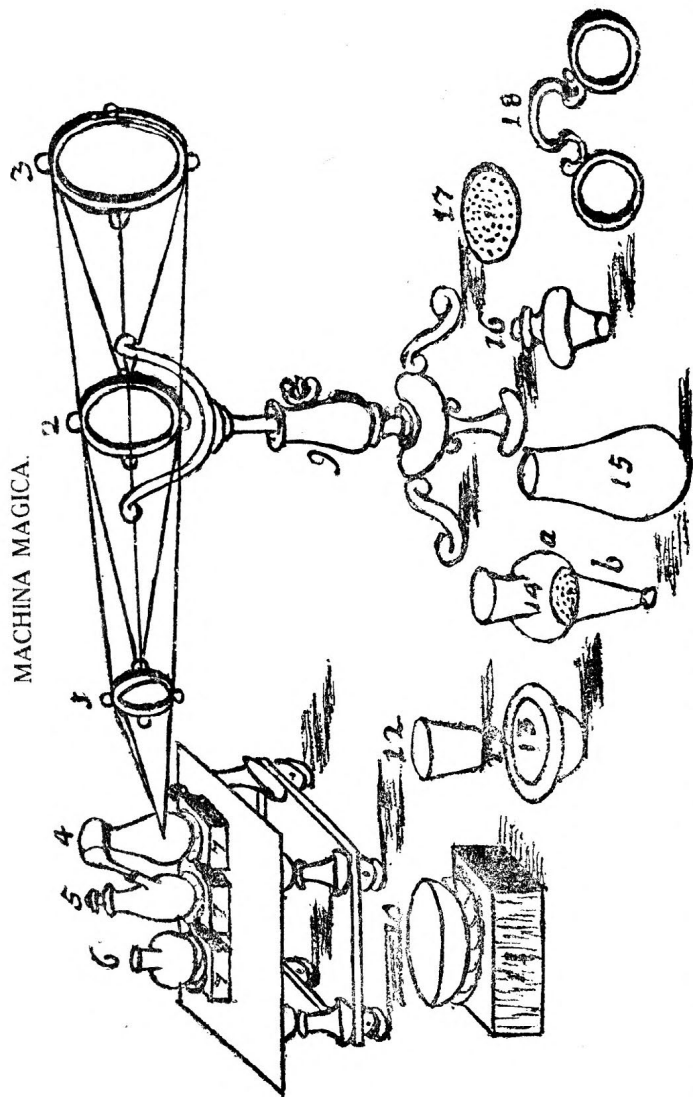
A kolozsvári egyetemi vegytani intézet gyűjtemé-
nye között levő eredeti alchimiai eszközök és könyvek
— feljegyzések tanúságai szerint — Bethlen Gábor fe-
jedelem udvarában alchimiával is foglalkoztak. Ezen
alchimiai eszközök között a legértékesebb s a legna-
gyobb érdeklődésre számottartó volt a hatalmas átmé-
rőjű három lenese és a hozzávaló állvány. E készülék
leírását annak idején részletesen közöltem volt.¹³² E so-
rok keretén belül csak megemlékezem e ritka becsű
alchimiai eszközről.

E készülék segítségével előállított *Vitrum*-ot azután
különböző betegségek gyógyítására használták. Így a
füzetben találjuk többek között: „*Ad Corpus Humanum*“
cím alatt a következőket: „Tégy tehát ezen vitrumból
egy darabkát egy pohár borba, hagyd ezzel 12 óráig álla-
ni s igyad ki, s várd be az izzadást; úgy ez a Patiens-
nek, valamint vizeletének sok tisztátlanságát fogja ki-
hajtani az illetőt Isten segedelmével helyre fogja állí-
tani.“ Vagy „*Contra pestem*“: Pestis járvány idején és
infiált levegőben ez egy *Universalis Medecina*“ etc.

** Rákóczy kezével írva.

¹³² Dr. Orient Gyula: Adatok az alchimia történetéhez
Magyarországon. Orvosterm. tud. Értesítő. — Kolozsvár,
1902. I—III.

MACHINA MAGICA.

Numero 1., 2., 3. a Machina lencsáját mutatja, ezek közül az elsőnek 12 zoll, a másodiknak 14 zoll, a harmadiknak 16 zoll a Diametrumja. Végül egyes művele-
tekhez 16, 20 egész 24 zoll, sőt ennél nagyobbak is vannak, aszerint, mily nagy + tűze van szükséges. Ezeket szükséges egyenlő távolságra distancziára felállítani,
hogy az egyik Vocus a másikat s a Numero 4 Centrumát érhesse, amelyben a \odot v van, A Num. 5-be a spiritus parolg át; a Num. 6. közönséges friss vízzel töltött
üveggolyó. Num. 7. tölgy vagy más keményfa, alapzatnak való darabok. Num. 8. egy homok Capella (csésze). Num. 9. vaslag keményfa, mely a capella céljának
megfelelőleg ki van esztergályozva, erre lesznek a Capellával együtt felállítva. Num. 11. egy állvány, amelyre a csésze helyezhető. Num. 12. egy üveg-
tégely. Num. 13. egy üveg Capella. Num. 14. álluggatott virágos üveg. Num. 15. közel 1 liter tartalmu üveg, „b” reá illesztendő. Num. 16. dugó. Num. 17. át-
lyuggatott üveg, „a”-hoz tartozik. Num. 18. zöld szemüveg, ha nemes kövekkel, vagy más fénylő tárgyakkal dolgozunk.

Nota. Meg akarom jegyezni, hogy ha a felhevített készülék fölé gyorsan közelgő bortól jönne, a Machina három üvegjét rögtön „borított le kalap vagy tetőfalaku,
flanellel beült viaszos vászonnal, különben élepednek. Ezt soha, e-y philosophus sem magyarázta meg.

II. Rákóczy György erdélyi fejedelem (1648—1660) gyulafehérvári gyógyszerertárának leltára.

Az „Erdélyi Muzeum Egylet“ könyvtárának oklevelek-törzsgyűjteménye között levő, II. Rákóczy György erdélyi fejedelem gyulafehérvári gyógyszerertárának leltári jegyzékére *Kelemen Lajos*, a nevezett múzeum levéltárosa hívta fel figyelmemet.

Az erdélyi gyógyszerészet történetére vonatkozó ritkabecsű leltári jegyzék az „Erdélyi Múzeum könyvtára oklevelek-törzsgyűjteménye 1650 dec. 28. jelzéssel Dr. Ötvös Ágoston hagyatéka. Muz. szám 188.“ alatt van beiktatva.

A leltári jegyzék víznyomású ívpapirokból összehajtott, 31 cm. magas, 10 cm. széles, fonallal összetűzött nyole lapból — 16 számozott oldallapból — álló füzetet képez, melynek 13 oldala sűrűn teleírott, három oldal lapja üresen hagyott.

A füzet II. Rákóczy György erdélyi fejedelem gyulafehérvári gyógyszerertárának inventariumát tartalmazza, melyet valószínűleg a gyógyszerertár vezetőjének változása alkalmából *Bályoki Szénás Péternek* — a fejedelem jószágigazgatójának — megbízásából *Pápai János és Debreczeni István* nemesek a gyógyszerertári készletekről állítottak össze és adták át az új gyógyszerésznek 1650 december 28-án.

A jegyzékben foglalt gyógyszer-tételek száma 643, melyekhez a jegyzék még 92 tételben gyógyszereket és eszközöket sorol fel, mely utóbbiakat már az új gyógyszerész hozott magával Bécsből, Eperjesről. Rákóczy Zsigmond* uram pénzén, némelyrészt maga költségén. A gyógyszerkészlet ezekkel 135-re emelkedett.

A felsorolt gyógyszerek között találunk 1 emberi, 29 állati, 36 ásványi és 427 növényi eredetű gyógyszert, amelyekhez 238 gyógyszerészi készítmény is csatlakozik, ezeken kívül 22 gyógyszerertári laboratoriumi eszköz és 12 darab szakkönyv van a jegyzékben felvéve.

* A fejedelem testvére s a székelyek generálisa. Meghalt 1652 febr. 4-én. Anyjával, Lórántffy Zsuzsannával együtt ő hívta meg sárospataki birtokára Amos Comeniust, az európai hírű pedagógiai író.

A leltári jegyzékben az egyes gyógyszerek után fölötte gyakran (259 esetben) fordul elő a „N. c.“ vagy „nihil continuit“ (semmit sem tartalmazott) megjegyzés, sőt 9 esetben „non acceptatur“ (nem fogadtatik el) jegyzést is találunk. Ez a gyógyszerkészlet nagy hiányára vall, vagyis a gyógyszerertárban nagy lehetett a defektus (42%). A gyógyszerertárnak hanyag kezelésére vall a leltári jegyzékben több helyen előforduló szigorú megjegyzés is.

A jegyzékben helyenként — hol magyar, hol latin nyelven — található megjegyzések — minők: „Az első Fazékban miczoda* Syrupus legyen a legén nem tudgia mert nits reá írva“, vagy „Hoc vas sequitur aliud testacium, quid continuit ignorat“, vagy „Az másodikban semmi nincz, A harmadikban is semmi ninczen“, vagy „Emplastrumok a melyet sem maga a Patricarius se a Legény nem tud megmondani micsoda emplastrumok“, vagy „Mellette vagion két palaczk akármilyen semi írás ninczen, nimis tudhatni mi vagion benne“, vagy „Ezek mellett vannak ednehány apró cserép edényekben holmi edgyet más medicamentumok, melyeket sem maga a Patricarius sem a Legény nem tudnak mire Valók legyenek“, — arra vallanak, hogy az idő nagyon megérhetett arra, hogy a gyógyszerkészlet sürgősen kiegészíttessék, megújíttassék, a gyógyszerertár vezetője új kezelővel kicseréltetve felfrissíttessék, annál is inkább, mert az ez időben uralkodó himlő és egyéb járványos betegségek elővigyázatra intették a fejedelem udvarát.

A leltár bevezető sorai latín nyelven lúd tollal íródtak s a tisztán írott sorok jól olvashatók. Tartalmát helyenként kommentárolom, mivel abban a korban számos olyan gyógyszernek tulajdonítottak nagy jelentőséget, melyek ma már nemcsak feledésbe mentek, hanem egyáltalában helyet sem foglalhatnak modern gyógyszerkincsünkben.

A leltár bekezdő sorai a következőképen hangzanak:

* Helyenként a szavakban „cs“ helyett „cz“-t írt a jegyzőkönyv vezetője. Közismert dolog, hogy a régiéknél ez szó-kásban volt, a moldvai csángók pedig még ma is „cs“ helyett „cz“-t használnak beszédükben, pld. „czeczemő“, „czikó“, „czillag“, stb.

Series bonorum mobilium ad
requisitionem Generosi Domini
Petri Szenas de Baloogh Transilva
niensis Praefecti, nomine Ill(ust)ri(ssi) mi ac
Celsimi Dom. regni Transilva
e Principis D. D-nri Clementissimi
factam, in Pharmacopolo ipsius
civitatis Albensi Transilviae eiusdem ha
bitorum. Per Nobiles Joannem Pa
pai et Stephanum Debreczeni
hunc Requisiteorem, illum Exactorem
ad id deputatos consignata die 28
Men. Decembris. An. 1650.

Albae Juliae.

Alumen crudum	libra 1/2
Argenti vivi	unci 28.
Alumen plumbum	unci 12.
Alumen nigr.	unci 20.
Alumen	libra 4.
Crassa vitæ	uncia quarta.
Crato Albi	21. qu.
Crato Rubi	unci 25.
Terra Sagillæ	libra 1.
Succus lignorum	unci 11.
Robus vitæ	Nichtl. 1. 7.
Aryno arde. copari	unci 7.
Ampliata dulci	Nichtl. 1.
Bacca Juniperis	N. c.
Charcoal.	N. c.
Dacryd.	N. c.
Gallicum hirc.	unci 5.
Libanum	unci 2.
Querc. nigr.	N. c.
Rubul. minor.	unci 12.
Sassafras.	N. c.
Prun.	N. c.
Sebestena.	N. c.

Silva

„Series bonorum mobilium ad
requisitionem Generosi Domini
Petri Szenas de Baloogh Transilva
niensis. Praefecti, nomine Ill(ust)ri(ssi) mi ac
Celsimi Dom. regni Transilviae
Principis D. D-nri Clementissimi
factam, in Pharmacopolo ipsius
civitatis Albensi Transilviae eiusdem ha
bitorum. Per Nobiles Joannem Pa
pai et Stephanum Debreczeni
hunc Requisiteorem, illum Exactorem
ad id deputatos consignata die 28
Men. Decembris An. 1650

Albae Juliae“

(Magyarul: kimutatás,
amely Kegyelmes Urunk-
nak Erdély fejedelmének
Ökegyelmessége nevében,
nemzetes Balioghi Szénás
Péter erdélyi jószágigaz-
gató megkeresésére készült
és feltünteteti a Gyulafehér-
vár városában levő gyógy-
szertárban levő ingó java-
kat. Az összeírás az erre ki-
küldött nemes Pápai János
és Debreczeni István által
készült, emez mint számba-
vevő, amaz mint számba-
adó. 1650. év december 28-
án, Gyulafehérvárott.)“

A leltári jegyzékben megnevezett gyógyszerek valószínűleg abban a sorrendben vannak felvéve, ahogy azt a gyógyszerértárban, vagy a materiális kamarában levő állványok, vagy fiókok sorrendje szerint találták. A jegyzék első oldalán nincs feltüntetve a csoport, melyről a felvétel történt, ezt azonban a második követi, míg a következő elsőnek van feltüntetve. Ezek után már a csoportok sorrendben következnek.

A jegyzék első oldalán kezdődő csoportban számos még mai napig is használatos gyógyszereket találunk. De van ezek között egy-kettő, melyet ma már csak a fűszeres tart elárúsításra, mint pl. charica (füge);, dactili (datolya), passula minoris (mazsola szőlő), siliqua (Szent János-kenyér). A „Pistacia“-t (Pistacia vera: anacardiaceae), mely utóbbit hörghurut, majd hosszantartó betegség után, a testnek erősítésére használták. „Nuces cupr.“ (Nuces cupressi: coniferae) ciprus-diót összetörve, borban áztatva vérhas ellen használták. A diót és leveleit füstölésre alkalmazták poloskák ellen, míg a fának a forgácsát a moly ellen.

A „Jujuba“ a Zizyphus vulgaris (Rhamnaceae) szárított gyümölcsét vízzel törték össze s a levét erős köhögés ellen használták. Ugyanezen célból a gyógyszerértárban szirupot is készítettek belőle. Használták még hólyag- és vesebajoknál.¹³³

„Coralo Albi et Rubri“ gyöngyök között a fehéret nő-, a vöröset himkoralnak nevezték. A vöröset fehéritették — nőiesítették — a vöröset azonban előnyben részesítették. Mint szárító, húsító és összehúzó szert használták különösen a szív, gyomor és máj betegségeinél, de a veszedelmes láz fellépésekor is elővették.

„Sebéston“ Cordia Myxa (Borraginaceae) India, Arábia és Egyiptomban honos fának a gyümölcsét gyerekeknél gilisztaűző szerként használták.¹³⁴

¹³³ Zwinger, Theodor. — New. Vollkommenes Kräuterbuch etc. — Basel. 1678.

¹³⁴ Tabernaemontanus. Johann New vollkom. Kreuterbuch. — Basel 1613.

Alumen crudum	libra —.
Argentum vivum	Unci 28.
Alumen plumosum	Un. 12.
Alumis usti	Un. 20.
Minium	Lib : 4.
Cerussa Venet	Una quarta.
Coralo albi	U. quart.
Coralo Rubri	Unc : 25.
Terra Sigillata	Lib : 1.
Succus liquiritia	Unc. 11.
Polus Orient	Nihil continuit.
Anna Cardi Praeparati	Unc. 2.
Amigdali dulci	Nih. c.
Bacca Juniperi	N. c.
Charica	N. c.
Dactili	N. c.
Gallia turc.	
Pistacia	Unc. 5.
Nuces cupr.	Unc. 2.
Passula minor	N. c.
Jujuba	Unc. 12.
Pinia	N. c.
Sebéston	N. c.
	Siliqua
Siliqua	N. c.
Tamarind	N. c.
Vasa in hoc Ordine snnt No. 28.	

A második csoportban felsorolt gyógyszerek jó része még a mai nap is nemesak ismertek, de különösen a népnél széltében használatosak, mint háziszerek, sőt egynémelyikét az orvosgyakorlatban még most is rendelik. A jelen idők során a „Gumi Opoponax“ az Opoponax Chironium (Umbelliferae) gyantájából manap illó olajat állítanak elő.¹³⁴ Régen a gyantát füstölőszerűl a halott magzat eltávolítására¹³⁵ használták.

A „Gumi Landani“ helyesen Landanum, a Cistus hypocistos e gyantáját a görög szigeteken gyűjtötték. A középkori irodalomban Landanum, Labdanum, Lapdanum név alatt is említik. A Landanumot az Opium-

¹³⁴ Real-Enzyklopedie der ges. Pharmacie, herausg. v. Geissler-Möller. Wien-Leipzig. 1886. — 91.

¹³⁵ Wecker, Joh. Antidotarium generale et speciale. Basel. 1608.

nak synonymájával téveszthetik össze, azonban az utóbbi tejnedv és nem gyanta-eredetű gyógyszer.¹³⁶

„Sorcolla“ helyesen Sarcocolla az Astragalus Sarcocolla, Leguminosa növény megszáradt tejnedvre, melyet régen Emplastrum opodeltoch, — Apostolicum és más hasonló készítményhez használtak. „Vulnera glutinat, oculorum fluxiones inhibet, emplastris inseritur.“¹³⁷ „Scoria ferri“ valószínűleg Scobis Martis = Vasreszelék.

Secundus ordo

Aloes hepatica	Unc. 10.
Aloes succotrina	Unc. 5.
Assa dulcis	N. c.
Gunia Ammoniaci	Unc. 5.
Assa foetida	Un. 6.
Cunoptilli	Unc. 15.
Cumica carana	Un. 20.
Camphora	N. c.
Gumi Ellemi	Unc. 11.
Euphorbium	Un. 22.
Gumi galbani	Un. 4.
Gumi Steora	Un. 12.
Gum. Lacca	Un. 28.
Gumi opopona	Un. 14.
Gum. Landani	Un. 7.
Myrrha	Un. 15.
Olibanum	Un. 24.
Mastix	N. c.
Opium	Un. 10.
Scoria ferri	N. c.
Sanguis Draconis	Un. 4.
Gumi Seraphini	Un. 18.
Sorcocollum	Un. 2.
Succinium album	Un. 6.
Storax calamit	Un. 15.
Storax liquida	N. c.
Sandaraca	N. c.
Succinium citrinum	Un. 24.
Gumica Taramahata	Un. 24.
Tragacanthi	Un. 3.

Vasa No. 32.

¹³⁶ *Flückiger*. Fr. Pharmacognosie des Pflanzenreichs. Berlin 1891.

¹³⁷ *Wecker Joh.* Antidotarium generale et speciale. Basel 1608. Dioscorides és Medici Florentini munkáia után.

Az apróra vagdalt gyökereket, virágokat, gyümölcsöket vagy kérgeket cukor-szörppel, vagy mézzel vonták be; az ilyen készítményeket „*Condita*“ név alatt hozták forgalomba. Ha a cukrot a növényi részeken megszáradni hagyták, a készítményt „*Confectio*“-nak nevezték. E csoportban „*Calami condita*“ és „*Cortex citri condita*“ fordul elő. Mind a kettő defektusban van. Az előbbent vizeletelhajtóként használták, az utóbbi szíverősítő és lázellenes szerként van feltüntetve a régi munkákban.¹³⁸ A conservákról és syrupokról már korábban volt szó.

Primus Ordo

Az első Fazékban miczoda Syrupus
legyen a legén nem tudgia: mert
nints reá írva.

Electuarium cradistorum

Syrupus Petonic Libr: 1: Un. 8.
Zingiber cond N. c.

Radices

Radicis Cicory N. c.
Syrupus Coralor N. c.
Calama cond. N. c.
Mell crudum Lib. 1.
Nuces Jugland N. c.
Syrupus Vomitivum
Syrupus N. c.
Berberis cond. N. c.
Syrupus de Suco. Acet.
Mell Rosarum Simplex Un. 8.
Mell Rosarum Sollitium Lib. 4.
Cortices citri cond.
Panos Cidonior cu Mello Lib. 3.
Conser rosarum Un. 3.
Syrupus ex succo Fragorum Lib. 1. Un 22.
Robrinium*) Un. 8.
Rob. Juniperum Lib: 2. Un. 28.
Syrupus cerasor acidor Lib: 1.
Syrupus flor persicor
Syrupus Jillicurit N. c.
Syrupus hellebori montan Un. 4.
Vasa in hoc ordine s(un)t 26.

¹³⁸ *Zwinger Theodor: Neu Vollkommenes Kräuterbuch*
etc. — Basel, 1678.

* Roob ribium?

A XVI. századbeli gyógyszerkönyvek szerint (1564-ik évi marburgi) az állatvilágból az egész állatot, vagy ennek részeit: a zsírt, velőt, csontokat, hajakat, szőröket, vagy az állat váladékát, — az ásványországból pedig a fémeket, drágaköveket, földeket is használtak a legkülönbözőbb növények, vagy ezeknek részein kívül. A Paracelsus adta ismeretek elmélyítésével mindinkább kiküszöbölődtek a régi arkanumok, közöttük igen sok undorító anyag, mint az „urina virginum et neonatorum“, a békapetéék, az állati excrementumok, stb. Az összetett gyógyszerek, a tinkturák, syrupok, stb. között a jegyzékben találjuk a „Mumiát“, melyből szükség esetén a „*Tinctura mumiæ*“-t készítették. A leltár szerint az „Apothecában“ egy darab „Mumia“ lib. 4 és a leltári

A nagyszombati volt lábori (Király) gyógyszerház eredeti „Mumia“ doboza.
(Dr. Orient gyűjteménye.)

jegyzék 4-ik rendjében „Mumia Transmarina“ Un. 17. összesen tehát 21 librányi (közel egy kilónyi mennyiség) készletet találunk. A mumia használata rég idők óta származik. A régi egyiptomiak halottaikat illatos gyanták, fűszerek, továbbá a balzsam és cedrusfának empyerumatikus (kozmas) anyagai segítségével conserválták, illetve balzsamozták, amelyek később a XVI. és XVII. században mint kitűnő vérzéscsillapító szerek voltak ismeretesek.

A középkorban köhögés, esúz, nyavalyatörés és még néhány betegség ellen *egy* biztosan ható szert ismertek — a *mumiaport*. Természetesen a messze Kelet-

ről hozta valaki azt a mélyértelmű bölcseséget, hogy a bebalzsamozott és mindenféle illatokkal és fűszerekkel telített mumia gyógyító hatású. A mumiapor azután olyan nagy beesben állott, hogy a perzsa sahok egy-egy skatulya mumiaport küldtek ajándékba azoknak az európai uralkodóknak, kiknek kedveskedni akartak. Ilyen mumiaporról teli skatulyákat, amelyek természetesen aranyból voltak és drágakövekkel voltak díszítve, többek között XVI. Lajos francia király és II. Katalin cárnő is kapott, 1789-ben pedig az angol királynőt is ilyenekkel lepte meg az egyik sah. A nagy kereslet folytán a valódi mumiak lassanként megritkultak s az arabok, akik ebből szép keresetre tettek szert, hamisított mumiakat kezdtek készíteni. A leghíresebb ezek közül *Nizemi* perzsa mumiakereskedő mumiareceptje, amely előírás szerint a mumia elkészítése azonban kissé komplikált és nagy türelmet igényel.

„Végy egy vöröshajú ifjút — írja *Nizemi* — és etesd harmincéves koráig gyümölcseivel. Azután tölts meg egy köteknőt mézzel és fűszerekkel, tedd bele az ifjút és zárd le a teknőt, 120 év múlva kész a mumia.“

Teophrastus Paracelsus a szabad levegőn mumiakká lett hullákat részesíti előnyben, különösen ha azok akasztott vagy tűzhalált halt emberektől származtak. „*Mumia dicitur non solum humana caro, balsamo condita sed etiam alia quaeque, non per se mortua, sed occisa et medicata curativae facultatis*“. Használatos volt még a „*Liquor Mumiae Paracelsi, — Adeps humanus*.“¹³⁹ (emberzsír.)

A jegyzék 4-ik csoportjába többnyire az állati eredetű gyógyszerek sorrendje került, melynek „*Stincus Marinus*“ (Scincus-nak is írták) jelzésű fiókjában semmit sem találtak, az új gyógyszerész azonban két darabot hozott. Nem csoda, hogy a régiek e bálványozott szere — amelyről a nép között még ma is él a hit, hogy a nemi szerveket gerjedelemre képes serkenteni — kifo-

¹³⁹ Dr. Schröder Joh.: *Parmacopeia Medico — chymica*. — Ulm. 1641.

gyótt s az új gyógyszerész magával hozott kettőt. Ezen állatkák 16—20 cm. hosszú, lapos farkú kis gyíkokskák, melyek Afrika és Arábia rejtekhelyein élnek és megszárítva, lavendula virággal kitöltve, lavendula-virágba csomagolva kerültek forgalomba.¹⁴⁰

„*Pulmo Vulpis*“ (rókatüdő) illatos vízzel főzött levét a tüdőbetegeknél, de a mellkas erősítésére, tágítására is használták.¹⁴¹

„*Sericum crudum*“ (nyers selyem), már Avicenna is használta „quapropter laxat, firmat, purificat et illustrat spiritus, neque eius facultas uni tantum assignatur spirituum generi in sua tantum dispositione, sed ei proprium est, omnibus aequa spiritibus opem ferre ita, ut spiritus tam vitales et animales, quam naturales referre valeat.“¹⁴²

„*Oculi cancri*“ (oculi cancerorum — rákszem), a folyami rák vedlése idején a gyomor két oldalán félgömbalakú, kis, elmeszesedett concrementum található. A nép ma is használja a szemhéj alá jutott idegen test eltávolítására.

A jegyzékben található „*Cantharides*“, „*Cornu cervi*“, „*Castoreum*“, „*Spodium*“-on kívül az új gyógyszerész a gyógyszerkészlet kiegészítéseül a többek között „*Ossa de Corde Cervi*“-t (szarvas szívének a esontja) is hozott magával, melyről *Matthiolum*¹⁴³ könyvében a következőket találjuk: „*Omnibus cordis affectibus confert, contra omnia venena mirifice praestat, antidotisque admiscetur, qua pestilentiae adversantur. Sed cavendum est, ne huius loco seplasiarii bubulam tracheam arteriam accipiant in compositionibus, ut facere consueverant.*“ Van még a jegyzékben „*Cibet*“, „*Colla piscium* is. Hogy a „*Spodium*“ elnevezés alatt a középkorban mit értettek, nehéz megállapítani. A salernói iskola iratai után

¹⁴⁰ Real — Enzyklopedie der gesamten Pharmazie herausg. v. Geissler und Möller. — Wien und Leipzig. 1886 — 91.

¹⁴¹ *Dr. Schröder Joh.*: Pharmacopeia Medico — chymica. — Ulm. 1651.

¹⁴² Idem.

¹⁴³ *Matthiolum*: De Simplicium Medicamentorum facultatibus secundum locos et genera. — Venetiis 1569.

vagy zinkoxyd, vagy ólomoxyd lehetett. Más szerzők leírása után elefántesont hamujára gyanakodhatunk, Rendszerint a magzat erősítésére és az abortus megakadályozására szolgált. A „Sanguis Draconis“-t (Ördög-vér) a „Daemonorops Draco“ gyantájának vérvörös színe után vértől eredőnek hitték. Szédülés és vérzésesillapítóul használták. A festők gyönyörű és tartós színe miatt képek festésénél alkalmazták.

A leltárba felvett ásványi eredetű gyógyszerek számából arra következtethetünk, hogy a bőbeszédű arabgalenusi iskola tanaival szembe helyezkedett Rákóczi György uram udvari orvosa: *Ascanius*. A gyógyászatnak előrehaladásáról tesz tehát tanúságot az ásványi gyógyszereknek a gyógyszerházakban való tartása.

A *timsók* közül 3 van felvéve leltárunkba (alumen plumosum, crudum és ustum), melyek mint összehúzó hatású szerek voltak használatban.

Az „*Antimonium crudum*“-ot a régi idők során a legkülönbözőbb betegségek ellen használták, úgy külsőleg, mint belsőleg s mérgező voltát is ismerték.

„*Aerisusti*“. „Aes“ régi neve a réznek. A régi gyógyszerházakban a réznek e vegyülete még feltalálható volt különböző elnevezések alatt. „In pharmacopolis autem haec passim occurrunt: Aes ustum. Flos aeris, Squama aeris et aerugo“.¹⁴⁴ A negyedik csoportban „*Viride aeris*“ (Flores Viridis Aeris — Aerugo) — a népies nyelven „Grünspan“-nak nevezett — is fel van véve. Ennek a gyógyászatban való alkalmazása még Paracelsus idejéből ered, aki úgy külsőleg, mint belsőleg rendelte.¹⁴⁵

„Virtutes in {
Ulceribus
Vulneribus
Vermibus
Oris Ulceribus,”

¹⁴⁴ *Corbejus Theodor*: Pharmacia simplicium et compositorum bipartita. Frankfurt, 1656.

¹⁴⁵ *Huser Johannes*: Die Bücher und Schriften des Edlen, Hochgelehrten und Bewehrten Philosophen und Medici Philippus Theophrastus Bombast von Hohenheim, Paracelsus genannt. Basel, 1590.

A „*Minium*“, „*Cerussa*“, „*Terra sigillata vera*“. Ez utóbbit Konstantinápolyon keresztül Lemnos szigetéről szerezték be.

„*Bolus Orientalis*“ más helyen „*Bolus Armenus verus*“ szerepel, holott a régi könyvek szerint mindkettő egy és ugyanaz. „*Bolus armenus verus seu Orientalis verus, quem in magno pretio habet Turcicus imperator. Utuntur eo Turci contra anginam, febres et pestem.*“¹⁴⁶

A második csoportban szerepel a „*Succinum album et citronum*“, amely nem egyéb, mint a gyógyszerészi munkákban „*Charaba alba*“ néven ismertetett borostyánkő.¹⁴⁷

A negyedik csoportban találjuk a „*Cinobrium crudum*“ valamint a „*Cinobrium Transilvaniae*“-t, melyeket belsőleg ritkán, külsőleg kosz ellen használtak. Ugyancsak a negyedik csoportban van felvéve a „*Nihilum album*“ (*Nix alba*, *Pompholix*), melyet a köznép még ma is „*semmi*“-nek nevez, ami nem egyéb, mint tisztátalan szénsavas zinket tartalmazó zinkoxyd. Összehúzó szerként nyert alkalmazást. „*Vim habet adstringendi, refrigerandi, purgandi, obstruendi et aliquantum exsiccandi. Inter medicamenta numeratur, quae leniter crustas obducunt.*“¹⁴⁸ Ugyancsak a negyedik csoportban tétetik említés a „*Vitriolum album*“-ról és a „*Vitriolum viride*“-ről is, melyek közül az előbbeni zinksulfat, az utóbbi vassulfat s manapság is a gyógyászat kiváló gyógyszerei. Ez időben használták még a Magyarországból „*Vitriolum Ungaricum*“ név alatt beszerzett, vastartalmú rézsulfatot is. „*Vitriolum Salisburgense et Ungaricum bona sunt.*“¹⁴⁹

Több helyen találjuk felvéve a következő gyógyszerekül használt ásványokat: „*Lapis Calaminaris*“ (*Galmei*) — 4 csop. — zinkcarbonatot és silicatot tartalmazó

¹⁴⁶ *Sommerhof Joh. Chr.: Lexicon pharmaceutico — chymicum. Nürnberg. 1713.*

¹⁴⁷ *Zwinger Theodor: Folge von Matthioli. New Vollkommenes Kräuterbuch etc. — Basel 1678.*

¹⁴⁸ *Medici colonienses.*

¹⁴⁹ *Sommerhof Joh.: Chr. Lexicon pharmaceutico-chymicum. Nürnberg, 1713.*

ásvány, melyet sebekre, emplastrumba és collyrumok készítéséhez használtak. „*Lapis haematitis*“ (Vérkö — vas-oxyd) — 4. csop. — melyet Paracelsus számos gyógyszerkészítmény előállításánál alkalmazott.¹⁵⁰ „*Lapis Spongias* — (4. csop.) — a nyers szivacsra található elmeszesedett részek azok, melyeket Plinius fehér borral rendelt belsőleg hólyagkövek ellen.¹⁵¹ „*Chalcitis Marcasita*“ Bismuth-tartalmú ásvány, mely több gyógyszerési készítmény ható anyagát képezte. Paracelsus szerint: „*Virtutes Marcasitae sunt in Restrictione sanguinis, Menstrui et Haemorrhoidarum.*“¹⁵²

Az új gyógyszerész „*Lapis Bezoardicus Occidentalis*“ -t is hozott magával. Ez nem volt egyéb, mint a kőrödzök gyomrában található, néha tyúktőjás nagyságú, kőszerű képződmény; legkeresettebb volt a Perzsia hegyes vidékén élő „Bezoar-kecskétől“ nyert concrementum. Különösen láz ellen nyert alkalmazást.

„*Mater Perlarum*“ (Gyöngyház) — 23. csop. — szintén láz ellen volt használatos.

„*Mercurius*“ (Higany) — 7. csop. — Paracelsus nagy hatást tulajdonított a higanynak, melyet úgy külsőleg, mint belsőleg rendelt syphilis ellen. Több értékes mai nap is használt gyógyszerési és kémiai készítménynek képezte kiindulási alap anyagát.

Q u a r t u s o r d o.

Cantharid :	Un. 2.
Castoreum	N. c.
Cornu cervi usti	
Oculi cancri	Un. 27.
Sperma ceti	Un. 1.
Stinici Marini	N. c.
Mumia Transmarina	Un. 17.
Lapis Alabastrig	Lib. 1. Un. 9.
Lapis calaminar[um]	N. c.

¹⁵⁰ *Huser Joh.*: Die Bücher und Schriften des Edlen, Hochgelehrten und Bewehrten Philosophen und Medici Philippus Theophrastus Bombast von Hohenheim, Paracelsus genannt. Basel 1590.

¹⁵¹ *Schröder Dr. Joh.*: Pharmacopeia Medico-Chymica. Ulm. 1651.

¹⁵² *Paracelsus* de praeparationibus. Vide: Huser.

Lap. haematitis	Un. 1.
Lapis magnezis	Un. 30.
Lapis pumicis	Un. 2.
Spodium	Un. 3.
Lap. Spongia	Un. 10.
Amilum	Lib. 1.
Cinobrium crudum	Un. 6.
Nihil. album	Un. 14.
Aeris usti	Un. 18.
Sal. Armoniaci	Un. 3.
Pulmo Vulpis	
Vitriolum Viridae	Un. 3.
	Salnitru[m]
Salnitru[m]	Un. 22.
Litargirium	N. c.
Sericum crudum cont : rotulas contra tussim.	
Rotula rubra	
Saall comis	
Virida aeris	Un. 10
Vitriolum album	N. c.
Semina Anisi	Un. 10.
Sulphur citrinum	Lib : 1. Un. 20.
Salis Gemma	Un. 2.
Squilla	Un. 6.
Cinobrium Transilvanicum	Lib : 1. et
In hoc ordine No. s[un]t.	36.

A Galenusi iskola legnevezetesebb és leghíresebb készítményei voltak a „Confectiones opiatæ“ — Theriaca és Mitridat, — mint electuariumok. Ezek a legkülönbözőbb drágakövek poraiból készültek és mézzel, syruppal vagy más folyékony édes anyaggal lekvár-szerű péppé keverve kerültek forgalomba.

„Electuarium Diacatholicum“ Nicolai¹⁵³ előírása szerint Cassia fistula, Pulpa tamarindorum, senna, rheum főhatórészekén kívül cukrok és magvak porából syruppal készült.¹⁵⁴

Az „Electuarium Benedicta Laxativa“-t (Nicolai) vizelethajtóul rendelték. „A renibus quoque et vesica purgat.“¹⁵⁵

¹⁵³ *Nicolaus Praepositus.*

¹⁵⁴ *Cordus Valerius: Novum dispensatorium.* — Nürnberg, 1598.

¹⁵⁵ *Idem.*

A különböző syrupokhoz hasonló készítmények a „Julep“-ek és „Conserva“-k, néhány reprezentánsát is megtaláljuk a leltárban.

A „Looch“ mai elnevezése „Linctus“, syrupszerű édes vivőszerekből készült folyékony gyógyszer, a gyermekgyógyászatban volt kedvelt.

„*Philonum maius sive Romanum*“ sec. descr. *Nicolai*.¹⁵⁶ E címen Hyosciamus, Opium, Crocus, Euphorbium s többféle illatos anyagokból készült electuarium volt használatban, melyet köhögés, vese- és hólyaggyúladásnál rendeltek.

Quintus ordo.

Roptia dianorum	Lib: media et quart[am] una[m].
Syrupus Ribium	N. c.
Rob. nucu[m]	
Syrupus de pomis	N. c.
Julip rosat[um] viridat[um]	
Syrupus violar[um]	N. c.
Conserva rosarum	Un 28.
Syrupus Mirtling	
Electuar. Diacatoliconis	N. c.
Julip rosarum vomitivar[um]	N. c.
Capri Extracta	Un. 28.
Electuarium Lenitivu[m]	Un. 7.
Electuar. Benedicti laxativ,	N. c.
Oximel Aquillit[um]	Un. 2.
Conserva Antos Vitroris Marini	Un. 10.
Conservum Betonica	N. c.
Conser[vum] primula Veris	Un. 12.
Conser. flor[um] peonia	quart[am] 3.
Conserv. flor[um] Nyphia	
Conserva flor. persicorum . . .	non acceptat.
Conserva rosar[um] . . .	non acceptat.
Item Conserv. rosar[um] . . .	non acceptat.
Conserv. flor. scabiosa	N. c.
Conserva violarum	non accipt.
Loch di pulmon sulfuris	N. c.
Philoinum Romanum	Un. 1.
Syrupus pectoralis	Un. 12.
Hoc vas sequitur aliud testacium,	
quid contineat ignorat.	
„Ezen edény után jön egy másik cserép-	
edény, hogy mit tartalmaz, ismeretlen“	
Electuarium Thoscani Episcopi	Un. 20.
Pulpa tamarindo[rum] . . .	non acceptat[ur]
Syrupus Aurantiacum	Lib: 1.
Syrupus de Rosis Siccis	Un. 3.
Theriaca comis	Lib. 3. et 1.
In hoc ordine s[un]t Vasa	38.

¹⁵⁶ *Cordus Valerius: Novum Dispensatorium. — Nürnberg, 1598.*

A 6-ik csoportba felvett gyökerek legnagyobb része a gyógyszerárakban még ma is felfalálható, mert a nép házi használatra még ma is vásárolja vagy gyűjti. Ritkábban fordul elő ma már a „Radix Eryngii Indiei“ (álom — gyökér), mely Velence környékén termő növénynek a gyökere.

Sextus ordo.

Radices Acetoza	no[n] accept[atur].
Rad. Bardana	N. c.
Rad. Betonica	N. c.
Rad. Boraginis	N. c.
Rad. Prusci	N. c.
Rad. Brionia	N. c.
Rad : Buglossi	N. c.
Rad. Carlina	non accept[atur].
Rad. Cicoriy	non accept[atur].
Radices Chelidonia	non accept[atur].
Cofidae Minoris	
Rad. cucumer Asinini	N. c.
Rad. Cucumer[um]	Lib : 1.
Rad. Cinoglossae	N. c.
Rad. Peptomi Albi	Un. 27.
Rad. Ebuli	N. c.
Rad. Eringiae	N. c.
Rad. Esula	N. c.
Rad. Entinae	N. c.
Rad. Enulae	Un. 18.
Rad. Elebri Albi	N. c.
Rad. Elebri Nigri	N. c.
Rad. Farfara	N. c.
Rad. Foeniculi	N. c.
Rad. Philicis	N. c.
Rad. Philipendula	N. c.
Rad. Chriophilata	N. c.
Rad. Fontian[um]	N. c.

In hoc ordine Nro 14(28).

A „herbák“ nagy számmal vannak képviselve. Jelenleg kevésbbé ismert a „Branca Ursina“ = Heracleum Sphondilium (Umbelliferae) gyógyítófü. „Chardopatia“ helyesen Cardopathiae = Carlina acantis (Compositae). „Chamaeipyttis“, amely az Ajuga vagy Teucrium Ch.-tól származik (Labiatae), Mezei cyprus. A

„*Herba Mercurialis*“ *Mercurialis annua* és *Mercurialis perennis* (Euphorbiaceae), Disznóparéj. „*Roris marini*“ = Tengeri dér. „*Consolida Carracenică*“ = csodafű. „*Cuscuta*“ = *Herba Epithymi* = ördögfonál. — (Convolvulaceae), szívreszketéskor adták forrázatát.¹⁵⁷ „*En-diva*“ — „vera est *Intybus sativa* caulibus ac foliis *Cichorii*“ etc.¹⁵⁸ „*Sanicula europae*“ (Umbelliferae).

Septimus ordo.

<i>Herba boraginis</i>	N. c.
<i>Herba Buglosa, manipulis</i>	No. 6.
<i>Bursa Pastoris, manip.</i>	Nro. 4.
Branca Usnia	
Chalami ritum.	Manip. 8.
Chardi Benedicti	N. c.
Chardopathiae	N. c.
Chamaeipytis	N. c.
Chamaepitios	N. c.
<i>Centaurium Manip.</i>	4.
<i>Cerifolium</i>	N. c.
<i>Chelidonium</i>	N. c.
<i>Capillor Veneris</i>	Manip[ulus] 2.
<i>Cichorium</i>	Manip. 4.
In hoc ordine No. 7.	

Octavus ordo.

<i>Melissa</i>	N. c.
<i>Menta chrispa</i>	N. c.
<i>Mercurialis</i>	N. c.
<i>Origanum</i>	Manip. 1.
<i>Pariasova</i>	N. c.
<i>Portulacha</i>	N. c.
<i>Prunella</i>	N. c.
<i>Pulogium</i>	N. c.
<i>Folia Querci</i>	N. c.
<i>Roris marin.[ni]</i>	Manip[ulus] 10.
<i>Rutha</i>	Manip: 2.
<i>Saphina</i>	Mani: 6.
<i>Salvia</i>	N. c.
<i>Radicis glycyrhiza</i>	Unc. 20.

Hoc ordine No. 7. (14.)

¹⁵⁷ *Zwinger Theodor*: Folge von Matthiloi. New Vollkommenes Kräuterbuch. Basel 1678.

¹⁵⁸ *Cordus Valerius*: N. ym Disp. Pharmacorum confitendum ratio. Nürnberg, 1666.

Nonus ordo.

Consolida Saracenica	N. c.
Chuschata	N. c.
Endivia	N. c.
Euphrasia	N. c.
Folia Mirtillor[um]	Mani : 2.
Foeniculum	N. c.
Fumaria	Mani : 4.
Farfara	Mani : 2.
Gratiola	Mani : 2.
Saniculu[m]	N. c.

Ordo No. decimus.

Schabiosa	N. c.
Schordeum	Mani : 2.
	Scolopendra
Scolopendria	Mani : 1.
Spica	Mani : 6.
Serpillum	Mani : 3.
Scolopendria	Mani : 2.
Tormentilla	N. c.

Ordo undecimus.

Veronica	N. c.
Vernina	N. c.
Verbascu[m]	N. c.
Violaria	N. c.
Folia Vitis	N. c.
Uvularia	N. c.

A 12. csoport elejét „Instrumentum“-nak jelzett fiókkal kezdi, mely valószínűleg üres volt. E csoportban még vegyesen találunk gyümöleshéjat, lignumot, paprikahéjat, növényi nedveket, állati és ásványi eredetű dolgokat. A ritkábban előforduló a „Lignum Tamarascini“.

A 15. csoportban említett „Pulvis Pannonicus Rubeus“ igen értékes gyógyszer volt. „Bulus armen“ és „török földön“ kívül főleg vörös fehér coral, smaragd, rubin, saphir, hyacint, igaz gyöngyök és több illatos fának a porából készült.¹⁵⁹

¹⁵⁹ *Schröder Dr. Joh.: Pharmacopeia Medico-chymica. — Ulm. 1641.*

A 16. csoportban szerepel a „*Pulvis contra fluxum mulyeris*“ (női fehér-folyás ellen való por), mely elefántesont-, vörös coral- és keleti gyöngyök porából, mas-tixból és egyéb illatos növények porából készült.¹⁶⁰

Ordo duodecim.

Instrumentum	N. c.
Corticis citri	Lib : —.
Corticis granatoru[m]	Unc. 12.
Lignu[m] thamarasici	Unc. 10.

13. Ordo.

Corticis capsici	N. c.
Az másodékban semmi nincz.	
A harmadikban is semmi ninczen.	

14. Ordo.

Manna chalabrina	N. c.
Bacca Lauri	N. c.
Cholara rubri cu[m] spiritu nitri	N. c.
Semina angelica	Unc. 4.

15. ordo.

Corticis citri	N. c.
Lignum aloes	N. c.
Pulvis rubri Pannonici	N. c.
Semen urticae	Un. 4.

16. ordo.

Terra sigillata	N. c.
Antimonium	Unc. 4.
Aqua dulcis	N. c.
Pyrethrum	N. c.
Aloes Epatica	N. c.
Pulvis contra fluxum mulyeris	N. c.

¹⁶⁰ *Schröder Dr. Joh.: Pharmacopeia Medico-Chymica.*
Ulm. 1641.

A 17. s ezután következő néhány csoportba felvett drógok között főleg a flores van képviselve. Az itt felsorolt 17-féle virágok között is szembetűnően nagy a hiány, vagy csak egy maroknyi van belőlük. A flores-en kívül találunk még fructus-t és lignum-ot is. A „*Semen Milesolis*“ helyesebben „*Milium solis*“ (Graminaeae). Az „*Anter liliorum Arboreum*“ talán „*Anthullia-Zedoariae*“, úgyszintén a „*Flores Palarithria*“ talán „*Flores Paralyseos*“ = *Primula veris*. A „*Flores chari*“ helyesen „*cheyri*“ = *violae lutae*.¹⁶¹

17. o r d o.

Pulvis Sthomacalis	N. c.
Castoreum	N. c.
Harmodactili	N. c.
Flores Stachoris	Un. 4.
Flores Tilia	N. c.
Flores Violarum	N. c.
Flor. Pumica	N. c.
Semen milesolis	Un. 2.
Flores Violarum	N. c.
Flor. Violaru[m] iteru[m]	N. c.
Semínis Schariola	Unc. 12.
Fructus Acacia	N. c.

O r d o 18.

Anter liliorum Arbore[um]	N. c.
Flores Palaritria	Un. 2.
Flor. Anthos.	Manip. 10.
Flor. Betonica	N. c.
Boroaginis	N. c.
Flor. Buglosiae	Manip[ulus] 2.
Calendula	N. c.
Flor. Chamonila	Manip. 2.
Flor. chari	Manip. 2.
Flor. Cichorei	N. c.

Consulta regalis N. c.

¹⁶¹ *Sommerhoff: Lexicon pharmaceutic-chymicum. Norinbergae. 1713.*

O r d o Nro. 19.

Flor. Lavandula	Manip. 10.
Flor. Liliorum Arborum	Manip. 6.
Flor. liliorum Convalli	Manip. 4.
F. Malva	N. c.
Flor. Malvae Romanae	Ma. 4.
Flor. Melissae	N. c.
Flor. Reados	Mani. 1.
Flor. Peloniae	Mani. 1.
Flor. Persicorum	nihil c.
Primula veris	Mani. 6.
Flor. Rosarum	N. c.
Flor. Salvia	N. c.
Flor. Sambuci	N. c.

O r d o Nro. 20.

Lignum Aloes	Unc. 2.
	Seminis
Seminis genisti	Un. 3.
Lign. Sassaphras	N. c.
Lig. juniperi	Un. 4.
Lig. Rodiae	N. c.
Lig. Nefriticum	N. c.
Sassaparilla	N. c.
Sandalum Citrinum	Un. 4.
Sandalum album	Un. 1.
Lignum Sanctum	2.Un.
China	N. C.
Sandalum rubrum	Un. 4.
Visti quercini	Un. 2.

A 21. csoportot a „*Benn rubei*“ és „*Benn Albi*“, helyesen *Been*, *Behen* vagy *Ben* nyitja meg. Ez régi megjelölése a használatból kiment obsolet drógoknak. Az elnevezés indiai eredetű. A „*Centaurea Behen*“-t keletről hozták „Fehér Behen“ név alatt. Miután nehezen volt eltartható a „*Silene inflata*“ gyökerével helyettesítették. A „*Statice Limonium*“ hazája a középtenger vidéke, ez szolgáltatta a „vörös Behen“-t.¹⁰² E növények összetörött magvait borban áztatva vérhas, fehérfolyás

¹⁰² Ed. Uffenbach: Hortulus sanitatis. — Frakfurt, 1603.

ellen használták. „Rad. Cyperus longus et rotundus“ (Cyperaceae). „Rad. costi dulcis et amari“ (Zingibera-
ceae) *Flückiger*¹⁶³ „Frankfurter Liste“ című munkájá-
ban említve van, hogy a „Costus“ már a régieknél is
igen nagy becsben állott s Kasmiria magas alpesein te-
nyésző és a compositák családjához tartozó növény gyö-
kere szolgáltatta a drógot. A gyökér pora bevéve meleg-
ség érzetét kelti, a gyomrot erősíti, vizelet- és giliszta-
hajtóként is hat.¹⁶⁴ A „Radix Thoronca roman“ való-
színűleg „Doronici“ (Compositae), arnicá-ra emlékez-
tető növény.

A 22. csoportban említett „Aqua piccarum“-ról
nincs közelebbi megjelölés, hogy az a Schröder előírása
szerint készült „Aqua picarum composita“, vagy a
Nürnbergi pharmacopea, vagy Bateana, esetleg Sennert
által előírt módon, azaz fiatal nyuzott szarkafiókákból
spanyol borral előállított¹⁶⁵ gyógyszer lett volna.

O r d o Nro. 21.

Benn rubei	Un. 1.
Benn Albi	Un. 1.
Cinamonum	Un. 10.
Piper Album	N. c.
Crocus	N. c.
Cyprium rotundum	Un. 10.
Nuces muscatae sunt	Nro. 6.
Gassia Lignea	Unc. 3.
Costus Amara	Unc. 10.
Radicis Thoronica Rom. una Lib.et	Un. 2.
Radicis Ireos	N. c.
Cubeba	Un. 1.
Cariophilli	N. c.
Bacca Lauri	Unc. 12.

O r d o Nro. 22.

Maacis	N. c.
Galanya	Unc. 10.
Piper longum	Unc. 3.
Cardamomi cum corticis	Unc. 3.
Grana paradisi	Unc. 1.
Costus dulcis	Unc. 9.
Piper nigrum	Un. 2.
Calama Aromaticus	Un. 12.
Zinziber	N. c.
Cetuarua	Unc. 8.
Aqua piccaru[m]	N. c.

¹⁶³ *Flückiger Friedr.*: Die Frankfurter Liste. — Halle,
1873.

¹⁶⁴ *Zwinger Th.*: Folge von Matthioli. New Vollkomme-
nes Kräuterbuch. Basel, 1678.

¹⁶⁵ *Helfrici Joh.*: Artis Pharmaceuticae. Vienna, 1711.

Már a középkorban igen el volt terjedve a drágakövek gyógyító hatásába vetett hit s ez a hit a XVII. században még inkább fokozódott. Különös titkos hatást tulajdonítottak ezeknek az emberi szervezetre. Az orvosok közül egyesek azonban a drágakövek gyógyító hatásában nem bíztak, sőt némelyek tagadták azt is, hogy a drágaköveknek egyáltalában befolyásuk lenne az emberi szervezetre.

Középkori
[XVI. sz.]
gyógyszer,
a nagyszebeni
„Király”
gyógyszertárból.

(Dr. Orient
gyűjteménye.)

A drágakövek alkalmazási módja is különbözött. Voltak, akik amuletként hordották, mások por alakjában belsőleg használták, vagy előzetesen bizonyos sókkal keverve vették be.

A jegyzék szerint ezek a drága gyógyszerek defektusban voltak, az új gyógyszerész azonban — amint a jegyzék mutatja — hozott magával.

A „*Granatus*”¹⁶⁶ elmulasztja a szívdobogást, melancholia és pestis megbetegedéssel szemben a szervezetet ellenállóvá teszi és a szervezetben levő ként oldja.

A „*Hyacinthus*”¹⁶⁷ (vörös zirkon) szíverősítő, az ízületek zsugorodását akadályozza. Pestis ellen amulettül ajánlották.

¹⁶⁶ Schröder Dr. Joh.: Pharmacopeia Medico-chymica. — Ulm, 1662.

¹⁶⁷ Idem.

A „*Rubinus*“-ról (a korund bizonyos válfaja) Paracelsus¹⁶⁸ a következőket írja: „Summa virtus in Rubinis est in Dysenteria et ejus dosis est unc. j, si fuerit crudum . . . etc.“

A „*Smaragdus*“ (a beryl zöldes válfaja) belső használata megszünteti a vérhast, s méregteleníti a mérges harapást. „Smaragdi si fuerint praeparati per distillationem, — hilfft für's Blutspeyen“ írja Paracelsus.¹⁶⁹

A „*Saphirus*“ (a korundnak kék vagy vörös változata) Paracelsus szerint¹⁷⁰ a szívdobogást szünteti meg.

Magisterium Cranii Humani, Lapis Saphiri. (Emberkoponya por, Saphir-kövek.)

A nagyszzebeni volt tábori (Király) gyógyszerházból, XVI–XVII. század.

(Dr. Orient gyűjteménye.)

A „*Species*“-ek elnevezése alatt értendő drogokról már korábban volt említés téve a nagyszzebeni leltár ismertetésénél, amelyekről Dr. Ernyei adott tüzetesebb felvilágosítást. E csoportban mintegy 24 species van elsorolva. Későbbi idők során a por- és teakeverékeket is specieseknek nevezték. A jegyzék szerint ezekből a spe-

¹⁶⁸ *Huser Johannes*: Die Bücher und Schriften des Edlen, Hochgelehrten und Bewehrten Philosophen und Medici Philippus Theophrastus Bombast von Hohenheim, Paracelsus genannt. — Basel, 1590.

¹⁶⁹ *Idem.*

¹⁷⁰ *Idem.*

ciesekből a gyógyszerárban úgyszólván semmisem volt található.

Az itt felsorolt speciesek Mesue vagy más előírása szerint készült teakeverékek. Többnyire fölötte sok különböző illatos növényi részek keverékéből állottak s corall, igaz-gyöngy is került beléjük.

O r d o Nro. 23.

Species de hyacinthos	N. C.
Species	
Species diamoschi dulcis	N. c.
Spe[cies] aromatici rosati	N. c.
Sp. Diambra	N. c.
Sp. de Diatragacandi frigidi	N. c.
Sp. Lytontribontis	N. c.
Sp. Cordialis Imperat. quarta pars	Uncia unius.
Species Benedicti Laxativum	N. c.
Spe. Diaphonidi	n. c.
Sp. Dianysi	n. c.
Sp. Diachomini	n. c.
Sp. Diairtos	Unc. 2.
Sp. hyerae Simplicis	n. c.
Sp. de Gemmis frigidis	n. c.
Sp. Dianthos	n. c.
Sp. Dyarothonis Alboris	n. c.
Sp. de Succo rosarum	Unc. media.
Sp. Liberantis	n. c.
Sp. Eloscophi	n. c.
Sp. Dyaentrion[um] Sandato	Un. 1 et s.
Sp. Latificon[um] rafis	n. c.
Sp. Dyapheniconis	n. c.
Sp. Dyaxilo Aloes	n. c.
Sp. Pepithemate cordis	n. c.
Sp. Dyaturbiticum rahbarbarum	n. c.
Sp. Imperatoris	n. c.
Lapidis Magnesii Praeparat	Un s.
Sp. Dyaorphaniconis	n. c.
Lapidis Margarita Pparatum	n. c.
Bolus Armeni Pparat	Unc. 10.
Pulvis Marcionis	n. c.
Carabi Pparati	Un. 1.
Spodium Pparat	N. c.
Hyacinthi Pparatum	N. c.
Sapphiri Pparatum	N. c.
Corali[um] rub. Pparat	n. c.

Oculi cancrii Pprat	N. c.
Lapis Alabastrini Ppati	Un. 5.
Rubini Pparat	N. c.
Lapis Haematitis Pparat	N. c.
Cinobrium Pparat	Unc. 11.
Cornu cervi	
Cornum Cervi Preparatum	Unc. 1.
Granati Preparatum	n. c.
Mater perlarum	Un. 3.
Tutia preparatum	N. c.
Trochisci preparatum de vipera	Un. 3.
Agaricus Trapiscata	N. c.
Pilula Stomachales	Un. 2.
Trochisci Alchacengii	N. c.
Pilula ruffi pestilentiat[um]	Un. 5.
Trochisci de rupatorio	N. c.
Pulvis rubri Pannonici	N. c.
Pulvis capitalis	N. c.
Pul: Scinae preparat	N. c.
Pul: Trochiscoly Alhandali	N. c.
Chalips preparatum	Unc. 14.
Trochisci Alhandali	N. c.
Massa pilularum Aluesana	N. c.

A jegyzék 24. csoportja mintegy 62 „Semen“-ről számol be, amelyekből csak néhány fiók találtatott üresen. Az e csoport egyik-másik üresen maradt fiókjába kerülhetett a „Flores sulfuris“ és a „Borax Venetiana“ is. Az emplastrumokat tartalmazó fiók signálatlan lehetett s keményen jegyzi meg a bizottság, hogy sem a gyógyszerész, sem a legénye nem tudják megmondani, hogy micsoda emplastrumok.

Ordo Nro. 24.

Semina Acetosa	n. c.
Sem: Agnicasti	Unc. 2.
Sem: Altea	n. c.
Sem: Alcachengi	N. c.
Sem: Angelici	Unc. 3.
Sem: Amoni	n. c.
Sem: Apy	N. c.
Sem: Aquiliay	Unc. 6.
Sem: Asparagi	N. c.
Sem: Amios	Unc. 9.

Sem : Bombaci	Unc. 4.
Sem : Brusci	N. c.
Sem : Berberorum	N. c.
Sem : Cucurbitae	N. c.
Sem : Cumini	Un. 1.
Sem : Citri	Un. 10.
Sem : Cinae	N. c.
Sem : Cardanii	Lib. —
Sem : Cardinaria	Unc. 8.
Coriandrum preparatum	N. c.
Citruly	Unc. 7.
Cardi Benedicti	Unc. —.
Semina Carvi	N. c.
Semina Cucumeris	Un. 12.

Seminum

Sem : Tanci cretici	N. c.
Sem : Cidoniorum	Un. 12.
Sem : Erucae	Un. 8.
Sem : Fabarum	Un. 8.
Sem : foeniculis	Un. 10.
Sem : Enidinae	Un. 6.
Sem : Graeci	Un. 1' —.
Semen : Fumar[um]	N. c.
Sem : Fraxini	n. c.
Semen Hioscimi	Unc. 2.
Sem Lactucae	Un. 10.
Semen Genistae	Un. 18.
Semen lenystici	Un. 1.
Sem : Maiorannae	Un. 1' —.
Sem : Malvae	n. c.
Sem : Mesfiilorum	Un. 2.
Sem : Melium solis	Un. 16.
Sem : Lini	Un. 12.
Sem : Nuclei porfici	Un. 3.
Sem : Ricini	Un. 3.
Sem : Nasturcy	n. c.
Sem : Nigella	Un. 14.
Sem : Melon[um]	N. c.
Semen Album papanorum	Un. 15.
Sem : Mirtilor[um]	Un. 6.
Sem : pastaniarum	Un. 7.
Sem : papaveris Alvi	Un. 6.
Sem : portulacae	Un. 4.
Sem : psily	n. c.
Sem : rapae albae	Un. 5.
Sem : petroselini	Un. 7.
Sem : raparum	Un. 8.

Sem : rapsani	Un : 2.
Sem : rutae	Un : 1.
Sem : Scariolae	Un : 7.
Sem : Sirolios	n, c.
Pulvis Curcumae	Un. —.
Sem : Staphisagriae	Un. 16.
Sem : Sumachi	Un : 9.
Sem : formentini	N. c.
Flores Sulphuris	Un. 8.
Sem : Saxifragiae	N. c.
Borax Venetiana	Un. 2.—.
Pulvis Capitalis	Un. 2.

„Ezen rendben alól vött Ládában em-
plástrumok, á melyött sem mága az Patricarius
sem á Legény nem tud megh mondani micsoda
emplastrumok.

Ugyan itt egy üres Lada egy darab
Diacolon benne“ Un. 14.

A 25. csoportban változatos drogokat találunk fel-
véve. Első tagja az „*Agaricus crudus*“, melynek haszná-
latáról *Mesue*¹⁷¹ könyvében a következőket találjuk:
„Pituitam crassam, putridam et bilem flavam et utram
purgat a cerebro, nervis, musculis, sensoriis, spina dorsii,
thorace, pulmone, ventriculo, hepate, creris, renibus,
utero, etc.“

„*Myrobalanae Emblica*“ (körisfaszínű), „*Myroba-
lanae Indica*“ (indiai), „*Myrobalanae Bellerica*“ (zöld),
„*Myrobalanae Citrina*“ (sárga) a Kelet-Indiában tenyé-
sző *Myrobalanus Chebula* Gärtn. gyümölcse. *Zwinger*
és *Uffenbach*¹⁷² munkája sárga, fekete, barna, zöld és
körisfaszínűt sorol fel. Coralnak és egyszarvúnak porá-
val — mikhez még fűszereket is keverték — hasmenés,
vérhas ellen használták.

A „*Mechoacanna radix*“-nak (*Convolvulaceae*) két-
féle gyökerét különböztették meg: „*Mechoacanna nigri-
cans*“-t, mely a mi „*Jalapa*“-nkkal azonos és a „*Mechoa-
canna alba*“-t, melyet Mexikó vidékéről gyűjtöttek.

¹⁷¹ *Mesue Joh.*: Opera cum annot. Mundini Honesti Joan
Costaei annotationibus. Venezia 1581.

¹⁷² *Zwinger Theod.*: Folge von Matthioli. New Vollkom-
menes Kräuterbuch etc. Basel, 1678.

„*Turbit*“ = Cortex radix Turpethi (Ipomea turp. Convolvulaceae). E régen használt drógot — melyet India és a Himalaya vidékéről nyertek, — később teljesen kiszorította a jalappa.

„*Folia ini*“ talán „*Folium indum*.“

„*Squinanthi*“, ¹⁷³ seu „Herba Schönanthi“, seu „*Junci odorati*“ (tevefű) az „*Andropogon langier*“-től származó és Elő-Ázsiában tenyésző, citromra, terpentínre emlékeztető, illatos fű. Gyomorbőfögés, hányinger csillapítására használták.

A „*Spica indica*“ = Indiai valeriana a Nápoly hegyein termő „*Nardostachis Jatamansi*“-től származó s a Valerianaceákhoz tartozó gyökér, melynek Patschouli-ra és valeriánára emlékeztető szaga van. Méregellenes hatása miatt a „*Theriak*“ alkatrészét képezte. ¹⁷⁴

O r d o N r o . 25.

Agaricus crudus	n. c.
Myrobalanae Emblica	Un. 18.
Manna calabrina	n. c.
Jalapa	n. c.
Myrobalanae Indi.	Un. 23.
Mirabulan Chabuli	Un. 16.
Mirabulan citrini	Un. 7.
Mirabulan Bellerica	Un. 12.
Colocinthis	Un. 4 -.
Coralia	Un. 17.
Hormodactili	Un. 15.
Rebarbarum	n. c.
Mecochanna Alba	n. c.
Scamonum	n. c.
Turbit	n. c.
Folia ini	n. c.
Squinantum	Un. 3.
Spica indica	Un. 2.—.

¹⁷³ *Flückiger Friedr. A.: Pharmacognosie des Pflanzenreichs. Berlin, 1891.*

¹⁷⁴ *Tabernaemontanus: New Kräuterbuch. 1588.*

A 26. csoportba a legkülönbözőbb készítmények vannak felvéve, melyeknek első soraiban 39 féle olaj edényt találunk elősorolva, amelyek kevés kivétellel üresek voltak. A XVI. században (1570) állítottak elő először illó olajat, még pedig rózsza, szegfű, macis és fahéj olajat, melyek közül csupán a rózsaoilaj üres edénye képviseli a modern destillátumok productumait, hacsak nem állítottak elő még rózsalevélből és olajból a Valerius Cordus írta régi módon. A többi olajok — mint azt már korábban említettem — olajjal főzettek, vagy infundálás útján készültek.

Az „*Oleum Castoreum*”¹⁷⁵ számos különböző drógból főzéssel készült. Az „*Oleum cheirini Mesue*”¹⁷⁶ és „*Oleum de Capparibus*”¹⁷⁷ Cort. rad. Capparum-on kívül néhány drog hozzáadásával ecet, bor és olajjal készült, — az „*Oleum lini, lauri*” sajtolással. Az „*Oleum lumbricorum*”¹⁷⁸ készítéséhez földi gilisztát használtak, melyeket borral, olajjal főztek, majd megszürték. Izületi fájdalmak csillapítására alkalmazták. Az „*Oleum Mastichium Mesue*”¹⁷⁹ rózsaoilaj, illatos bor és mastichissel készült. „*Oleum Nardinum*” Mesue¹⁸⁰ „*Oleum Costinum*” Mesue.¹⁸¹ „*Oleum Scorpionum simplex Mesue*”,^{181*} mely úgy készült, hogy scorpiókat üvegedényben olajjal áztattak, majd 30 napig napra tették ki és végül megszürték. Valerius Cordus szerint: „*Renum et vesicae lapidem dissipat, pubi et perinaeo illitum aut per meatum iniectum.*”

¹⁷⁵ Cordus Valerius: Novum Dispensatorium. Nürnberg. 1666.

¹⁷⁶ Melchius Georg: De recta medicamentorum, quorum hodie usus est, etc. Frankfurt, 1657.

¹⁷⁷ Cordus Valerius: Novum Dispensatorium. Nürnberg, 1666.

¹⁷⁸ Idem.

¹⁷⁹ Idem.

¹⁸⁰ Idem.

¹⁸¹ Idem.

^{181*} Idem.

O r d o N r o 26.

Oleum Absinthij	n. c.
Oleum Lumricorum	n. c.
Oleum Anethij	n. c.
Oleum Frinum	n. c.
Oleum chamomilla	n. c.
O. Castoreum	n. c.
Ol. Cornium	n. c.
O. Cidoniorum	n. c.
Oleum Capparorum	Un. 24.
Mellette vagion két palaczk, akarmilyen semmi irás nincsen, nimis tudhatni mi vagion benne.	
Oleum Lily Conval.	n. c.
Oleum Liliorum Albor.	Un. 15.
Oleum Lini	n. c.
Oleum	
O. Mastichinum	n. c.
O. Mirtillorum	n. c.
O. Nardini	n. c.
O. Nymphaeae	n. c.
O. Menthae	n. c.
O. Rosarum	n. c.
O. Rutae	Unc. 7.
O. Verbasci	n. c.
O. Violarum	n. c.
O. Vulpinum	n. c.
O. Philosophorum	Lib. 1 et quadrans.
O. Corae	lib. 1.
O. Spicae	n. c.
O. Spiriti juniperi	librae 2.

E csoportban az oleum-okon kívül még sok más gyógyszerészeti készítményt és nyers drogokat is találunk felsorolva; így: extractumokat, unguentumokat, különböző herbákat, florest, semeneket és syrupokat, sőt különféle állati zsírokat is. Nehány unciányi mennyiségben „*Axungia Anseris*“ (ludzsír), „*Axungia Ursi*“ (medvezsír), „*Axungia Lupi*“ (farkaszsír), „*Axungia Hir-cini* (szarvaszsír) reprezentálták a gyógyszerek ezen faját. A régi időkben ugyanis az állati zsíroknak különös gyógyító erőt tulajdonítottak; így a szédülés ellen kutyazsírt (Ax. Canis) használtak, farkas (Ax. Lupi), dák

(Ax. Taxi), medve (Ax. Ursi), nyúl (Ax. Leporis), mormota (Ax. muris alpini), fóka (Ax. Phoca), liba (Ax. Anseris), kacska (Ax. Anatis), vipera (Adeps viperinus), ló nyakának a zsírja. (Ax. colli equi), sőt még az emberzsír is használatban volt. Emberzsír gyanánt árulták a párizsi temetőből kikerült hullaviaszskot. A kivégzett ember zsírja szolgáltatotta azonban a legértékesebb emberzsírt, az „Adeps hominis“-t. Geiger¹⁸² munkájában az emberzsírra vonatkozólag a következőket találjuk: „Axungia hominis, welches von gewaltsam getöteten Menschen genommen werden musste, ist ein etwas festes, weisses, zartes, geruchloses Fett. Es schmilzt bei + 15—18 Grad vollständig und enthält 15 Stearin und 87 Olein.“

Az unguentumos edények nagy része szintén üres. Az „*Unguentum de Arthanita*“ majus Mesue; „*Ung. Agrippae*“ regis, descriptione Nicolai; „*Ung. Anathini*“. „Mann kann auch Linimenten und Salben aus Pulver, Honig Oxymellite, Syrup und dergleichen machen, in Form eines Lattwergs.“¹⁸³ Ilyen készítmények egyikének edénye van felvéve a jegyzékben, természetesen ez is üres volt. Az „*Unguentum Aegyptiacum*“,¹⁸⁴ amely Valerius Cordus szerint a következőképpen készült: „Aeruginis unc. V, Mellis optimi unc. Vx iiii, Aceti fortis unc. Vii coquantur omnia simul, donec fiat unguentum spissum colore purpuream. Confect ad vulnera antiqua, fistulasque extergit etc.“

„*Ung. Arogon*“ descript Nicolai. 27 féle illatos drog-ból medvezsírral készült.

„*Ung. Comitissae*“ ugyancsak 24 féle drogból főzték.

„*Ung. spleneticum*“ magistrale valószínűleg Melchius¹⁸⁵ munkája után készült.

¹⁸² Geiger: Pharmaceutische Zoologie. — Heidelberg, 1839.

¹⁸³ Schröder Dr. Joh.: Pharmacopeia Medico-chymica. — Ulm 1641.

¹⁸⁴ Cordus Valerius: Novum Dispensatorium. — Nürnberg, 1598.

¹⁸⁵ Melchius Georg: De recta medicamentorum, quorum hodie usus est, parandorum ratione. — Frankfurt, 1657.

„*Ung. refrigidans Galeni*“-t még ma is használják
 „*Ung. camphoratum*“ név alatt.

Spiritus Rosarum	n. c.
Spiritus tartari destillatum	Lib. 1.
et quadrans	1.
Cremor tartari	Lib. 1.
Ol. Pyrethri	n. c.
Axungia Anseris	Un. 8.
Unguentum pectorale	Un. 8.
Extractum Hebri nigri	Lib. 1.
Oleum Mostolli	Un. 4.
Ung: Album	Lib. 1.
Ung. de Arthanita	Lib. 1.
Ung: Agrippae	n. c.
Ung: Anatini	n. c.
Ung: Aegypt.	n. c.
Ung: Arogonis	n. c.
Ung: Comitissae	Un. 1.
Oleum Costinum	
Axungia Ursi	Lib. 3.
Ung: Ophthalmici	n. c.
Ung: rubrum potabile	Lib. 1.
Popoliorum Ung.	Lib. 1 et 9 mta.
Ung: rosarum	Unc. 4.
Unguentum	
Ung. Althea	lib. 1.
Ung. Splenicum	Un. 4.
Ung. Stomachalae	n. c.
Axungia lupi	Un. 3.
Axungia hircini	Lib. 1.
Oleum Laurinum	n. c.
Storax liquidus	Lib. s. et quadrans.
Oleum Onorum	Un. 8.
Ung. refrigidans Galeni	n. c.
Oleum Scorpionum	Un. 2.
Oleum Carili	Un. 4.
O. Balsami Indici	n. c.
Syrupus Grantor[um]	n. c.
Ung. Noricum	n. c.
Ung. ad tinararum	n. c.

„Ezek mellett vannak Vannak ednehány
 apró és csérép edényekben holmi edgyet
 más medicamentumok, melyeket sem maga
 á Paticarius sem az Legény, nem tudnak
 mire Valók legyenek.“

Sacchar Chanari	n. c.
Cera Alba	n. c.
Flores Palanithriae	Lib. 1 et 1.
Semen Corvinum	
Cera citrina flava	Lib. 1.
Cera Viridis	Un. 3.
Radices Acholi	n. c.
Rad. Altheae	Un. 8.
Rad. Angelicae	Un. 8.
Rad. Apiy	n. c.
Rad. Aronis	n. c.
Rad. Aristolochi longi et rotundi	Un. 8.
Radices Asparagi	n. c.
Rad. Azary	n. c.
Herba Absynthy et Abrodani	n. c.
Acetosa	n. c.
Herba Alchichengy	n. c.
Herba Adianthy	Manip. 4.
Herba Agrimonium	n. c.
Althea	
Althea	n. c.
Herba Alchimilla	Manip. 4.
Sááll Nitri	Lib. 10.
Hysopus	n. c.
Hypericon	n. c.
Lavandula	n. c.
Anethum	n. c.
Apium	n. c.
Arthemisia	n. c.
Aristolochia	n. c.
Basilicum	n. c.
Betonica	n. c.
Majorannae	Manip. 4.
Malva	n. c.
Marrubium	n. c.
Matricaria	n. c.
Aqua succini	n. c.
Oleum rosarum	Lib. 1 et 1.
Oleum Sinapi	Lib. 1.
Oleum Rutaenum	Lib. 2.
Oleum Liliorum Alborum	Lib. 2.
Oleum Chamomilla	Lib. 2.

Érdekesek a leltári jegyzék folytatólagos sorailban tett megjegyzések. A „*Salis Absynthy*“ elnevezés alatt

növényi hamút¹⁸⁶, a mai értelemben vett Kalium carbonicumot használták. A középkorban ugyanugy használták, mint a konyhasót. Ezenkívül volt még a „Sal alkali“, melyet szappan és üveggyártásnál használtak. A padláson nem sok leltári jegyzékre való tárgy akadt. A következő sorok valószínűleg a laboratóriumban talált lepároló készülékek és egyéb eszközökről számolnak be.

„Vadnak egy néhány apró edeniekben
holmi egyet mások, mi lehet bennök
nem tudgiak.“

Salis Absynthy Unc. 4.

„Az pállásban feöl függestve vagion ket
darab Antimonium crudum Lib. 20.

Item : Ott vagyon Nagy Mater pellarum“ 4.

Egy Lapis üvegben, Spiritus fragorum Lib. 1.

„Vagyon itt a paticha házban két rész
mosar töröstül. Edgik öreg,

másik közép szerű No. 2.

„Vagyon egy Eöregb Vizvonó részfazék,
sisakostul tsöstül No. 1.

y kis Viz Vonó rész lombik sisakiával

csőivel	No. 1.
---------	--------

Egy öreg Lábballan Rész Serpeoniö No. 1.
Vagion annál kisebb más rész serpenyö

és lábas No. 1.

Vagion egy kerekded széles réz
kit Balneum Mariae hívnek

avagy quinque collis.

Egy incisorium pro radicibus et herbis tablástul	No. 1.
---	--------

Egy kis ládában niolcz apró üvegek

Az edgikben Ol. Junipe i Unc. 3.

A másikban Ol. Rhodi Unc. 1.

Az harmadikban oleum foeniculi un. 4.
A több edényekben úgy mint: két

on ket badags* és három föld**

edenieczkekben miczoda

Unguentumok legyenek ne tudgiak
Vagyon itt a paticaban az hosszuasztalon

két középszerű merüserpenyű, e mel-

Egy kétt nyelű Scissorium No. 1.

Egy jó öreg Török lakat az Patikához

való No. 1.
Egy szövitnek Padlásban feöl

fögesztve No. 1.

Egy torkular réz serpenyöstül No. 1.

Az Laboratoriumban vagyon egy réz
üst

két fülű Desa No. 1.

Homonym: Arzneipharmazeutischen

¹⁸⁶ *Peters Hermann*: Aus pharmaceutischer Vorzeit. — Berlin, 1899.

* Bádog.

Aggag.

A gyógyszerterek berendezése e korban már több helyiségből állott. Az officina, laboratorium, camera materialium, aquarium (pince) és herbarium (füpadlás) már bővelkedett gyógyszerári edényekben és az abba helyezett gyógyszerekben.

*Peters*¹⁸⁷ szerint akkor még szó sem volt külön a gyógyszerészek számára gyártott speciális edényekről; a gyógyszerészek a házi használatra készített edényekben tartották gyógyszereiket.

Ami a gyógyszerek eltartását illeti, úgy azokat minőségük szerint különböző edényekben tartották. Destillált vizeket, ecetet kő- vagy agyagkorsókban, vagy gömbölyű üvegekben, szörpöket nagyobb edényekben, kenőcsöket, olajokat ón edényekben, kis mennyiségű száraz anyagot fadobozokban, fűveket, gyökereket s oly anyagokat, melyeket nagyobb mennyiségben tartottak, — faskatulyákban.

„Az sobában az aztal mellet való
Széken vadnak
Lápis és gömboöliü üvegekben No. 42.
külömb külömb féle füvekbül destillálta-
toit Vizek. Id est instrumentum
Vitreis No. 42.
de ezeket nem acceptália.
Ugyanazon házban vadnak laboratorium-
hoz destillálásra való külömb külömb
féle formáju nagy és kiczin üvegek
No. 19. Vagion
Vagion ugyanitt az házban egy róka
háttal bélelt kurta Dolmány vagion
rajta ezüst gomb No. 19.
Bisterfeldius* Uram az Őkegyelme maga
szolgájának az mint referálta az my
Kegies Urunk kegyelmességéből
conferálta. No. 1.
Vagion egy kék Viselt palást apró szeliem
száras gombok rajta, ez a palást
Bisterfeldius Uram szolgájának con-
feraltatott No. 1.“

¹⁸⁷ *Peters H.*: Aus pharm. Vorzeit. — Berlin, 1899.

* *Bisterfeld János Henrik*, gyulafehérvári tanár, Rákóczy fejedelem meghitt embere Nassau-ban született, Heidelberg-ben végezte tanulmányait, innen hivatott meg 1629-ben Aldsted-del és Piscator-ral együtt a gyulafehérvári iskolához, hogy a teológiát és philosophiát adja elő. Meghalt 1635 február 6. *Veszprémi*: Succinta Med. Biogr. IV. 242.

Egy Koszperd** Bisterfeld uram az Patica-
háznál levő Muskotérosnak odatta No. 1.
Az falon egy sal szövitek No. 1.
Apro és középszerű Serpeniök Vasbul
Valók No. 1.
Egy rosz ruha szaraszto földeléstül No. 1.
Két darabban az fal mellet vagyon két
fias padszék, kikben most üvegekben,
külömb külömb féle destilláltatott
vizek állanak. Edgik székek 12 fia
vagon. A másiknak No. 9.
Vagion azon házban egy Aitó nélkül való
tizenött fiokokbul álló Almarium az
fal mellet No. 1.
Vagion egy Vás rostély No. Nr. 1.
Vagion két Vás Nyárs Nro. 2.
Az Apothecában vagyon egy kis fekete
Vasas ládácska kibén vagion 18 apró
pléh palackok. Az elsőben gummi gutti
kevés vagion benne 2 kban extr.
galepon n. c.
3. Magisterum scammoni Un. 1.
4. Cremor tartari Un. 2.
5. Confectis Alkermis n. c.
6. Confectis de hyacintha Unc. 2.
7. Laudanum opiatum n. c.
8. Electuarium chistor[um] Unc. 4.
9. Oleum amigdalarum dulcium Un. 2.
10. Pulpa rosarum Unc. 4.
11. Oleum Nucis Muscatae Un. 2.
12. Oleum Nucis Muscatae purgarum Un. 2.
13. Iulapinum Viatarum n. c.
14. Pillulae capitales Nro. 12.
15. Balsami Indici Un. 2.
16. Unguentum Ophthalmicum Un. 2.
17. Unguentum pectorale Un. 2.
18. Syrupus pectoralis Unc. 2.
Item miobalani bellerici Lib. 1.
Iterum Gummi ptelli Un. 5.
Ugyan azon kis láda fenéken három on
fiókos ladak, mind – nagy rosz vagion.
Az 1. részben Manna Un. 2.
2 ban semmi nintsen n. c.
3 ik is n. c.

** Koszperd: kosaras, hegyes török kard.

4-ik n. c.

Az másodikban, az első részben

Galopa Un. 1.

2 ban Mechacanna Un. 1.

3 ban Turbit Un. 1.

4 ben Rabarbari Un. 5.

Az harmadikban Az elsőben Radicis contra
feruventum Un. 2.

2 ban Laudanum Un 1 et 1.

3 ban Mastix Un. 1.

4 ben Mose sine persona granis nono 9.

Ambra griseia, grana nono ibidem 9.

Oleum Mirhae Un. 4.

Az Apothecaban

Sulfuris citrini duae Lib : et media 1.

Fistula pro clisteribus ex ossibus Nr. 11.

Egy Vasas fias, Scatulas fekete ládában
holmi patichához eszközök.

Vadnak. Az mellyek úgy követköznek.

Semina mirabulanorum Lib : 1 Unc : 3.

Egy darab Mumia Lib : 4.

Gummi Pacamaca Una quart.

Squinantum Un. 6.

Item Pacamac Un. 4.

Gummi Galbani Lib. 1.

miro

Mirobalanae Indicorum Un. 3.

Coralo rubrum Un. 11.

Opopanacos Un. 10.

Item Opopona quadrans 3.

Corticis Capparorum Lib. 1.

Mirobalanae bellirici Lib. 1.

Baccae Mirtillorum Lib. 1.

Gummi Elemi Unc. 12.

Gummi Opopanacis Lib. 1.

Terra Sigillata Lib. 2 et 1.

Assa foetida Lib. 1.

Item Gummi Elemi Unc. 8.

Mirabulanorum amblicorum Unc. 10 et 1.

Gummi btelli Unc. 5.

Gummi Laceae Unc. 2.

Semen gonizie Unc. 2.

Mirobalanorum Chibulorum Unc. 2.

Gummi Tacahamacis Unc. 6.

Spica Indica Unc. 4.

Gummi dragachanti Unc. 12.

Salis nitri	unciae 6.
Amigdalorum semina	Lib. 4.
Spermaceti	Lib. 1.
Sandali albi	Unc. 1.
Lignum Sanctum	Unc. 6.
Sandalum rubrum	Lib : 1 et 1.
Hermodactili	Lib. 2.
Nihili albi	Unc. 3.

Könyvek nagiok és kitsinek az
Apothekához valók, egy Németh
Biblia is vagion közle Nro. 12.

Egy Gallonnak való Rész tiglazó Nr. 1.
Maculaturának való papiros konts. 9.
In pixidul Theriaca Venetianum Nr. 96.
Capiæ Ligniæc Unc. 1.
Syrupus ribium Unc. 3.
Unguentum spleneticum Unc. 2.
Emplastrum spleneticum Unc. 4.
Emplastrum Sandalinum Unc. 2.

Hat

Hat Uy Ontálak No. 6. Egy a Patichában,
marat az Uy paticharius vette magához.
Az Apothecában vagion egy kis Veres
Scatula forma láda kiben üvegekben
olaiok vadnak.
Az Apotheca Ablakában egy pinczetok,
két On palaczk henne, és vött üvegek
iratos Lengyelországi Palaczkok No. 7-
idem semptem.
Az két kis hordókban levő Patichához
Való szerszámoknak, eszközöknek
mellyeket Uyonna most magának ho-
zot volt az Paticharius onnet felliul
Bécsbül, kit Eperiesrül Némelyrészt
Rákoczi Sigmond Uram eő Naga pen-
zen, Némely részén a maga költségén
rendek így következnek

1. Folia Senae Lib : 1 et tres quartum
2. Scamonea Unc. 10.
3. Berberos siccatum Lib. 4.
4. Sarsaparilla Unc. 18.
5. Lapis pumici Lib : 2.
6. Trippoli Lib : 2 et q 1.
7. Lapis Calaminaris Lib : 1 et quar. 1.
8. Collapiscium Lib : 1 et quar. 1.
9. Turbith Lib ; 1.

10. Mechoacanna	Lib. 1 et quar. 3.
11. Sásáfras	Lib. 1 et Un. 4
12. Jalapa	Lib. 1 et Unc. 4
13. Lapis Smiris	Lib. 2.
14. Lapis Haematitea	Lib. 1 et Unc. 7.
15. Radicos Doronicum	Unc. 2.
16. Lapis Bezonard Occidonum	Unc. 1.
17. Cibbet communis	Un. 1.
18. Flores Antimoniy	Unc. 3.
19. Oleum Cinamomi	Unc. 1.
20. Camphora	Lib : 1.
21. Oleum juniperi	Lib : 2.
22. Vagyon két Veres Scatulák mindenikben vagion négy-négy	Nro. 4.
23. Electuariumokhoz való Scatulak Nr. 5. mindenikben négy-négy	Nro. 4.
24. Apró fejér Scatulak	Nro. 43.
25. Macis abscis. quatuor	Unc. Lib. 1
26. Caryophillum	Lib. 1.
27. Piper long.	Unc. 1.
28. Boracis Venetianum	1 quart
29. Grana paradisi	Lib. 1.
30. Been rubri	Guartum 1.
31. Mechoacanna	Lib. 1.
32. Sasafras	Lib. 1.
33. Boli orientalis	Lib. 1.
34. Cardamoni	pares unc. Lib :
35. Sandaracum	Lib. 1.
36. Sasaparilla	Lib. 2.
37. Serici crudi	Lib. 1.
38. Sebeston	Una quarta.
39. Sandali albi	Una quartum.
40. Spody	Una quartum.
41. Gummi Bdelli	Unc. 4.
42. Vitrum Antimoniy	Una quarta.
43. Cerussa alba	Lib. 2.
44. Thimiama	Lib. 1.
45. Lapis smaragdi	Unc. 2.
46. Lapis granati	Unc. 2.
47. Hyacinthus	Unc. 1 et 1.
48. Rubinus	Unc. 2.
49. Gummi Seraphini pini	Lib. 1.
50. Gummi Sarcocollae	Unc. 4.
51. Gummi Carranda	Unc. 4.
52. Zedoariae	Lib. 1.
53. Lignum sancti sanquinaci	Lib. 6.
54. Folia Senae	Lib. 1.

55. Caryophilly	Lib. 1.
56. Cinobrium	Lib. 1.
57. Ben alb.	Una quart.
58. Radicorum Brucci	Lib. 1.
59. Cubeba	Una quart.
60. Sasaparilla	Libra : 1.
61. Radices Asparagi	Lib. 1.
62. Saccharum	Lib. 3.
63. Galanga	Una quarta.
64. Anacardia	Unc. $\frac{4}{3}$.
65. Santali Citrini	Una quart.
66. Lapis Haematites	Lib. 1.
67. Sanguis Draconis	Una quart.
68. Gummi holera	Una quart.
69. Ossa de Corde Cervi	Unc. 1.
70. Zingiber Conditum	Lib. 2. et quart 1.
71. Gummi opoponacis	Unc. 4.
72. Mercur sublimati	Una quart.
73. Tutia Alexandrica	Lib. 1.
74. Stinci Marimi duo piscos	Nr. 2.
75. Semen Ligni Casti	Unc. 4.
76. Sal Armeniaci	Lib. 1.
77. Semen fraximi	Unc. 2.
78. Gummi Arabici	Lib. 1.
79. Storax liquida	Lib. 1.
80. Viridis aeris	Lib. 1.
81. Semen feni graeci	Lib. 2.
82. Lignum sanctum	Lib. 1.
83. Bacca Lauri	Lib. 2.
84. Vitrioli Albi	Una quart.
85. Terebynthini	Lib : Nr. 6.
86. Gummi Efami	Unc. 4.
87. Manna	quart 3.
88. Saccharum album	Lib : 1.
89. Sulphuris	quart. 1.
90. Egy fagyertia tartó	Nr. 1.
91. Egy fejer scatulaban 18 ón balsamum olainak való edenek.	
92. Bors	Libra octo Nr. 8.
quorum materialium seriem modo et forma ut purissimum est descripsimus. Anno die et loco ut supra notatum.	
a mely anyagokkal leltárat azon módon és alakban ahogy előrebocsátatott leirtuk. A fennebb említett évben helyen és napon.	

XVII. századbeli gyógyszerészár belseje.

A gyógyszerek készítése az úgynevezett laboratóriumban ment végbe. Egy ilyen gyógyszerészeti laboratórium el volt látva a szükséges laboratóriumi műszerekkel, elsősorban is a kiváló fontosságú desztilláló készülékekkel.

A gyógyszerészeti műveletek e legfontosabbika tudvalevőleg az arabok révén ment át Nyugat laboratóriumaiba s hosszú időn keresztül változatlanul őrizte meg az arab orvosoktól nyert alakját. Schwartz Ignác¹⁸⁸ a következőkben ismerteti e kor laboratóriumi tevékenységét.

A desztilláció fogalma egészen a XVIII. századig meglehetősen tág volt. Amit ma koláció, leszürés, lefejtés, kivonás, stb. néven nevezünk, azelőtt mind a destilláció fogalma alá tartozott.

A tulajdonképpeni desztilláló készülékek, az úgynevezett alembik, egy egyszerű fedőből állott, mely leömlési csővel volt ellátva. E fedőt rézüstre vagy agyagfazékra tették s arra ráragasztották. Miután az alembik csőve alá egy másik edényt, az úgynevezett receptaculumot állították, a desztilláció megkezdődött. Mielőtt a tulajdonképpeni desztillációt megkezdették, a szilárd testet feloldás, vagy megpuhítás céljából üvegedényben

¹⁸⁸ Schwartz Ignác: A gyógyszerészet történetéhez Magyarországon a XVIII. század elejéig. Gyógysz. Közlöny 1891.

digestiónak vetették alá. A hevítés különböző módon történt. E célra pl. a pincében körülbelül 5 lábnyi mélységű gödröt vájtak, ennek fenekére egy réteg oltatlan meszet tettek, erre meg lóganajt raktak. Miután erre ráhelyezték a digeraló eszközt, az egész gödröt kitöltötték lótrágyával. Langyos víz felöntése által a mész oltása megindult, evvel erjedés állott be a gödörben, minek folytán a hőmérsék emelkedett. 2—3 nap múlva a vegyületet megújították. Egyszerűbb módon eszközölték

Destillálásra, sublimálásra való eszközök a XVII.—XVIII. századból.

a pállítást a napfényen s meleg kályha közelében. Hogy a nap melegét még emeljék, néha vájt tükröt is használtak, még pedig oly módon, hogy a digeraló csövet a tükrök és a nap közé helyezték.

Ami a digeraló eszközöket illeti, úgy azok különböző alakúak voltak. A fősúlyt arra fektették, hogy az edénynek oly alakja legyen, hogy a benne elpárolgó folyadék újra eseppfolyóssá váljék s a kivonandó anyagra

vissza csurogjon, — ezt áthatolja s a folyamatot újra kezdje.

Az alembikot lehűtő levegőnek felületet törekedtek adni, oly módon, hogy a sisakot meglehetősen magasra esinálták. E feltételnek megfelelt az úgynevezett *rózsakalap* (Rosenhut) alakja. E kalap agyagból, rézből, ólomból, vagy cinből készült s desztilláció alkalmával ugyanily anyagú üstre illesztették. Csak a XVI. századtól datálódik a hűtő készülék alkalmazása. Ennek is különböző alakja volt. A desztilláló készülék sisakja pld. el volt látva két lefolyó csővel, mely két, közvetlenül lefelé haladó s vízzel telt hordón keresztül menő csőbe nyílik. E cső, mely nagyobb folyadék mennyiségek desztillációjánál esavart alakú volt, *serpentina* (kigyócső) nevet viselt.

Szintén egyik fontos eszköze volt a gyógyszerészeti műveleteknek még a tűzhely. Nem volt ez egyéb, mint üvegmázzal bevont, téglákból vagy cserépből épített kályha, mely el volt látva ajtóval a tüzelőanyag betételére, nyílással a hamú eltávolítására, azonkívül pedig több szelelőlyukkal. Az ajtóval szemben levő felső részén volt a füst számára két rövid elvezető cső. Desztilláció alkalmával a tűzmentes ércüstöt a kályha felületén levő nyílások egyikén, a szabad tűznek tették ki. Ha azonban üveg-, cserép-, vagy ólomkészülékkel dolgoztak, akkor rendszeren a per cinerem (hamú) vagy per arenam (homok) való desztillációt alkalmaztak. E célból a kályhára vas-, vagy kőlapot tettek, erre meg 3—4 újjnyi magasságu hamú vagy homokréteget szórtak. E rétegekre állították azután a lepároló készüléket. A vízfürdő segítségével való desztillációnál (per balneum marinum) a vas-, vagy kőlapot rézüsttel helyettesítették, így átváltoztatván az egyszerű tűzhelyet üst-kályhává.

Tölesért, mint ez azon kor gyógyszerészi műveiből kitűnik, csak víz s olaj elválasztására, vagy pedig savak (aq. fortis) beöntésére használtak. Folyadékok szűrésére, tisztítására — úgy látszik — ekkor még nem szolgált a tölesér, miután a papiroson való filtrálás akkor még használatban nem volt. Zavaros folyadékok

tisztítására vászon- vagy gyapjuzaeszkókat használtak. A folyadékot még oly módon is tisztították, hogy azt esésében vagy üstben magasabb helyre állították, melléje kissé mélyebbre felfogó üveget tettek. A csészből nemez-, gyapjú-, vagy pamútszövetdarab ért le a mélyebben álló edénybe. A hajcsövesség elvénél fogva a folyadék a nemezsűrűn keresztül leszívárgott az alsó üvegbe. (hasonlólag a mai mikroszűrészhez.)

Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661—1690) neje, Bornemissza Anna is sokat betegeskedett, miért is udvari kancellárja, Teleki Mihály *Páriz Pápai Ferenczet* hívta meg az udvari orvosi tisztre.¹⁸⁹ Különösen a betegeskedő fejedelemasszony szorult sokszor rá segítségére. A fejedelem féltékeny gonddal őrizte neje egészségét. Egy ízben „nyolecz boszorkányt záratott tömlőtezházba“, kikre az a gyanú esett, hogy nejét megigézték.¹⁹⁰ A fejedelemasszony „patikaládájában“ volt ugyan mindenféle gyógyszer: kénkö, csukafog, török balzsam, emberkoponya pora, kláris-por, drágakövek pora, gólyazuzáról levont hártyának pora, szarvas szarvának a pora, szarvas szíve, márciusi nyúlszem, Ábel vére, kigyószarv, sárkány-víz, stb.,¹⁹¹ de ezek gyógyhatásában nem bízott eléggé és házi orvosa, Páriz tanácsait is óhajtotta hallani, aki hónapokat töltött mellette, hol Gyulafehérváron, hol Fogarason.¹⁹²

Pápai Páriz Ferencz (1649—1716) egyike kora és Erdély leghíresebb orvosainak. Nagyenyedii tartózkodása alatt nyert Páriz megbízást arra, hogy a collegium épületében *gyógyszertárt*, vagy amint akkor nevezték „*patikaszerszámos bolt*“-ot rendezzen be.¹⁹³

¹⁸⁹ *Dr. Dézsi Lajos*: Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. — Budapest 1899.

¹⁹⁰ *Szilágyi*: Erd. Orsz. Eml. 18. kötet 28. és 310. old. — *Vass Gy. és L. Naplói*. — 38. old.

¹⁹¹ *K. Papp*: M. tört. lapok. — I. kötet 319. old.

¹⁹² *Vitae cursus*. — Irod. Közl. II. 512.

¹⁹³ *Vitae cursus*. — Irod. Közl. II. 511. — Valószínűleg az iskola számára rendezett be *gyógyszertárt*.

A XVII. században, ahol a városi hatóság önrendelkezési jogát gyakorolja, ott a gyógyszerészekre is kiterjeszti figyelmét s az egyes társadalmi rendek viszonyainak szabályozásánál sohasem feledkezik meg a városi rendészet e fontos tényezőjéről: a gyógyszerészről. Brassó város pld. 1602-ben kiadott statutuma 18. pontjában ezt határozza: „Es soll hinfortt kein Doctor Medicinæ oder auch Apotheker ohnen wissen der Gemein besoldet werden, damit sie auch Ein wissen darinen haben mögen, was vor Personen hierzu angenommen vündt gebraucht werden.“

Ugyancsak Brassó 1647-iki statutuma a gyógyszer-tár évenkénti megvizsgálását rendeli el. E rendelet, mely különben már 1628-ból datálódik, következőleg szól: „Der 4. Artikel desz 1628. Jahrs wierdt bey Kräfften erhalten, dass *die Apotheck durchs Jahr 2-mal möge durch zwen weise Herrn vnd 1 Hundertmänner besichtigt werden.*“

IX. Az erdélyi gyógyszerészet a kath. restauráció, Erdély független fejedelemségének letűnése és az osztrák uralom idején.

ERDÉLY független fejedelemségének a XVII. század vége körül való lassú megszűnése, a gubernium, különösen pedig az osztrák seregeknek Erdélybe nyomulása, mélyreható politikai változásokat idézett elő Erdély lakóainak belételeiben. Erdély-ország felszabadult ugyan a török uralom és befolyás alól, de a „Diploma Leopoldinum“ az erdélyi fejedelemséget az osztrák császár uralma alá helyezi. Egyes városok lakóit a másfél százados török invázió, forradalmak, ellenforradalmak, vallási villongások, belső forrongások, járványok annyira kipusztították, hogy új telepítésekről kellett több helyen gondoskodni. Így Kolozsvár város tanácsának 1734 június 23-án kelt kimutatása szerint Kolozsvár város lakosságának száma 1535-re csökkent¹⁹⁴ és ezek között csak 313 volt katolikus, a többi protestáns vallású. Az Erdélyre nehezedett új hatalom exponense a gubernium, a közigazgatás minden ágát igyekezett Bécsből sugalmazott rendeletekkel és utasításokkal kormányozni. Ezen intézkedések, a közegészségügyre vonatkozó részükben, üdvösek voltak. Az orvosi, gyógyszerészi stb. gyakorlat szabályozása, társadalmi állásuknak megfelelő javítása, továbbá a kuruzslás irtása, orvosi főiskolának 1775-ben Kolozsvárt való felállítása, a gyógyszerházaknak szaporítása mind üdvös

¹⁹⁴ Vass József: Emléklapok Kolozsvár előkorából. Kolozsvár, 1865.

intézkedéseknek tekinthetők. Az előző századok együttvéve nem tettek annyit Erdély közegészségének érdekében, mint a XVIII. század egyedül.

Erdélyben a XVII. század végéig körülbelül hat nyilvános gyógyszerház volt, melyek valószínűleg mint városi gyógyszerházak működtek. Ezek között a legrégebb a nagyszombati „Fekete sas”-hoz címzett városi gyógyszerház, melynek alapítási éve jóval az 1500. év előtti időből datálódik. Sigerus¹⁹⁵ szerint *Szeben* városának 1602-ben és 1609-ben két gyógyszerháza volt már. Utánna következik a *besztercei* „Fekete-sas” városi 1516, a *kolozsvári* „Szent György” városi (Dr. Hintz-féle) 1640, a *brassói* „Medve” 1690-ből. Ha a korábban említett „Paulus” nevű *fogarasi* orvos-gyógyszerész gyógyszerházát is számbavesszük, akinek Brassó város tanácsa 1546-ban gyógyszerekért 30 forintot fizetett — úgy Erdélynek 1700-ig legfeljebb hat nyilvános gyógyszerháza volt.

Az 1715-iki különösen pedig az 1742-iki pestis alkalmával az új kormány egy igazgatóság (Directorium sanitatis) felállításával intézkedett, melynek 9 pontból álló rendszabályát Kolozsvárt is kihirdették a negyedkapitányok. Ez azonban csak ideiglenes rendelkezés volt, mely elmúlt a múltó veszéllyel. Hogy Kolozsvárnak jeles orvosai és *gyógyszertárai* voltak, igazolja az, hogy a kir. kormányshoz 1755 április 16-án az *orvosságok árának* közakarattal megállapítása végett május 5-ére Szebenbe, a kormány székhelyére a kolozsvári gyógyszerészeket meghívta s 1770-ben a gyógyszerek árszabálya Kolozsvárt is kihirdettetett. 1777-ben pedig a Nagyszombaton székelő kir. kormányshoz az ország főorvosa, Dr. Chenot által kidolgozott közegészségi országos szabályrendeletet véleményadás végett a kolozsvári orvosokhoz küldötte, akik azt a tanács azon évi június 28-iki jelentése szerint alapos munkának s az erdélyi viszonyokhoz alkalmazottnak nyilvánították.

¹⁹⁵ *Emil Sigerus*: Vom alten Hermannstadt, Hermannstadt 1923. II. folge.

Gyökeres intézkedés volt az országos közegészségügyi bizottságnak a kir. kormányshoz melletti felállítása, amit követett a városokban a phisikusok, orvosok, sebészek, alkalmazása, gyógyszerházak s a határokon veszteglő intézetek felállítása.

A terjedő pestises évek alatt ott, ahol gyógyszerház nem volt, a minden polgári, sőt katonai felügyeleten kívül álló tábori vagy helyőrségi gyógyszerház exposituráját (Gyulafehérvár, Nagyszében, Temesvár) rendelték ki, miből később polgári (pl. Temesváron) gyógyszerház keletkezett.

Viszont a monostori gyógyszerházak nyitását megtiltották ama városokban, ahol a törvényhatóságok már berendeztek egyet, azonban máshelyen fennmaradhattak. Mégis a jezsuitáknak sikerült Kolozsvárt a már 1640 óta fennállott városi gyógyszerház ellenére is 1732-ben gyógyszerházi jogosítványt nyerniök.

A XVIII. század elején a jezsuita és az irgalmas *szervezetek is állítottak fel* számos nagyobb városban királyi privilegium alapján gyógyszerházakat. Nagyobb helyőrségekben katonai (tábori vagy helyőrségi) gyógyszerházak állottak fenn, melyek ott, ahol polgári gyógyszerház nem létezett, hasznos szolgálatot tettek a közönségnek, de ahol polgári gyógyszerház volt, ott örökös surlódás támadt a nyilvános gyakorlat miatt s nem egyszer kellett a felsőbb hatóságoknak közbelépniök a rend és béke helyreállítása végett. A vége rendesen az volt, hogy a szerzetesi és katonai gyógyszerházak csak akkor nyertek nyilvánossági jogot, ha alávetették magukat a polgári vizsgálatnak és a megadóztatásnak; ezt a feltételt azonban nem igen fogadták el.

A szerzetesi, katonai, tábori, helyőrségi, valamint a polgári gyógyszerházak szervezése, felállítása, fejlődése és működése felől a legértékesebb történeti adatokat szolgáltatják a városok (pld. Temesvár város) irattárai.

Temesvár város régebbi gyógyszerházaiknak történetére vonatkozólag eredeti okmányok alapján ilyen fő-

lötte értékes adatokat gyűjtött össze *Geml József*.¹⁹⁶ Temesvár városi főjegyzője. Ezen adatokból megtudjuk, hogy Temesvárt *sokkal később keletkeztek a gyógyszertárak, mint a török világtól kevésbé vagy egyáltalában nem érintett városokban*. Míg ugyanis másutt a XV. —XVII. századokban is léteztek már gyógyszertárak, melyek létesítésében a városok szabad rendelkezéseinek nyomát látjuk, addig az egész temesi bánsággal együtt Temesvár is Losonez elestétől kezdve — 1552-től 1716-ig — tehát 164 éven át török uralom alatt állott, amidőn a szabad fejlődésnek, a nyugati kultúrának és az egészségi berendezéseknek nyoma sem volt. Az 1717-ik évtől 1750-ig a bánság mint osztrák és idegen fegyverek által meghódított országrész abszolút hatalommal Bécsből lett kormányozva és katonailag volt szervezve, 1751-től 1778-ig pedig az anyaországhoz történt visszakapcsolásáig, polgári szervezet mellett ugyan, de még mindig, mint Bécsnek alárendelt külön tartomány állott fenn.

A város némi önrendelkezési joggal sorsát akkor kezdte intézni, amikor Mária Terézia osztrák császárnő az 1790—1791-iki 30. t. c. alapján Temesvár városát a szabad királyi városok sorába felemelte.

A városi levéltárban megőrzött iratokból következő, az *1737-ik évet megelőzőleg a városban egyáltalában még tábori gyógyszertár sem létezett*; a III. Károly király által *1737-ben ide letelepített irgalmas barátok által létesített gyógyszertár kizárólagos privilegiumot nyert*, melyet csak akkor veszített el, midőn az *1765-ik évben felállított katonai gyógyszertárra lett a privilegium átruházva*.

A temesi bánságnak az ország kebelébe történt visszacsatolása után, a II. József által 1781. évi december hó 21-én kiállított *szabadalomlevél által Temesvár szab. kir. város közönségére szállott át a gyógyszertár tartási*

¹⁹⁶ *Geml József* Temesvár főjegyzője: A gyógyszertári jog adományozása és a temesvári gyógyszertárak. — Temesvár Városi Közlöny 1907. évi Juliusi száma.

jog s azontul a katonai gyógyszerháznak is megszűnt a privilegiuma és nyilvánossági joga.

Az említett szabadalomlevél 4-ik pontjának rendelkezése szerint ugyanis megengedettett (egyebek között), hogy a város „a saját területe határán belül szabadon és zavartalanul élvezze az összes királyi javadalmakat, úgymint: a mészárszéki, a szeszfőzési, a tégláégetési, a koresmányítási, az őrlési, halászati, stb., a *gyógyszertár-tartási* (Pharmacopaearum tenendarum) és minden e néven nevezett jogokat.“

Ezt a szabadalmat akkor mindenütt, a város közönsége pedig mindenkor akként értelmezte, hogy a város a gyógyszerháztartási jogot ezentul époly kizárólagos joggal gyakorolhatja, amint azt a király maga, mint a saját javadalmát gyakorolta s illetve gyakoroltatta, vagyis hogy a városnak szabadságában fog állani vagy saját gyógyszerház felállításával, vagy pedig a felállítási jog adományozásával jövedelmét (javadalmát) szaporítani.

Ebből a felfogásból kiindulva, a város első intézkedése az volt, hogy a *gyógyszertártartási jogot több évre hasznóbérbe adta* az előbb kizárólagossági joggal felruházva volt katonai gyógyszerháznak.

De már rövid idő múlva meggyőződhetett a város, hogy ezen joga teljesen illuzorius, mert 1811-ben a m. kir. helytartótanács a város feje fölött önálló gyógyszerház felállítására adott engedélyt s ezzel vége lett a város kizárólagosságának és megszűnt az abból merített javadalom is.

Ettől kezdve a m. kir. helytartótanács még 1813-ban és 1839-ben is engedélyezett gyógyszerházakat s a jogokat is adományozta; a közegészségügyi törvény (1876. évi XIV. t. c.) életbeléptetését megelőzőleg pedig még 1874-ben a m. kir. belügyminiszterium engedte meg a gyárvárosi 3-ik gyógyszerház felállítását, de a jogot a közgyűlés adományozta.

A gyógyszerészeti ügy törvényes rendezése óta Temesvárt is előfordult az „eseteknek“ és a sérelmeknek minden fajtája; a belügyminiszter a törvényhatóság ja-

vaslata ellenére többször megtagadta a felállítást, más-kor meg a törvényhatóság akarata ellenére engedélyezte a gyógyszer-tár felállítását; a reáljogú gyógyszer-tárak nyilvánkönyvezése tekintetében is hol eltűrte a nyilvánkönyvi megterheltetés feljegyzését, hol megtiltotta; a személyjogu gyógyszer-tári jognak özvegy által való átruházását is egy ízben engedélyezte.

Temesvárt a gyógyszer-tári vizsgálatokra vonatkozó rendelkezések is surlódásra adtak okot. Az 1770. évi császári utasítás (Sanitäts-Normativum) 4-ik pontja szerint a gyógyszer-tárvizsgálatot városokban a helyi hatóságok physicusai közül az idősebbik, két más idősebb orvossal teljesíti; az illető gyógyszerész pedig a vizsgáló biztosokat 3 darab arannyal köteles díjazni. A vizsgálatra az első alkalom 1792-ben kínálkozott, mert az irgalmasok gyógyszer-tára nem volt nyilvános, a katonai gyógyszer-tárt pedig — habár nyilvános joggal birt — szokás szerint csak a katonai orvos vizsgálta meg, de akkoriban már fennállott a katonai gyógyszerésznek gyárkülvárosi fiókja, melyet a városi physicus, Dr. Petz Ignác kizárólag polgári gyógyszer-tárnak tartva, egyedül vizsgált meg és a 3 darab aranyat magának tartotta. Ezen eljárás ellen Fischer József megyei physicus és Dr. Virius katonai orvos (k. k. Staabs-Medicus) panaszt emeltek. A m. kir. helytartótanács 1793. évi 28.745 szám alatt akként döntött, hogy a belvárosi gyógyszer-tárt vizsgálják meg mindhárman együttesen, de a gyárkülvárosi filiálét, mely kizárólag polgári jellegű, csupán a megyei és a városi physicusok vizsgálják meg.

A m. kir. helytartótanács 1813-ban 19.527 szám alatt elrendelte, hogy a 3 darab arany ezentul váltó értékben fizetendő és azután a meghívó physicus $\frac{2}{3}$ -ot, a meghívott többi orvosok pedig $\frac{1}{3}$ -ot kapjanak.

A vizsgálati rendszer 1837-ben annyiban változott, hogy a m. kir. helytartótanács 32.289/837. szám alatt elrendelte, hogy ezentul a vizsgálat-hoz a helyi hatóság küldjön ki politikai biztost, aki a physicussal együtt jár el. Politikai hatóság alatt a várost értették, de — habár csak physicusról volt szó — a megyei physicus nem en-

gedett jogaiból, hanem ő is részt kívánt venni. Ekként 1876-ig rendesen a városi főkapitány a városi és a megyei főorvossal együtt járt el, 1876 óta pedig csakis a főkapitány és a városi főorvos teljesítették a gyógyszer-tárvizsgálatot.

A gyógyszerterek hivatalos vizsgálataért szokásban volt díjazást az 1876. évi XIV. t. c. 138. §-a azután végleg megszüntette.

Temesvár város régebbi gyógyszerterének története részletezve a következő:

Az irgalmas barátok társházában (Conventus Fratrum Misericordiae) levő *gyógyszertár* Temesvár legrégibb gyógyszerterére. Felállítottatott 1737-ben a belvárosi Szent János-utcában és a „Gránátalma“ címet viseli. A kórház és a gyógyszerteret a Temesvárott 1724-ik évben megalakult Nepomuki Szent János jótékonyági egyesület építtette fel az 1735—1737-ik években, amidőn az egyletnek világi elnöke Gróf Hamilton András temesvári parancsnok lovassági tábornok volt. Az épület alapkövébe elhelyezett emlékmű szövege magyar fordításban a következő¹⁹⁷: „A Szentháromság és a Szűz Anya nevében a jámborság alapköve elhelyeztetett és a felebarát iránti jóságos és dícséretes szeretetből Nepomuki Szent János kórháza alapítottatott a városban. Az alapját megvetette az egylet fogadalmi jótékonyagságból.“ Az épület készen állván, Gróf Hamilton előterjesztésére III. Károly királynak rendelkezése folytán a német tartományi irgalmas szerzetnek hat tagja, Temel Paulinus vikárius alatt Temesvárra érkezett (általólag Szerbiából, mely akkoriban Ausztriának hódolt) és átvette az épületet a 6 ágyra berendezett kórház és a gyógyszerter fentartási kötelezettségével. A telepítés tulajdonképeni célja az volt, hogy más gyógyintézet hiányában az akkoriban felette egészségtelen Bánáthban megbetegedő kamarai hivatalnokok és szolgák ingyen ápolást nyerjenek.

¹⁹⁷ Lásd Preyer N. János: Monographie der kön. Freistadt Temesvár. — 1853.

Később az épület a kincstár tulajdonába ment át, a szerzet pedig annak haszonélvezetébe lépett, sőt évi 500 forint épületfenntartási költséget is kapott, azonkívül a kincstár jelentékeny pénzbeli és természetbeni járandóságokkal gondoskodott a szerzet fentartásáról.

Az 1738-ik évben a délvidéken dühöngött pestis alatt az irgalmas barátok a vidéken működtek, ahol négyen el is haltak, de 1739-ben ismét hat barát működött a zárdában.

Az irgalmasrendi gyógyszertár az 1765. évet megelőző időben, midőn sem polgári, sem katonai gyógyszertár Temesvárott nem volt, tényleg kiszolgáltatót gyógyszereket a lakósságnak, amint azonban a katonai tábori, később helyőrségi gyógyszertár kizárólagos jogot nyert a gyógyszerek árusítására, a rendnek be kellett szüntetni nyilvános működését; annál kevésbé volt szabad később gyógyszereket kiszolgáltatnia, amikor a város az 1781-iki szabadalmi levéllel nyert joga alapján a gyógyszertartási jogot bérbe adta. Mindezek dacára nem szűntek meg a panaszok az irgalmas szerzetesek ellen, hogy erőszakkal feltolják szolgálataikat a házakba járó orvosaik révén. Dacára annak, hogy az 1823. évi június 10-én kelt 13.976. számú udvari rendelet az összes szerzetes rendeknek *csakis házi gyógyszertár tartását engedte meg*, ők következetesen ellenszegültek e tilalomnak, sőt gyógyszertáruk ajtaja fölé „Öffenliche Apotheker der Barmherzigen“ felíratot tettek. Midőn tudomást szereztek arról, hogy a többi gyógyszerészek erőlyes lépéseket tesznek ellenök. 1828-ban a m. kir. helytartótanácsához fordultak a nyilvánossági jog elismerése végett; a 10.918/828. számú rendelettel bekívánt jelentésében azonban a városi tanács azt véleményezte, hogy a szerzetesek megsértik a városi privilegiumot és hogy csakis a zárdá falain belül, kórházuk számára használhassák a házi gyógyszertárt és tiltassanak el a gyógyszerek nyilvános árusításától.

A magy. kir. helytartótanács erre az 1830. évi július hó 13-án kelt 18.462. sz. leiratával értesítette a város közönségét, hogy (latinból fordítva): „Ö legsen-

tebb felsége abból kifolyólag, hogy az irgalmas testvérek e város kebelében létező Conventjének a közintézmény nagyobb javáért, az emberiség nagyobb hasznára kegyesen nyilvános gyógyszerár engedélyeztetett, mely már tényleg felszereltetett és használatban van, kegyesen elhatározni méltóztatott, hogy ugyanezen gyógyszerár kivételes állapotának a világi gyógyszerészekkel szemben való további megtartásával, az ő használati jogában meghagyassék.“ Ezzel tehát ez a *szerzetes-gyógyszertár* — mely már többször el lett tiltva a gyógyszerek nyilvános elárusításától — most már *véglegesen lett nyilvánossági joggal felruházva*.

A szerzet alapítására, működésére és fejlődésére vonatkozó eredeti okmányok — a rendfőnök állítása szerint — az 1849-iki ostrom alatt elégttek.

A *helyőrségi gyógyszerár a Belvárosban* levő helyőrségi kórházépületben 1794-ben létesült a régebbi tábori gyógyszerár helyett.

Körülbelül az állandó seregek felállításával mindenütt rendezték a katonai egészségügyi szolgálatot is olyformán, hogy vállalkozót bíztak meg a gyógyszerár felállításával, aki azt tetszése szerint rendezhette be. Oly helyeken, ahol polgári gyógyszerár nem volt, a katonai gyógyszerár polgári gyakorlatot is folytatott, ami utóbb nyílt konkurentiává fajult, míg a nyilvánossági jogot itt-ott be nem tiltották.

A XVIII-ik században a nagyobb helyőrségek számára állandó gyógyszerárakat (Garnisonsapotheke) szerveztek, melyeknek feladata volt a kisebb állomások tábori gyógyszerárait (Feldapotheke), valamint a „Feldkasten“-eket szerekkel ellátni. De a patika-kezelők nem voltak sem katonák, sem tisztviselők, hanem csak polgári szegődményesek, akik a gyógyszereket szabványszerű árban voltak kötelesek kiszolgáltatni.

Elképzelhető, hogy a XVIII-ik században, amikor kevés polgári gyógyszerár létezett, minő jövedelmezők voltak ezek a nyilvános gyakorlatot űző katonai gyógyszerárak s nem csoda, hogy egész syndikatus keletkezett Bécsben a jog kihasználására, vagy jobban mondva

kizsákmányolására. Több „Medicamenten-Lieferungs-Geschäft“ alakult Bécsben, akik a gyógynövényeket nagyobbára hazánkban szerezték be s azután a katonai gyógyszer-tárakba szállították; hogy pedig állandó fogyasztóik legyenek, sok gyógyszer-tárt maguk kezeltek s illetve alkalmazottjaikkal kezeltették.

Ezeknek a bécsi nagykersekedő cégeknek nagyobb része Natorp Ferencz Vilmos szentbirodalmi nemes kezében egyesült, aki „*kais. kön. privilegiierter Grosshändler*“ címet, Bécsben lovagi rangot, majd báróságot nyert. Eleinte csak a hazánk területén levő helyőrségek ellátását ragadta magához, de az 1770—1790. években csaknem monopolszerűen az egész birodalomra kiterjedt a működése és ekként óriási vagyonra tett szert. Másrészt nemeslelkű és jótékony ember volt, kit ezért Pest városa polgárai sorába iktatott, sőt az *erdélyi rendek* az iskola-ügyek fejlesztése és az egészségügy javítása körül szerzett érdemeiért osztrák báróságára nézve indigenatust is adtak neki.

Ez a Natorp Temesvár gyógyszerészetének múltjára és fejlődésére elhatározó befolyást gyakorolt.

Ugyanis a temesvári fűszerkereskedők szövetségbe léptek és az 1764. évi november 5-én kelt legfelsőbb engedéllyel mint „priviligierte Handlungs-Compagnie“ szerződést kötöttek a „k. k. Hof-Commerzien-Rath“-tal arra nézve, hogy *Temesvár, Gyulafehérvár, Nagyszombat, Eszék, Pétervárad városokban a tábori gyógyszer-tárak* jogát 40.000 forintért megveszik. A szövetség köteles volt a vételárat 4 egyenlő évi részletben a cs. kir. katonai pénztárnak megfizetni és a gyógyszereket a katonaságnak állandóan féláron szállítani. A gyógyszer-tárak kizárólag a katonai orvosok (k. k. Feld-Proto-Medici) felügyelete és ellenőrzése alatt állottak, de ezeken kívül a nevezett öt városban meg lett tiltva bárkinek, különösen pedig az irgalmas és más szerzetesbeli rendeknek, szatócsoknak, fűszerkereskedőknek és jogosítvánnyal nem bíró gyógyszerészeknek praeparatumokat kiszolgáltatni. A szövetség 25 évre kapta a privilegiumot, a katonaság pedig ezen idő alatt a szövetség gyógygy-

szertáraiból volt köteles a gyógyszer-szükségletet (fél-áron) beszerezni.

A bécsi fűszer-nagykereskedőknek természetesen szemet szűrt ez a vidéki vállalkozás és Natorp csakhamar módját ejtette annak, hogy ezt a konkurenttiát lerázza. A szövetséggel 1766. augusztus 8-án szerződést kötött, mellyel az említett öt gyógyszertárt ugyanannyi összegért, ugyanazon feltételek, kikötések és kiváltságok mellett megvette s illetve a még le nem járt vételári részleteket a katonai kincstárnak a szövetség helyett megfizette. Ezt a szerződést a temesvári „Privilegierte Handlungs-Compagnie“ nevében a szövetség három direktora írta alá és pedig: Freiherr von Borié, Edler von Degelman és Khabhard.

Az 1766. évi szeptember hó 1-étől kezdve tehát Temesvárott Natorp Ferenc Vilmos volt a kizárólagos gyógyszertár-tulajdonos, akinek panaszára a bécsi cs. kir. udvari kamara (Kaiserlich-königliche Ministerial-Banco-Hofdeputation) 1767. évi április hó 5-én elrendelte, hogy a temesvári irgalmas-rendi barátoknak szigorúan tilos gyógyszereket árusítani. „Zu Folge Ihro Kays. königl. Apost. Majestät Allerhöchster Resolution denen FF : Misericordiae zu Temesvár der Verkauf deren Medicamenten allbereits nachdrücklich verboten worden seyn.“

Szinte csodálni lehet, hogy ez a nagybefolyású milliomos Natorp, ennyi kiváltsággal felruházva, respektálta a város részére 1781-ik évben kiadott szabadságlevelét s hogy annak a gyógyszertár-tartási jogra vonatkozó 4-ik pontjára való tekintettel 1785-ben a várossal is szerződésre lépett, kikötvén magának erről az oldalról is a kiváltsági jog gyakorlását.

Nemsokára azonban lényeges változás állott be a katonai gyógyszertárak kezelésében.

A francia háborúk kitörésekor a bécsi gyógyszer-árkereskedők, köztük Natorp is, belátták, hogy a feladatnak, az egész sereget orvossággal ellátni, megfelelni nem tudnak s azért 1793 augusztus 20-án közös elhatá-

rozással felbontották a kincstárral kötött szerződésüket s a további szállításról lemondtak.

Érthető zavarba került a hadügyi kormány s habár anyaggal el volt látva, kínos zavart okozott a vállalatokban alkalmazott gyógyszerészek vonakodása (számításból vagy a vállalkozók által szított sztrájkból?) állami szolgálatba lépni. *A kincstár a katonai gyógyszerertárat nyilvános árverésen eladatta*, de a sztrájkoló gyógyszerészeket kizárta az árverésből.

Natorp-ot, aki a temesvári gyógyszerertár-tartási jogot (15—16 más magyar városban is így tett) néhány hónappal az említett sztrájk előtt, 1792 október 10-én kötött szerződéssel továbbra is biztosította magának, a katonai hatalom büntető keze nem érhetette, mert hiszen gyógyszerertára akkor már a városnak kizárólagos jogával is bíró nyilvános gyógyszerertár volt, melyet 1794-ben végleg el is adott.

Az előadottak szerint tehát a temesvári helyőrségi gyógyszerertár csak a Natorp-féle tábori gyógyszerertár (melynek kezelője mindvégig Mehlán József volt) megszűnése után, 1794-ben lett felállítva és katonailag szervezve.

A „*Fekete Sas*“ reáljogu gyógyszerertár a Belvárosban. Jogát a város privilegiuma alapján nyervén, még ma is „városi gyógyszerertár“-nak nevezik. 1794-ben állítatott fel.

Ez volt az első polgári nyilvános gyógyszerertár és az egyedüli, mely Temesvár város közönségének szabaddalmi jogából kifolyólag lett felállítva.

A „*Segítő Szűz Mária*“ (eredetileg: „Ad Beatam Mariam Virginem“) reáljogu gyógyszerertár a Gyárkölvárosban. Felállítatott 1794-ben. Jelenlegi tulajdonosa Jahner Rezső okleveles gyógyszerész. A gyógyszerertár története a következő: A belvárosi „Fekete Sas“ gyógyszerertár — mivel a várkapuk éjjel zárva voltak s így a belvárosi gyógyszerertár nem volt mindig hozzáférhető — a Gyárkölvárosban már 1791-ben kézi gyógyszerertárt rendezett be. A gyárkölvárosi első gyógyszerertár tehát 1791-től

1792-ig a katonai gyógyszerértárnak, 1792 október 10-étől kezdve pedig a „Fekete Sas“ belvárosi nyilvános gyógyszerértárnak *fiókja volt*, anélkül, hogy erre hatósági engedély kéretett vagy adatott volna. A tulajdonjog 1794-ben hallgatag ment át Klapka Károly Józsefre s azóta polgári gyógyszerár.

Midőn azonban a város 1807-ben Klapkával a gyógyszerértartási jog bérlete tekintetében a szerződést újabb 15 évre meghosszabbította, a város még azt is kikötötte, hogy bérlő köteles a gyárkúlvárosi gyógyszerértárt is tovább fenntartani és mindkettőt a közönségre nézve nyitva tartani. Ezáltal tehát a gyárkúlvárosi gyógyszerértárnak fennállását a hatóság mintegy jogosnak elismerte.

A „*Király*“ reáljogu gyógyszerár a Belvárosban. Felállítatott 1811-ben. Jelenlegi tulajdonosa: Jahner M. Károly.

Speckner N. János, Ausztriából ideköltözött okleveles gyógyszerész az 1811-ik évben közvetlenül a m. kir. helytartótanácshoz intézte kérvényét a belvárosi második gyógyszerár engedélyezése végett. A magy. kir. helytartótanács az 1811. évi október hó 22-én kelt 26.127 számú rendeletével felhívta a város közönségét arra, hogy mivel Temes vármegye is kérte az engedélyezést s mivel a folyamodó személye ellen kifogás nem tehető, ennélfogva Speckner Jánost azonnal bevezesse (instance introducat). A belvárosi gyógyszerárát 1844-ben 18.000 forintért eladta Jahner Károlynak.

A „*Szentháromság*“ reáljogu gyógyszerár a Józsefkúlvárosban. Felállítatott 1813-ban. Jelenlegi tulajdonosa: Braun Elek.

A Józsefkúlvárosnak ezen első gyógyszerárát Wagner László okleveles gyógyszerész a magy. kir. helytartótanácsnak 1813. évi január 19-én kelt 1171. számú engedélye alapján létesítette.

*Nagyváradí reáljogú gyógyszerárak adatai.**

„Az arany kereszthez“ címzett gyógyszerár.

Ezen gyógyszerár valószínűleg már 1670—80 körül fennállott. A felállítási évnek pontos adatai a Biharmegyei levéltárban nem találhatók fel. Csak az 1742-ik évről van egy okmány, melyben Stachó János — aki ki tudja mióta volt tulajdonosa e régi patikának — nemesi oklevélért folyamodik, patikája által a közönség részére tett számtalan szolgálataiért. Az okmány latin nyelven van szerkesztve.

Ezen gyógyszerár „reáljoga“ elismertetett s 1855-ik évben megújítva ismét publikáltatott az udvari decretumnak, 1799 január 11-én és március 15-én kelt rendelete értelmében.

Az irgalmasrend „A gránát almához“ címzett gyógyszerára.

A gyógyszerárt a nagyváradí irgalmas rendház alapította az 1760-ik évben Gyöngyösi György nagyváradí kanonok közbenjárásával

Biharvármegye közgyűlésének írományaiból (H. Fasc. IV. Anni 1771.) csupán a gyógyszerár megnyitásánál felvett *visitatio jegyzőkönyv* áll rendelkezésünkre:

Inclita universitas Domini Dni Gratosissimi Colendissimi Accepto gratoso J. Cottus Bihariensis mandato anno 1771. mense Maii, ut ab improvise, ac absque ulla praevia insinuatione in praesentia Dominorum infra scriptorum deputatorum Pharmacopaeas visitem mestatim operi huic accinxi, Apothecamque Jesovitarum Misericordianorum a spacio unius anni novam erectam, et ad auream crucem una cum praetitulatis Dominis in-visi, in quibustam simplicia quam composita chemia et quae verno tempore confici solent, rite in sufficienti quantitate ac debita caque laudabili qualitate praeparata adinveni herbas, flores, radices et similia vegetabilia omnia pulchra recentia, et in abundantia reperi; materialia omnia genuinae qualitatis tantasque quantitatis,

* Dr. Rác Rezső nagyváradí gyógyszerész szívesen közölt adatai.

ut cujus cunque classis dispensatorii viennensis compositionem de novo fieri attentarem, deesse nihil potuerim aut observaverim.

Anno 1771. die 28. maii Franciscus Sievert I. Cottus Bihariens. p. l. physikus.

Quod praespecificata Pharmacopolia per Dominum Franciscum Sievert I. Cottus hujusce Bihariensis physicum in praesentia nostri visitate exstiterint praesentibus recognoscimus et super instituta talis modi visitatione humillimam I. Universitatis facimus relationem. Sic: Várad-olaszi 27-ik május 1771. Georg Sughó I. Cottus Bihariens. Tlac Judr. assor supr. Nicolaus Baranyi ejus dem I. Cott. Bihar. mp.

„Korona“ *gyógyszertár.*

E gyógyszerertár, mint az Biharvármegye irományai-ból kitetszik (52. Fasc. 17. anni 1792.) az 1792-ik évben junius 12-én Fuchs József állította fel. Jelenleg Dr. RácZ Rezső tulajdona.

A felállításra vonatkozó engedélyokmány szövege a következő:

„Illustrissimi reverendissimi spectabiles ac magnifici perillustres item ac generosi domini nobis observandissimi! Recurrenti pharmacopoeam Josepho Fuchs petitam facultam in oppido Várad-olaszi novam pharmacopoeam erigendi ex eo concessam haberi cum haec tam vasto populoquoque oppido ac adjacente amplissima periferia necessaria esse hic loci dignoscatur Prettis dominationibus vestris erga praelationem suam sub 16. April a. c. isthuc submissam hisce reintimatur. Datum et consilio regis Letli Hungarico, Budae die 12-d Junii Anno 1792. celebrato. Leopoldus palatinus. mp. benevolus ad officia paratissimi Franciscus Kerlecz mp. comes Franciscus Fekete.

„Az arany sas“ *gyógyszertár.*

Biharvármegye gyűlésének irományaiból (3 fasc. VI. 1790) van tudomásunk, hogy 1798-ban két gyógyszer-rész folyamodott a megyei hatósághoz gyógyszerertár felállíthatási jogáért, u. m. Mitter Ferenc és Brants Mi-

hály. Mitter okl. gyógyszerész nyerte el a jogot, Brants mint nem is okleveles gyógyszerész elutasított. Hogy micsoda címe volt a gyógyosztárnak, sem a felállítási, sem az eladási okmányokból nem tűnik ki és csak 1855-ben fordul először elő, hogy címe „Az arany sas“.

„Oroszlán“ gyógyosztár.

Alapítási éve valószínűleg 1819.

* * *

A *kolozsvári* orvosi és gyógyszerészi erőkről szóló városi tanácsi jelentések világot vetnek az orvos és gyógyszerészek szerzett jogaikról és működéséről. A tanácsnak 1772. november 2-án a kir. kormányshékhez tett jelentése a következő:¹⁹⁸ „Kolozsvárott — úgymond — három okleveles orvos tudor van: Pataki Sámuel, Barra Ferencz és Fejérvári József, kiknek oklevelei fölterjesztettek, 6 sebész: Szikszai Péter, Gyulai Ferencz, Ambrus Dániel, Benkő József, Nagy Pál és Mészáros István. Ezek csak a borbély-céh bizonyítványával igazolták magukat. Ezen céhes sebészekon kívül van a várparancsnok mellett Petelenz Jakab nevű orvos, kinek bizonyítványait szintén mellékelte a tanács. *Gyógyosztár kettő: a jezsuitáké*, akik a tanácsnak igazoló leveleik beadását megtagadták és *Mauksch Tóbiás*, kinek bizonyítványait beadták.

Izgalmas jelenetek színhelye volt Kolozsvár nem egyszer a jezsuita szerzet miatt. Nekik nagy és merész céljaikra nagy anyagi erő állván rendelkezésre: a pénz és vagyonszerzés vágya gyakran oly tettekre ragadta, melyeknek a polgárság ellenök való fellázadása lett a következménye. De előttük a legtöbb emberrel és erkölcsi testülettel közös két dolog: a félelem és meghát-rálás ismeretlensége volt.

Nagy esemény volt a jezsuita szerzetnek XIV. Kelemen (családi néven Ganganelli) pápa 1773. július 21-én kelt bullája által történt eltöröltetése. Kívülről jött nagy indító okok hatása, hatalmas uralkodó műve volt

¹⁹⁸ *Jakab Elek*: Kolozsvár története III. kötet, Budapest, 1888.

ez, mit csak előmozdítottak a Magyarországon és Erdélyben állandóvá lett békétlenség és surlódások. Már régebben megindult e mozgalom s csak a szerzet rendkívül szívós életereje s az udvarokra való nagy befolyásával volt képes a válságot elhúzni. Kolozsvárt pedig még ennek dacára 1731-ben gyógyszerertári jogosítványt is nyertek. A kir. kormányshoz 1773. okt. 8-án tárgyalta a jezsuita rendet megszüntető kir. leiratot.

A kolozsvári jezsuiták a XVIII. század elején Residentiat építettek, melyet a templom déli oldalához kapcsolt egyséletes épületrészben helyeztek el, később *a gyógyszerertárt, a könyvtárt s a nyomdát stb. Ebből a szegény sorsúak ingyen kaptak gyógyszert.* A gyógyszerertár létesítése Csernovics Ferencz collégiumi rector érdeme, aki a „közjóért és övéi vigasztalására“ gyógyszerertár állítási engedélyt kért (1731-ben), amelyet a jezsuiták meg is kaptak. A gyógyszerertár az 1731—32 években létesült és a könyvsajtóval szomszédos helységben helyeztetett el. *A gyógyszerertárt vezető gyógyszerészek jobbjára német nevűek: Durlly József 1732—1741-ig, Reiter Kristóf 1741—1742-ig működtek, ezidő alatt a Mária-társulatnak tagjai voltak és rendes évi fizetést húztak. A gyógyszerertár évenként 100—600 frt. jövedelmet hozott, mely nagyrészt a jezsuita egyetem matematikai és csillagászati eszközeinek beszerzésére fordítatott.*¹⁹⁹

Az irgalmasok és jezsuiták ellen megkezdett pör 1735-ben ért véget. Az irgalmasok — tekintettel érdekeikre és nagy kórházukra, melyben a betegeknek szolgálnak, hogy ezek rendes, jó és friss gyógyszereket kapjanak — gyógyszerereiket a polgároknak is kiszolgáltathatják és e mellett Ő-Felsége különös kegyéből a közterhek viselése alól is felmentetnek. Volt eset, hogy a jezsuiták régi joguk fenntartása és bizonyos megkötések mellett nyilvános gyógyszerertárukat megtarthatták, például, ha a város elszegényedett polgárai részére évente

¹⁹⁹ Dr. Erdélyi Károly: A kolozsvári róm. kath. főgimnásium története. A kolozsvári r. kath. főgimnásium értesítője 1898.

bizonyos értékű gyógyszerert, vagy örök váltásául 1000 frt. lefizettek. Kolozsvárt a jezsuiták a már régóta fennálló gyógyszerertárnak tulajdonosával Maukschsal állapodtak meg, gyógyszerertáruknak utcára való nyithatása (nyilvános gyógyszerertár) végett. Erre vonatkozó adatokat Palóczy Lajos kolozsvári gyógyszerertár tulajdonos következő levél kíséretében volt szíves közölni.

Palóczy Lajos levele dr. Orient Gyulához.

Kedves Barátom!

Kivánságod szerint leírtam úgy, ahogy hallottam és olvastam.

Az 1874-ik évben Sperlagh Ignác okleveles gyógyszerész az „Egyszarvú” című gyógyszerertárban működött. Tőle hallottam az „Egyszarvú” gyógyszerertár a jezsuitáké lett volna. Ottlétekor még a kamara állványai, fiókjai, valamint a laboratorium felszerelése közül a rézüstök, a nagy és kis réz, valamint a nagy vasmozsár a jezsuitáktól valók voltak. Állítása szerint a nagy rézmozsár művészi kivitelű volt, felirattal ellátva, valószínű, hogy évszám is volt rajta. Tudtommal e rézmozsarat Ember Bogdán volt tulajdonos az 1890-es években adta el. Továbbá volt több szép bőrkötésű, nagyterjedelmű latin nyelven nyomtatott orvosi és gyógyszerészeti könyv, melyek leltár mellett lettek átadva az akkori „Engel” nevezetű bérlőnek.

Sperlagh István a bérlőtől kapott 1—2 könyvet, melyek 1876—1877-ben még meg voltak, sőt később is, mikor orosházai gyógyszerertár-tulajdonos volt.

1890-ben vettem át a Dr. Hintz György örökösök gyógyszerertára kezelését. Ott akkor még meg volt, az ablaknál levő fiókban, leírva az 1820 és 30 évben a kórház részére kiszolgáltatott gyógyszerek jegyzékének (talán számlájának) külön álló részében a következő feljegyzés: „A jezsuiták, hogy gyógyszerertárukon ajtót nyithassanak, Mauksch akkori tulajdonos a következő feltételek mellett egyezett bele: nevezetesen évenként bizonyos mennyiségű élelmi szereket (búza, stb.) bort, tűzi-

fát és készpénzt kellett adni.“ Ezeknek mennyisége is fel volt jegyezve, de én arra már nem emlékszem.

Ha e kis tudósításnak vehetnéd hasznát, nagyon örülnék neki, tisztelő öreg kollégád:

Kolozsvár, 1925. május 30-án. *Palóczy Lajos* s. k.

A XVIII. század vége felé Kolozsvár lakossága ismét rohamosan gyarapodott, az elmenekültek visszatértek, vagy idegenek foglalták el az elhagyott házakat, úgy, hogy 1780-ban Kolozsvárnak a lakossága 10.660 lélekre emelkedett.²⁰⁰

MAUCKSCH TÓBIÁS

Nagy befolyással volt Kolozsvár politikai életére és művelődésére az országgyűléseknek itt tartása. Az országgyűlésekre választott követek között Kolozsvár követei 1794-ben *Maucksch* (máshol Mauks, vagy Maux) *Tóbiás kolozsvári gyógyszerész* és Ágoston Márton voltak. A választás érdemes férfiúra esett, Mauksch Tóbiás nemcsak Kolozsvár városnak jómódú polgára volt, hanem szakmájának kiváló művelője is lehetett. Erre vallanak korából megmaradt nagyszabású ritka becsű szakfolyóiratok, pompás kötésű szakkönyvek, gyógyszerértári felszerelések, berendezések s gondosan megírott

²⁰⁰ *Jakab Elek*: Kolozsvár története. III. köt. Budapest, 1888.

Rajzolta
csikszentmártoni Szabó Sándor
okl. gyógyszerész.

DIVINA FAVENTE CLEMENTIA
EXTRUI CURAVIT
TOBIAS MAUCKSCH APOTHECAR PRIVILEGIAT
ANNO MDCCLXVI DUM
VIX EXPECTATOS DUXIT BONA CAUSA
TRIUMPHOS

Symetria kedvéért a felirattal szemközt levő oldal-
falra a gyógyszertár későbbi tulajdonosa, Dr. Hintz ha-
sonló ornamentikával díszítve a következőket íratta:

ACCIPIENTE OFFICIANA MEDICAMENTORUM
CARUM MONUMENTUM RENOVABAT
GEORGIUS HINTZ DR.
CUM PICTORE ANDREA KOLESZAR
ANNO MDCCCXCVIII.

Instrukciók. Jó üzletember tevékenységére utal az is, hogy még kiskorú fiának Marosvásárhelyen gyógyszerértárt vesz és azt gondosan felszereli és kezeli. Gyógyszerszára belső berendezésére, melyről már egy ízben röviden megemlékeztem volt,²⁰¹ különös gondot fordított. A gyógyszeredényeket tartó barokk stílusban épített állványokon *ornamentikált* állványedények díszítették a tágas officina belsejét.

Fölötte szépek a principális szoba falait díszített barokk stílusban keretezett felíratok, melyek közül az egyiket Mauksch Tóbiás 1766-ban az ezzel szemben levőt pedig egyik örököse és gyógyszerész utóda, Dr. Hintz György 1898-ban festetett.

Ugy gyógyszerészet-történeti, mint kultúrhistoriai szempontból mindig fölötte érdekesek a ma már oly ritkán található úgynevezett „Gyógyszerészi Instrukció“-k.

Rendszerint szakmájukban jól képzett, azt művelő, munkatársai munkáját megbecsülni tudó, régi gondos gyógyszerészeink írták azokat utódaik okulására, javára. Ilyen „Gyógyszerészi Instrukció“-t írt Mauksch Tóbiás kolozsvári gyógyszerész, (Dr. Hintz elődje) kinek később Marosvásárhelyen is volt gyógyszerháza, a még alig 11 éves János Márton nevű fiacskája, illetve gyámja, gyógyszerháza gondnokai számára. Az „Instrukció“ fontos adatokat tartalmaz e kor erdélyi gyógyszerészeti viszonyainak jellemzésére, különösen a gyógyszerészek képzésére, a gyógyszerházak vezetésére, vizsgálatára, valamint gyógyszereknek bel- és külföldről való beszerzésére, áraira, a gyógyszerházak akkori értékére nézve. E kor gyógyszerészet történetét örökíti meg a Mauksch-féle Instrukció.

Az „Instrukció“ nagy ívalakú, barna papíros kötésű, bőrsarkú könyv. A könyvtábla külső felére kis ovalis-alakú, fehér papírlap van ragasztva, melyen *német nyelven* sűrűn teleírott sorok futnak egymás alá. A

²⁰¹ Dr. Orient Gyula: Adatok a magyar gyógyszerészet és gyógyszerházak történetéhez. Gyógyszerészi Hetilap, Budapest, 1900.

könyvtábla belső fele fehér papírlappal van beragasztva, melyen a német nyelven írott sorok egymást követik. A könyv minden második lapja számozott s az 53. lapnál megszakad, mely után még három üres lap következik. Az üres lapok után másfél lapon keresztül szép calligraphikus sorok következnek, melyet ismét három üresen maradt lap fejez be. Az írott lapok széljegyzetekkel vannak ellátva.

Mivel az „Instrukció“-t egész terjedelmében 1918-ban közöltem volt,²⁰² e sorok keretében csupán a legfontosabb, a gyógyszerészet történetével szoros vonatkozásba hozható részeket érintem.

Az „Instrukció“ a következőkről szól:

NOTA.

Nem oly könnyű feladat — mint ahogyan azt sokan hiszik — egy ilyen instrukciót megszövegezni. Az ilyen megírására nagy attentióra és tapasztalatra van szükség.

A marosvásárhelyi gyógytáramat inspicáló igazgató urak és szeretett gyermekeimnek gyámjai, legyen az a gondnokról (provisor), segédekről (Gesellen), gyakoronokról (Jung) vagy laboransról (Stosser) szóló dolog, ezen instrukciómát kövessék. Különösen nagy hasznára lesz kedves János Márton fiamnak, mivel senki sem adhat neki jobb tanácsot, mint én.

A legfontosabb azonban az, hogy az ember jó és megbízható emberekkel rendelkezék, különösen pedig ügyes és a magyar nyelvet bíró gondnoka legyen. Azért jó salláriummal, évi 300 frt. fizetéssel láttam el a gondnokot és ha az évi jövedelem* a 6000 forintot túlhaladja, úgy abból, ami ezen összegen felül van, kapjon még külön két százalékot. Ha azonban a gondnok csak 4600 frt. forgalmat csinál, akkor egy aranyórával ajándékozandó meg, vagy 6 forinttal. Én Maurer gondnok úrnak 4 forintot adtam s ő meg volt elégedve.

*I. N. I. Amen!**

²⁰² Dr. Orient Gyula: Gyógyszerészi Múzeum. — Kolozsvár, 1918.

* t. i. a patika évi forgalma.

** In nomine Jesu — Jézus nevében. Amen.

INSTRUKTIO.

Rendeleteimet és az instruktiót szigoruan kövessek, mert ezeket mint gondos apa nem fölöslegesen vagy unalomból, hanem a nagy Isten szeretetének megihletéséből, sok gonddal, nagy tapasztalattal és belátással javukra és hasznukra írtam.

Aláírás: Mauksch Tóbiás senator és privilegisált gyógyszerész Kolozsvár sz. kir. város és polgári gyógyszerész Marosvásárhelyen. — Anno 1793 szeptember havában.

Ezenkívül Kolozsvár részére is egy külön füzetet írtam, hogy hogyan járjon el az ember a bel- és külföldi specialitások beszerzésénél, hogy minél többet megtakaríthasson. És mivel a marosvásárhelyi gyógytáram a királyi ítélőtábla miatt ép oly fontos, mint a kolozsvári, úgy kedves fiam ebben az irányban is tökéletesen gyakorolja be magát.

Index, Repertorium,

vagy register az ezen tanítókönyvben írt dolgokról (laphoz számozás következik).

I. N. I.** Anno 1793 julius havában.

Instrukció a Marosvásárhely szab. kir. városban levő és Wladar Mátyás (mint a gyógytárt öröklő) úrtól 1790 május 11-én megvett gyógytáramról, amely a Tholdalagi István-féle házban van az „Arany Szarvas”-hoz van címezve és Mauksch***-féle patikának nevezetik.

** In nomine Jesu — Jézus nevében. Amen.

*** E gyógyszerháznak előbbeni tulajdonosa Mauksch János volt, akitől Wladar Mátyás örökölte volt. Ettől a Wladartól vette meg Mauksch Tóbiás kolozsvári gyógyszerész a gyógytárt kis fia részére. Két év múlva Wladar is kapott jogot Marosvásárhelyen.

ELŐSZÓ.

1777. Miután Mauksch János gyógyszerész meghalt, a nagyságos erdélyi kir. tábla, úgyszintén több magán ember, 1777 április hó 25-én írásban invitáltak egy Marosvásárhelyt újabban felállítandó gyógytárra. Tekintettel azonban a Mauksch özvegyére, ezen tervem abban maradt. 1790 május hó 11-én azonban, miután az új tulajdonos Wladar Mátyás a gyógyszertert újólág felajánlotta, én 4800 forintért megvettem tőle. Ugyanazon időben, 1790 május havában, Marosvásárhely polgára is lettem. Ennek azért is örvendek, mert majd annak idején kedves fiam, mint utódom, e város polgára és gyógyszerésze minden akadály nélkül lehet.

Ezek után pontokba foglalva ad utasítást a marosvásárhelyi gyógytár vezetésére.

Majd részletes útmutatást ad a gyógyszerter bevétele, forgalma és a pénztári könyvek kezelése tekintében.

Utasítja a gondnokot, hogy a gyógytárnak árukönyve is legyen, hogy a Wienből, Kolozsvárról, vagy bel- és külföldről beérkező árukról leltárt vezethessen, ami azért szükséges, hogy bármikor tájékozva legyen, mennyi anyag fogy a gyógytárból, szóval mire és mennyire lesz szüksége az új rendelésnél. Kell, hogy vezessen még egy jegyzőkönyvet is az Elaboratumok és Productumokról. (Connotationos könyv).

Majd a leltározásról ad pontos utasítást, különösen arra az esetre, ha gondnokváltozás történik.

A defektusokra vonatkozólag megjegyzi, hogy a hiányzó árúk jegyzékét Kolozsvárra kell küldeni. Ez azért szükséges, hogy ha Bécsből vagy külföldről kell valamit hozatni, a megrendelés a kolozsvári árakkal egyszerre történhessék meg. Ilyen pl. amit nem lehet Vásárhelyt beszerezni — a papiros.

A gondnok lakása télen-nyáron a gyógytár melletti szobában legyen, még pedig a segéddel és gyakornokkal együtt, a hátulsó szoba semmi esetre ne legyen külön berendezve, mert különben éjjeli kihágások napirenden volnának.

Gondnokváltás esetére a következő utasításokat adja:

Mivel oly hamar, azaz három hónap alatt, nem igen lehet tehetséges gondnokra találni, úgy titokban, anélkül, hogy valaki megtudná, Miskolcz, Rozsnyó, Debrecen, Pécs, Pozsony, Krakó vagy Pestre egy megbízható gyógyszerésznek ír az ember és megkéri, hogy ajánljon egy a magyar nyelvben jártas, a református vallást követő gondnokot, a fizetési igényeinek és az utiköltségek megtérítésének feltüntetésével. Mivel több helyre kell egyszerre írni és hogy az ember ne veszítsen időt, egyszerre csak az egyikről szerezzünk be információt és azt, hogy mennyi idő alatt képes ide jönni. Ha több helyről kap választ, úgy mindig a legtehetségesebbet, a legjobb és legmezbizhatóbbat kell akceptálni, mert itt Vásárhelyt legtöbbszörre előkelő emberek laknak. Mindent pontosan és világosan kell megírni, mert különben az ember sokszor bizonytalan feleletet, vagy egyáltalán választ sem kap. A leveleket bérmentesen kell küldeni és a kiadást fedezni kell. Mauksch feljegyzéseiből azt következtetjük, hogy az erdélyi gyógyszerészek a bécsi taksa szerint igazódtak.

A vények taksálásánál a tőlünk ideiglenesen meghatározott taksa szerint járjon el a gondnok, mert akkor megbüntetni őt nem lehet. Ami a festékeket, a papírt illeti, az ember amellett marad, ami előírva van, azonban az árakra nézve az ottani kereskedők után is lehet igazodni. Lásd a bécsi legfelsőbb határozatok alapján hirdetett taksarendeleleteket.

A vásárhelyi gyógyszerértárban működő „Subjekt”-ről vagy segédről a következőkben intézkedik: „Hogy a marosvásárhelyi gyógytár minél jobban forgalmazzon, különösen ha a királyi tábla összeül, tartassék állandóan egy ügyes, jó, magyar nyelvben jártas segéd, aki a gondnoknak mindenben pontosan és megbízhatóan segítségére legyen. A gyógyszerészsegéd ép úgy, mint a gondnok és mint minden ember, mindenekelőtt istenfélő legyen és oltsa szívébe azt, hogy az Isten mindent lát és hall, a jót megjutalmazza, a rosszat pedig megbünteti.

Reggel a segédnek mindig pontos időben kell felkelnie és pedig nyáron 5 órakor, télen pedig 6 órakor, ne csak akkor, ha felkeltik. S amíg az emberek a gyógyszer-tárba jönnek, addig végezze el imáját, mely után a munkára készen kell lennie. Este pedig már 9, legfeljebb 10 órakor feküdjön le és ha ilyenkor egy ismerőse jönne, annak meg kell mondani, hogy már alvás ideje van, hogy így valami módon az ismerőst elmenésre készítse. Egy marosvásárhelyi segédnek, ki hasznavehető, évi fizetése 80—100 rhf. Ha jól viselkedik, minden harmadik évben fizetése 10 rhf.-al javíttassék meg. Ujesztendőkor egy fél souvenir (valószínűleg félfizetéssel többet) kap, ha különösen jól viselkedik, ajándékát két Dukátra is fel lehet emelni. Az utazási költségek megtérítetnek neki.

Részletesen foglalkozik a *gyógyszerész gyakornok felvétele*, kitöltendő tanideje, ellátása és felszabadítása felől is. „Egy jó, ügyes, a magyar nyelvben jártas, hű és élénk fiú jobb keze a főnökének, vagy a gondnoknak. Jobb idegent, mint helybeli fiút tartani, ez utóbbi ugyanis minden rosszásra és könnyelműsége hajlamos lehet és mások által is befolyásolható. Ha azonban hű és engedelmesnek mutatkozik, fehéreneművel és ruhával látható el, hogy a lopásra való kényszerűség elkerülve legyen. *Ezért hat évig kell tanulnia* és ha aztán jól viseli magát, a felszabadulásnál díszajándékkul 30 rhf.-t kapjon, amelyen ünneplő ruhát vehet magának. Ha a gyakornok jó szülőktől való és már meglehetősen hamar lehet hasznát venni és ő maga gondoskodhatik ruházatáról, akkor a szolgálati éve csak 4 vagy 5 év lesz, de ebben az esetben nem kap ünneplő köntöst. Hogy a bánásmód biztosabb legyen vele, szerződést csinálunk, mint amilyen a manualis hátulsó lapján található. Ezen szerződés alapján szüleitől, vagy tutorjától legalább 50 frt. biztosítékot kell venni, hogyha elszökik, vagy kárt csinál, ebből a biztosítékból levonható legyen.

Hogy miben állanak a gyakornok kötelességei, azt a württembergi taxa hátulsó oldalán való rendelet mutatja; ezt jó, ha az ember gyakran olvassa és a gyakor-

noknak is megmagyarázza, akkor a károktól is óva van.

A laborans felvételére, ellátására, stb. nézve a következőket találjuk:

Mivel az ivó- és kútvizet messziről kell hozni és még más durva munka is akad, az ilyenekre nem lehet a gyakornokot felhasználni, mert különben megúnná a dolgot. Ezeknek elvégzésére egy jó és ügyes, nem buta laborans tartassék, különösen a zúzásra és a többi közönséges munkákra. Napi fizetése 15—16 xr. lehet, amelyből azonban neki kell ellátásról és ruházatról gondoskodnia, azonban vásár- és ünnepnapokon nem kap semmit, de azért a háznál egyet-mást köteles elvégezni. Lehet olyan laboranst is tartani, kinek ebédet és 30—36 rhf. évi fizetést adunk. Mivel egy gonosz, tolvajkodó laborans az idők folyamán minden dughelyet kispekulál, nagy kárt okozhat. Azért ha például fűszert, cukrot, viaszt, vagy másféle dolgokat megtör, ott kell mellette állni, vagy pedig minden megtörés előtt meg kell mérni az anyagot és zúzás után visszamérni. Ha ezt nem tesszük, úgy nagyon sokat eladhat, vagy elajándékozhat, azt hivén, hogy észre nem veszik. Így például az egyik laboráns belopódzott az anyagkamarába és ellopott egy egész süveg cukrot; ugyanaz megtette még azt is, hogy a pincéből a legdrágább aszuborokat ellopta és megitta. Ezt csak úgy tehette, hogy a deszkákat csak odatámasztotta és úgy látszott, mintha oda volnának szegezve. De szerencsére még idejekorán észrevettem, mert különben a gróf* a legnagyobb kellemetlenséget okozott volna nekem és még ezenfelül egy jó csomót fizetnem kellett volna neki. Ki is gondolna ilyen ravaszságra.

Részletes utasítást ad, miként kell az orvosi füvet, gyökereket, virágokat és magvakat gyűjteni és mire kell a gyűjtő asszonyokat és embereket figyelmeztetni. Például: Flor. sambuci, verbasci et papav. rh. e három kényes virág, esakis száraz időben, legmelegebb napon szedendő, vizesek ne legyenek, mert akkor izzadnak és nem lesznek szépek, egymáson ne legyenek s amíg fé-

* Tholdalagi gróf, akinek házában volt a patika elhelyezve.

lig meg nem száradtak, megfordítani nem szabad, aztán meg kell forgatni és ritkítani, stb.

A fűvek neve a vásárhelyi taxában román és magyar nyelven van feljegyezve, hogy azokat minden nyelven meg lehessen nevezni és az emberekkel elhozatni.

A gyökerek gyűjtésére szükséges növények lelőhelyét megtudakoljuk és ezután a gyógyszerész lóháton kimegy és kikutatja a környéket, ahol a nevezett gyökerek találhatók; ilyenek pl. a *Rad. althaeae*, *Acetosella*, *Pimpinellae*, *Cichorei*, *Carlinae*, *Taraxaci*, *Valerianae*, etc. Magával viszi a gyakornokot, vagy még más valakit — felszerelve csákánnyal, ásóval és lapáttal — és ha meglették, annyit ásat velük, amennyi éppen szükséges, a helyet megjegyzi magának és a laboranssal valamint a gyakornokkal is megjegyezteti, hogy máskor — szükség esetén — tudják, hogy hol található ez, vagy amaz növény. Keleten van egy ember, aki fűvekkel, gyökerekkel, virágokkal kereskedik: ha csak lehet, ettől kell hozatni, csak arra kell vigyázni, hogy meg ne nedvedjenek. A bécsi fűvek nagyon rosszak, régiek, feketék s így alig lehet ezeket használni. A kerti növényeket, mint *Flor. Naphae*, *Aurant*, *Rosmarini*, *Salvia*, *Hysoppi*, *Rutha*, *Menth.* *Meliss*, *Matricari*, stb.-it mindig az uradalmi kertekből kell hozatni, vagy pedig más polgári nagy kertekből, de mindig a lehető legolcsóbb árban, hogy megint el lehessen őket rendes áron adni.

A kevésbé szépen szárított *flor. sambuci*, *chamomilát* *aqua aromaticához* lehet felhasználni, a szépeket pedig kézi eladásra.

A régi fűveket egy külön szekrénybe kell helyezni és asszonyoknak párna készítéshez, vagy koporsóba lehet felhasználni, vagy pedig fürdőhöz, esetleg az állatgyógyászatnál.

Utasítást ad a gróf Tholdalagi István úrral Marosvásárhelyt kötendő gyógyszerertár és lakás bérleti szerződésére vonatkozólag, amelyben elmondja, hogy sok nehézség után a gróffal ezidőszerint abban állapodott

meg, hogy évi bérletül 173 Rhf. és 20 Ducat, vagy 208 Rhf.-t fizet.

Figyelmeztet a pince rendbentartására és ellenőrzésére.

A tekintetes városi Magistratussal és polgáraival szemben tanusítandó viselkedésről és egyéb tennivalókról a következőkben intézkedik:

Mivel én Marosvásárhely polgára vagyok, Neked a városbírónál a polgári jog elismerése végett jelentkezned kell és megkérdezed őt, hogy mint városi polgár fiának a polgári *jogod elismeréséért mennyit kell fizetned. Adjál neki egy tallért.*

Ha tehát kedves Fiam, János Márton, vagy más valaki gyermekeim közül a gyógytárt átveszi, azonnal a város polgára is kell legyen. A polgári jogért a tanácsnak legfeljebb 1—2 Rhf-ot adjon, ugyancsak egy tallért ajándékozzon a tanács-bírónak és 1 forintot a notáriusnak. Így, mint polgár szükség esetén segílyt is kérhetsz és mivel előkelő kuriában lakol, portiót nem fizetsz. Ha azonban ezt az utóbbit az üzlet miatt követelik, úgy meg kell fizetned.

Nem feledkezik meg az orvosok, sebészek és a többi gyógyszerészekkel szemben való viselkedésről, valamint az orvosoknak küldendő ajándékokról sem.

Mivel — sajnos — az orvos uraknak újévkor mindenütt ajándékot küldenek, úgy itt Vásárhelyt is küldeni kell valamit. Ilyen ajándék lehet egy finom süveg cukor, 4-5-6-7 font kávé, egy doboz Pulv. fumalis, vagy Troch. Benedicti és ha a citrom szép, úgy ebből 6 darabot. Az olyan orvosnak, akinek csak kis gyakorlata van és keveset ír, annak — amit különben egy jó orvosnak küldenének — csak a felét add. A vényírás Vásárhelyt amúgy is nagyon kevés, kézi-eladás nélkül meg sem élne az ember. Ha az orvos uraknak jobb gyakorlatuk volna és a dolgukhoz többet értenének, a hely — t. i. a sok előkelőség miatt — nem volna megvetendő. Nagyon sok függ tehát egy jó gyakorló orvostól, mint amilyen dr. Pataky, dr. Szóts és dr. Intze, azonban ami most

még nincs még idővel megjöhet. A sebészeknek complimentum jár, mivel csak keveset írnak.

Mivel Vásárhelyt még egy Mauksch-féle gyógytár van, azért gyógytárcímzésül az „Arany Szarvas“ megnevezést adtam, hogy mindenki, még a legközönségesebb is meg tudja különböztetni a másiktól, máskülönben sok tévedés történhetik. Mivel őt is Jánosnak hívják, a nevet mindig egészen ki kell írnod, tehát J. M. Mauksch „ad aureum cervum“, vagy magyarul: Mauksch János Márton az „Arany Szarvas“-hoz címzett Patikárus.

A gyógyszer-tár-vizsgálatot a városi főorvos, úgynevezett fizikus végezte. Erre nézve fontos utasításokkal látja el a gondnokot Mauksch uram a következő sorokban:

A gyógytárvizsgálat tulajdonképpen rendszeren és szabály szerint vagy február elejével, vagy november végével szokott megtörténni, de mivel a főorvosnak nem lehet előírni, hogy mikor jöjjön, úgy a vizsgálatra bármikor is készen kell állani. Megtörténhetik, hogy én olyankor nem vagyok itt és ha talán kevés árunk volna, úgy azt kell mondani, hogy az árak az úton vannak, csak még nem érkeztek meg. Üvegünk annyi van, hogy azokkal tavasztól őszig beérjük. Mindenkor arra kell ügyelni, hogy a készlet elegendő legyen. Az új áru megérkezésekor a régit felül rakjuk és először ezt árusítjuk el.

Egy régi időben kelt legfelsőbb rendeletből kifolyólag a gyógyszer-tár-vizsgálóknak 3 tallért kell fizetni. Ez a gyógyszerészekre undok dolog lévén, betiltották, minélfogva hallgatni kell és semmit sem kell adni. Ha az orvos vagy fizikus mégis valamit kérne, azt kell mondani, hogy a legjobb akarat mellett sem lehet honorálni, mert ahogy tudja, az orvos urak Vásárhelyt nagyon kevés vényt írnak, a kiadások pedig nagyok. Hiszen nem a gyógyszerész kéri a vizsgálatot, hanem a városi Magistratus, vagy a megye rendeli el. Mivel pedig a városi főorvos, vagy fizikusnak fix fizetése van a várostól, kötelessége a gyógytárt ingyen felülvizsgálni.

A tűzvész elleni védekezésről sem feledkezik meg.

Gyógyszerészet-történelmi szempontból legértékesebb fejezetek egyike a külföldi áruk beszerzéséről szóló rész, amelyből megtudjuk, hogy az árukat honnan és miként szerezték be patikárius elődeink.

„Amint három év óta a szükséges árukat akár egyenként is, de saját áruimmal Vásárhelyre hozatom, — mondja Mauksch — úgy ezután is egyenként beszerezhetők a többi belföldi árukkal együtt, mint aminő a papiros, Cera, Antimon, Amylum, Pulv. Capilare, HB. radie. et flor. nostra; ezek Kolozsvárról Vásárhelyre küldhetők. Ilyen módon hozataluk csak 10 százalékba kerül, holott az örményeknek ezért 20 százalékot kellene fizetni.

A gondnok az árukat, az árú és mennyiség szerint betűrendbe szedi s egyúttal a ládák és szekrények tartalmát megnézi, azután az üvegeket fönt a padláson és a pincében, hogy mennyi van még körülbelül belőlük és megfontolva kiszámítja, hogy mennyi fogyott az első évben. Ezen áttekintés után a megrendelést a mennyiségek feltűntetésével, a külföldi árukról szólót elküldi Bécsbe, hogy onnan egyenként ezen jelzés alatt: M. M. T. vagy J. M. M. (J. M. M. Johann Martin Mauksch) küldjék és ez mihelyt megérkezik, a bécsi pecsét sértetlenségét megvizsgáljuk, a csomagot azután a többi belföldi csomaggal együtt vagy ökrökkel, vagy jó időjárás mellett lovakkal Marosvásárhelyre küldjük. Fuvardíjul 12—15 bis 18 forintot lehet adni, plane ha az út és az idő rossz volna, köteles azonban a fuvaros 18—20 mázsat, sőt 24 mázsat is szekerére felrakni.

Valamennyi bécsi és belföldi áruról Specificatiot vezetünk, hogy a gondnok e szerint utánanézhesen és a vásárhelyi árúkönyvbe bevezethesse.

Az árukat azonban a vásárhelyiekkel mindig egyszerre hozassa egy megbízható fuvarossal és ugyanazzal vitesse Marosvásárhelyre, ha mindjárt 12—15 Rhf.-ot is fizet neki, *csak az örményekkel ne hozassa*, mert ezek a külföldi árút hamissal cserélik ki. Óvakodj ked-

*ves fiam minden tekintetben az örményektől, Csiki Waltert is tönkretették.**

Mivel a vásárhelyi áruk Bécsből, amint mondtam, a kolozsvárral egyszerre érkeznek, a kiadásokat összesámítjuk és pedig: 1. Az árukra számított csomagolás és hasonlók. 2. A fuvar és százalék, Pesten fel és lera-kási kiadások. 3. Valamennyi vám díj, ponyvák, borra-valók és más kis kiadások. 4. A fizetendő droguista számla. 5. A fuvar díj. A kiadásokat így összegezve, az árura ráütjük. A droguista költség legfeljebb 10—12% mázsánként. Azonban a fuvar díj Kolozsvárról Vásár-helyre külön lesz felszámítva, mázsánként 45—51 xr-t lehet adni jó út és jó időjárásakor, de többet semmi-esetre sem. Hogy azonban egy szekér teli legyen, mindig belföldi árukkal kell kiegészíteni.

Üvegek a közeli görgényi üveggyárból idejekorán megrendelendők, hogy azokban hiány sohase legyen.

A bécsi áruk megrendelésénél és ideszállításánál ügyelni kell, mert a bécsiek csalása sokszor kézzelfog-ható; néha a contóban 100—200 rhf.-tal is megcsalják az embert.

A belföldi áruk beszerzésénél egy kis ravaszságra tanít Mauksch ur. Meg kell kérdezni — mondja — hogy a körték édesek-e és elég jó hamvasságot mutatnak és csak azután kell rátérni a méz és viasz áaira.

A Spiritus vini simplex et rectific. Vásárhelyt sokkal olcsóbb, de gyakran rosszabb is. A rectificálásnál a nyers szeszre egy-két libra víz felöntendő, hogy az em-pyreumatikus rész (kozmás olajok) visszamaradjon. A spiritus vini simplex céljára a vásárhelyi uraságoknál sok jó öreg bor használatos. Azokat tehát, akik a seprő-pálinkát jól és erőre csinálják, magunkhoz kell szok-tatni és inkább 1—2 xr.-al többet kell adni érte. Ami az árúkat illeti, a régiek után igazodjunk. Néha egy kupa szeszt 18—20 8 24 xr.-al lehetett venni. Ha elegendő Spir. vini rectific. van, akkor ezenkívül Spir. lavendu-lae, formic, lumbric és ehhez hasonlók készíten-dők még.

* Mivel Vásárhelyt nincs droguista hivatal, a szamos-újvárit kell igénybe venni.

Spiritus frumenti csak kevés, 2—3 kupa készíttessék, csupán arra a célra, ha egy napszámos, vagy közönséges embernek egy pohárral adunk, vagy pedig a Mercur. sublimát oldására.

Axungia porci a gyógytárban szintén igen fontos cikk, főképpen pomádékhoz, kenőcsökhöz igen nagy mennyiségben használtatik fel. A bevásárlásra a karácsony előtti idő, november és december hónapja a legalkalmasabb, ugyanis akkor a legjobb és legolcsóbb. Legcélszerűbb nagy, kövér disznót a malomból, vagy kukoricával hízlalt disznót venni, mert ezek adják a kemény és legjobban összeálló zsírt.

Cera alba, cera citrinából készül Kolozsvárt és a fehérítési díj kifizetése után Vásárhelyre küldik és ha a sárga viasz drága volt, 26-28-30 xr.-on adjuk el.

Amylum in toto et in pulvere Vásárhelyt nagy szükségleti cikk, éppen ezért tél felé sokat kell mindkettőből beszerezni. Száraz kell hogy legyen és nem savanyú szagú. Mivel mi egy bécsi fontot, a görög örmények pedig csak 20—24 latot adnak, úgy a versenyt velük szemben felvehetjük.

Lythargyrumot (vagy Silberglett) nem szükséges Bécsből hozatni, mert szép sárga Lythargyrumot Nagybányáról lehet beszerezni egyszerre 25—50-et. Fekete ne legyen. A gyógytár részére sohase vegyünk a fazekasok útján s kölcsönbe se adjunk nekik.

Gyógyszertári használatra az üvegeket mindig egyszerre és minden minőségből kell rendelni és pedig májusban vagy szeptemberben, amikor a gyárban dolgoznak és a tüzet nem oltják ki. Mindig szép egyenlő erős és a meghatározott előírású hosszúnyakú üvegeket kell vásárolni. Egy olyan köteg, amelyben 10 üveg van, az a közönséges használatra való.

Rad. liquirit.-et *Havasalföldről* (Valachei) hozzák félig zöld állapotban. Egy fontnak 4, 5, 6, legfeljebb 7 xr. az ára, mert nagyon beszárad. Mivel zölden kerül hozzánk és sok időt igényel a száradása, ezért nagyon szellős helyre kell tenni, hogy a száraz levegő átjárhassa

és így gyorsan megszáradhasson, különben megfeketedik, megfúllad és nem lesz szép sárga.

Mercur. vivus Erdélyben is kapható, de mivel Bécsben olcsóbb, mint nálunk, onnan vásároljuk be. Itten az ára 2 Rhf., Bécsben azonban 1 Rhf. 36 xr. — 1 Rhf. 40 xr. Ügyelni kell azonban, hogy zink vagy ólommal ne legyen hamisítva, mert akkor csak Ung. pedicul.-nak való a Merc. dulcishoz ellenben nem használható.

Nitrum vagy saliter szappanosok révén könnyen megrendelhető 50—60 pf. van egy zsákban. Mivel kevés alkalom nyílik Vásárhelyről Szebenbe menni, úgy Kolozsvárról egy vagy két mázsa szép nitrumot vagy salitert vétet az ember Szebenben Kreutner vagy Schusztér gyógyszerész urak által. Egy mázsáért lehet fizetni 36 Rhf.-t. Szép száraz és fehér legyen.

Tégelyekből mindenféle minőséget a legügyesebb mesterrel gyártatunk és arra ügyelünk, hogy a tégelyeket szép mázzal vonják be és jól kiégensék.

Csiszolóport Zalatnáról lehet hozatni, mázsáját 2.30 xr. és 1.42 xr. számítva Kolozsvárig. Ha vizes, akkor 10%-kal kevesebbet kell számítani, mert nagyon beszárad.

Bolus citrinae — Rudnik sárga — Gyergyóban a székelyföldön kapható, mázsánként 5—6 rhf-on, sőt még olcsóbban is. Szép sárga földet kell rendelni, melyből Kolozsvár és Vásárhelyre egyszerre több mázsát kell vásárolni.

A *Sal. alkali* vagy *hamúzsír* szintén keresett cikk Vásárhelyt már azért is, mert itt a szomszédos szász falvakban sok pogácsát készítő asszonyok vannak. Ezért szükséges a száraz és jó fehér hamúzsírnak a tartása. Legkevesebb egy évre valót kell beszerezni. Ez leginkább Tótiban továbbá Somlyó* és Margitta körül fordul elő s mázsája megvehető 9—10 Rhf.-on. Legjobb, ha nyáron rendelik meg azokkal az emberekkel, akik Debreczenből jönnek Kolozsvárra és vissza és aztán Vásár-

* Valószínűleg Szilágysomlyó.

helyre. Üveggyárakban is lehet kapni ugyan, de ez nem olyan szép, mint a fenntemlített helyeken.

Igen jó papir kapható Borgón, Besztercze mellett. A legjobb a szebeni, ez szép fehér és nem folyik szét rajta az írás. Legjobb azonban a görgényi, amelynek tartását tanácslom.

Papir Magyarországon is kapható, így Poprádon, de Rozsnyóról, Rohoncáról vagy Murányból is hozható. Munkamegtakarítással Kolozsvárra annyit kell hozatni, hogy Vásárhelyre is jusson. Sok oknál fogva egyszerre két-három szekérrel rendelendő. Vásárhelyen főképpen a nagy árkus papirosra és csak kevés posta vagy fogalmazó papirosra van szükség. Az írópapíron kívül szükséges még különféle festett bécsi papiros, mindenféle sima papir és különféle kivitelben kartonpapir arany és ezüst dísszel. Egy kis németalföldi vagy francia regal-papírost is kell beszerezni. Hogyha orlati vagy görgényi pakolópapírra akarsz szert tenni, úgy idejekorán rendeld meg, mert ezek igazán sok pénzt hajtanak.

Cantharides található ezen a vidéken növény körisfán, némely esztendőben igen sok van, ilyenkor a parasztot odaállítjuk, hogy gyűjtse. Ecettel öljük meg és rögtön árnyékban megszáritjuk. Így el lehet könnyen látni Kolozsvárt és Vásárhelyt, sőt még jó árban másoknak is lehet eladni. A parasztnak, aki szedi, 40—50 xr.-ot lehet fizetni. Pesten, Pozsonyban 3-4-5 forintért lehet fontját eladni. Napfelkelte és lemente előtt az ágakat csak meg kell rázni és mind lehullanak.

Baccæ Juniperi Csikföldön nagy mennyiségben terem, ismerősök révén kell szép, fekete, jól kiszáradt — nem zöld bogyót rendelni annyit, hogy Kolozsvár és Vásárhelynek 3 évre is elegendő készlete legyen. Amikor a vásárhelyi gyógytárt megvettem, ebből igen sokat találtam, amelyek igen szépen megmaradtak. Ügyeljünk, hogy egerek ne jussanak hozzá és gyakran kell szellőztetni. Ha Csikban nem kapnánk, akkor valahonnan a megyéből kell hozatni 2—3 zsákkal. A havasokból is szoktak hozni. Lehet a románoknál is rendelni, vékáját

24-30-31 xr.-ért. De lehet esetleg Kolozsvárról és a Szepességből is beszerezni.

Semen carvi, foeniculi, hyosciami Beszterczéről rendelhető annyi, hogy egy évre elegendő legyen.

Más árukat, mint pl. török árúk, amelyek itt olesóbak, de ha ezeket nem lehetne Bécsből hozatni, úgy idejekorán a görögöktől, vagy kéz alatt a materiálistáktól kell bevásárolni.

A gondnok és segéd ellátásáról úgy intézkedik, hogy ezek egyenként 10—10, a gyakornok 5 forintot kapjon havonta koszt pénz fejében, — borpénz fejében pedig évi 20—25 — legfeljebb 30 frt.-ot. Vagy hozhatnak maguknak egy kupa bort délben és este a vendéglőből, mert a vásárhelyi koresmákban jó borok vannak. De ha akarják, ezt pénzben is megválthatják.

Mivel első házasságomból két kedves gyermekemnek a két kolozsvári gyógyszerháza maradványoztam, a marosvásárhelyi gyógyháza második házasságomból származott szeretett János Márton Mauksch fiamnak hagyományozom.

Mivel azonban az én kedves fiam jelenleg csak 11 éves, ennél fogva a fentemlített ideig szeretett vőm uram, Streicher Mihály és kedves fiam Tóbiás Samu — szeretett hitvesem tanácsával egyetemben — vezessék a gyógyházakat. Ha Isten segédelmével a helybeli iskolákban és magániszkolából a főfőtisztelendő úrnál tanulmányait befejezte és az evangélikus hitvallásban jó alapot, valamint a kívánt tudományokban is jártasságot szerzett, akkor lépjen be gyógyházamba és maradjon idősebb bátyja jó és okos vezetése alatt és sajátítsa el a gyógyszerész-művészetet. Gyakorlati évei alatt szorgalmasan dolgozzék, két év után a vásárhelyi gondnok alatt még egy fél évig gyakornokoskodjék, hogy úgy a kolozsvári, mint a marosvásárhelyi viszonyokat megismerhesse.

Gyakornoki ideje befejeztével igyekezzék Bécs, Pozsony, Kassa vagy Pestre jutni conditióba és ott 3—4 évig segédeskedni addig, míg a 24-ik életévét betöltötte

és csak azután vegye át a marosvásárhelyi gyógyszer-tárát.

Abban az esetben, ha kedve lesz utazni, úgy megengedem neki, hogy egy kis utazást tegyen és pedig Bécsből, Brünnön, Morvaországon keresztül Prágába, onnan Szászországba, Drezdába és Lipcsébe, majd Hal-len keresztül Berlinbe és Potzdamba, látogassa meg Frankfurt am Mayn-t, onnan Stuttgarton keresztül Ulm és Ausburgon át Nürnbergbe utazzék, majd esen-des és jó idő mellett Regensburgba. Igyekezzen jó és becsületes társaságot keresni, akikkel a Dunán Linzen keresztül Wienbe és onnan Pozsonyba jusson. Budapest-ről Debreczen vagy Kassa felé vegye útját, aztán haza. Még akkor is tegye meg ezt az utat, ha az egynehány száz forintba, esetleg 1000 forintba is kerül. Ha idejét jól kihasználja, akkor örök ideig boldog lesz és a tapasztaltaknak nagy hasznát fogja venni. Erfurthban főképpen a kiváló gyógyszerészt és tanárt, *Tromsdorf*-ot keresse fel. Lipcsében, Halleban vagy Berlinben jelentkezzék egy ügyes gyógyszerésznel és kérje meg őt, hogy ajánljon neki egy híres chemikust, aki őt a chemia és a botanika elméleti és gyakorlati ismereteire megtanítsa. *Tanulmányait Pesten fejezze be, mert itten van alkalma az embernek elsajátítani azt, amire a gyógyszerésznek szüksége van, mert az itteni tanítás szintoly jó, mint külföldön.* Ha azonban fiamnak nincs kedve utazni és a költségeket is meg akarja spórolni, úgy fiam csak Pesten tanuljon és tanulmányainak befejezte és oklevele elnyerése után Isten segédelmével térjen újra haza, még pedig először Kolozsvárra. Mihelyt azonban 24 éves korát betöltötte és elég ismeretet szerzett magának, vegye át a neki hagyományozott vásárhelyi gyógyszertárt és vezesse azt Isten nevében.

Ha vizsgádat letetted, Erfurthba vagy Lipcsébe menj, hogy ott még tüzetesebben foglalkozhass a chemia és botanikával. Kérjél engedélyt, hogy beléphessél az egyetemi gyógytárba, ahol megismerkedhetel a mérleg pontos használatával és egyéb műszerekkel, aminek nagy hasznát vennéd. Lipcsében, Berlinben, Erfurthban

a legesinosabb világ van, de egyuttal a legeltévelyedet-
teb, ezért óvakodj minden csalótól és ugyanezen okból
ügyelj becsületességedre, egészségedre és pénzedre.

A vizsga egyedül a gyógyszerészt nem képesíti,
hanem a gyakorlat és a tapasztalatok.“

Még arra is kiterjed figyelme, hogy János Márton
fia családalapítása esetén gyermekeit a református kol-
legiumba járassa, de ne engedje, hogy őket elmagyaro-
sítsák, hanem otthon velük mindig németül beszéljen.

NOTA.

Ezen Instrukcio könyvecskéhez tartozik még szere-
tett fiam az 1799-ből való vásárhelyi leltáram, azután
a kolozsvári és vásárhelyi Manuale és más nyomtatott
könyvek, mint a Pharmacopoea provincialis, *Hartman*
formulae, a Hagen gyógyszerész könyve és még sok jó
orvosi könyv, különféle betegségek gyógyításáról.

Röviden megemlékezik ezután Flördögh, Wohlmann,
Hönsch, Roll és Maurer nevű vásárhelyi gyógyszerész-
gondnokairól, akikről a következők vannak feljegyezve:
„Végre sikerült egy jó, becsületes és szorgalmas gond-
nokot kapnom Maurer úr személyében. Őt mindenki
megszerette és miután már két éve, hogy itt van, igen
hasznos és becsületesnek bizonyult. A gyógyszerertár for-
galma nagyobb lett, a hitelezés kisebb.“ Ez a Maurer ké-
sőbb az udvarhelyi gyógyszerertár tulajdonosa lett, me-
lyet azután eladott. „1835-ben patikárius Maurer
Sámuel lemondott a gyógyszerészségről, junius 16-án el-
hagyta Udvarhelyt, hazájába költözött, miután eladta
patikáját egy segesvári ifjú szász patikáriusnak 15,000
forinton.“²⁰³

Amint az előző és a következő adatokból kitűnik a
XVIII. elejéig Erdélyben kevés olyan gyógyszerertár
volt, amely magánegyén, nevezetesen gyógyszerész tu-
lajdona lett volna. A szerzetesházak hospitiumához csat-
olt gyógyszerertárak a rend tulajdonát képezték. A sza-

²⁰³ *Szigethy Gy. Mihály*: Székelyudvarhely történelméhez.
— Szadeczky L. „Erdélyi Muzuem“. — 1890.

bad városok autonómiájuk alapján maguk állítottak fel gyógyszerházakat, amelyekben választott felesketett gyógyszerészeket tartottak és ezeket a gyógyszerháza befolyó jövedelemből évi fizetéssel látták el. A gyógyszerháza feletti felügyeletet, valamint a gyógyszerek beszerzését azonban a német mintára a városi tanács tagjai gyakorolták.*

Idők során egyes városok gyógyszerházaikat feles-

Dr. Hintz kolozsvári gyógyszerháza régi állványedényei a XVIII. századból.

ketett szakembernek bérbe adták, vagy bizonyos összeg lefizetése mellett a gyógyszerész magántulajdonába váltotta. Adás-vevés útján magántulajdonba átment gyógyszerháza jogosítványok képezték a későbben elismert, úgynevezett *real-jogosítványok* alapját.

A Gubernium ott, ahol már volt gyógyszerháza mindig csak a város vagy vármegye megkérdezettetésével adományozta a jogot. Természetes, hogy ezen rendelkezések csak azokra a városokra vonatkoztak, ahol a városnak magának volt gyógyszerháza. A városi gyógyszerháza-jogosítványoknak átvétele a reáljogok elismeretése, továbbá a gyógyszerháza jogadományozások, átruházások, valamint az új gyógyszerházak felállításáról a következő feljegyzések és okiratok révén tájékozódha-

* Brassóban, Hamburgban az orvosi tanács két tagja (Die Krude Herren) szerezte be a gyógyszereket.

tunk még. Például szolgál a Mauksch—Hintz-féle gyógyszer-
szertár eredetére, jogosítványok átruházására a reáljog
körül való elősmerésére vonatkozó adatok, melyet Dr.
Hintz György 1876 július 4-én jegyzett fel. A gyógy-
szertár felállítására kötelezett városok közül pedig a
Szamosujvári városi tanács erre vonatkozó okmányai
tárják elének a gyógyszerházak szaporítására vonatkozó
mozgalmakat.

Dr. Hintz kolozsvári gyógyszerháza régi állványedényei a XVIII. századból.

Dr. Hintz György jegyzőkönyvében a következő
adatokat találjuk:

„Gyógyszertáram reáljogosultságára vonatkozó ada-
tok: Erigáltatott 1700 elején.“ (Valószínűleg előbb már
1640-ben fennállott városi gyógyszerház volt s 1700 ele-
jén ment át magántulajdonba. E városi gyógyszerház-
nak utolsó kezelője 1690-ben, valószínűleg, Stanno nevű
gyógyszerész volt.)

1-ső tulajdonosa volt:	<i>Foith Jakab.</i>
2-ik	„ „ Schwartz Sándor 1727—1749.
3-ik	„ „ özvegye 1749—1752.
4-ik	„ „ Mauksch Tóbiás 1752 - 1802.
5-ik	„ „ Mauksch János Márton 1802 - 1817.
6-ik	„ „ Mauksch János özvegye és később a társul
vett Szláby Dániel 1822-ig.
7-ik	„ „ Szláby Dániel 1822 - 1839-ig.
8-ik	„ „ Özv. Szláby Dániel özvegye (így) 1840 - 1850.
9-ik	„ „ Özv. Szláby Dánielné örökösei 1851 - 1863.
10-ik	„ „ Dr. Hintz György 1863. dec. 2-ától a mai napig.
ki is mint Mauksch Tóbiás dédunokája és
egyenes örökösödés folytán birom. <i>Dr. Hintz.</i>

A gyógyszerár reáljogának elismerésére vonatkozó feljegyzései a következők:

„1760 nov. 10-én 566 szám alatt kelt Mauksch Tóbiás privilegium levele Mária Teréziától.

1824 nov. 26-án kelt legfelsőbb elhatározás szerint minden oly gyógyszerár, mely 1775 előtt fennállott, reáljogúnak tekintendő.

1852 febr. 7-én 1250 szám alatt tudatja a K. k. Distrikts-Amt, hogy a Milit. u. Civil-Guvernement 1852 évi 28028 szám alatt megengedi Hintz György ev. luth. lelkesnek, mint természetes gyámnak, a gyógyszerárnak *provisor* által leendő kezeltetését a kiskorú örökös nagykorúságáig.

1864 febr. 22-én 7500 szám alatt a kir. főkormányzék tudomásul veszi, hogy a néhai Szláby Dánielné-féle gyógyszerár Hintz György József vegytudor, mint ezen gyógyszerár örökösére átruháztatott.

4222—1874 szám alatt bekéretett a várostól egy kimutatás a gyógyszerári jogokról.

51706—1874 számú belügyminiszteri leirat a *realjogosultság* utánbizonyítását kívánta meg.

Erre a felterjesztés megtétetett 1875 december 15-én a következő okmányokkal kísért kéresemben:

1. Hiteles kivonat Mauksch Tóbiás naplójából, mely szerint Mauksch Tóbiás ezen úgynevezett *városi gyógyszerárt* 1753-ban vette meg a Schwartz-successoroktól, — örök áron.

2. Be lőn mutatva Mária Terézia privilegium levele hiteles másolatban — 1760 nov. 10-ről 1566. sz.

3. Kolozsvár sz. kir. város resolútiója 1754 márc. 9-éről, hogy Tóbiás Mauksch Pharmacopolium fajtiano legitim haeredibus *jure proprietatis coemptum etc.*

4. Distrikst-Amt értesítése 1250—1852 D. A. szám alatt, melyben tudatja, hogy a Milit u. Civil Gouvernement 2808—1852 szám alatt Hintz Györgynek a Szláby-féle gyógyszerárnak *provisor* általi kezeltetését a kiskorú örökös nagykorúságáig megengedi s tudomásul veszi.

5. Az erdélyi Főkormánysház 7500—1864 számú tudomásul vevő irata, hogy a néhai Szláby-féle gyógyszer-tár okl. gyógyszerész és vegytudor Hintz György-nek, mint őt illető tulajdonosnak, átadatott.

Ezen mellékletek alapján kéretett.

tekintettel arra, hogy ezen gyógyszer-tár 1770 előtt fennállott, tekintettel arra, hogy ezen gyógyszer-tár 1753 óta a Mauseh Mihály-család tulajdonát képezte és azóta családi szerződések, valamint örökség alapján szállott át a jelenlegi tulajdonosra: *ismertessék el a realjog.*“*

* * *

A XVIII. század elején 1700-tól 1750-ig terjedő időben a gyógyszer-tárak száma megszorodott, melyek között ott találjuk a szerzetesek részére adományozott gyógyszer-tári jogosítványokat is. Az említett időben a következő városokban állítatott fel gyógyszer-tár:

Brassó (Órangyal) 1720.
Segesvár (Oroszlán) 1720.
Szászváros (Arany oroszlán) 1727.
Kolozsvár (Egyszarvú) jezsuitáké 1732.
Temesvár (Gránát alma) irgalmasoké 1737.
Fogaras (Órangyal) 1738.
Nagyvárad (Aranykereszt) 1742.
Nagykároly (Feketesas) 1747.

Az elősorolt helyeken adományozott gyógyszer-tári jogosítványokkal Erdélyben 1750-es évig a gyógyszer-tárak száma 14-re emelkedett. (Az alapítási évek a gyógyszer-észti évkönyvekből lettek kijegyezve s ezért nem mindegyike hiteles.)

A Gubernium alatt a gyógyszer-tári jogadományozások tovább folytak. Egy ilyen jogadományozási okmány alapján kapott 1760-ban patika jogot Mauchs János Marosvásárhelyen.

* (Ezek voltak Dr. Hintz György feljegyzései. Halála után a gyógyszer-tár jelenlegi tulajdonosa Dr. Hintz György birtokába ment át).

Ezen okmánynak* a szövége a következő:

„Sacrae Caes. Regia, et Apostoli Grae. Mattis, Archi-Ducis Austriae, Principis, et Siculor. Comitis Dominae Duae Nostrae Clementissimae Nomine!“

Prudentes ac Circumspecti Nobis Benevoli, Salutem et Gratiae Caes Regiae Sucrementum!

Marosvásárhelyi „Aranyszarvas“ egykori Maucksch gyógyszerlár állványedénye.

Mauchs János nevezetű Apothecárius maga Professiojának Tudományáról és Kegyelmetek városában szükséges képen kívántató Létéről a Királyi Tábla és mások által is reconmandáltatván a Guberniumok, publica Autoritate meg engedték, hogy Kegyelmetek Vá-

* Gyalui Pál marosvásárhelyi gyógyszerkerttulajdonos szívesen közölt adatai alapján.

rossában maga költségével Patikát errigálhasson, és a Közöséges Jóra nézve lakását ottan figalhassa, Parancsoljuk az okáért Kegyelmetek per praesentem, hogy nevezett Apothaecarius Mausehsz Jánost admittalni, és Professiojának exercitiumában manutenealni kötelességének ismerje. Sic facturi Altefata Sua Mattas Sacrima benigne pro pensa manet. E Regia Principatus Trainniae Gubernio Cibinij Die 29 a. X. bis Anno 1760,

L. Comes Kemény Gub. m. p.

Th. Mona secr. m. p. M. Collat Magistratui Marus
Vásárhelyiensi.

Kívül: Prudentibus, ac circumspectis Judici Primario, Senatoribus, ac Notario Liberac Regiaeque Civitatis Marus-Vásárhelly, Nobis Benevolis.

Alább: In negotio Joh. Mauchs.

Egykorúlag széljegyzve: Anno 1761 Die 7 a. Januarii Lectae Coram Senatu, hogy Mauksz János nevű Uj Patikárius a Városon Patikát erigálhasson s manutenealtassék.

Amely városban gyógyszerár nem volt a Gubernium rendszerint a városi tanácsot szólította fel, hogy gyógyszerár felállításáról gondoskodjék. Ilyen értelmű átiratot intézett a Gubernium Szamosujvár városához, melynek értelmében a városi tanács Karátsonyi főörátor a gyógyszerár saját költségén való felállítására vállalkozott. Legérdekesebb ezen adományozásnál, hogy a gyógyszerár felállítási jogát egy városi polgár kapta, aki a várossal kötött szerződés egyik pontjába felvette, hogy orvosoknak és sebészeknek nem szabad többé gyógyszer kiszolgáltatni. A gyógyszerár erigálására vonatkozó adatokat, Nits János szamosujvári gyógyszerész úr volt szíves gondosan összegyűjteni, melyek a következők:

190. Sacrae Caes. Regiae Apost. Maiestatis Adu-
cis Austriae M. Principis Transsylvanicae, Siculorum Comitatus
D. Dni Nostri Clementissimi nomine. Magistratui Szama-
rosújváriensi intimandum.

35.786. Intellexit Regium Gubernium, in Gremio
oppidi illius nullum dari Pharmacopolium, committitur
proinde Dystris, ut Regium Gubernium informet, aut
necessarium sit, ut aliqod ibidem erigatur, et necessi-
tate comperta sibi de Pharmacopola suo ordine exami-
nato prospiciant Regioque Gubernis eatenus Relationem
faciant. E. Regio M. Ppatus Transsylvanicae Gubernio.
Cibinii 27-a Januarii 1786.

Carolus C. Teleky m. p.

Dávid Székely m. p.

Anton Horváth m. p.

secret.

Kívül ez vala írva:

190.

Magistratui op. Szamosújvár, Consignandum

Ex offio

Szamosújvár.

190. Ő császári és apostoli királyi felsége, Ausztria
főhercege, Erdély nagyfejedeleme, Székelyek grófja, a
mi legkegyelmesebb Urunk, nevében a szamosújvári ta-
nácsal közlendő:

35.786. A királyi kormányzék tudomására ju-
tott, hogy azon város kebelében nincs gyógyszer-tár, fel-
hivatnak ennél fogva Uraságtok, hogy tudassák a királyi
kormányzékkel, szükségesnek tartják-e annak felállítá-
sát és ha annak szüksége csakugyan fennforogna,
gyógyszerésről kellően gondoskodjanak és a kormány-
zéknek ilyenképpen jelentést tegyenek.

Az Erdélyi királyi kormányzékától. Szeben, 1786.
januar 27.

Gróf Teleky Károly s. k.

Székely Dávid s. k.

Horváth Antal s. k.

Copia.

II.

Extractus ex Fragmentis Expeditionum
Magistratualium Anni 1786.

Expedit 3-a. Apr. An. 786.

Excellentissime et Reliqui

In Consecventiam Gratosi Decreti Gubernialis sub
dto 27-a Januarii A. C. Nroqve 190 in Puncto erigendi
Pharmacopolii nobis directi humillime responendum
esse duximus: nos constituisse apud animos nostros
de modalitate introductionis Pharmacopolii providere,
atque intuita Provisionis huius tales fecisse dispositio-
nes, ut quod ad eius fieri potuerit, quamprimum illud
sumptibus communitatis erigi ac introduci quaeat. De
reliquo Gratosis favoribus humillime commendati, de-
votissimo Cultu permanemus.

Másolat. Kivonat az előljárósági kiadványok tö-
redékeiből az 1786 évből.

A folyó évi január 27-éről 190 sz. alatti kegyelmes
gubernialis döntvény következtében gyógyszer-tárunk
felállítása iránt, azt állapítottuk meg legalázatosabban
válaszul, hogy mi elhatároztuk magunkban a gyógyszer-
tár felállításának modozatáról gondoskodni és ezen gon-
doskodásnak oly intézkedéseket foganatosítottuk, misze-
rint mindaz, ami a gyógyszer-tár létesítésével kapcsolo-
latos a város költségén lehessen felállítani. Egyébiránt
nagybecsű kegyeibe legalázatosabban ajánlottan ma-
radtunk a legmélyebb tisztelettel.

III.

Copia. Actum Szamosujvarini in Sessione Magistratuali Die 26-ta Martii 1788. celebrata:

Praeside: D. Christophoro Sen. Jakabffy
Consident: D. D. Nicolao Daniel
Christophoro Jun. Jakabffy.
Martino Balta.
Joachimo Ratz.
Jakobo Jun. Novak.
Christophore Gorovej.
Emanuele Berkai Ord. Notario.
Theodoro Jun. Kovrik V. Notario.
Gratiano Karátsonyi Ord. Oratore
cum electis suis a Centumvirali
Commembris.

Absente D. Adeodato Karátsonyi ob Morbum.

114.— Sub hodierna Magistratuali, et Confluxu Centum Virali intuitu Pharmacopolii seu Apothecae introducendae diu multumque consultatum, cumque D. Gratianus Karátsonyi Ord. Orator sponte propria Fabricae Ecclesiae Parochialis Nostrae Centum aureas ea conditione obtulisset, ut praeter se nullus alius in Civitate nostra Apothecam erigere, aperire praesumeret.

Conclusum est. Unanimiter, ut quum D. Gratianus Karátsonyi proprio motu semel pro semper Ecclesiae nostrae Parochiali Centum aureos obtulisset, idem solus et unicus possit ac valeat Apothecam erigere, et aperire, nemoque Civium nostrorum, seu in concreto, seu in particulari aliam novam Apothecam aedificare praesumere possit, cum conditionibus sequentibus.

1-mo. Ut juxta Generales praevigentes altissimas ordinationes, et Pharmacopearum Repertoria medicamina distrahant, nec illegitimis Taxis Emptores aggraventur.

2-o. Deinceps Medicis Chirurgis neutiquam licebit Medicamina apud se habere, multo magis distrahere, sed universa Medicamina obligabuntur ex hac Apotheca emere.

3-*io*. Sz. D. Gratianus Karátsonyi vel successores eius hanc Apothecam retinere nollent sed potius vellent distrahere jus proemtionis manebit penes universitatem Civitatis Nostrae in concreto emere nollet, quilibet Civium eandem emere possit ac valeat.

Ex Archivo Magistratus Libero, Regiaeque Civitatis Szamosujvariensis, Die 5-ta Maji 818.

Másolat:

Tárgyaltatott Szamosujvárt az 1788. év március 26-án id. Jakabffy Kristóf elnöklete alatt tartott tanácsülésben. Jelen voltak: Dániel Miklós, ifj. Jakabffy Kristóf, Balta Márton, Rácz Joakim, ifj. Novák Jakab, Gorovej Kristof, Berkai Emanuel, fő- és ifj. Kovrik Tódor aljegyző, Karácsonyi Karácson főörátor. Betegsége miatt távol maradt Karátsonyi Adeodát.

114. E tanácsülés alatt, midőn hosszas megbeszélés tárgya volt a városban felállítandó gyógytár ügye, Karátsonyi főörátor úr önként azon ajánlatot tette, hogy ha a gyógyszertár felállítására és nyitására kizárólagos jogot nyerne, ez esetben a plébánia templomunk építkezéséhez 100 arannyal járulna.

Egyhangulag határoztatott: minthogy Karátsonyi Karácsony úr plébánia templomunknak önként egyszersmindenkorra 100 aranyat ígért ő egyedül és kizárólag állíthasson és nyithasson gyógyszertárt és polgártársaink közül senki se merészeljen más új gyógyszertárt akár egyedül akár mással szövetkezve felállítani, következő feltételek mellett azonban:

1. hogy az általános érvényben álló magas rendeletek és gyógyszerési utasítások mellett fog árulni és törvénytelen dijszabásokkal vevőit nem fogja terhelni.

2. orvosoknak és sebészeknek ezentul nem leend szabad gyógyszereket maguknál tartani, annál kevésbbé áruba bocsátani, hanem összes gyógyszereiket a gyógyszertárból tartoznak beszerezni.

3. Ha Karátsonyi Karácsony úr, vagy utódai e gyógyszertárt megtartani nem akarnák, avagy áruba bocsátanák, a várost illesse az elővásárlási jog és ha azt

a város megvenni nem akarná, a polgárok közül bárki azt megvehesse.

Szamosujvár, szab. kir. város tanácsának levéltárából 1818 május 5-én.

Kiirta:

id. Govrik Márton s. k.
levéltárnok.

Másolat.

Nos Magistratus et Electa Jurata Liberae Regiae-que Civitatis Commercialis Armenopolis Communitas, tenore praesentium damus pro memoria significantes quibus expedit universis, quod cum Civitas nostra sumopere indigeret Erectione, et Aperitione Apothecae, altera vero ex parte Dominus Gratianus Karátsonyi Civis Armenopolitanus et Juratus Ordinarius Orator, Fabricae Ecclesiae nostrae Parochialis Centum Aureos Nummos obtulisset, si nimirum sibi soli successoribusque suis Apothecam Armenopoli erigere, et aperire, nulltiquae seu in cornereto seu in particulari Civium aliam novam in hanc Civitatem nostram inducere et inibi aedificare liceret, sumpto itaque in Considerationem benemeriti sui in Ecclesiam nostram Parochialem studio, et liberalitate, conclusimus unanimiter erigendae et aperiendae in Civitate nostra Apothecae facultatem soli Dno Gratiano Karátsonyi eisque Posteritatibus Concedere, et restringere, cum Conditionibus sequentibus 1.-o Ut idem Dnus juxta generales praevigentes Altissimas Ordinationes Medicamina rite Confecta, ordinario suo pretio distrahere teneatur. 2.-do si successu Temporis Dominus Gratianus Karátsonyi, vel eius Posteritates eandem hanc Apothecam venum exponere meditarentur, Jus Praeemptionis maneat penes Universitatem Civitatis nostrae, aut si Civitati non placeret eandem Apothecam sibi procurare, quilibet Civium nostrorum illam emere possit, ac valeat. 3.-io A modo inposterum, nec Medicis nec Chirurgis aliunde Medicamina procurare, quam quidem ex hac Apotheca licebit, multo magis quaestum Medicaminibus

in medio nostri exercere. Super qua huiusmodi facultate praefato Dno Gratiano Karátsonyi unanimi consensi translata et concessa Praesentes Literas nostras futura eiusdem pro Contela, et manutentione Authentici sigilli nostri munimine roboratas dedimus. Datum in Libera Regiaque Civitate Commerciali Armenopoli Die 26-ta Marty An. 1788. (L. S.)

Karácson Karácsony mp. p.

Christophorus Sen. Jakabffy m. p.

Judex primarius.

Emanul Berkai m. p.
ord. Natorius.

Quod spectabilis Dominus Gratianus Karácsony *practactam* summan in Rf. 450 consistentem in rationem huiatis Ecclesiae Parochialis pro concessa Apothecae erectione oblatam, sub hodierno rite et effectione Cassae allodiali intulerit, praesentibus recognosco Signat Szamosujvar, Die 14-a Fbris 792.

Rác János m. p.

Allod. Perceptor.

Anno 1792 Die 10.-a Octobris Praesentes Transactionales Litterae Intabulationis Protocollo Magistratus Liberae, Regiaque Civitatis Armenopolis Pagina 159. et 160. per extensum illatae et extradatae.

Martinus Balta m. p. (L. S.) per Emericum Benő m. p.

Judex Primarius. prolibato Cittis Ordin.

Notarius.

Másolat.

Mi Szamosujvár szabad királyi kereskedelmi városának tanácsa és választott esküdt közönsége jelen soraink erejénél fogva emlékezetül adjuk mindazoknak, kiket illet, hogy: midőn egyrészt városunk egy gyógyszerár felállításának és nyitásának nagy szükségét érezné, másrészt pedig Karácsonyi Karácson Ur, szamosujvári polgár és rendes esküdt orátor plébánia templomunk építésére száz aranyat ajánlott volna fel,

ha kizárólag neki és utódainak adatnék engedély Szamosujvárt gyógyszertert felállítani és nyitani és a polgárok összeségének, avagy egyesének e városban más új gyógytárt felállítani, avagy építeni szabad ne lenne plébánia templomunk iránt kifejtett ezen nemes buzgalmat és bőkezűséget tekintetbe véve egyhangúlag elhatároztuk, hogy a városunkban felállítandó és nyitandó gyógyszertertre engedélyt kizárólag Karátsonyi Karácson Urnak és utódainak a következő feltételek mellett adunk: 1. hogy ez említett úr az általános és érvényben álló legfelsőbb rendeletek szerint kellően készített gyógyszereit a rendes áron tartozik áruba bocsátani. 2. ha Karátsonyi Karácson ur, avagy utódai netalán később e gyógyszerter elárusítását terveznék, az elővásárlási jog a város egyetemlegességét illesse és csak azon esetben vehesse azt meg más valaki a polgárok közül, ha a város annak megvásárlásától eltekintene. 3. mostantól kezdve sem orvosoknak, sem sebészeknek nem leend szabad gyógyszer más helyről, mint e gyógytárból beszerezni, annál kevésbbé közöttünk gyógyszerekkel üzelkedni. Karátsonyi Karácson úrnak egyhangú megállapodásunk mellett adott ezen engedélyünk felől az ő biztosítására és használatára hiteles pecsétünkkel ellátott ezen iratotadtuk ki.

Kelt, Szamosujvár szabad királyi kereskedelmi városban 1788. március 26-án.

Karátsonyi Karácson s. k. (P. H.)

id. Jakabffy Kristóf s. k.
főbíró.

Berkai Emanuel s. k.
főjegyző.

Alúlirott ezennel elismerem, hogy tekintetes Karátsonyi Karácson úr a gyógyszerter felállítása fejében a plébánia templomnak ígért és fennebb említett 450 frtot a városi pénztárba a mai napon hiány nélkül befizette.

Szamosujvár, 1792 szept. 14.

Rác János s. k.
városi pénztárnok.

Ezen engedély okmány 1792 október 10-én Szamos-
ujvár szab. kir. város betáblázási jegyzőkönyvébe 159
és 160 lapokon szóról-szóra bevezettetett és kiadatott.

Balta Márton s. k.
főbíró.

Benő Imre s. k.
város főjegyző.

A szamosujvári Nits gyógyszerár barokk stílű receptura asztala.

*A lugosi gyógyszerterről (Fehér sas)*²⁰⁴ már 1783-ban említés van téve, hogy 1812 június 1-én nyilvános árverésen 25.200 frt.-on vette meg Krausztól egy Fischer József nevű vármegyei komiszárius. E gyógyszerár később Gállini Ferencz, 1860 körül Kroneter, majd Fényhalmi tulajdonába ment át, míg végre Vértés Lajos szerezte meg s jelenleg Dr. Vértés Bódog tulajdonában van. Sokáig csak ez az egy gyógyszerár állott fenn a német részen, míg 1861 december 17-én Szvoboda nevű gyógyszerész is nyert engedélyt a román részen egy második gyógyszerár megnyitására. Az 1906

²⁰⁴ *Iványi István*: Lugos rend. tanácsu város története, Szabadka 1907.

év nyarán nyílt meg a harmadik (Fischer János) gyógyszer-tár a minoriták bérházában. 1922-ben pedig Cruceanu Paulina, Folbert Károly és Turca Tivadar kaptak jogosítványt.

Kolozsvárt 1814-ben felállított harmadik (jelenleg Hunyadi Mátyáshoz címzett) gyógyszer-tárnak jogado-mányozási szövege* a következő:

„Patikárius Smidt Ádámmal köttendő

Contraktus Projectuma.

Mi Pákei Pákei János és Pál András szabad királyi Kolozsvár acte fungens Fő és királybirái Veszprémi Elek főnotárius és Szatmári Pál főorator az egész Tanácsnak és választott polgári közönség nevében és képében adják tudtokra mindenkinek, akiknek tudniillik és szükséges mostaniaknak és jövődöbelieknek ez contractuális levelünknek rendeletében:

Hogy minek utána kegyelmesen uralkodó Felséges Fejedelmünk brassai patikárius Smidt Áadámnak kérésére néhai kolozsvári patikárius és szenátor Mauksch Tóbiás úr által még 1760. esztendőben nyert és azon időtől fogva a városnak contradictioja melletti gyakorlott privilégiumának az 1812. esztendő május 8-ik napján 930 udvari szám alatt költ és ezen Tanácsal a Felséges Királyi Fő I. Tanács útján ugyanazon esztendő junius 18-án 4968 szám alatt közöltetett kegyelmes dekretuma által lett megemlítésével ezen városnak maga jussán egy újabb patikának felállítását kegyelmesen megengedni és azt fel is állíttatni megparancsolni méltóztatott — tetszett ezen városi választott polgári közönségnek és Tanácsnak ezen esztendőben augusztusnak 16. napján tartott gyűlésében hozott határozása által a maga tulajdon jussának és a mostani idők és a kassza környeli állásai tekintetéből lett elmellőzésével a néhai patikárius Mauksch Tóbiás által felállítva és hivatva levő két patikákon kívül egy harmadik patikának is felállítását a

* Dr. Biró Géza gyógyszer-tárlajdonos hiteles adata alapján.

kérelmes és ezen dologban sokat fáradozott patikárius Smidt Ádám érdemeinek megtekintésével által adni és azt megengedni e következő conditiok és feltételek alatt:

1. Mivel ezen új és harmadik patika felállíttatására maga akar ugyan a város alkalmatosságot adni, de patikárius Smidt Ádám azokat elfogadni és illendő census mellett a város cimere alatt azon helyen felállítani; de minthogy a mostani körülállások miatt a város azt nem teheti arra való alkalmatosságokat nem adhat, addig is amíg építhetne vagy arra való helyet készíthetne, tartozó lészen az új patikárius akárkinek házában ki nyitandó patikájának cimeréül a város cimerét tenni in Recognitionem juris civitatis.

2. Minthogy ezen harmadik új patika csupán csak a város jussán állíttathatik fel melyet most a város különféle körülállások tekintetéből maga fel nem állíthat s ugyanazért a maga jussát kénytelen másnak és pedig mások felett önként brassai patikárius Smidt Ádámnak adni ezen különös és mások felett hozzá mutatott sziveségéért tartozik a harmadik patika felállítója a város allodiális cassájába a patika felállításától kezdve esztendőként mostani vagy az ezutáni időkben mindenkor folyamatban levő lenni fogó pénzen 100 egyszáz rhénes forintokat fizetni és a felet Rabok és más városi szegények számára esztendőként bécsi taksa szerint 100 egyszáz rhénes forint áru orvosságokat adni — ha pedig a város fizikusa és Chyurgussa által proscribált orvosságok ára a 100 rhénes forintokat esztendő végével fejül haladná — az azt fejül muló summát a város tartozó lészen a patikáriusnak készpénzül kifizetni valamint ellenkező esetben ha azon orvosságok ára a 100 rhénes forint summát fel nem érnék tartozó lészen azon contot a patikárius is a város allodiális cassájába accurate kifizetni.

3. Köteles lészen a patikárius minden időben friss és elegendő bőségű patikai szereket tartani azokat a legújabb bécsi taksa szerint adni ellenkező esetben bizza ezen új patika visitatióját is a város az országbeli ren-

des administratio alá amely a patikáriust hibás voltáért büntetni el nem mulasztja.

Mely dolognak nagyobb állandóságára és erősségére nézve a Felsőleges Királyi Fő I. Tanácsnak e tárgyban ezen esztendő szeptember 12 napján 9109 szám alatt kelt helybenhagyó kegyelmes rendelete következtésül adjuk a mi neveink aláírása és a városnak szokott pecsétje alatt kelt kontraktuális levelünket.

Kolozsvárt augusztus 17. napján 1814. esztendőben.

Ennek alája ezt írja az új patikus.

Ezen contractusban írt és hozzá mutatott különös szíveségért a városnak háládatos köszönettel lévén és annak minden pontjait elfogadván azoknak szentül való megtartására magamat és minden successoraimat ezenel nevem aláírásával és pecsétemmel megerősítve kötelezem.

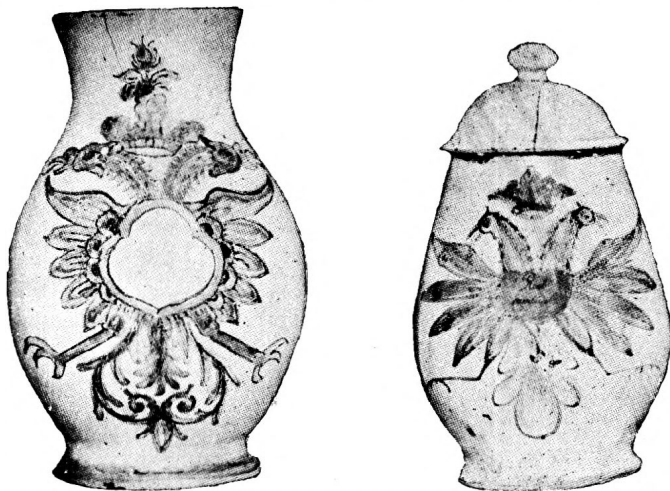
Kolozsvárt fentt írt napon és esztendőben.“

Az előző sorok kapcsán említettem volt, hogy orvosok, sőt borbélyok is tartottak gyógyszerért. Így Hermányi Dienes József²⁰⁵ nagyenyedi ref. pap emlékirataiban Borbély György nevű székelyudvarhelyi borbélyról — akinél tanuló éve alatt lakott — a következőkben emlékszik meg: „ . . . el is vivének anno 1711-ben, szeptemberben, egy pompás köházhoz, Borbély György nevű öreg borbélyhoz szállítának, kinek nubilus* leánya Sára és unokafia és leánya felette rühösek valának, maguk pedig felette szegények, noha három vagy négy házaik volnának és egyikben egy kis *patika is*.“ Nem lehetetlen, hogy ez a gyógytár képezte magját a később ugyanitt felállított „Oroszlán“ gyógyszerértárnak. A törvények ugyan tiltották, hogy valaki orvos és gyógyszerész legyen egyszerre. Páriz-Pápai éppen ezen okokból mondott le a nagyenyedi gyógyszerértárról, hogy az orvosi praxisnak élhessen.

²⁰⁵ Kelemen Lajos: Hermányi Dienes József emlékirata. Kolozsvár, 1926.

* férjhezadó.

Az 1750 és 1800 közötti években a gyógyszerertárak száma a Gubernium jóvoltából tetemesen szaporodott. Az évek sorrendjén a Nagyszébenben az 1762. évben felállított „Korona“ gyógyszerertárra vonatkozó adatokat, hiteles okmányok alapján, Pissel Károly gyógyszerész, e gyógyszerertárnak jelenlegi tulajdonosa, volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Ezen okmányok alapján az 1762-ben felállított „Korona“ gyógyszerertár alapítási ideje a Binder által vezetett Gyógyszerészi — XXIII. — törzskönyvben van megörökítve Budapesten a miniszteriumban; az alapítási évszám: 1803. Ez utóbbi adat

A segesvári „Sas“ gyógyszerertár egykori állványedényei.
(A kolozsvári Egyetemi orvos-gyógyszerész történelmi intézet gyűjteményében.)

hiányos, mert Szeben város magistratusi protocollumban a gyógyszerertár fennállítására vonatkozólag a következő adatok találhatók: „1765-ben Johann Gottlieb Schuster gyógyszerész kérdőre vonatott, mivel egy darab városi földet birtokába vett.“ Ugyanesak az 1783. évi városi protocollum szerint: „J. Schuster polgári gyógyszerész panaszt emel azon nagy hátrány miatt, amely érte azzal, hogy Georg Roth szörmés közvetlen közelében üzletet nyitott.“ Továbbá Friedrich Schuster oklevelet nyert 1787 október 12-én Pesten, aki a gyógyszerertár alapítójának — Gottlieb Schusternek — a fia volt. A gyógyszerertár folytatólagos birtokosai Josef

Jikeli, aki oklevelet nyert 1834 augusztus 10-én Pesten, meghalt 1876-ban. Andreas Krämer oklevelet nyert 1847-ben július 15-én Pesten, amely oklevél magyar nyelven lett kiállítva. Utóbbi, Jikeli gyógyszerész — tulajdonos állandó betegeskedése miatt, több éven át gondnoka volt a gyógyszerészárnak. Egy ízben Karl Felner is gondnoka volt e gyógyszerészárnak.“

Az említett időben (1750—1800) a következő helyeken állítottak fel még gyógyszerészárakat:

Brassó („Arany oroszlán“) 1757,
 Szilágysomlyó („Szentháromság“) 1757,
 Marosvásárhely („Arany szarvas“) 1760,
 Nagyvárád („Gránát alma“) *irgalmasoké* 1760,
 Sepsiszentgyörgy („Korona“) 1761,
 Marosvásárhely („Korona“) 1762,
 Medgyes („Fekete sas“) 1762,
 Nagyszeben („Korona“) 1762,
 Arad („Korona“) 1763,
 Gyulafehérvár („Megváltó“) 1764,
 Segesvár („Sas“) 1766,
 Szatmárnémeti („Korona“) 1767,
 Brassó („Fehér templom“) 1772,
 Déva („Holló“) 1772,
 Nagyenyed („Arany csillag“) 1772,
 Besztercze („Minerva“) 1773,
 Kőhalom („Arany sas“) 1775,
 Nagykomlós („Szent István“) 1780,
 Medgyes („Isten szeme“) 1783,
 Lugos („Fehér sas“) 1783,
 Kézdivásárhely („Korona“) 1784,
 Torda („Arany szarvas“) 1784,
 Székelyudvarhely („Oroszlán“) 1786,
 Nagybánya („Arany sas“) 1787,
 Szamosújvár („Szentháromság“) 1788,
 Erzsébetváros („Szarvas“) 1789,
 Abrudbánya („Bányász“) 1790,
 Nagyszeben („Oroszlán“) 1790,
 Nagyvárád („Korona“) 1791,
 Ds („Fortuna“) 1794,
 Gyulafehérvár („Csillag“) (volt *tábori*) 1794,
 Temesvár, helyőrségi (volt *katonai*) 1794,
 Temesvár („Fekete sas“) (volt *városi*) 1794,
 Temesvár („Segítő szűz Mária“) 1794,
 Csák („Szentháromság“) 1795,
 Nagyvárád („Arany sas“) 1796,
 Zilah („Mérleg“) 1796,
 Felsőbánya („Megváltó“) 1796,
 Szilágycseh („Egyszarvú“) 1796,
 Szászsebes („Angyal“) 1797,
 Nagyszeben („Király“) (volt *tábori*) 1797. —
 Reáljoga előismerve 1854. é. 10.577. sz. a. k.
 rendelettel,
 Székelyhid („Szarvas“) 1798,
 Újarad („Szentháromság“) 1798.

A városi gyógyszerházakon kívül később úgynevezett megyei gyógyszerházak is keletkeztek. Ugyanis 1752-ben Mária Terézia királynő felszólította azokat a megyéket, ahol gyógyszerház még nem volt, hogy területükön legalább egy gyógyszerházat állítsanak fel. Ezt a felszólítást 1773-ban megismételte. A megyék, mielőtt ezen felszólításnak készséggel eleget tettek volna, az iránt folyamodtak, hogy azok, akik saját költségükön gyógyszerházat állítanak fel, jövedelmi adójuktól mentessenek fel. E kérést azonban nem teljesítették. Amint a szamosújvári gyógyszerház jogadományozásából kitűnik, a Gubernium ezt a gyógyszerház felállítására vonatkozó felszólítási uzust a városokra is kiterjesztette. Későbbi évek során pedig a különböző okokból beszüntetett szerzetesi gyógyszerházakat polgári gyógyszerházakkal helyettesítették.

A gyógyszerházi jogok mineműségére nézve eleinte megkülönböztetést nem tettek, egyformán magántulajdonnak minősítették, minélfogva a gyógyszerházak szabad adás-vevés tárgyát képezték.

Az abszolút uralom az 1850-es években az erdélyi gyógyszerházakat sem hagyta érintetlenül. Osztrák minitára új rendet hozott be és különösen a gyógyszerházi jogosítványok szabályozásával igyekezett a szerzett jogokat biztosítani, a jövőre nézve pedig a jogok adományozása körüli eljárást meghatározni.

Ezen időből a legnagyobb fontossággal bír az akkor fennállott gyógyszerházak igazolására s ennek alapján a realjogok elismerésére vonatkozó rendelkezés.

Az ötvenes években ugyanis mindazokat a gyógyszerházakat igazolták mint realjogu gyógyszerházakat, melyekről kitünt, hogy a kitüzött határidőt megelőzőleg tényleg fennállottak, tekintet nélkül arra, hogy mi volt a felállítás jogalapja.

Az igazolási eljárás alapját a felségnek két elhatározása képezte.

Az első legfelsőbb elhatározás alapján a cs. kir. bécsi kereskedelmi minisztérium az 1853. évi augusztus 20-án 5490. szám alatt kelt rendeletével közhírré tette,

hogy azok a gyógyszertárak, melyek az 1799-ik évet* megelőző időben állítottak fel és azóta szakadatlanul magánjogi címen ruháztattak át, feltétlenül reáljoguknak fognak elismertetni, ellenben az 1799-ik év után keletkezett gyógyszertárak közül csak azoknak fog a reáljog megadatni, melyekről beigazoltatik, hogy a felállítás engedélyezésénél a reál-iparral járó magánjogi szabad rendelkezés kifejezetten megadatott. Ennek folytán felhivattak a gyógyszerészek, hogy a reáljogosultságot két éven belül igazolják az illető magistratus vagy politikai járási hatóság előtt, utóbbiaknak pedig kötelességévé tétetett, hogy a befolyó kérvényeket átvizsgálják és felvilágosító jelentéseikkel a cs. kir. helytartóságnak terjesszék elő. A két év eltelte után többé igazolások nem fogadtatnak el. Az igazolt reáljogok az illető elsőfoku iparhatóságnál vezetendő előjegyzési könyvbe beiktatandók. Azon célból, hogy reáljogú gyógyszertáraknál értékelések (Preisstiegerungen) megakadályoztassanak, az igazolási eljárás befejezése után minden reáljognál annak normál értéke fog kipuhatoltatni, melyen fölül a jogot eladni nem szabad.

Képzeltető az az aggodalom, mely ezen rendelet kihirdetése után a magyarországi s ezzel az erdélyi gyógyszerészeket megszállotta. Az osztrákok e téren előnyben voltak, mivel ott sokkal előbb volt a gyógyszerészeti ügy rendezve és a jogadományozások világosan körülírt okmányokkal voltak igazolhatók. De nálunk ki ismert a XVIII. században „reál-jogot”? Ki gondolt arra, hogy valamikor számon kéri azt, mi jogon rendelkezik a patikájával? Mivel Erdélyben és a Bánátban az 1799-iki normál év előtt egyáltalában kevés gyógyszertár állott fenn, továbbá a később felállított gyógyszertárak közül formailag talán egyre sem lehetett volna beigazolni azt,

* Az 1799-ik évet azért vették alapul, mert a m. kir. helytartótanács már az 1799. évi 8272. sz. rendeletével közhirrre tette azt a legfelsőbb elhatározást, mely Ausztriában akkor érvénybe is lépett, hogy azok a gyógyszertárak, melyekről beigazolható, hogy kifejezetten öröklési és eladási joggal lettek engedélyezve, azontul is megtartják ezt a reális jogot, ellenben azok, melyeknek joga csakis a személynek lettek engedélyezve, nem örökökölhetők és nem adhatók el.

hogy kifejezetten „reál“-jogon állíttatott fel, ennél fogva valamennyi gyógyszerért tulajdonos kérvényekkel járult Bécsbe, a viszonyokkal nem számoló szigorú rendelet megváltoztatása végett.

Igy történt azután, hogy az 1857. évi december hó 19-én kelt legfelsőbb elhatározás folytán Magyarországra s így Erdélyre nézve is a gyógyszerárak reáljogának elismerésére az 1851-iki év lett normál évnek meghatározva azzal a kijelentéssel, hogy mindazok a gyógyszertárak, melyek nem lettek az engedély-okmányban kifejezetten személyhez (ad personam) kötött joggal, vagy el nem adható joggal adományozva, két éven belül való igazolás után reáljoguaknak fognak elismertetni. Ez a rendelkezés javára szól azoknak is, akik előzőleg kérelmükkel elutasítottak. Ezt a rendeletet a cs. kir. „General-Gouvernement“-nek 1858. évi január hó 7-én 4765. szám alatt kelt utasítására való hivatkozással a cs. kir. helytartóságok tették közhírré.

Ilyképpen az ötvenes évek végén Erdélyben és a Bánátban működő gyógyszertárak majdnem mindegyike reáljogúnak lett nyilvánítva.

A személyjogú gyógyszertárakat az 1851-ik év után 1867-ik osztrák mintára a cs. kir. helytartóság adományozta és pedig kezdetben kizárólag személyhez kötötte s csak az 1865. évi január hó 21-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján, a február hó 3-án kelt 1225. számú udvari rendelettel lett az élők közötti átruházás, valamint az özvegy és kiskorú gyermekek haszonélvezeti joga biztosítva.

Az 1867—1876-iki alkotmányos időszakban a gyógyszerészeti ügyet a létező állapotok és elvek mellett a magy. kir. belügyminisztérium intézte, az 1876 évi XIV. t. c. 16. fejezetének értelmében.

Ugyanezen törvény ember- és állatorvosoknak, ott, ahol gyógyszerár nem volt, korlátolt számú gyógyszerrel felszerelt kézi gyógyszerár tartását engedélyezte.

Az 1926. március 23-án életbe lépett gyógyszerészeti gyakorlatására, jogok adományozására, átruházására és

kiskorúakra vonatkozó új törvény elismeri az özvegy haszonélvezeti jogát ujraférjhezmeneteléig, vagy haláláig. Az árvák nagykorúságokig haszonélvezők és ha ezek egyike a gyógyszerészi pályán van és ha 26 éves koráig bevégezte tanulmányait, a jog minden formalitás nélkül, egyszerű bejelentéssel rászáll. A törvény megengedi úgy az özvegynek, mint az árvának a gyógyszerertár eladását. Oldalági örökösök azonban csakis a gyógyszerertár kereskedelmi részét (berendezés, felszerelés) örökölhetik és a jog nyilvános pályázatra kerül. Indokolt esetekben a Miniszterium az oldalági örökösöknek egy évet meg nem haladó kiárúsítási engedélyt ad gyógyszerertárvezetésre jogosított kezelő alkalmazásával.

Gyógyszerertári jog csak nyilvános pályázat és versenyvizsga alapján engedélyezhető városokban. Falvakba, községekbe (comune rurale) a vegyész-gyógyszerész-bizottság véleménye alapján a Minister nyilvános pályázat és versenyvizsga mellőzésével is adhat jogosítványokat.

Az új törvény mindazon gyógyszerészek részére, kik a törvény életbelépte napján nem voltak elismerve a régi törvény alapján, mint gyógyszerertárvezetésre jogosultak, — dirigens vizsgát kötelesek tenni. E vizsga egy bizottság előtt teendő le, kiket az egészségügyi Minister nevez ki. Ezen vizsga azonban nem mentesíti a gyógyszerertári jogra pályázót a teendő versenyvizsga alól.

1800-tól kezdve 1859-ig 39 reáljogú gyógyszerertár állítatott fel, illetve ismertetett el reáljogúnak. A reáljogúnak elismert gyógyszerertárok a következők:

- Lippa [Iris] 1800.
- Szászrégen 1800.
- Brassó [Arany korona] 1801.
- Verespatak 1805.
- Nagyszentmiklós [Szentháromság] 1806.
- Nagyszeben [Fekete medve] 1809.
- Nagykároly [Szentháromság] 1810.
- Berethalom [Isteni gondviselés] 1810.
- Medgyes [Kigyó] 1811.
- Nagybánya [Korona] 1811.
- Temesvár [Király] 1811. (Engedély okmány-száma 26.127.)

Kolozsvár [Hunyadi Mátyás] 1812.
 Marosvásárhely 1812.
 Arad [Angyal] 1813.
 Temesvár [Szentháromság] 1813. [Engedély-
 cmány száma 1171.]
 Balázsfalva [Megváltó] 1817.
 Csene [Mária segits] 1818.
 Tasnád [Arany oroszlán] 1818.
 Szerdahely [Isten szeme] 1818.
 Soborsin [Szentháromság] 1819.
 Nagyvárad [Oroszlán] 1820.
 Brassó [Szerecsen] 1821.
 Margitta [Arany szarvas] 1823.
 Arad [Szentháromság] 1824.
 Karánsebes [Fekete sas] 1827.
 Orsova [Szt. Ignác] 1827.
 Barót [Korona] 1827.
 Belényes [Kigyó] 1829.
 Módos [Salvator] 1830.
 Gyulafehérvár [Szt. István] 1830.
 Kőrösbánya 1830.
 Székelykeresztur [Székely czimer] 1833.
 Szatmár [Gránátalma] Irgalmas rend 1834.
 Temes – Rékás [Oroszlán] 1835.
 Nagydisznód 1837.
 Nagykároly [Fekete sas] 1841.
 Boksánbánya [Szentháromság] 1843.
 Nagyenyed [Bethlen Gábor] 1843.
 Hátszeg [Fekete sas] 1846.
 Gyergyószentmiklós [Arany sas] 1859.

Az erdélyi gyógyszerészképzés fejlődésének története szempontjából, fölülte értékes dokumentumok a Rhejnisch-féle 1767-ben és a Velits-féle 1776-ban kiállított gyógyszerészsegédi képesítő oklevelek. Ez időben ugyanis a rendezetlen állapotok és hiányos törvényeink folytán, hogy valaki gyógyszerértulajdonos vagy gondnok lehessen elegendő volt, ha a gyakornoki absolutoriumot elnyerte. Ilyen képesítésnek volt a birtokában Rhejnits János, akit Müller Ferenc aradi gyógyszerész absolvált 1767-ben. Ilyen képesítéssel jutott 1776-ban Velits Sámuel a tordai gyógyszerértár jogosítványhoz.

A Rhejnisch-féle pergamentre írott absolutorium hossza 48, szélessége 29 cm. nagyságú lapot képez. A szöveg egyszerű kettős piros 37×18 nagyságú keretbe van foglalva. Az „Ego“ és a „Pharmacopaeus“ „Joane Strachs“ szavak vörös színben íródtak. A „Franciscus Müller“ továbbá „Joannes Nepumucenus Rhejnisch“, valamint „Ivanem Nepumucenum Rhejnisch“ nevek

aranyozottan vannak írva. Az absolutorium alsó részén a keltezés és aláírás között egy cm. átmérőjű köralakú piros koszorú van rajzolva, ettől jobbra 5 águ zárt koronával ékesített címerlapon, ágaskodó oroszlán jobbájában egy mozsárütővel alatta mozsárral képezi a képet, mely spanyolviaszkba van nyomva.

*Az absolutorium szövege a következő:**

„Ego Franciscus Müller Pharmacopaeus Aradiensis proemissa mea Lecturis, legique auditoris benevolentia hisce fidem facio, quod exhibitor harum Joanes Nepomucenus Rhejnisch natione Hungarus Szegediensis qui a Pharmacopaeo Magnovaradiensi Joanne Stracho in Tyrocinium legitime susceptus eodem triennium exegit. Ob frequentiores in hocce loco passus infirmitatis netimum Tyrocinii Annum apud me laudabili cum profectu terminaverit, quo absolutio sibi tantum scientiae et experientiae comparavit quae eum inquem dexterum Artis huius peritum ubique Locorum commendare valeant. Cum vero profectus pro adipiscendo majori in Arte sua progressu etiam alia Loca invisere ac aliorum honestorum moribus asvescere intendat. Meque pro impertiendis Eidem Testimonialibus Litteris humilime ac debite requisiverit. Ego justis eius conatibus adversari vero eos potius promoveri cupiens Eundem Joannem Nepomucenum Rhejanisch omnibus ac singuli praecipue autem Artis Pharmaceuticae Fantoribus commendatissimum habere volo perhumaniter exposcens, ut eidem auxilio suo ad neterius emolumentum ac promotionem prodesse non dedignentur. Quod ego reciprocis officiis non demereri studebo, in cuius rei fidem hasce patentes Litteras mea propria manu subscriptas, atque meo consveto sigillo munia extradedi.“

Aradini, 24. März.

Franciscus Müller

1767.

Koszoru Pecsét

Pharmacopaeus

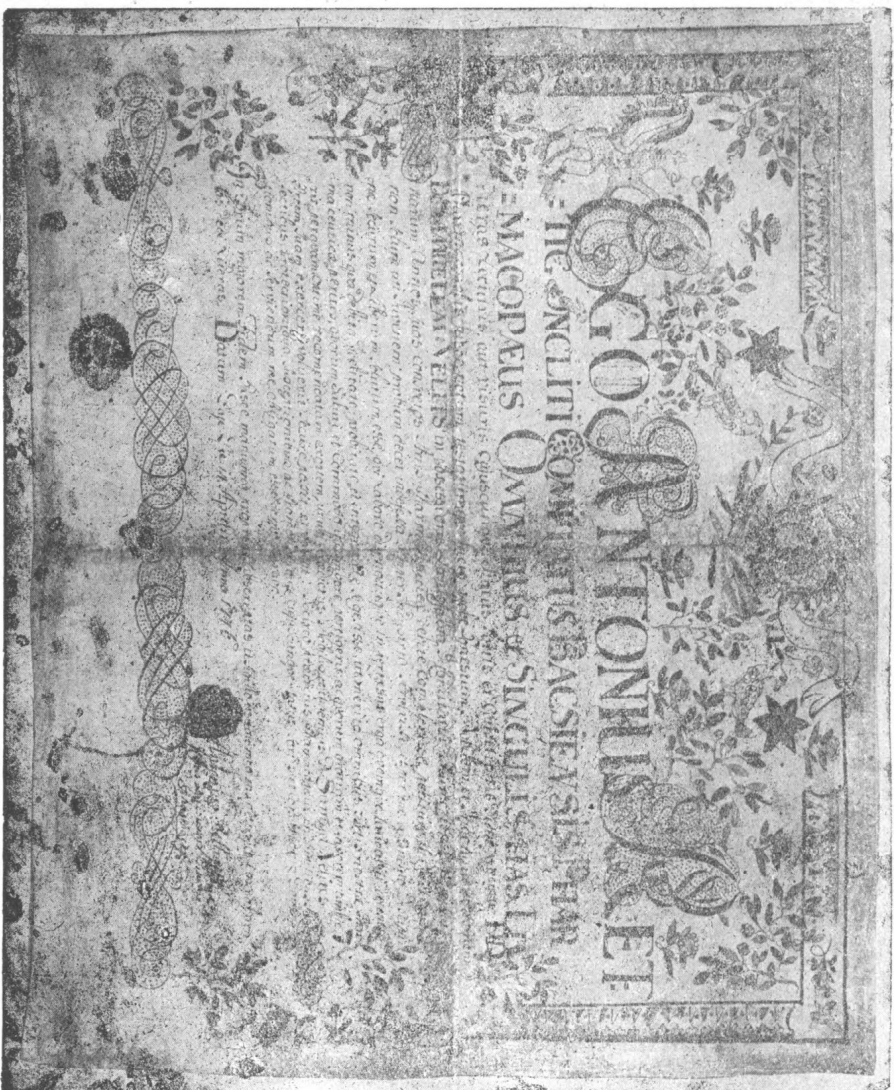
Aradiensis

* Nagy Béla bonezhidai gyógyszerész szíves közlése. Eredetije dr. Bod Péter bonezhidai orvos birtokában van.

A Velits-féle* oklevél 39.3—48 cm. nagyságu pergamentre írott lapot képez. Fölül négy mezőre osztott gömb, felette fekete kereszt. A gömb szelvényei piros, fehér, zöldre színezettek. Szövege a következő:

„Ego Antonius Rettig Incliti Comitatus Bacsien-
sis Pharmacopeus Omnibus et Singulis Has Litteras Lectu-
ris, aut visuris cuiuscumque, Status Sortis et Condi-
tionis sunt Precipue. D. D. pharmacopolis hisce notum
testatumque facio probe honestum. Nobilem et Inge-
num Juvenem D. Samuelem Velits in possessione László-
falva I: Comitatus Thurocziensi ingremiatanatum an-
nos suos consuetos Artis Pharmaceutice debite comple-
visse peritum in Officina mea non solum uti Juvenem
probum decet, indefessa semper Industria Servivisse, et
per mea Vinculo Disciplinae Securum et Liberum solu-
tum esse, qui labore die nocturne impertaesus erga
quemqua laudabili decentia non minus qua debita fide-
litate, probitate et integritate. Se gessisse ut merito om-
nibus Artis nostrae Pharmaceuticae peritis quorum
Saluti, et Commodo incumbere pertigerit, a quorum gra-
tiam et favorem ambierit, vel quam optime recomenda-
tum exoptem, ut ubi predictus Nobilis et ingenuus D:
Samuel Velits Artem suam exercere voluerit secure pos-
sit et valeat. Incirco praedictus Pharmacopeus in simi-
libus Artefactibus Protectionibus Susceptionibus ac Pro-
motionibus cuiuscumque Status sortis et conditionis Do-
minationibus ad Serviendum me obligatum esse de-
monstrabo. In horum maiorem Fidem Hasce manu mea
propria subscriptas, et sigillo usuali meo munitas, et
corroboratas dedi Litteras. Datum Bajae Die 14. Aprilis
Anno 1776. Antonius Rettig m. pria. Dictus Bacsien-
sis Juratus Pharmacop.“

* Eredetiye az „Erdélyi Múzeum Egylet“-nek „Gyógyszer-
részi Muzeumá“-ban látható. — Velits Sámuel dédapja volt
Velits Károly jelenlegi tordai gyógyszerésznek.

„Én Rettig Antal nemes Bácsmegyének gyógyszerésze, úgy mindenkinek, mint egyeseknek, kik ezen levelemet olvasni, vagy látni fogják, bármily rendűek, sorúak és állásúak, tudtára adom, hogy a nemes nemzeti Velits Sámuel úr, ki a nemes Turócsvármegyében fekvő lászófalvi birtokon született, szokásos éveit, mint a gyógyszerészetben jártas, kötelességszerűen kitöltötte gyógyszerértáramban nemesak, mint becsületes ifjúhoz illik fáradhatatlan tevékenységgel szolgált és a továbbképzés kötelezettségét biztosan és szabadon elvégezte, hanem mint ki munkát éjjel-nappal, nemkevésbé mindenki iránt dicséretes önzetlenséggel viselte magát, úgy, hogy valamennyi tudós gyógyszerészeinknek, kiknek javára és hasznára munkálkodni ajánlkozik és mindazoknak, akiknek kegyét és pártfogsát keresendi, méltán fellette melegen ajánlom és óhajtom, ahol az említett nemes és tudós Velits Sámuel úr a maga tudományát és képzettségét gyakorolni akarja, azt biztosan tehesse és érvényesíthesse. Annak okáért én fentnevezett kijelentem, bármily rendűsorsú és állapotú uraságoknak, hogy hasonló jóakaró pártfogásoknak felfogásokban és előléptetésekben viszont készséges szolgálatukra kötelezem magam. Ezeknek nagyobb hitelére adom ezen sajátkezűleg aláírt és szokott pecsétemmel megerősített és hitelesített levelemet. Kelt Baján, 1776 évi Április 14. napján. Rettig Antal nemes Bácsvármegye hites (felesküdt) gyógyszerésze.“

A gyógyszerész-gyakornoki bizonyítványok historikumára vonatkozólag sorozatos ismertetést találunk Dr. Matolesy Miklós dolgozatában²⁰⁶, a Velits Sámuel-féle ritka oklevéllel egykorú a Thilo nevű weimari gyógyszerésznek 1777-ben kelt oklevelét Flückiger²⁰⁷ professor ismertette.

A nagyszombati egyetem orvoskarának felállítása

²⁰⁶ Dr. Matolesy Miklós: Régi gyógyszerészgyakornoki bizonyítványok. Gyógyszerési Hetilap. — 1913-ik évfolyam.

²⁰⁷ F. Flückiger: Die historische pharm. med. Sammlung des Burghard Reber in Genf. — Berlin, 1894. (Apoth. Z.)

előtt ritka volt az országban az okleveles, egyetemet végzett gyógyszerész. Képzésük még mindig céhszerű volt. A gyógyszerértárban mint gyakornokok kitanulták mesterségüket, azután felszabadítva minden vizsga nélkül önállóan működtek. A reorganizált nagyszombati egyetem megalakulásakor 1771-ben az orvosi kar hatáskörét a gyógyszerészetre is kiterjesztették. Az 1774-ik évi szabályzat szerint már Erdélyben gyógyszerértártulajdonos vagy provisor senki sem lehetett, akit az orvosi karnál előbb meg nem vizsgáztattak. A tanfolyam három hónapos volt, de ez az állapot csak egy évig tartott, mert az egyetemnek Budára való áttevése után a gyógyszerészeti tanfolyamot egy évre egészítették ki. Csak 1848 után az 1851—52-ik évi tanulmányi időben vált kötelezővé a gyógyszerészhallgatókra a kétévi egyetemlátogatás.

Az 1774-iki egyetemi szabályzat szerint a gyógyszerésznek latinul kellett tudnia és bejárhatott a kémiai, botanikai és pharmacognosiai előadásokra. Hogy gyógyszerézmester lehessen valaki, négy vizsgát kellett tennie és pedig: botanikából, a gyógyszerisméből és a gyógyszerészi chémiából és több összetett gyógyszerert kellett készítenie a dispensatorium szerint egy vizsgálóbizottság előtt. A tanfolyam — amint említettem — egy évre volt szabva, de ez alól is felmentett a helytartótanács sokakat. Az 1806-iki „Ratio educationis publicae“ szintén azt szabta meg, hogy a gyógyszerészeti tanfolyamra csak olyan tanulókat lehet felvenni, akik latinul tudnak és e nyelven kellett tartani számukra az előadásokat is.

1811—12-ben elrendeltetett, hogy a gyógyszerészeti vizsgákhoz a két gyógyszerézmester helyett a természetrajz tanára hívassék meg.

1771-ben a budai egyetemre egyetlen egy gyógyszerész-hallgató iratkozott be, akit fel is avattak gyógyszerész-mesterré. A következő 1771—72-iki tanévben már 7 gyógyszerész-hallgatója volt az orvosi fakultásnak.

A különböző és fokozatosan fejlődő gyógyszerészeti tanulmány és vizsgarendszerek szerint a budapesti egye-

tem orvosi karán az 1770—71-től 1894—95-ig terjedő tanidőben 7777 gyógyszerész-hallgató volt.

A gyógyszerész-képzés első idejéből származik a latin nyelven írott gyógyszerészi oklevél, amelyet már a budai egyetem orvosi kara állított ki a gyógyszerészi tanfolyamot végzett nyolcz növendékének. Ezek között volt Tollasi György gyógyszerézmester, akinek részére 1779-ben a gyógyszerészi oklevelet kiállították. Tollasi oklevelének elnyerése után Erdélyben, Székelyudvarhelyen konditíószkodott, ahonnan 1801-ben eltávozott s helyébe Maurer Sámuel jött,²⁰⁸ aki azelőtt Marosvásárhelyen a Mauksch-patikának volt gondnoka.

Tollasi részére 1779-ben Budán kiállított oklevél* szövege a következő:

„Nos Director Decanus et Facultas almae ac celeberrimae regiae Universitatis Budensis in Hungaria, omnibus quorum interest, significamus, notumque hisce facimus: quod, cum laudabile, ac utilissimum Institutum per Decretum Augustissimae Imperatricis, et Reginae Apostolicae Mariae Theresiae publicae sit introductum, ut qui Pharmacopeorum in concivilitates, et gremia Pharmaceutica in hoc regno, eidemque annexis provinciis constitua recipi Soldales conducere, tyrones erudere officinae praeses, in eaque artem suam cum annexis ei praerogativis publice exercere voluerit, ante omnia examina seuera subeat, iisdemque eruditionis suae testimonium legitimo mereatur modo: praesentium itaque Imperator Georgius Tollasi nobilis Rosnauensis ex cotu Gömöriensi productis sufficientibus testimoniis honestae suae Progeniei tyrocinii solito tempore absoluti, Seruitiorum suorum in diuersis Pharmacopoliis fideliter et diligenter praestatorum, morumque suorum, ac vitae honestat is suplex pro examinibus institerit. Nos autem acquissimae petitioni Illius volentes satisfacere pro Die

²⁰⁸ Szigethy Gy. Mihály: Székelyudvarhely történetéhez. — Szádeczky: Erdélyi Múzeum, 1890. — 223. lap.

* Eredetije dr. Pataky Jenő kolozsvári orvos tulajdonában van.

22-da Mensis Nouembris Anni infra positi Eidem examinum constituerimis. In quibus cum praesente D. Gabrielle Vezza, Sacrae, Caesareae et Regio-Apostolicae Maiestatis Budensis, nec non Inclytorum Comitatum Pest, Pilis, et Solt Physico Ordinario, Regii, Senatus Universitatis Assessore et Inclytae Facultatis Medicae Praeside, ac Directore: D. Jacobo Josepho Winterl, Caesareo Regio Botanice et Chimiae Professore et Inclytae Facultatis Medicae p. t.:Decano Spectabili, D. Wenkeslai Trnka de Krzowitz, pariter Caesareo Regio Medicinae Professore; atque artis Pharmaceuticae Magistris, D. Posepho Cajetano Beer, Pharmacopaeo Budensi et D. Antonio Schnirch, pariter Pharmacopeo Budensi, ex Omnibus quae Artem hanc Pharmaceuticam respiciunt rite tempore consueto examinatus, ad quesita bene, et exacte respondisset, et assignata sibi experimenta egregia cum dexteritate produxisset, adeo ut Specimina sufficientia eruditionis suae peritas, et dexteritatis dederit, omniumque votis approbatus fuerit. Hinc potestate Nobis ab Augustissima Imperatrice et Regina Maria Theresia concessa Eundem Georgium Tollasi Artis Pharmaceuticae Magistrum declaramus, et tribuimus Ei potestatem Artem suam per Hungariam, Croatiam, Slavoniam Transylvaniam, ceteraque iisdem adnexa Regna, et praerogativius exercendi, observatis tamen Juramenti conditionibus, coram facultatis Decano deponit. In quorum omnium fidem testimonium hoc publicum. Sigillo Facultatis Medicae munitum, nec non manu D. Decani subscriptum, et roboratum Ei dari curauimus. Budae in Hungaria Anno Millesimo Septingentesimo Septuagesimo Nono.“ Aláírás: „Jacobus Josephus Winterl Medicinae Doctor Chemiae et Botanicae Professor publ. atqu. ordinarius nec non inclytae Facultatis in tempore Decanus.“

Az egyetemet végzett, vizsgáit sikerrel letett gyógyszerésznek az orvoskari dékán előtt esküt kellett tennie, hogy kötelességét híven és lelkiismeretesen fogja végezni, nem fog túlságos árakat szabni, csak jó orvosságokat fog eladni s mérges anyagokat nem szolgáltat ki

orvosi rendelet nélkül, stb. A gyógyszerházak ebben a korban is a törvényhatóság szolgálatában levő orvosok fennhatósága alatt állottak.

Egykori, 1786-ban kiadott és 1801-ben megújított* eskümintá — amely az esküttevő nemzetisége szerint latin, magyar vagy német szövegben volt formulázva — a következőkép hangzott:

„Formula Juramenti pro Apothecaria ad exigentiam Decreti a. 1786 23-a Maji Nro. 3878 emanati, 1801 14-a Maji Nro 3600 renovati.“

„Ego N. N. juro per Deum omnipotentem, me praescriptis Sanitatis constitutionibus, et datae Pharmacopolis agendi Normae fideliter obtemperaturum, artem officiumque meum summa cum diligentia exerciturum esse; qua de causa vigilabo, ut praescriptae a Medicis medicamentorum Normae tam per me ipsum quam per constitutes in officina Ministros sine ulla variatione in pondere et mensura, vel in se ipsa, quae pro ingrediente designata est, ad amussim observentur: porro in taxandis medicamentis praefixure librum taxalem nunquam excedam; medicamenta fortia, periculosa, cum primis venena nemini citra praescriptionem Medici, neque ipsis Artificibus sine Attestato concernendis Officialis extradari, nec ad praescriptionis Medicastrorum qui artem medicam illegitime exercent, pharmaca unquam elargiri permittam; tandem ipse a medicatione abstinebo, nisi id urgens necessitas expostulerat, curaboque, ut muneri meo, et per me et per meos in arte subjectos ea exactitudine, qua honestum, probum, et Christianum virum decet. Sic me Deus adjuvet et animae meae salutem largiatur.“

„Én N. N. esküszöm a mindenható Istenre, hogy az egészség dolgában fenn álló és a Patikáriusok elejébe adatott Rendeléseknek híven engedelmeskedni, mesteriséget és hivatalomat a legnagyobb szorgalmatossággal gyakorolni; az orvosok praescriptióit, azoknak, mint

* Eredetije dr. Orient gyűjteményében.

benne levő részeire, mint a nehezebbekre és mértékekre
 nézve magam és segédjeim által minden változtatás
 nélkül tellyesíteni fogom; tovább az orvosságokat soha
 az arra kiszabott Taxa könyvnek mértéken fellyül nem
 taxálom, erős, veszedelmes orvosságokat, de kivált mér-
 get senkinek orvos praescriptiója nélkül, sőt maguknak
 a Mesterembereknek is, a hozzájuk tartozó Tisztségnek
 Attestatuma nélkül; úgy szintén a kontár Orvoslóknak
 praescriptiójokra, akik tilalom ellen gyógyítanak, or-
 vosságokat, se magam ki nem adok, se ki-adatni nem en-
 gedek; végre magamat a gyógyításba leg-sürgetőbb
 szüksége nélkül soha nem avatom, és igyekezni fogok,
 hogy kötelességemnek mint magam, mint alatumvalóim
 által olly pontosan meg-feleljek, mint egy becsületes
 jámbor, keresztény férfit illet; Isten engem úgy segé-
 lyen, és lelkem idvességét a szerént adja.“

„Ich N. N. schwöre bei Gott dem Allmächtigen,
 dass ich sowohl den vorgeschriebenen Gesundheits-
 Anstalten, als auch der den Apothekern gegebenen Vor-
 schrift, getreulich nachleben, meine Kunst und mein
 Amt mit allem Fleiss und Eifer ausüben, und daher be-
 sorgt sein werde, dass die von den Aerzten vorgeschrie-
 bene Arzneyen, sowohl durch mich, als auch durch meine
 in der Officin bestellte Subjekte ohne alle Veränderung
 des Gewichtes, der Maas, oder der Sache selbst, welche
 zur Vermengung angegeben wird, genau beobachtet
 werde; ferner dass ich bey Taxierung der Arzneyer den
 in dem Taxenbuch enthaltenen Preis nie überschreiten
 werde; die starken, gefährlichen Arzneyen, besonders
 aber Giftige, niemandem ausser einer Vorschrift des
 Arztes, selbst nicht den Künstlern ohne ein Zeugniß
 des betreffenden Beamten oder Behörde verabfolget,
 noch auf die Praescriptionen der Pfuscher, welche die
 ärztliche Wissenschaft unrechtmässig ausüben, jemahls
 eine Arzney durch meine Zulassung dargereicht werde;
 endlich, dass ich mich selbst von aller ärztlichen Aus-
 übung enthalten werde, ausser es würde solches eine
 dringende Nothwendigkeit erfordern; und ich werde da-
 für besorgt seyn, dass meinem Amte sowohl durch mich,

als auch durch meinen Untergebenen in allen dergestalten Genuthuung wiederfahre, so wie es einem ehrlichen, sittlichen und christlichen Manne gebühret: So soll mich Gott helfen und mir meine Seelenheil ertheilen.“

Már az előzők tárgyalása során ismertettem volt, hogy erdélyi gyógyszerészeink a gyógyszerek szakszerű előállításánál kezdetben a különböző és többnyire latin nyelven írott úgynevezett „Dispensatorium“-okat használtak. Némelyikének ezenkívül más szakkönyvek is állottak rendelkezésére. Később a használatos szerek előállítására és ellenőrzésére s egyebekre vonatkozólag úgynevezett „Pharmacopoea“-k váltak kötelezővé, melyek közül nálunk is ismert volt pl. a Ruland János Dávid pozsonyi orvostól írt s 1644-ben Lőcsén nyomtatott „Pharmacopoea nova in qua reposita sunt stencora“ című mű. A dispensatorium és pharmacopoea között a hivatalosan definiált különbség az volt, hogy míg a dispensatorium átlagosan az egész gyógyszerkincset öleli fel, úgy mint az a nagyobb városokban szükséges, addig a pharmacopoea, számot vetve a gyakorlati élet követelményeivel, csakis a legfontosabbakat veszi fel, melyek a vidéki gyógyszerházakban is kellenek. Az ellentét a névben is ki van fejezve, mert a pharmacopoea a szó szoros értelmében nem a mai jelentésű könyvet, hanem magát a gyógyszerházat, az officinát jelenti. A későbben használt provincialis szó mint jelző azt fejezi ki, hogy a vidéki gyógyszerházak igényeit tartja szem előtt. Az osztrák kormány által 1729-ben kiadott első pharmacopoea a „Dispensatorium pharmaceuticum“ volt, melyet 1765-ben újra nyomattak s nálunk Erdélyben is kötelezővé akarták tenni.

Vita tárgyává tehető — írja Ernyei²⁰⁹ — hogy a bécsi dispensatoriumok 1729—1744-ig érvényben voltak-e nálunk?

Tudjuk, hogy a dispensatoriumok eredetileg magánjellegű kiadványai voltak a „Collegium pharmaceuticum“-nak és bár utóbb császári privilegiumot nyertek, még az osztrák örökös tartományokban sem voltak

²⁰⁹ *Ernyei József*: A m. gyógyszerkönyvek hivatalos gyógyszerjeinek jegyzéke. Budapest, 1905.

mindenütt kötelezők, mert pl. Csehországnak saját gyógyszerkönyve volt, miért is a csehek az osztrák kiadványokat érvényteleneknek tekintették.

Csak egy évtizeddel később, 1774-ben készítették el a „Pharmacopoea Austriaca provincialis“-t, melyhez az árszabványt (taxa) 1780-ban tették közzé s királyi rendelettel kötelezték a gyógyszerészeket a kibocsátott hivatalos taxához való alkalmazkodásra. A gyógyszerészek között voltak azonban olyanok, akik még a Torkos pozsonyi orvostól 1745-ben készített, latin-magyar-német-től nyelven írt „Taxa pharmaceutica Posoniensis ... opera vero et studio Justi Joannis Torkos medicinae doctoris ... Posonii 1745“ és a helytartótanács által approbált taxát használták.

1786-ban nemcsak a bécsi árszabványhoz való alkalmazkodást rendelte el a császár-királyi rendelet, hanem a bécsi súly- és űrmértékek használatát is kötelezővé tette.

Az osztrák kormány által kiadott pharmacopoea-k és taxák a következő időkben jelentek meg:

Pharmacopoea Austriaca provinciális				Taxa.
			1774	1776
"	"	"	1775	
"	"	"	1778 9	
"	"	"	1780	
"	"	"	1783	
"	"	"	1787	1786
"	"	"	1794 5	1795 Nálunk nem volt
				1801 érvényben.
				1804 Taxa medicamen-
				1807 torum emendata
				1808 pro Regno Hun-
				1809 gariae et aductis
				1810 partibus edita.
				1811 Latin-német nyelv-
Pharmacopoea Austriaca	I. kiadás	1812		1812 ven. Ofen.
				1813
"	II.	"	1814 18	1815
				1816
"	III.	"	1820	
"	IV.	"	1834 36	1829 Taxa medicamentorum
				1838 pro Regno Hungariae
				et adnexis partibus
				1843 edita. Latin—magyar—
				német nyelven. Budae.
				1844
				1845 Az előbbinek
				1850 függelékei.
"	V.	"	1855	1855

Ezen utóbbi pharmacopoeák és gyógyszerárszabályok az erdélyi gyógyszerertárakra is kötelezők voltak.

A hatóságoknak kötelességük volt ingyenes orvosságokkal ellátni a szegényeket s 1778-ban a kormány annak szükségességét sürgette, hogy a gyógyszerertárak a szokásos árak helyett 33%-on adják el az orvosságokat a szegényeknek.

A közegészségügyet is szabályozták az 1798 január 22-iki kolozsvári közgyűlésen. Majd az 1809 május 2-iki közgyűlésen Barra István orvos-tudor és városi physikus indítványozására a közegészség fenntartása végett a többek között elhatároztatott, hogy a gyógyszerertárak számára gyógyítófüveket és virágokat szedők cselekvéseikben ne akadályoztassanak.²¹⁰

Említést érdemel, hogy a román fejedelemségekben, a gyógyszerertárak gyógyszerkészleteik tartására vonatkozólag az 1780-ban megjelent Bécsi Pharmacopoeát vették irányadóul. A gyógyszerek árait pedig a bécsi 1786-iki kiadású taxa szerint számították fel.

Erdélynek Magyarországgal való újbóli egyesülése után jóval később az első Magyar Gyógyszerkönyv „Pharmacopoea Hungarica“ magyar-latin nyelven jelent meg, amely az Erdélyben való használatra is kötelező volt az 1872-ben kiadott taxával együtt, mely rövid megszakításokkal (évenként) jelent meg folytatólágosan.

Első kiadás	— — — — —	1871-ben,
a második kiadás	— — — — —	1888-ban,
Függelék a II. kiadáshoz	— — —	1908-ban,
a III. kiadás	— — — — —	1909-ben,

E polgári gyógyszerkönyveken kívül katonai gyógyszerertárak céljaira a M. kir. Honvédelmi Miniszterium 1898-ban kiadta a „Katonai Gyógyszerkönyv“-et (nyomatott Budapesten). Egy évvel később pedig már a korábban 1893-ban kiadott „Utasítás a gyógyszerek elszámolására“ című taxának II. kiadását „Katonai árszabás“ címen bocsátotta közre.

A legutolsó kiadású magyar pharmacopoea az im-

²¹⁰ Jakab Elek: Kolozsvár története. — Budapest 1888. III. kötet.

periumváltozás után is átmenetileg vezérfonalként használatban volt. A *Pharmacopea Româna*: I. kiadása 1862.

II. kiadása 1874.

III. kiadása 1893.

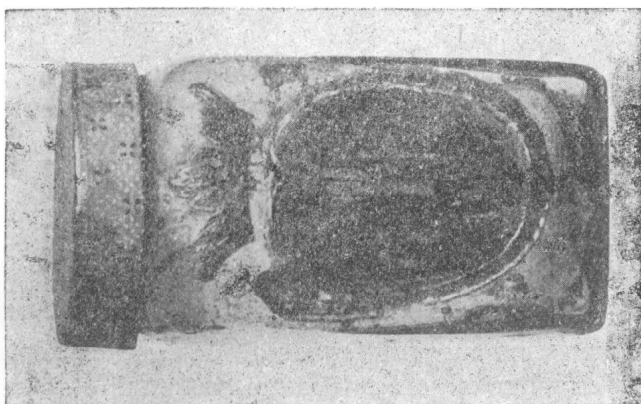
Ediția specială 1916.

IV. kiadás 1926-ban jelent meg.

Az árviszonyok megítélése szempontjából érdekesnek tartom a nagyszebeni 1580-iki, az 1745-iki pozsonyi *taxa pharmaceutica*, az 1888-iki magyar, valamint az 1926-iki román gyógyszerársvetemény alapján összehasonlításokat tenni a négy század gyógyszerárai között.

A gyógyszer neve	Súly gram	Ara o. é. kr.	Ara o. é. kr.	Ara o. é. kr.	Ara Lei	Jegyzet
		1580	1745	1888	1926	
Aloe	10	3	3	3	4	8 lat — 19 denár. Az 1580-iki egész leltár 12 lat csupán. 1580-iki leltár 3 font 4 lat.
Alumen	10	11	2	3	1	
Asa foetida	10	3	4	3	7	
Camphora	10	52	6	4	14	
Cardamon	10	8	4	22	10	
Cinabaris	10	2	13	9	25	1580-iki 16 font értéke 4 frt. 1580-iki 12 lat értéke 1 frt. 20 den.
Cinnamom.	100	57	45	32	60	
Cera alba	100	14	15	52	50	
Coriandr. fr.	100	4	11	8	30	
Empl. diachyl.	10	2	3	3	7	
Foenic. fruct.	100	14	14	14	30	
Folia sennae	10	3	5	12	4	
Liquir. rad.	100	12	11	24	30	
Manna	10	15	3	4	10	
Nux vomica	10	4	2	3	5	
Ol. absinthi	10	0.9	3	5	50	2 lat akkori értéke 4 denár.
Ol. hyosc.	10	2	2	3	4	
Ol. juniperi	1	1	2	2	5	
Ol. sesami	100	31	45	26	25	
Oxymel simpl.	10	2	2	3	4	
Rhei rad.	1	3	3	3	3	1580-iki 3 font értéke 3 frt. 1580-iki 1 font 4 lat 36 denár. 1580-iki 23 lat értéke 99 denár.
Syr. diacodii	10	2	3	3	3	
Syr. liquir	10	2	3	5	5	
Tamarind.	100	62	22	13	60	
Tragacantha	10	3	4	14	3	
Zedoaria	100	60	22	16	30	

§ A három évszázadra vonatkozó adatokat Schwartz közölte volt a Gyógyszerészi Közlöny 1891-iki évfolyamában. Szerinte a XVI. századbeli dénáros forintot 2 frt. 64 osztr. ének számították. Az ily összehasonlítás azonban nem bírhat abszolút értékkel, mert a XVI. században a pénz abszolút és relatív értéke körülbelül 10-szer oly nagy volt, mint 1888-ban s háromszázszor nagyobb a mostani Leinél.

Miskolcz város legrégibb, — Trángus Illés orvos-gyógyszerész 1735-ben alapította —
gyógyszertárának kézfestésű állványedényei.
(Eredetije az E. M. E. Gyógyszerész Múzeumban.)

Gyógyszerek elkészítésével foglalkozó elődeink a kereskedelmi súlyoktól eltérő súlyokat használtak. Ez a súlyrendszer a XI. századtól kezdődik és az araboktól származik, akik első gyógyszerárukat Salermóban állították föl. A súlyrendszer alapegysége az úgynevezett „Libra“ (font) volt, melynek abszolút súlya később az államok szerint különböző volt. Németországban és más államokban a Nürnbergi gyógyszerári súly volt használatos, mely szerint a Libra súlya mai átszámításban 357.96 grammnak felel meg, míg az osztrák orvosi font — amelyet nálunk Erdélyben is használtak gyógyszerészeink — 420.82 grammnyi súllyal volt egyenlő. A gyógyszerészi font egyes részei voltak: az *uncia* (obony), *drachma* (nehezék), *scrupulus* (terecs) és a *granum* (szemer). E súlyokat régente az előírásoknál nem szóval, hanem jelekkel írták fel és pedig:

\mathcal{L} = libra = (420.82 gr.) ebben van 12 uncia,

\mathfrak{z} = uncia = (35.001 gr.) „ „ 8 drachma,

\mathfrak{z} = drachma = (4.375 gr.) „ „ 3 scrupulus,

\mathfrak{d} = scrupulus = (1.550 gr.) „ „ 20 granum,

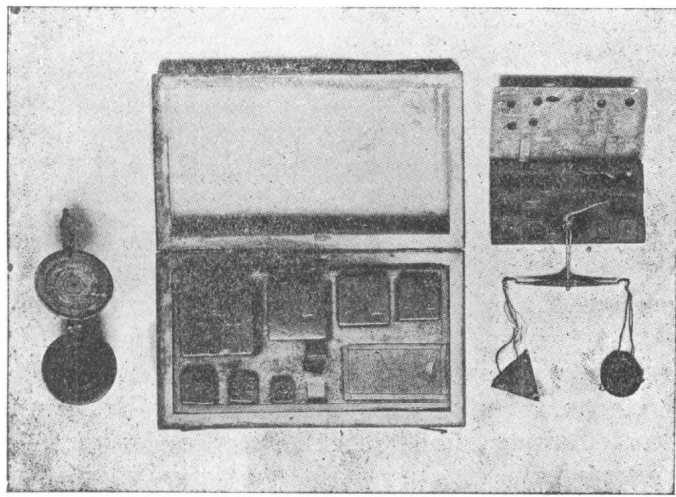
\mathcal{G} = granum = (0.072 gr.)

Növényi eredetű drógok, herbák, foliák, flores, radices, species stb. mérésénél gyakran használták elődeink a maréknyi megjelölést, amint azt korábban tárgyalt inventáriumok során tapasztalhattuk. Ma már a legtöbb államban s így nálunk Erdélyben a grammrendszeren alapuló mértékegység használata a kötelező.

1824-ig a porok kiszolgáltatásánál fa-skatulyát használtak, melyet „distinct“ expéditionál kívül-belül színes papirossal vontak be. Később jött divatba a párisi min-

tára készített színes papir-doboz, amelyet először Hagmaier gyártott Nürnbergben.²¹²

Az állványedények signaturáit a gyógyszerész maga készítette tuss és agyagból álló masszával, amelyet vizahólyag (Hausenblase-Ichthiocolla) oldattal vontak be.

Különböző gyógyszerári súlyok és kézi mérleg a XVIII. század elejéről.

1874 után kezdték a cseh gyárosok forgalomba hozni a beégetett signaturájú porcellán és üveg állványedényeket, fióksignaturákat és a Hyalith üvegeket. Folyékony gyógyszert tartalmazó üvegek expedíciójánál a signaturát csak későbbben ragasztották magára az üvegekre, eladdig a hosszúkás lemezű signaturát az üveg nyakára kötötték.

²¹² *Buchner, Repertor. 17. 455. etc.*

X. A gyógyszerészet újjászületése.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOKNAK hivatásszerű művelése, ápolása mondhatni a XVIII. század végéig kizárólag a gyógyszerészek kezébe volt letéve. A kultúr-államokban alakult „Tudományos Társaságok” a természettudományok fejlődésének messzevezető útját egyengették s a gyógyszerészet fejlődésére nemcsak fokozott hatással voltak, hanem a gyógyszerértári laboratóriumokat több tudományos irányú munkakészségre sarkalták.

A természettudományok lökészerű fejlődése s az e korban élő nagy elmék megmérhetetlen értékű felfedezései természeti kincseink közelebbi megismerésére vezettek. Így Fahrenheit (1686—1736) felfedezte a termometert, mit követett Celsius (1747) száz és Reaumur (1757) nyolcvan fokos beosztása; Franklin az elektromosság, Galvani a galvanizmus. Nollet az endosmosis jelenségét állapította meg; Linné a növényrendszertant, Jussieu a növények természetes rendszerét állította fel, melyet gyakorlatilag a „Trianon-Park”-ban kultivált (1758), stb. A gyógyszerész-laboratóriumok sem maradtak tétlenül. Egyesek nemcsak kiváló szolgálatokat tettek tudományos kutatásaikkal a gyógyszerészetnek, hanem maradandó felfedezéseikkel nevüket a gyógyszerészet dicsőségére örökbecsűvé tették. Tachenius (Kiel) gyógyszerész az illó olajokat vizsgálta és összehasonlította térfogati egységben foglalt súlyukat, amivel a későbbi *pyknometer* eszméjének alapját vetette meg. Geoffroy (1680—1752) párizsi gyógyszerész az aetherikus olajok vizsgálatán kívül felderítette a Borax, Salmiak, Seignette-só kémiai összetételét. Kunckel (1638—1703)

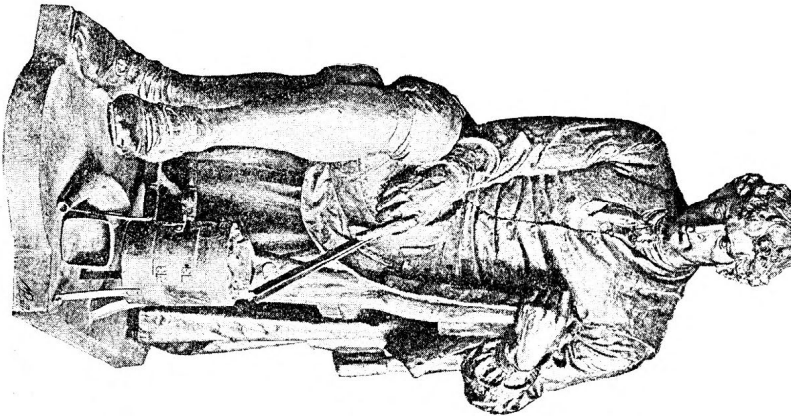
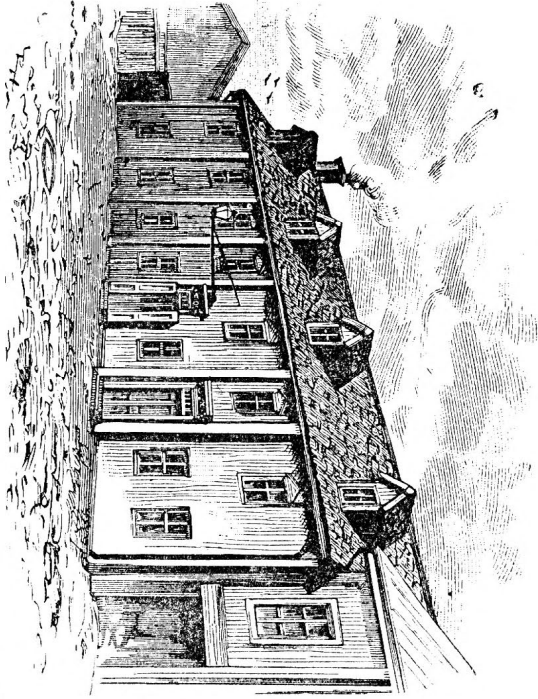
gyógyszerészi foglalkozása közben az aranycsinálás mesterségét is űzte s ekközben állította elő a csontokból a phosphort, valamint a rubin, tejüvegek készítését fedezte fel. Marggraf gyógyszerész (Berlin, 1709—1782) a répacukrot fedezte fel, Rouelle (1703—1770) gyógyszerész, a párizsi „Jardin de plantes“ demonstratora, a physiologiai chemiát alapította meg, stb. A phlogiston

Fajszálmérő ezüstműből, XVII. sz. (Dr. Orient gyűjteménye.)

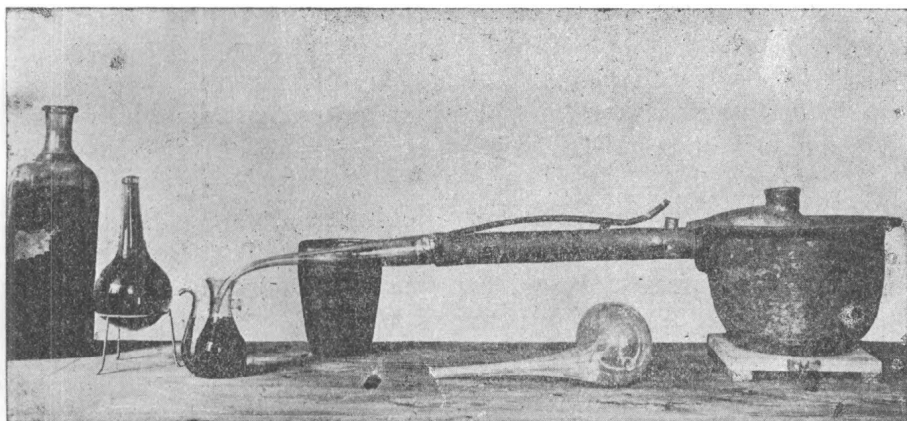
korszak legnevesebb chemikusa Scheele gyógyszerész a sterilizálás eszméjén kívül az elemek és vegyületek roppant nagy számát fedezte fel, Klaproth gyógyszerész (Berlin, 1743—1817) a quantitativ analysist alapította meg, stb.

A természettudományok fejlődésének egyetlen ága sem nyert azonban oly nagy lendületet s a gyógyszerész tudományok mélyen mysticus világába egy úton sem lehetett oly nagy bepillantást nyerni, mint a chemia se-

SCHEELE miniatúr arcképe 1742–1786. — Gyógyszertára Köpingsben. — Emlékszobrá Stockholm-ban.

gítségével. Gyógyszerész-kiválóságainknak köszönhetjük, hogy ragyogó szellemi fölényvel emelkedtek az alchemiai eszméket ötletszerűen ápoló középkoriak fölé s a chemiának azt az alapját vetették meg, melynek tisztuló mezején a chemia nemcsak fejlődhetett, hanem a természettudományok ékességévé válhatott. Mindezt a gyógyszerészi hivatással együtt járó természettudományi foglalkozásnak köszönhetjük, mert már a múlt idők világában, de még inkább az ezt követő idők során a gyógyszerészek a növényi, ásványi, állati anyagok meg-

LIEBIG-féle laboratoriumi készülékek az E. M. E. Gyógyszerési Muzeumban.

ismerése, gyűjtése, valamint feldolgozása tekintetében a természettudományok megismerőivé, mindenkor komoly ápolóivá és művelőivé kellett válniok.

Pelletier (1788—1842) és Caventou párisi gyógyszerészek nem csekélyebbel, mint a csodás alkaloidák felfedezésével nyerték el a világ elismerését és bámulatát.

A chemiai tudományok igazi fejlődése azonban csak akkor indulhatott messzegördülő útjára, amikor a laboratoriumokban való gyakorlati oktatással az elméleti igazságok kiszélesbítést nyerhettek. A nagy Liebig (1803—1873) a gyógyszerészből lett világhírű chemikus iskolájából kerültek ki a többi világhírű chemikusok kö-

zül az analitikai elemzésnek nagy mesterei: C. R. Fresenius (1818) és C. A. Würtz (1817—1884) gyógyszerészek. (Erdélyi gyógyszerészek közül pl. a Kónya-testvérek szerencsések voltak még Liebig-et hallgatni.)

A chemiai gyáripár térhódításával mindinkább előtérbe jutott a chemiai eredetű gyógyszerek alkalmazása a gyógyászatban. A hivatalos gyógyszerkönyvekben, Antidotariumokban, Dispensatoriumokban és Pharmacopoeákban mind több és több chemiai eredetű gyógyszer vétetett fel a hivatalos gyógyszerek közé.

Erdélyországi természettudományi irodalmunk meglehetősen szegény volt. Weste György gyógyszerész „Erdély melegforrásai” és Nyulas Ferenc orvos „A Radnavidéki vasas borvizeknek bontásáról” Kolozsvárt 1800-ban írott műveiben találjuk meg első nyomait az erdélyi szakíróktól eredő és Erdélyben megjelenő chemiai irodalomnak.

Az új gyógyszerek közül Van Swieten-nek „Sublimat-oldata” (Liquor Swietenii) a syphilis ellen, Goulard ólom preparatuma, a Dover-por, stb., nálunk is tért hódítottak. A hazai orvosok is készítettek bizonyos betegségek ellen gyógyszereket, amelyeket mint specialitásokat hoztak forgalomba.

A renaissance az egyetemek nagyobb gondozására buzdította a nemzeteket. Az egyetemek fokozottabb fejlődésére azonban legnagyobb befolyással volt az orvosi, különösen pedig a természettudományoknak az egyetemi studiumok körébe való bekapcsolása. Az orvosi és természettudományoknak fokozott fejlődése a gyógyszerészetre is nagy hatással volt; mélyreható barázdával indult végeláthatatlan útjára a gyógyszerészeti tudományok fejlődése is.

Az önálló erdélyi fejedelemség 1690-ben megszűnt anélkül, hogy az előző fejedelmek oly sok kísérlete után Erdélyországban önálló tudomány-egyetemet teremthetett volna.²¹³ Ennek okai főleg a másfélszázados török uralom, a belső forrongások, a vallási egyenetlenségek,

²¹³ Márki Sándor: Az egyetem eszménye Erdélyben. Emlekkönyv a kolozsvári egyetem intézetéről. — Kolozsvár, 1903.

melyek során a már Erdélyben fennállott, olykor egyetemi szinten működő katolikus főiskolákat²¹⁴ a protestáns fejedelmek (1605–1690) legfelsőbb gimnáziumi fokon engedték működni.

A Báthory fejedelem által alapított kolozsvári egyetemen a „Báthory”-egyetemet Mária Terézia királynő jogi, bölcsészeti és 1775-ben orvosok nevelésére sebész-orvosi, 1872-ben pedig Ferencz József király négy kar felállításával alapították a mai egyetemet, melyen kezdettől, az 1872-ik év óta, gyógyszerészeket is képeztek ki.

Az 1872/73-ik tanévben 5, a következő évben már 18 gyógyszerészhallgatója volt az egyetemnek, mely szám a 80-as évek vége felé évi 77-re emelkedett. Az 1872-től 1902-ig terjedő tanévek, tehát 30 év alatt, 1092 gyógyszerészhallgatója volt a kolozsvári egyetemnek.

Az erdélyi gyógyszerészek képzése az 1888-ik évig a régi osztrák törvények és szokások szerint történt. Négy gimnázium elvégzése és három évig gyógyszer-tárban gyakornoki minőségben eltöltött idő után a megyei, vagy városi főorvos előtt vizsgát tett a gyakornok, melyről bizonyítványt kapott s ennek alapján az egyetemre iratkozhatott be, vagy mint segéd valamelyik gyógyszer-tárban töltötte a kötelező két évi gyakorlati időt. Az 1888-ban kibocsátott miniszteri rendelet értelmében a gyakornoki időt két évben állapították meg, a felvételhez azonban hat gimnáziumi osztály elvégzése kívántatott meg. A gyakornoki vizsgát pedig erre a célra kinevezett két gyógyszerész és két egyetemi szaktanárból álló bizottság előtt kellett letenni. Ugyanezen időben a nőknek is megengedett a gyógyszerészi pályára való lépés.

A gyógyszerészet speciális művelése Erdélyben a gyógyszerészi műtan tanításával legelőször a kolozsvári egyetemen vette kezdetét, amikor Hintz György gyógyszer-doktor, kolozsvári gyógyszerész és gyógyszer-tartulajdonos 1883-ban a gyógyszerészi műtan és vényké-

²¹⁴ A XVI. sz.-ban Gyulafehérvárott, Nagyváradon, Nagyenyeden (protestáns) Kolozsvárt, (a Báthory-egyetem).

szítési gyakorlatok tanítására magántanári képesítést nyert.

A gyógyszerész-hallgatók részére Dr. Hintz tanárnak 1890. február 20-án történt elhunytával e fölötté fontos tantárgy előadása megszakad s három évig a katedra üresen maradt. 1893-ban Dr. Issekutz Hugó a gyógyszerész műtanból magántanári képesítést nyervén, az előadások ismét megkezdődtek, sőt a katedra 1896-ban 300, 1898-ban pedig 200 frt. rendes évi átalányban részesült. Nem sokkal később 1902-ben a kolozsvári

Dr. HINTZ GYÖRGY.

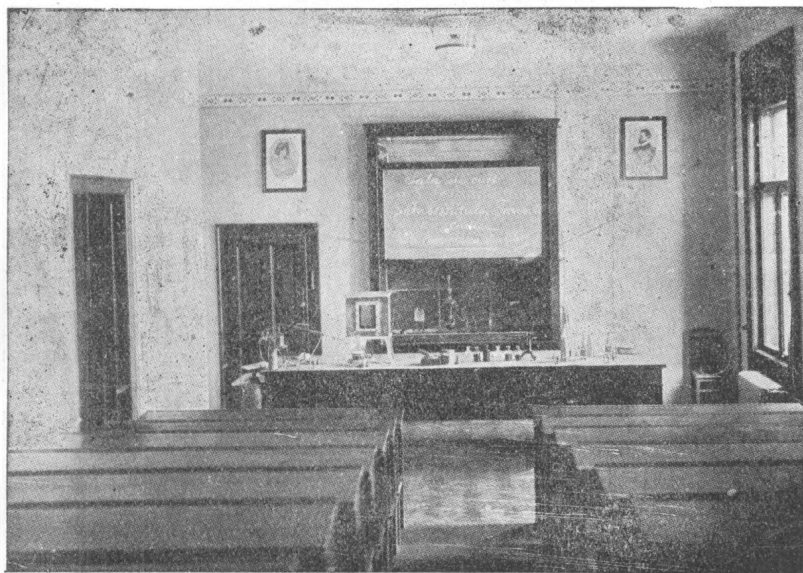
egyetemi kórház tetemes fejlődése kívánatossá tette, hogy a betegek részére kiszolgáltató gyógyszereket *házi* gyógyszer-tár készítse el. E célra egyetemi gyógyszer-tárt létesített és azt egy teljesen új, modernül berendezett épületben, mely mintegy 50 helyiségből áll, a mostani Strada Victor Babes 61. szám alatt helyezte el.

A klinikai betegek gyógyszerellátásán kívül azután megkezdődött ez új egyetemi épületben az orvosi fakultáshoz tartozó egyetemi gyógyszerész-hallgatóknak a gyógyszerészeti műtanból való elméleti és gyakorlati oktatása is.

A kolozsvári Egyetemi Gyógyszerészeti Intézet

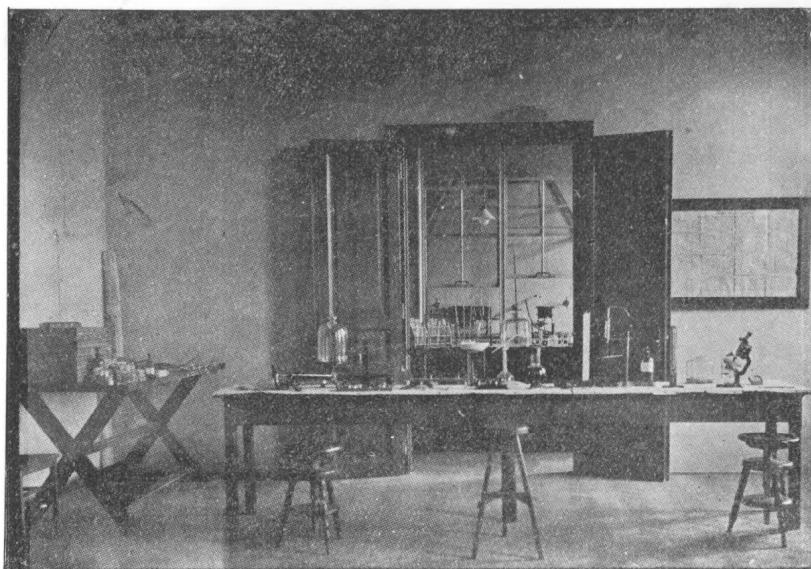
Gyógyszerészeti Intézet épülete.

A tanterem.

Physiko-chemiai labororium.

Biológiai és toxicológiai labororium.

Dr. Issekutz magántanárnak 1904-ben történt elhalálozása után Dr. Ferencz Áron vette át a katedrát és a gyógyszerértár igazgatását.

Az imperium változás idején 1919. október havában az egyetemi gyógyszerértár és gyógyszerészeti intézet a román állam tulajdonába ment át, melynek vezetésével és az előadások megtartásával Románia egyik kiváló gyógyszerészt Dr. Gh. Pamfil-t bízták meg, aki egyetemi rendes tanári minőségben tölti be a katedrát. A gyógyszerképzés Romániában a volt regimmal szemben magasabb fokon állván, természetes, hogy a Romániában érvényes 3 évi egyetemi és 2 évi gyakornoki idő lett kötelező az erdélyi egyetemen Kolozsvárt is.

Az „Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület.”

Az erdélyi gyógyszerészet történelmében valóban történelmi időpontot jelentett még az „Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület” megalakulása (1922), az erdélyi és bánáti gyógyszerészek szellemi és anyagi érdekeinek erős bástyája, karunk védelme és az erdély-bánáti gyógyszerészek igaz, önzetlen barátja. Megalakulása óta fáradhatatlan buzgalommal szolgálja az erdély-bánáti gyógyszerészet érdekeit, melynek első elnöke Murgau János tordai gyógyszerész, majd ennek Torda megye főispánjává történt kinevezése után Demeter Cornél kolozsvári gyógyszerész lett. Az egyesület első ügyvezető igazgatója Krausz Elemér, kit követett Mózes Károly; főtitkára pedig Flohr József kolozsvári gyógyszerértár-tulajdonos.

Karunk szellemi részét eleinte S. Nagy László és Molitorisz Pál szerkesztésében megjelent „Pharmacia” című gyógyszerészi időleves lap közvetítette 1921-ig, majd Dr. Orient Gyula vette át a lap vezetését 1922-ig. 1922-ben „Revista Farmaceutica”, „Gyógyszerészeti Ujság” címmel Nagy Samu tasnádi gyógyszerész indított két hetenként, 1926-ban már román, magyar nyelven megjelenő lapot. „Pharmacocourier” cím alatt ugyancsak két nyelven jelenik meg az alkalmazottak szaklapja, melyet Rehon Károly szerkeszt.

Az „Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület“ tudományos szakosztálya „Archiva Farmaciei“, „Gyógyszerészeti Archivum“ címmel évkönyvet ad ki (1925-ben az 1., 2. szám jelent meg), mely a tudományos szaküléseken tartott előadások és felolvasásokon kívül a külföldi gyógyszerésztudományi mozgalmakról és munkálatokról referál. Szerkesztője: Dr. Orient Gyula.

RIENT GYULA Dr.

által alapított

**GYÓGYSZERÉSZI
MÚZEUM.**

Ezelőtt 30 évvel azzal a kéréssel fordultam az „Erdélyi Múzeum Egyesület“ akkori igazgatójához Kolozsvárt, hogy a nevezett múzeum keretében és kezelésében egy „Gyógyszerészeti Múzeum“ot óhajtanék létesíteni, mely gyógyszerészeti, kulturális, valamint művelődéstörténeti szempontból összegyűjtött tárgyaknak tudományos és szemléltető rendszerben való megismertetését lenne hivatva nyújtani.

Az ifjú lelkesedéssel, sok szép reménnyel, minden aggodalom nélkül fogtam munkához: a gyógyszerésztörténeti vonatkozású tárgyaknak gyűjtéséhez. Nem is mertem még azokat az akadályokat, amelyeket a mindent pénzre tenni kívánó önös érdek, az indolentia, irigység s egyéb olyan okok idéznek elő, melyek az ideális eszme megvalósítását meggátolhatják s amelyek olyan könnyen gördültek kitűzött céлом elé. Nem maradtam meg a pusztá gondolatnál, hanem energikus kézzel

azonnal munkámhoz fogtam s ma közel 30 év után minden anyagi és erkölcsi támogatás nélkül egymagamnak sikerült egy olyan hatalmas gyűjteményt létesítenem, amely felbecsülhetetlenül értékes tartalmával Erdély kultúrájánál sokkal előrehaladottabb államok hasonló gyűjteményével vetekedik.

A harminc éves gyűjtés alatt sok csalódás, sok keserűség, bántódás ért. Legszebb jutalmamat azonban elnyertem azzal, hogy ami nem sikerült az államnak, testületeknek, egyes anyagi jólétben duskálkodó, de idealizmus nélküli, vagy szellemi szegénységben szenvedő gyógyszerésznek, — az sikerült nekem, a mindennapi megélhetésért küzdőnek. Az „Erdélyi Múzeum“ Kolozsvárt, a Strada Gherescu (volt Bástya-utca) sarkán levő kétemeletes palota egyik termében van elhelyezve, mely több mint 1500 tárgyával egy muzealis termet tölt meg. A legrégibb tárgyak (az 1480-ik évtől kezdve) között porcellán, fayence, majolika, Alt-Wien, tejüveg, mérlegek, mesterpecsétes ónedények, laboratóriumi felszerelések, drógok találhatók, a cégtáblákon kívül. Értékes és féltett tárgya Muzeumunknak a Velits-féle 1760-ból pergamentre írott gyógyszerész-oklevél. A „Gyógyszerészi Múzeum“ tárgyi leírását 1918-ban az „Erdélyi Múzeum“ kiadványában ismerttettem részletesen.²¹⁵

Az összegyűjtött tárgyakat a következő csoportosításban ismerttettem:

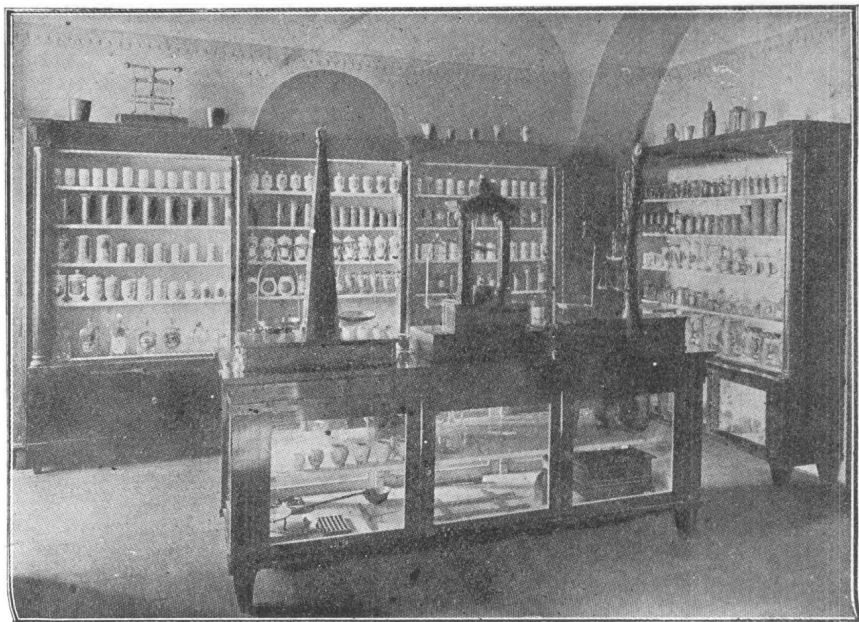
1. Régi felszerelések: 1. Állványok. 2. Felírások. 3. Táblák.

II. Edények: 1. Ón. 2. Fa. 3. Cserép. 4. Majolika. 5. Fayence. 6. Porcellán. 7. Üveg.

III. Könyvek: Manuálisok, pharmacopoeák, bizonyítványok, instrukciók, jogadományozási okmányok, receptek s egyéb írott vagy nyomtatott emlékek.

IV. A gyógyszerek elkészítésére vonatkozó eszközök: Tára, kézi mérlegek, súlyok, mozsarak.

²¹⁵ Dr. Orient Gyula: Gyógyszerészi Muzeum, Kolozsvárt, 1918.

A Dr. 'Orient Gyula által alapított „Gyógyszerészeti Múzeum.”

A „Gyógyszerészeti Múzeum” alapításában ajándékozásukkal az erdélyi gyógyszerészek közül nevüket örökemlékeztetővé tették :

Bonomi Árpád, Temes-Rékás.
 Braun Ernő, Temesvár.
 Breinztorfer G., Nagyszeben.
 Burger Frigyes, Kolozsvár.
 Gödry Lajos, Dicsőszentmárton.
 Graffius József, Szászváros.
 Gyurovits Gyula, Nagykároly.
 Herzberg Henrik, Nagyszeben.
 Herzberg Max, Nagyszeben.
 Dr. Hintz György, Kolozsvár,
 Holcz Mátyás, Zombolya.
 Hornung Gyula, Brassó.
 „Irgalmas rend”, Temesvár.
 Jahner Rudolf, Temesvár.
 Keresztessy Sárika, Kolozsvár.
 Krémer Lajos, Dés.

Kudar Lajos, Vinga.
 Kulka Emil, Temesvár.
 Nagysolymosi Koncz Ármin, Székely
 udvarhely.
 Kovács Ferencz, Kézdivásárhály.
 Molnár Lipót, Nagyvárad.
 Molnár Lajos Nagyvárad.
 Mózes Károly, Mocs.
 Pálffy István, Maros-Ludas.
 Pissel Károly, Nagyszeben.
 Róth Viktor, Brassó.
 Stenner Frigyes, Brassó.
 Saager Cornél, Gratz.
 Dr. Ternajgó József, Arad.
 Velits Károly, Torda.
 Wagner Arthur Besztercze.

VI. Gyógyszerek expeditiójára vonatkozó eszközök: Üvegek, tégelyek, dobozok és ezek elkészítésére használt készülékek, kazetták.

VI. Laboratoriumi felszerelések: Destilláló, üstök, kazánok, tűzhelyek eszközei (csipesz, fogó), lombikok, göredek, a régi alkalmazott kémiai eszközök, sajtók.

VII. Gyógyanyagok: Drogok, vegyi anyagok, gyógyszerészeti készítmények.

VIII. Alkémiai eszközök.

A múzeumi terem rendes gyógyszertár-helyiség és gyógyszertári felszerelésekkel és eszközökkel bír.

A gyógyszertár belsejében nyert elhelyezést a Molnár örökösök tulajdonát képező, régebben „Császári Sas“-hoz címzett nagyszombati gyógyszertárban talált materiális kamara állványrészlete. E XVI. századbeli állvány egymás fölött öt, összesen tíz nagy fiókkal bír, melynek mindegyikén, fehér alapon, vörös szegéllyel és kezdőbetűvel a következő feliratok vannak:

BORAX.

CREM; TARTARI (Borkő).

LAP; PUMICIS (Lapis pumicis).

RAD; JALAPAE (Radix Jalapae).

VITRIOL; HUNG. (Vitriolum Hungaricum).

VIT; ALB; et CYP. (Vitriolum album et Cypricum).

SEM; STAPHISAG (Semen staphisagrie).

CRET; COLON (Creta coloniensis).

LAP; HAEMATID (Lapis haematidis).

RAD; IREOS FLOR. (Radix ireos florentini).

Önből való régi gyógyszertári állványedényeket is sikerült Muzeúmunk részére szerezni. Ezek egy része Nagyszombatról a „Magyar Korona“ gyógyszertárból

jutott ajándékozás útján hozzánk, s jelű mester

pecséttel van ellátva¹; más részüket dr. Ternajgó József új-aradi gyógyszertár-tulajdonos ajándékozta Muzeúmunknak. Ez utóbbi edények alapzatán 1753 évszámmal

jelzett mesterpecsét rögzíti az edény korát.

A W
1753

Valamennyi ónedény signaturája levehető, minél-

¹ Nagyszombati címeréből vett, keresztbe fektetett két kard.

fogva az edények tisztogatása a jelzések megsértése nélkül alaposabban keresztül vihető.

A Nagyszebenből való félkilónyi ürtartalmu ón-edények közül kettőnek signaturája ép, jelzésük a következő:

Elect. Diatesser (Electuarium diatesaron).

Ung. Diaphor. (Unguentum Diaphoreticum).

A XVI-ik századbeli gyógyszerertári állványedények szokásos jelzésére vallanak a nagyszebeni „Király” gyógyszerertárból való fa állványedények (1561). E különböző nagyságú, vörösre festett fadobozokon a signaturák balról jobbra, széles csíkban haladnak lefelé. Fehér alapon, vörös kezdőbetűkkel fekete írásuak s a következő, ma már teljesen ismeretlen gyógyszereket tartalmazták egykoron.

COLOPHONII.

LUM; FERR; pp.

RAD. DORAN. R.

Tr. De. Myrrh. (Trochisci Dyamyrhae).

♂ S. CARD: MAR. (Pulvis seminum Cardus Mariae. Bogács magvak pora).

SEM. DAUC. CRET. (Semen daucus creticus. Murok mag).

AMIDUM:

PUL: Pro. Pot: . . . ?

Ritkabecsűek a Velits Károly tordai gyógyszerész által ajándékozott Mayolika gyógyszerertári edények. A néhány példányból álló edénykéek gyártási eredete, ismeretlen, azonban már korukban is különös becsűek lehettek, mert készítésük nem egy időben, hanem esetről-esetre történt. Erre vall a készítési évszám, mely minden egyes edényen más időben van jelezve. Pl. a Syr. Mororum (Syrupus mororum, szeder-szőrp) jelzésű edényen a signaturával ellenkező oldalon „1793 facta 4 july” jelzés olvasható, mely valószínűleg a gyártási időre vonatkozik.

A Fajence gyógyszerertári edények Erdélyben is igen elterjedtek. Ezek közül különös érdeklődést keltenek az első fajence-gyárból, Holiesről származók, melyek az edény talapzatán fellelhető „HF” gyártási bélyegről

Tordai VELITS féle gyógyszerár egykori emblémás tejüveg
állványedényei.

ismerhetők fel. Ilyen edényekhez dr. Ternajgó József úr aradi gyógyszerész ajándékából jutottunk. Gyógyszerészi Muzeúmunk kékes-fehér zománcu edényein a császári kettős sas diszlik, élénk színekkkel ékesített koronával fejük fölött.

Gyógyszertári régiségeink oly tipikus lelőhelyéről, Tordáról, a Velits-féle „Arany Szarvas“-hoz címzett gyógyszerútból (1784) valók azok a tejüvedénykéik, melyek csinos állásukon kívül, vörös kezdőbetűjű symbolumukkal mysticus érzelmeket keltenek, a gyógyszer-tári régiségeket kedvelő szakemberben is. A signaturák közül egynehányat a következőkben mutatunk be:

AEThiops MINERal Aethiops mineralis (Higanykéneg).

⊕
○ Diaf. AB. Pulvis diaphoreticus albus (Fehér izzasztópor).

⊕
○ COR; Pulvis Corallium (Koralpor).

⊕
○ AD TUSSIM Pulvis ad tussim (Köhögés elleni por).

⊕
○ EPIL: NI Pulvis antiepilepticus niger (Szivgörcs elleni feketepor)

⊕
⊖ E □
+ Sal. essentielle Tartari Borkősav).

() PERL; Nitrum perlatum.

⊕
○ EPil M Pulvis antiepilepticus Marchionis.

⊕
○ ARI. C Pulvis Ari compositus (Összetett gyökérpor).

§ § SATUR Saccharum Saturni (Ólomcukor).

8
+ P. Rub. Mercurius praecipitatus ruber (Vörös higanyoxyd¹).

8
+ GH. MO ?

SUC. ALB. PP. Succini albi praeparati.

⊕
○ DOV Pulvis Doweri (Dower por).

SPOT. CAEPA ?

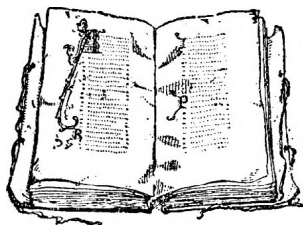
⊕
○ Pu. Re Pulvis puerorum Ribke (Ribke-féle gyermekpor).

⊕
□ EMET Tartarus emeticus (Hánylató borkő).

⊕
○ TEMP. Pulvis temperans.

Nagyváradról a Molnár-féle gyógyszertár ajándéka révén pedig a következő felíratú régi edények kerültek Muzeúmunkba:

⊖	ARCANUM	=	Sal arcanum (Csodasó).
± ○	C: C. Ust.	=	Pulvis Cornu Cervi Ustus (Égetett szarvas-szarv).
± ○	OSTR: C.	=	Pulvis Osterum Conchae (Tengeri csigapor).

Dispensatorium a XIV. századból.

Neves erdélyi születésű gyógyszerészek.

Ilosvay Lajos szül. 1851. október 31-én Désen. A chemia iránti hajlama a gyógyszerészi pályára vitte. 1872-től 1876-ig a budapesti egyetem hallgatója; itt avatták gyógyszerészmesterré. 1876-ban bölcsészeti doktor. Than, Bunsen, Bayer, Berthelot mellett dolgozott. 1882-ben a budapesti műegyetem tanára lett. „A torjai Büdös barlang levegőjének kémiai és fizikai vizsgálata“ című munkájával a föld természetesodáinak e titkát tárta fel előttünk. A levegőnek némely mellékes alkatrészeire vonatkozó classicus vizsgálatai nagy feltűnést keltettek. Ilosvay szerint a levegőben sohasem hiányzanak a nitrogen oxydjainak nyomai, melyek villámláskor és égéskor, továbbá a lélekzési és korhadási folyamatok alkalmával keletkezhetnek. Pontos kísérletei arra a meggyőződésre juttatják, hogy az ozon jelenléte a levegőben nincs bebizonyítva, mert a levegőben állandóan nitritnyomok vannak, ezek pedig szintén jodot választanak ki a jodkaliumoldatból. A nitrit nyomainak kimutatására új reagenst állított elő, mellyel nevét világhírűvé tette.

Dr. Alexandru Iteanu erdélyi származású, nagyajtai születésű, Bukaresti-i gyógyszerertár-tulajdonos. A mult cyclusban a képviselőház alelnöke volt. Elévülhetetlen érdemei vannak a Bukaresti-i Egyetemi Gyógyszerészi Fakultás megteremtése körül, melynek a „Deontologia és galenica“ előadó tanára lett.

Friedrich Kladni. A nagyszebeni „Korona“ gyógyszerertárban működött. E kiváló gyógyszerész különösen arról volt nevezetes, hogy pontos hőmérőket, fajsúlymérőket, a legkülönbébb sűrűségmérőket készített gyógyszerészek s tanintézetek számára. Egy ilyen üvegből készített mustmérő van gyűjteményemben, melynek papiros-skáláján a következő felírás olvasható: „Mostmesser, nach Prozenten des Zuckergehaltes. Construiert bei 14 R. T. Verfertigt von Friedrich Kladni. 836.“

Lukács Ferenc kolozsvári gyógyszerész a kórpótlékos fizetőpénztár és nyugdíjintézet megteremtése körül elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Meissner Paul Traugott. 1778 március 23-án Medgyesen született, meghalt 1850-ben Bécsben. Okl. gyógyszerész és 1815 óta a bécsi politechnikumon a technikai chemia tanára volt. Inkább teoretikus volt. Egy alkohol metert szerkesztett. Művei: „Die Aräometrie in ihrer Anwendung auf Chemie und Technik. 1816.“ Továbbá: „Handbuch der allgemeinen und technischen Chemie. 5 Bände.“ 1819—1833.

Murgau János gyógyszerértulajdonos Tordán. Felgyógyon 1880-ban született. Az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület volt elnöke. Torda-Aranyos vármegye főispánja, gyakornoki idejét dr. Tomcsiknál Aranyos-Gyéresen töltötte. Mint az Erd. Bánáti gyógyszer-tárak vezérfelügyelője (inspector-general) kiváló szaktudása révén nagy befolyással van a hazai gyógyszerészet niveaujának emelésére. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezte.

Marosjárai Rozsnyai Mátyás aradi gyógyszerértulajdonos (1831—1895) az íztelen chinin (Chininum tannicum) feltalálója, melyért az „Orvosok és természetvizsgálók fiúei XIV. nagygyűlésén“ pályadíjjal tüntették ki. A chininum. tannicum ma már a világ legtöbb pharmacopoeájában hivatalos készítményként van felvéve.

Dr. Széki Tibor, bölcsezsét és gyógyszerésztudományok doktora, a szegedi egyetemen a gyógyszerészeti chemia egyetemi nyilván. rendes tanára, kolozsvári születésű. Gyakornoki idejét ugyancsak Kolozsvártt, édesapja gyógyszerértarában töltötte, egyetemi tanulmányait is itt fejezte be.

Dr. Winkler Lajos Budapesten a gyógyszerészeti chemia nyilván. rendes tanára, a tud. akadémia tagja, 1863-ban Aradon született. Gyakornoki idejét Aradon Rozsnyainál töltötte. Különösen a gázok analyzise terén külföldön első szaktekintély.

Wolf Gábor tordai gyógyszerész jeles botanikus volt. Növénygyűjteményei között nem egy ritka példány foglalt helyett. Ez időben volt Erdély püspöke Haynald, aki maga is szenvedélyes botanikus lévén, sűrűn levelezett Wolffal, ki-kiegészítvén egymás gyűjteményét a ritkaságokkal. Haynald egy alkalommal Tordán bér-málást végzett, mely után a püspök Wolf gyógyszerész-botanikusnál látogatást is tett. Ez alkalommal a tordai civisek a püspök tiszteletére bankettet rendeztek, mely jó éjfélig eltartott, mikor is a két botanikus szívélyesen elbucsúzva egymástól, lakásukra tértek. Egy kis idő muva megszólalt a gyógyszerertári csengő, mire a segéd kinyitá a gyógyszerertár ajtaját, melyen a püspök huszára lépett be s egy receptet adott át. A segéd elolvassa a receptet, de abból bizony egy szót sem értett meg s csak annyit betűzött ki belőle, hogy a püspök úr maga irta. Mit tehetett egyebet, mint hogy felköltötte a principálist s kezébe nyomta a receptet. Wolf elolvastván azt, a segédet nyugalomra küldte, maga pedig az íróasztal fiókját kinyitva, két darab ropogós százast vett ki és azt pordobozba tette. Még ostyát is mellékelte hozzá s azzal az utasítással adta át a huszárnak, hogy mondja meg a méltóságos Püspök úrnak, hogy ha nem használ-na az orvosság, hát megrepetálja szívesen. A recipe, melyre Wolf az orvosságot kiszolgáltatta, a következőképen szólott:

Rp.

Notam austriacam

No. C. C.

D. S.

Cito.

Dr. Haynald.

Püspök uramnak ugyanis a szállodai számla kifizetésére nem volt elegendő pénze, így segített tehát magán. Haynald Lajos 1852—1861 volt püspök Erdélyben, később kalocsai érsek lett.

Tartalom-jegyzék:

Előszó — — — — —	3
Bevezető — — — — —	5
I. Gyógyszerészet a görög-római korban — — —	15
II. Daco-román korszak — — — — —	18
III. A hun-magyar korszak — — — — —	30
IV. A szerzetesrendek szerepe a gyógyászatban — —	32
V. Középkor — Humanismus — Paracelsus kora —	41
VI. Az Erdélyi gyógyszerészet a nemzeti fejedelmek alatt. — A török uralom. — A nagyszebeni gyógyszertár leltára — — — — —	48
VII. Reformáció — — — — —	77
VIII. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem gyógyszervá- sárlásai 1626. körül. — II. Rákóczi György fe- jedelem gyulafehérvári gyógyszertárának lel- tári jegyzéke 1650-ből. — Apafi fejedelem — —	89
IX. Az erdélyi gyógyszerészet a kath. restauráció, Erdély független fejedelemségének letűnése az osztrák uralom idejében — — — — —	148
X. A gyógyszerészet ujjaszületése — — — — —	226
Név- és tárgymutató — — — — —	247

Név- és tárgymutató :

- Abrudbányai „Bányász“
 gyógyszertár 204.
 Adeps hominis 133.
 „ humanus 110.
 Aeris usti 112, 115.
 Aerugo 112
 Aesculap 27.
 Aethiops mineralis 242.
 Agaricus crudus 129.
 „ trapiscatus 127.
 Alchimiai eszközök 100, 101.
 Alembik 143.
 Állati eredetű gyógyszerek
 25.
 Állati excrementumok 109.
 Állványedények signatu-
 rái 225.
 Aloe hepatica 107, 120.
 „ soccotrina 107.
Alumen
 crudum, plumosum, us-
 tum 106.
 Ambra grisea 139.
 Amidum 240.
 Amilum 115, 180.
 Amygdalae 106, 140.
 Anacardii 142.
 „ pp. 106.
 András orvos 53, 54.
 Andromachus, Nero császár
 orvosa 93.
 Anglicus Johannes 70.
 Antidotarium 39.
 „ Mesue 39.
 „ Honestis 39.
 Antimonium 112, 120.
 Apafi Mihály erd. fejede-
 lem 146.
 Apafi Mihály udvari orvo-
 sa Pápai Páriz F. 78, 146.
 Apafi orvosa Köpeczy J. 78.
 Apoteka név eredete 16.
 Apothekához való könyvek
 140.
 Apothekerordnung 1564-ben
 72.
 Aqua dulcis 120.
 „ fortis 145.
 „ pendens aloes 95.
 „ piccarum 123.
 „ succini 135.
 Aradi „Angyal“ gyógyszer-
 tár 209.
 Aradi „Korona“ gyógyszer-
 tár 204.
 Aradi „Szentháromság“
 gyógyszertár 209.
 Arcanum 43.
 Archeus 43.
 Archiva Pharmaciei 235.
 Argentum vivum 106.
 Ascanius II. Rákóczi
 György fejedelem orvosa
 112.
 Asklepiades 16.
 Assa dulcis 107.
 „ foetida 107, 139.
 Ausburgi gyógyszertári
 viszonyok 52.
 Avicenna Canon 70.
Axungia
 anseris, hircini 132, 134.
 hominis 133.
 lupi, ursi 132, 134.
 Bacca Juniperi 106.
 „ „ csiki 182.
 „ Lauri 120, 123, 142.
 „ mirtilorum 139.
 Balászfalvai „Megváltó“
 gyógyszertár 209.
 Balck Nagyszeben városi
 gyógyszerész neje 69, 73.
 Balck-féle leltár 1580-ból 69.
 Balneum marinum 136.
Balsami
 genniani 82.
 indici 138.
 nucistae, oppo, ver. vitae
 82.
 Barbaro Ermalo 70.
 Barbarossa 44.
 Baróti „Korona“ gyógy-
 szertár 209.

Barra Ferenc dr. kolozsvári orvos 163.
 Bartell nagyszebeni gyógyszerész 1531-ben 53.
 Bartell-féle Ieltár 54, 55.
 Bályoki Szénás Péter 102.
 Báthory Gábor fejedelem 69.
 Báthory Gábor fejedelem egyeteme Kolozsvárt 231.
 Belényesi „Kigyó” gyógyszer-tár 209.
 Bencések 32.
 Benn albi 123, 142.
 „ rubri 123, 141.
 Berberis condita 108.
 „ siccatum 140.
 Berethalmi „Isteni gond-viselés” gyógyszer-tár 208.
 Berlinben első gyógyszer-tár 48.
 Besztercei „Fekete sas” gyógyszer-tár 49, 149.
 Besztercei gyógyszerész Martinus 1497-ben 49.
 Besztercei „Minerva” gyógyszer-tár 204.
 Betegek gyógyítása a XVII. században 81.
 Bethlen fejed. udvarát kísérő gyógyszerészek 97.
 Bélyegzők, római orvos specialitásaira 22.
 Dr. Biró Géza gyógyszerész 200.
 Bisterfeld 137, 138.
 Blandrata György orvos 78.
 Bogsánbányai „Szentháromság” gyógyszer-tár 209.
 Bolus citrinae, gyergyói 181.
 „ Armenus 126.
 „ Orientalis 113, 141.
 Bonomi Árpád gyógyszer. 238.
 de Bononia Petrus 70.
 Borax venetiana 141, 239.
 Borbély-céh Marosvásárhelyen 80.
 Borbély Gy. székelyudvarhelyi borbély patikája 1711-ben 202.
 Borbély-orvosok a XVI—XVII. században 79.
 Bornemisza P. gyógyszer-vásárlásai 1621-ben 95.
 Bors 142.
 Bosrah M. 6.
 Bölesek köve 42.
 Brandenburgi Katalin 97, 99.

Brassói

„Arany Korona” gyógyszer-tár 208.
 „Arany oroszán” gyógyszer-tár 204.
 „Féher templom” gyógyszer-tár 204.
 gyógyszer-tár 1537-ben 36, 49.
 „Medve” gyógyszer-tár 149.
 „Orangyal” gyógyszer-tár 189.
 „Szerecsen” gyógyszer-tár 209.
 Braun Ernő gyógyszerész 238.
 Breinztorfer G. gysz. 238.
 Brenner Márton nagyszebeni orvos 1549-ben 54.
 Buda város 1244. évi törvénykönyve a gyógyszer-részeiről 36.
 Burger Frigyes 238.
 Caesar Bethlen fejed. udvari gyógyszerésze 97.
 Caesar hetipénze, fizetése 98.
 Calama aromaticus 123.
 „ cond. 108.
 Camphora 82, 107, 141.
 Cantharides 114, 182.
 Carabi pp. 126.
 Cardamomi 141.
 123. „ cum corticis
 Caryophilli 123, 141.
 Cassiodorius 32.
 Castoreum 114, 121.
 Catapotium 26.
 Caventou párisi gyógyszerész 229.
 Celsius 226.
 Celsus 15.
 Cera
 alba, citrina 135, 180.
 viridis 135.
 Cerussa alba 141.
 „ venetiana 106.
 Cetuaria 123.
 Ceyl dr. I. Rákóczi Gy. fejedelem orvosa 77.
 Chalyps pp. 127.
 Charica 106.
 Chenot dr. Erdély főorvosa 149.
 China 122.
 Cibet 141.
 Cinnamomum 123.

- Cinobrium 142.
 Cinobrium erudum 115.
 " pp. 127.
 " Transylvania-
 cum 115.
 Circulatores 15.
 Colocynthis 130.
 Colofonium 240.
 Colla piscium 140.
 Collyrumok rómaiaknál 26.
 Condita 108.
 Confectio 108.
 alkernis 138.
 aromaticum rosatum 56.
 de hyacintha 138.
 Confectiones opiatæ 115.
 Cofidæ minoris 117.
 Connotatiós könyv 171.
Conserva 62, 94.
 anthos 62.
 anthos vitroris Marini,
 Betonicae 116.
 Buglossae, Lavendulae,
 Neufar 62.
 Nypthiae, peoniae, persi-
 corum, primula veris
 116.
 rosarum 108, 116.
 scabiosae flor., 116.
 violar 62, 116.
 Corallo albi 105.
 " rubri 105, 126.
 Corallo rubri sp. nitr. 120.
 Cornu cervi 114, 127.
 Cortex capparorum 139.
 Corticis Capsici, citri 120.
 " citri condit. 108.
 " granatorum 120.
 Corvinus Messala Valerius
 38.
 Corvus Cl. medicus ocula-
 ris 21.
 Costus amara, duleis 123.
 Cramer G. nagyszebeni
 gyógyszerész 1564-ben 54.
 Cremor tartari 134, 138, 239.
 Cretae colon. 239.
 Crocus 123.
 Crocomagma 21.
 Cubeba 123, 142.
 Cumica carana 107.
 Cunoptili 107.
 Csanádi gyógyszerüveg-vá-
 sárlásai 1619-ben 90.
 Csáki „Szentháromság“
 gyógyszertár 204.
 Csenei „Mária segits“
 gyógyszertár 209.
 Csippék 73.
 Csiszoló por, zalatnai 181.
 Cimeres gyógyszer-tári áll-
 ványedények 47.
 Cyprium rotundum 123.
 Dácia 18.
 Dactili 106.
 Debreczeni István 102.
 Demeter Cornél gyógyszer-
 rész 236.
 Demkó dr. 3, 73.
 Dési „Fortuna“ gyógyszer-
 tár 204.
Destillatio 143.
 per arenam, per balneum
 marinum, per cinerem 145
 Dévai „Holló“ gyógyszer-
 tár 204.
 Diaglaucium 23, 24.
 Dioscorides 15, 19, 41.
 Directorium sanitatis 149.
 Discipulus 73.
 Dispensatorium 220.
 Dispensatorium Nicolai et
 Platear 70.
 Dower-por 242.
 Drágakövek mint gyógy-
 szerek 124.
 Durly József a jezsuiták
 gyógyszertárának vezető-
 je 164.
 Dyamargarita 67.
 Ebers 5, 9.
 Egyetemi gyógyszertár Ko-
 lozsvárt 232.
 Egyiptomi gyógyszerészi la-
 boratorium 11.
Electuarium
 Benedicta laxativa 115, 116
 cradistorum 108.
 chystorum 138.
 diacatholicum 115, 116.
 diatesser 240.
 Episcopi Toscani 116.
 lenitivum 116.
 Electuariumokhoz való ska-
 tulák 141.
 Elixir 43.
 Első gyógyszertár 29.
 Első német gyógyszertár 36.
 Emberzsir 104.
 Emblemás signaturájú áll-
 ványedények 223, 241.
 Emplastrum diachylon 17,
 26.
 Emplastrum sandalicum,
 spleneticum 140.
 Engel gyógyszerész 129.

- Eördögh gyógyszerész 184.
 Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület 235.
 Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület tudományos szakosztálya 236.
 Erdélyi gyógyszerész irodalom a XVI. században 74.
 Érelőkenő 79.
 Ernyei József dr. 3, 20, 54, 55, 125, 219.
 Erzsébetvárosi „Szarvas” gyógyszer-tár 204.
 Essentia castorei 82.
 Eszéki tábori gyógyszer-tár 157.
 Euphorbium 107.
 Európában az első gyógyszer-tár 34.
 Extractum capri 116.
 „ galepon 138.
 „ helleboris 96, 134.
 Fagyertyatartó 142.
 Fahrenheit 226.
 Faskatulák 224.
 Fejérvári I. dr. kolozsvári orvos 163.
 Fellner K. nagyszombi gyógyszer-tár gondnoka 240.
 Felsőbányai „Meváltó” gyógyszer-tár 204.
 Ferencz Áron dr. tanár 235.
 Fiók gyógyszer-tár 160.
 Fischer J. lugosi gyógyszerész 200.
 Fistula pro clister. ex oss. 139.
 Flohr J. gyógyszerész-főtitkár 235.
Flores.
 acaciae, Anter lilorum, Anthos 121.
 antimonii 141.
 Betonica, Boraginis, Buglosiae, Calendula, Chamomilla, Chari, Cichorei, Consulto regalis, hermodactili 121.
 Lavandulae, Liliorum, Malva rom., Melissa 122
 Palantria 121, 135.
 Penoiae, Persicorum, Primula veris 122.
 Pumica 121.
 Redos, Rosarum, Sambuci, Salvia 122.
 Strachoris 121.
 Sulfuris 129.
 Tiliae, violarum 121.
 Viridis Aeris 112.
 Flückiger professor 213.
 Fogarasi gyógyszer-tár 49, 149.
 Fogarasi kastély gyógyszer-ei 81.
 Fogarasi „Örangyal” gyógyszer-tár 189.
 Foith Jakab gyógyszerész 187.
 Folia ini 130.
 „ Mirtillorum 119.
 „ querci 118.
 „ sennae 140, 141.
 Főúri házipatika gyógyszer-ei 82.
 Franklin 226.
 Fresenius C. R. 230.
 Gabriel aromatarium 1523-ban 51.
 Galanga 123, 142.
 Galopa 139.
 Galeni készítmények 17.
 Galenus 15.
 Gallia turcica 106.
 Galvani 226.
 Gargarizma 26.
 Gáspár patikárius 1640-ben 84.
 Geml főjegyző, a temesvári gyógyszer-tárak történet-írója 151.
 Geoffroy 226.
 Ghatty dr. orvos 1640-ben 84.
 Globuli 66.
 Gödry Lajos gyógyszer. 238.
 Graffius József gyógyszer. 238.
 Grammrendszer a gyógyszer-tárban 224.
 Grana paradisi 141.
 Granati pp. 127.
 Gregorio apothecario 1546-ban 51.
 Grimm 19.
 Gritti 50.
 Gubernium gyógyszer-tár-szaporításai 189.
 Guiart 3, 8, 11.
Gummi.
 ammoniaci 107.
 arabici 142.
 Bdelli 138, 139, 141.
 caranda 141.
 dracanthi 139.

- Efami 142.
 Ellemi, galbani 107, 139.
 holera 142.
 Lacca 107, 139.
 Laudani 107.
 opopona 107, 139, 142.
 pacamaca 139.
 carcocolla 141.
 seraphini 107, 141.
 steora 107.
 Taramahata 107, 139.
 Gyalui Pál marosvásárhe-
 lyi gyógyszerész 190.
 Gyergyószentmiklósi
 „Arany sas“ gyógyszertár
 209.
 Gyógynövények gyűjtése
 221.
 Gyógyszerek árainak meg-
 állapítása 1755-ben 149.
 Gyógyszerek expeditiója
 225.
 Gyógyszerek taxája a XVI.
 században 73.
 Gyógyszerek taxája külön-
 böző századokban 222.
 Gyógyszerész Egyesület —
 Erdélyi és bánati 235.
 Gyógyszerészek Bethlen fe-
 jed. udvartartásában 97.
 Gyógyszerészek három havi
 egyetemi látogatása 1774-
 ben 214.
 Gyógyszerészek egy évi
 egyetemi látogatása 214.
 Gyógyszerészi eskümintá
 217.
 Gyógyszerészi Instrukció
 168.
 Gyógyszerészgyakornok
 tanideje Maukschnál 173.
 Gyógyszerészhallgatók szá-
 ma a kolozsvári egyete-
 men 1872-től 231.
 Gyógyszerészhölteknek la-
 tinul kell tudni 214.
 Gyógyszerészek mellékjöve-
 delme 1506-ban 51.
 Gyógyszerészi Archivum
 235.
 Gyógyszerészi absolutorium
 1767. és 1776. évekből 210,
 211.
 Gyógyszerészi oklevél 1779-
 ból 215.
 Gyógyszerészi laborato-
 rium Egyiptomban 11.
 Gyógyszerészeti Muzeum
 Kolozsvárt 236.
 Gyógyszerészi műtan a ko-
 lozsvári egyetemen 232.
 Gyógyszerészképzés a XVI.
 században 40.
 Gyógyszerészképzés a
 XVII. században 73.
 Gyógyszerészképzés 1793-
 ban 183.
 Gyógyszerészképzés 1888-
 ban 232.
 Gyógyszerészképzés 1926-
 ban 235.
 Gyógyszerész Ujság
 „Pharmacia“ 235.
 Gyógyszertár, első Bagdad-
 ban 754. K. u. 29.
 Gyógyszertári gondnok és
 segéd ellátása 1793-ban
 172.
 Gyógyszertári működés
 szünetelése 52.
 Gyógyszertári súlyok 224,
 225.
 Gyógyszertár-vizsgálat
 1500-ban 73.
 Gyógyszertár-vizsgálat
 1602, 1628, 1642-ben 147.
 Gyógyszertár-vizsgálat
 1793-ban 177.
 Gyógyszertár-vizsgálat
 Temesvárt 1792-ben 153.
 Gyógyszerűvegeket készítő
 huta a XVII. században
 90, a XVIII. században
 178.
 Gyógyvizek a fogarasi kas-
 télyban 81.
 Gyulafehérvári „Csillag“
 (volt tábori) gyógyszer-
 tár 204.
 Gyulafehérvári „Meváltó“
 gyógyszertár 204.
 Gyulafehérvári „Szt. Ist-
 ván“ gyógyszertár 209.
 Gyulafehérvári tábori
 gyógyszertár 157.
 Gyurovits Gyula gyógyszer-
 rész 238.
 Hagen gyógyszerész köny-
 ve 185.
 Hartman manuale 185.
 Hatschopsitu királyné 9.
 Hatvani I. gyógyszervásár-
 láasai 1621-ben 95.
 Haynald erdélyi püspök 245

- Hátszegi „Fekete sas”
gyógyszertár 209.
- Házi gyógyszertár 82, 155,
232.
- Heltai Gáspár 38.
- Helyőrségi gyógyszertárak
150, 156.
- Herbarii 15.
- Herba.*
absynthy, abrodani, aceto-
sae, alehicensis, Adian-
thy, Alchimilla, Agri-
monii, Altheae, Aneth-
um, apii, Artemisia,
Aristolochia 135.
boraginis, Brancarisnia
Buglosa, Bursa Pasto-
ris, Capillor Ven., Cen-
tauri, Cerifolium, Cha-
lami, Chamaepithis,
Chardi Benedicti, Char-
dopathiace, Chelidonium
118.
Chuschata 119.
Cichorii 118.
Consolida Saracenicæ,
Endivia, Euphrasia,
Farfara, Foeniculum,
Fumaria, Gratiola 119.
hypericon, hysopi, lavan-
dulae 135.
Melissa, Mentha, Mercu-
rialis, Origanum, Pa-
riasova, Portulaca,
Prunella, Pulogium,
Roris marini, Ruta,
Salvia 118.
Sanicula 119.
Saphina 118.
Scabiosa, Schordeum,
Scolopendrium, Serpil-
lum, Spica, Tormen-
tila, Uvularia, Verbas-
cum, Vernina, Veroni-
ca, Violaria, Vitis folia
119.
Hermoadactili 140.
Herodotos 15.
Herzberg Henrik 238.
Herzberg Max 238.
Hieremi apothecario 1520-
ban 49, 50.
Hintz György dr. kolozs-
vári gyógyszerész 187, 238
Hintz György dr. tanár 232.
Hoffmann I. sebgyógyító
hirdetése 80.
Holec Mátyás gysz. 238.
Honestis Chr. antidotariu-
ma 39.
Honnetel Boldizsár kolozs-
vári orvos 1655-ben 88.
Hornung Gyula gysz. 238.
Hönsch gondnok Maucksch-
nál 184.
Humanizmus 41.
Hunyady F. Báthori fejed.
orvosa 75.
Hyacinthi pp. 126, 141.
Hyeratikus írás 10.
Hyeroglifás írás 10.
Hyeronimus Surianus 66.
Hygea és Aesculap 27.
Hyginus 20.
Hippokrates 15.
Hippolit esztergomi érsek
38.
Igazgyöngyök mint gyógy-
szerek 67.
Igézők 31.
Ilosvay Lajos dr. egyet. ta-
nár 243.
Instrumentum 120.
Inventarium a nagyszebe-
ni gyógyszertárról 55.
Ioel Fr. gyógyszerész, 1577-
ben a rostocki egyetem
rectora 74, 75.
Irgalmasok 238.
Irgalmasok gyógyszertárai
150.
Irgalmasok temesvári
gyógyszertára 151, 154, 155
Isis könnye 12.
Issekutz Hugó dr. egyet. ta-
nár 232, 235.
Iteanu Alexandru dr. egyet.
tanár 243.
Jahner Károly temesvári
gysz. 160.
Jahner Rudolf 159, 238.
Jalappa 141.
Januensis Simon P. 66.
Jatrochemia 43.
Javas-asszonyok 80.
Jeremiás apothekárius 50.
Jerome abeteker 1520-ban
51.
Jezsuiták 33, 85, 88.
Jezsuiták egyessége Ma-
ucksch-sal 165.
Jezsuiták elleni pör 164.
Jezsuiták gyógyszertárai
150.

- Jezsuiták gyógyszertára
 Kolozsvárt 163, 164.
 Jezsuiták kolozsvári gyógy-
 szertárának vezetői 164.
 Jikeli József nagyszombeni
 gyógyszerész 204.
 Johann fily Serapis 70.
 Johannes Anglicus műve
 70.
 Johannes doctor szebeni or-
 vos 1524-ben 52.
 Johanni aromatario 49, 51.
 „Johannita“ lovagok rend-
 je 33.
 Jujuba 95, 105, 106.
 Julapanum rosarum vo-
 mitivorum 116.
 Julapinum viatarum 138.
 Julapinum viridatum 116.
 Jussieu 226.
 Karánsebesi „Fekete sas“
 gyógyszertár 209.
 Katonai gyógyszerészek 72.
 Katonai gyógyszertárak,
 gyógyszerkönyvek nyil-
 vános árverése 159.
 és taxa 221.
 Katzianer Erdélybe vonult
 serege 1533-ban 72.
 Kazay debreceni gyógyszer.
 20.
 Kelemen Lajos 102, 202.
 Kemény János fejedelem
 77.
 Keresztessy Sárika 238.
 Kézdivásárhelyi „Korona“
 gyógyszertár 204.
 Kézi-gyógyszertár 159.
 Kladni Friedrich gyógyszer.
 244.
 Klaproth gyógyszerész 229.
 Kolostori gyógyszertárak
 39.
 Kolostori gyógyszertárak
 apostalált szerzetesek tu-
 lajdonába mennek át 84.
 Kolozsvári „Egyszaru“
 gyógyszertár 165, 189.
 Kolozsvári „Hunyady Má-
 tyás“ gyógyszer.-jogado-
 mányozási okmánya 200.
 Kolozsvári „Szt. György“
 gyógyszertár 149.
 Kolozsvári gyógyszerész
 1655-ben 88.
 Kolozsvári orvosok és
 gyógyszerészekről jelen-
 tés 163.
 Konez Ármin gyógyszer. 238.
 Kónya gyógyszerészek 230.
 Kovács Ferenc 238.
 Kóhalmi „Arany sas“
 gyógyszertár 204.
 Könyvek, apothekához va-
 lók (XVII. század) 140.
 Köpeczy János Apafi feje-
 delem orvosa 78.
 Kőrösbányai gyógyszertár
 209.
 Középkor 41.
 Középkori gyógyszerek 40.
 Középkori gyógyszertárak
 39.
 Krausz Elemér ügyvezető-
 igazgató 235.
 Krämer András gondnok
 204.
 Krémer Lajos gyógyszerész
 238.
 Kudar Lajos gyógyszerész
 238.
 Kulka Emil gyógyszerész
 238.
 Kunkel 226.
 Kuruzslás a XVII. század-
 ban 80.
 Laboratorium 143.
Lapis.
 Alabastrini 114, 127.
 bezoardicus occidentalis
 114, 141.
 Calaminaris 113, 114, 140.
 granati 124, 141.
 haematitis 114, 115, 127,
 142, 239.
 hyacinthi 124.
 magnesiae 115, 126.
 margertae pp. 126.
 pumicis 115, 140, 139.
 rubini, saphiri 125.
 smaragdii 125, 141.
 smiris 141.
 spongiae 114.
 Lattyák dák növény elne-
 vezésekről 19.
 Laudanum 139.
 „ opiatum 138.
 Layar aegyptologus 5.
Laxativa.
 Conseceon homech., Dy-
 aphinicon, Dyaprunis
 simpl., Dyaprunis solu-
 ti, Electuarium succ.
 ros., Electuarium Ind.,
 Elescoph. 61.

Lengyelországi iratos palackok 140.
 Liebig 229.
 Lignum aloes 120, 122.
 Lignum capiae 140.
 Lignum cassiae 123.
 Lignum juniperi, Nephriticum, Rodiae 122.
 Lignum sanctum sandalum rubr. alb. citr. 122, 140, 141, 142.
 Lignum Sassaparillae 122.
 Lignum sassaphras 122, 141.
 Lignum Tamarisci 120.
 Linctus 116.
 Linné 226.
 Lippai „Iris“ gyógyszer-tár 208.
 Liquor anod. vit. Hoffmann 82.
 Liquor mumiae Paracelsi 110.
 Litargirium 115, 180.
 Looch di pulmon sulfuris 116.
 Loret 8.
 Lugosi gyógyszer-tárak 199.
 Lugosi „Fehér sas“ gyógyszer-tár 199.
 Lukács F. gyógyszer. 245.
 Lumen apothecariorum 39, 56, 70.
 Lumina ferri pp. 240.
 Luminare minus 68.
 Lytargirum Nagybányáról 180.
 Machina Magicà 101.
 Macis 123, 141.
 Magisterium készítés 35.
 Magisterium Crani Humani 125.
 Magisterium scammonii 138.
 Magyar nyelvű gyógyszerész oklevél 1834-ből 204.
 Malagma borogató 26.
 Manna calabrica 96, 120, 138, 142.
 Margareta Orientalis 67.
 Margittai „Arany sas“ gyógyszer-tár 209.
 Marggraf gyógyszerész 228.
 Marosvásárhelyi „Arany szarvas“ gyógyszer-tár 204.
 Marosvásárhelyi „Korona“ gyógyszer-tár 204.
 Martino apothecario 49.

Massa pilularum Aluesana 127.
 Mastix 107, 139.
 Mater perlarum 127, 136.
 Matolesy M. dr. 213.
 Matthiolus 111.
 Mátyás király gyógyszer-tára 38.
 Mauksch János 170.
 Mauksch János Márton 176, 187.
 Mauksch János marosvásárhelyi gyógyszer-tári jogad. okmánya 190.
 Mauksch Tóbiás 163, 166, 187.
 Mauksch Tóbiás „Instruktio“-ja 167.
 Mauksch Tóbiás marosvásárhelyi gyógyszer-tára 170.
 Mauksch Tóbiás privilegium-levele 188.
 Mauerr S. gondnok Mauksch-nál 185.
 Maurer S. udvarhelyi gyógyszerész 185.
 Mechocanna alba 129, 139, 141.
 Medgyesi „Fekete sas“ gyógyszer-tár 204.
 Medgyesi „Isten szeme“ gyógyszer-tár 204.
 Medgyesi „Kigyó“ gyógyszer-tár 208.
 Medicamentarii 17.
 Medikamenten-Lieferungs-Geschäft 157.
 Megyei gyógyszer-tárak 205.
 Meissner Paul gyógyszerész-egyet. tanár Bécsben 244.
 Mel crudum; Rosarum simplex; Rosarum sollitum 108.
 Melius Juhász Péter füveskönyve 74.
 Menakretes 16.
 Nentuhotep egyiptomi királyné gyógyszer-tára 13.
 Mercurius dulcis 82.
 Mercurius Erdélyben 181.
 Mercurius praecip. r. 82, 242.
 Mercurius sublimatus 142.
 Mesue Johannes 70.
 Miklós apát előírással gyűjteménye 56.

- Milley J. jezsuita panasza a kolozsvári gyógyszerész ellen 1651-ben 85, 86.
- Minium 106, 112.
- Mitridates 93.
- Mitter F. gyógyszer. 162.
- Mina cydoniorum 63.
- Módosai „Szalvator“ gyógyszer-tár 209.
- Molitorisz Pál lapszerkesztő 235.
- Molnár Lajos 238.
- Molnár Lipót 238.
- Morbus gallicus 34.
- Mózes Károly 235, 238.
- Mumia 109, 139.
- Mumia transmarina 209, 114.
- Murgau János elnök 235, 244.
- Museum 36.
- Mustár 82.
- Myrepsus Nicolaus „Dynameronja“ 39.
- Myrobalanae Bellerica, Chabuli, Chibulorum Citrina, Emblica, Ind. 130.
- Myrrha 107.
- Nagy apothecarius 80.
- Nagybányai „Arany sas“ gyógyszer-tár 204.
- Nagybányai „Korona“ gyógyszer-tár 208.
- Nagy Béla gyógyszerész 210.
- Nagyenyei „Arany esilag“ gyógyszer-tár 204.
- Nagyenyei „Bethlen Gábor“ gyógyszer-tár 209.
- Nagyenyei collegiumi gyógyszer-tár 146.
- Nagykárolyi „Fekete sas“ gyógyszer-tár 209.
- Nagykárolyi „Szentháromság“ gyógyszer-tár 208.
- Nagykomlósi „Szt. István“ gyógyszer-tár 204.
- S. Nagy László lapszerkesztő 235.
- Nagy Samu lapszerkesztő 235.
- Nagyszebeni „Fekete medve“ gyógyszer-tár 208.
- Nagyszebeni „Fekete sas“ gyógyszer-tár 49, 149.
- Nagyszebeni gyógyszer-tár leltára 1531-ből 53, 55.
- Nagyszebeni „Király“ volt tábori gyógyszer-tár 204.
- Nagyszebeni „Korona“ gyógyszer-tár 204.
- Nagyszebeni „Oroszlán“ gyógyszer-tár 204.
- Nagyszebeni gyógyszer-tár-készlet 1548-ban 54.
- Nagyszebeni tábori gyógyszer-tár 157.
- Nagyszentmiklósi „Szentháromság“ gyógyszer-tár 208.
- Nagyszombati egyetem 213.
- Nagyszombati gyógyszer-tár 87.
- Natorp-Grosshändler 157.
- Natorp öt gyógyszer-tárt vásárol össze 157.
- Nagyvárad „Arany kereszt“ gyógyszer-tár 161, 189.
- Nagyvárad „Arany sas“ gyógyszer-tár 162, 204.
- Nagyvárad „Gránát alma“ (irgalmas) gyógyszer-tár 161, 204.
- Nagyvárad „Korona“ gyógyszer-tár 162, 204.
- Nagyvárad „Oroszlán“ gyógyszer-tár 163.
- Nicolaus Myrepsus 39.
- Nicolaus praepositus 39, 70.
- Nihilum album 115, 140.
- Nitrum perlatum 242.
- „szebeni 181.
- Nits J. szamosújvári gyógyszerész 191, 199.
- Nizemi mumiakereskedő 110
- Nollet 226.
- Nuces muscatae 123.
- „ cupr. 106.
- „ juglandum 108.
- Nyulas Ferenc 230.
- Nürnbergi gyógyszerészisúlyok 224.
- Nürnbergi gyógyszer-tárak sorsa 52.
- Oculi cancri 111, 127.
- Ofner Kristóf 1564-ben drogot vásárol 54.
- Olea cocta 65.
- Oleum Absynthy 64, 132.
- „ amigd. dulc. 138.
- „ aneticum 64, 132.
- „ Camomillae 64, 132.
- „ de Caperibus 64, 132.
- „ castoreum 132.
- „ cheirini 131.
- „ cinnamomi 141.

„ Citoniorum 64, 132.
 „ Cociois 65.
 „ corae 152.
 „ cornium 132.
 „ costinum 134.
 „ ex craneo humano 96
 „ foeniculi 136.
 „ Frinum 132.
 „ juniperi 136, 141.
 „ laurinum 131.
 „ Lily Conval. 132.
 „ lini 131, 132.
 „ liliorum alb. 64, 132.
 „ 135.
 „ lumbricorum, mas-
 tichium, menthae,
 mirtilorum 132.
 „ mostolli 134.
 „ myrrhae 139.
 „ nardini 132.
 „ nucis moseh. 138.
 „ nucis moseh. purga-
 rum 138.
 „ Nymphae 132.
 „ olivarum, omphaci-
 cum 65.
 „ onorum 134.
 „ petrolei 96.
 „ philosophorum 95,
 „ 132.
 „ pyrethri 134.
 „ Reyri 64.
 „ rhodii 136.
 „ rosarum 64, 132, 135.
 „ rutae 132, 134, 135.
 „ scorpionum 134.
 „ sinapis 134, 135.
 „ sisiminum 65.
 „ spicae 132.
 „ spiriti juniperi 132.
 „ sulfuris 96.
 „ verbasci 132.
 „ violarum, vulpinum
 „ 64, 132.
 Olibanum 107.
 Őnedények 136, 140.
 Őnedények balsamnak va-
 lók 142.
 Őntálak 140.
 Opium 107.
 Organotherapia a XVII—
 XVIII. században 39.
 Orient Gyula dr. 23, 94, 168,
 169, 235, 236.
 Orivetan 95.
 Orsovai „Szt. Ignác“
 gyógyszerertár 209.

Orvosi kémia a XVI. szá-
 zadban 43.
 Orvosok ujévi ajándéka
 1776-ban 176.
 Osiris növénye 12.
 Osiris vére 12.
 Ossa de corda cervi 111, 142.
 Oximel Squillitum (scillae)
 116.
 Palamides gyógyszerész
 Mátyás király udvarában
 38.
 Palóczy Lajos gyógyszerész
 levele 165.
 Pálffy István gyógyszerész
 238.
 Pamfil Gheorghe tanár 235.
 Pamphilus római gyógy-
 szerész 16.
 Panos Cidonior, cum Mello
 108.
 Pantaleon gyógyszerész 51.
 Pápai János megbízott 102.
 Pápai Páriz Ferenc Apafi
 udvari orvosa 78, 146.
 Papir doboz, első színes 225.
 Papiros, borgói 182.
 Papyrus Ebers 5, 8, 12.
 Paracelsus Erdélyben 44.
 „ kora 41, 42.
 „ receptjei 45.
 Passula minor 106.
 Pasta regalis 95.
 Pastillák 26.
 Pastilli theriacales 66.
 Pataki Sámuel dr. kolozs-
 vári orvos 163.
 Patikácska ébenfából 91.
 Patikaláda 91, 98, 99.
 Pathicarius András 80.
 Patikáriusok orvosfoglal-
 kozása a XVII. században
 72.
 Patika-szerszám 96, 99.
 Paulus brassói orvos 1534-
 ben 50.
 Paulus fogarasi orvos-
 gyógyszerész 149.
 Paustner nagyszabeni or-
 vos 54.
 Pelletier párisi gyógyszer-
 ész 229.
 Penkert Sándor gyógyszer-
 ész 29.
 Pestis ellen gyógyszer 100.
 Pestis Erdélyben 1603-ban
 77.

Pestis Erdélyben 1685-ben 84.
 Pestis Erdélyben 1742-ben 150.
 Péter budai gyógyszerész 1303-ban 35.
 Peters 137.
 Pétervárad i tábori gyógyszer-tár 157.
 „Pharmacia“ (Gyógyszerész Ujság) 235.
 Pharmacopeus 17.
 Pharmacopoea 219.
 „ Austriaca 220
 „ provincialis 220.
 Pharmacopea Hungarica 221.
 Pharmacopoea Română 222.
 Pharmacopoeae circumf-ranei 15.
 Pharmaco-Curier (Gyógyszerészi Ujság) 235.
 Pharmacotritae 17.
 Philonium romanum 116.
 Pigmentarius 17.
 Pilulagép 1771-ben 58.
Pilulae.
 Aggregatiarum, Aloephanginarum, Arabicarum 58.
 capitales 138.
 cinoglossae, Cochiarum, de agarico 58.
 de fumo terrae 58, 59.
 de hiera 59.
 de quinque generibus, fetidarum, hermodactilorum, indarum, Masticinae Storacae, yerum, Reubarbaro, Saracollon, Stomacae 58.
 Rufii pestil., stomachales 127.
 Pinia 106.
 Piper album 123.
 „ longum 141.
 „ nigrum 123.
 Pissel Károly nagyszombi gyógyszerész 203, 238.
 Pistacia 106.
 Pléh palackok 109.
 Plinius 15, 41.
 Polizeiordnung 1552-ben 72.
 Polypharmacia 12.
 Polus Orient 106.
 Pordobozok, első 225.

Porkeverék a rómaiaknál 26.
 Potiók a rómaiaknál 26.
 Premontrei szerzetesek 33.
 Prepositus Nicolaus 70.
 Ptolemeus geografus 18.
 Pulmo vulpis 111, 115.
 Pulpa rosarum 138.
 Pulpa tamarindorum 116.
Pulvis.
 ad tussim 242.
 antiepilepticum 242.
 ari 242.
 Bezoardicus 82.
 capitalis 127.
 contra fluxum mulieris 120.
 coralium, cornu cervi 242.
 curcumae 129.
 diaphoreticum, Doweri 242.
 jalappae 82.
 Marcionis 126.
 osterum, Conchae 242.
 pectoralis 82.
 Pro Pot. 240.
 puerorum 242.
 rebarbarae 82.
 rubri Pannonici 120, 127.
 Seminum Cardus Mariae 240.
 Seinnae pp. 127.
 stipticus diaphor. 82.
 temperans 242.
 Trochyscoli alhandali 127.
 Pyknometer 227.
 Pyrethrum 120.
 Quintessentia 43.
 Quirico de Augustis 60.
 Rabarbara 139.
 Rác R. dr. gyógyszerész 161.
Radix.
 Acetosae 117, 135.
 Acholi, Altheae, Angelicae, Apyi, Aronis, Aristolochiae lungi et rotunde 135.
 Asparagi 135, 142.
 Azary 135.
 Bardana, Betonica, Boraginis, Brioniae 117.
 Bruci 142.
 Buglossi, Carlina 117.
 Cicorij 108, 117.
 Cinoglossae, Chelidonii, Chriophilata, Cofidiae Minoris, Cucumeris

Asin. 117.
 doricum 240.
 Ebuli, Eringiae, Enulae,
 Entinae, Elebri alb.,
 Elebri nigr. farfara, foe-
 niculi, Fontianum 117.
 Ireos 123, 239.
 Jalapae 239.
 liquiritiae Havasalföldről
 180.
 Peptonii albi, Philicis,
 Philipendula, Prusei 117
 Rhapsodici veri 96.
 Thoronica Roman 123.
 I. Rákóczi György fejede-
 lem udvari orvosa Tza-
 nankhi 78.
 II. Rákóczi György fejede-
 lem gyulafehérvári
 gyógyszer-tárának leltára
 102.
 II. Rákóczi György fejede-
 lem udvari orvosa Asca-
 nius 112.
 Reaumur 226.
 Reál-jogosítvány 186, 206.
 Reál-jogosítvány 1727-ben
 153.
 Reál-jogosítvány elismeré-
 se 189.
 Reformatio 77.
 Reformierte D. Apotheke 66
 Rehon Károly lapszerkesztő
 235.
 Reitter József a jezsuiták
 kvári gyógyszer-tár-vezető-
 je 1794-ben 164.
 Resina jalappae 82.
 „Revista Farmaciei“ 235.
 Rhejnisch absolutarium
 1767-ből 209, 210.
 Rhizotomok 15.
 Riccetario fiorentino 39.
 Rob ribium 108.
 Rob juniperi 108.
 Rob nucum 116.
 Roll gondnok Maukseh-nál
 184.
 Római gyógyszerésznő 21.
 Római orvosok speciálitá-
 sai 22.
 Római szemorvos-speciális-
 ta 21.
 Román gyógyszerkönyvek
 222.
 Roptia dianorum 116.
 Rosenhut 145.
 Roth Viktor gyógyszer. 238.

Rotulae.

Aromaticae Ros., dyaca-
 lamenti, dyambrae, dy-
 adraganatum cum bal-
 samo, dyagalangae, dy-
 agdiridon, dya-Iris, dy-
 amargarit, Manus
 Christi 65.
 rubra 115.
 Rouelle gyógyszerész 227.
 Rózsakalap 145.
 Rozsnyay Mátyás gysz. 244.
 Rubinus 141.
 Ruland pharmacopoeája
 219.
 Saccharum 142.
 „ Chanari 135.
 „ saturni 242.
 Saeketh 28.
 Sal Absynthi 136.
 Sal alkali, somlyói 181.
 „ arcanum 242.
 „ Armeniaci 115, 142.
 „ communis 115.
 „ essentielle t. 242.
 „ gemma 115.
 „ nitri 115, 140.
 „ polychestrum 82.
 141.
 Sandalum citrinum 122, 140,
 Sandalum album 122, 140,
 142.
 Sandalum rubrum 122, 140.
 Sandaraca 141.
 Sangunis draconis 107, 142.
 Saphiri pp. 126.
 Sassaparilla 122, 140, 142.
 Sayce 6.
 Scammoneum 96, 140.
 Scheele 227, 228.
 Schuster nagyszebeni
 gyógyszerész 203.
 Schwartz Ignác 3.
 Schwartz Sándor kolozsvá-
 ri gyógyszerész 187.
 Scoria ferri 107.
 Scribonius Largus 23.
 Sebeston 105, 106.
 Segesvári „Oroszlán“
 gyógyszer-tár 189.
 Segesvári „Sas“ gyógyszer-
 tár 204.
 Scultatus-Sculteti Bethlen
 fejedelem orvosa 96.
 Scultatus gyógyszer-vásár-
 lásai Bécsben 96.
 Seivert G. nagyszebeni lel-
 tár 1531-ből 53.

Sellularii 15.

Semen.

acetosa, agnicastae, alcac-
hengi, altea amios, amo-
ni 127.

anisi 115.

Angelicae 120, 127.

Apy, aquiliay, asparagi
127.

berberorum, bombaci,
brucei, cardi benedicti
128.

carvi 128, 183.

eidoniorum 128.

Cinnae 96, 128.

citri, citruly, Cardani,

Cardinariae 128.

carvi 128, 135.

daucus creticus 204.

cucumeris, cucurbitae,

Cumini, Endiniae, Eru-
cae, Fabarum 128.

feni graeci 142.

foeniculi 128, 183.

formentini 129.

Fraxini 128, 142.

fumarum 128.

genisti 122, 128.

goniziae 139.

Graeci 128.

hyosciami 128, 183.

lactueae, lenyseiti 128.

ligni Casti 142.

lini, maiorannae, malvae,

mesfilorum, melium so-
lis, Melonum 128.

mirabulanorum 139.

mirtillor, Nasturey, Ni-

gellae, Nuclei porfici.

papaveris alb., pasta-

niarum, petroselini,

portulacae, psyli, rapae,

raparum 128.

rapsani 129.

ricini 128.

rutae, Scariola, saxifra-
giae 129.

seselos veri 96.

Sirolios, Staphisagriae,

Sumachi 129.

tauci cretici 128.

urticae 120.

Sepsiszentgyörgyi „Koro-
na“ gyógyszertár 204.

Serap fily Johann 70.

Sericum crudum 111, 115,
141.

Serpentina 145.

Sigerus 48, 55.

Signacula oculariorum 22.

Siliqua 106.

Silvestrini velencei gyógy-
szerész 94.

Singer brassói gyógyszer-
rész 52.

Sirupus (Syrupus).

de absynthio 62.

acetosae simpl. 62, 108.

agresta 62.

aurantiacum 116.

Bisantini 62.

cerasorum, Coralarum 108

de endina e succis 62.

Fragorum 108.

de fumo terrae 62.

Granatorum 134.

Hellebori mont, Jilliqui-
rit 108.

de Liquiritio, de Lupulis,
Melrosarum 62.

Mirting, Mirtini 62, 116.

Mille Citioniorum 62.

Mirobalani b. 138.

Pectoralis 116, 138.

Persicorum flor., Petoni-
cae 108.

de pomis 62, 116.

Ribium 116, 140.

Rosarum 62.

de rosis siccis 116.

de succo, acet. 108.

Violarum 62, 116.

vomitum 108.

Skatula, apró fehér 141.

Skatula electuariumhoz va-
ló 141.

Soborsini „Szentháromság“
gyógyszertár 209.

Soreocollum 107.

Speciálítások, római orvo-
soké 22.

Species.

Aromatici rosati, Bene-
dictae laxativae 55, 126.

Cordialis, diachomini,

diaentrion, diartos, di-

ambra, diamoschi, diani-

si, dianthos, diaphondii,

diatragacanthi 126.

dyacalaminti, dyacimini
55.

dyaentrionum 126.

dyagalangae, dya-Iris-Sa-
lamon, dya-lacca 55.

dyamargarita 126.

dyambra 55.

dyapheniconis, dyaor-
 phaniconis 126.
 dya-papaveris 55.
 dyarotonis alb. 126.
 dyaturbith cum Reubar-
 baro 55, 126.
 dya-tria-Sandali 55.
 dyaxilo Aloes 126.
 dydraganti 55.
 eloscophi, de gemnis fri-
 gidis, de Hyacinthos,
 hyere simplicis, impera-
 toris, latificon, liberan-
 tis, lytontribontis, pe-
 pithemate cordis, succo
 rosarum 126.
 Speckner I. gyógyszerész
 160.
 Spermaceti 140.
 Spica indica 130, 139.
 Spiritus fragorum 136.
 " frumenti 180.
 " rosarum, tartari
 dest. 134.
 Spiritus vini simplex 179.
 Spodium 111, 126, 141.
 Squilla 115.
 Squinantum herba 130.
 Succinum album, citrinum
 107, 242.
 Succus liquiritia 106.
 Sulfur 142.
 " citrinum 115, 139.
 Stenner Frigyes gyógyszer-
 rész 237.
 Stineus marinus 110, 114, 142
 Storax calamit 107.
 Storax liquida 96, 107, 134,
 142.
 Streicher M. gyógyszerész
 183.
 Suffuf 67.
 Syphilis gyógyszere a hi-
 gany 25.
 Szabó Sándor gyógyszerész
 167.
 Szamosujvári „Szenthárom-
 ság“ gyógyszer-tár jogad-
 okmányai 191-198, 204.
 Szatmárnémeti „Gránát al-
 ma“ gyógyszer-tár 209.
 Szatmárnémeti „Korona“
 gyógyszer-tár 204.
 Szászrégeni gyógyszer-tár
 208.
 Szászsebesi „Angyal“
 gyógyszer-tár 204.

Szászvárosi „Arany orosz-
 lán“ gyógyszer-tár 189.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár 48.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tári leltár 1531-ből 54.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tári leltár 1580-ból 69, 72.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár vezetője 1525-ben G.
 Weselin 53.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár vezetője 1531-ben Bar-
 tel 53.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár vezetője 1652-ben Cra-
 mer 54.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár vezetője később Veste
 Gy. 54.
 Szebeni városi gyógyszer-
 tár tulajdonosa Sigerus
 54.
 Szebeni városi gyógyszer-
 ár átadása Black-nak 69.
 Szederjes kenő 79.
 Személyjogu gyógyszer-tá-
 rak 207.
 Székelyhidi „Szarvas“
 gyógyszer-tár 204.
 Székelykeresztúri „Székely“
 gyógyszer-tár 209.
 Székelyudvarhelyi gyógy-
 szertár 202.
 Székelyudvarhelyi „Orosz-
 lán“ gyógyszer-tár 204.
 Széki Tibor dr. egyet. tanár
 244.
 „Szent jobb“ kórház kolozs-
 vári 34.
 „Szentlélek“ kórház 34.
 Szerdahelyi „Isten szeme“
 gyógyszer-tár 209.
 Szerzetesek 32.
 Szerzetesrendek gyógyszer-
 tárai 84, 156.
 Szilágycsehi „Egyszarvu“
 gyógyszer-tár 204.
 Szilágysomlyói „Szenthá-
 romság“ gyógyszer-tár 204
 Sziláby Dániel gyógyszerész
 187.
 Taberezet 63.
 Taberna 16.
 Tábori gyógyszer-tárak 1764-
 ben 157.
 Tachenius gyógyszerész 226
 Tamarind 106.

- Tartarus emeticus 242.
 Tasnádi „Arany oroszán“
 gyógyszer-tár 209.
 Taxa, első hivatalos Drez-
 dában a XVI. században
 73.
 Taxa pharmaceutica Poso-
 niensis 1776-ban 149, 172.
 Taxa rendeletek, osztrák
 172.
 Tábori gyógyszerész 72.
 Tábori gyógyszer-tár 72, 150,
 157.
 Tábori orvos 72.
 Telesphorus 27.
 Temesvári gyógyszer-tárak
 története 150.
 Temesvári helyőrségi
 gyógyszer-tár 156, 204.
 Temesvári „Fekete sas“
 gyógyszer-tár 159, 204.
 Temesvári „Irgalmas“
 gyógyszer-tár története
 154, 189.
 Temesvári „Király“ gyógy-
 szertár 160, 208.
 Temesvári „Segítő Szűz
 Mária“ gyógyszer-tár 159,
 204.
 Temesvári „Szenthárom-
 ság“ gyógyszer-tár 160.
 Temesvárosi tábori gyógy-
 szertár 150.
 Terebinthinae 142.
 Dr. Ternajgó József 238.
 Terra sigillata 106, 113, 120,
 139.
 Tégelyek 1793-ban 181.
 Thea-kenőcs 79.
 Theriaca Andromachi 92.
 Theriaca communis 93, 116.
 Theriaca communis recept-
 je 94.
 Theriaca Venetiana 92, 140.
 Thimiama 141.
 Tinctura benzoës 82.
 Tinctura mumiae 109.
 Tollassi Gy. gyógyszerész
 oklevele 1779-ből 215, 216.
 Tomasehek 19.
 Tordai „Arany szarvas“
 gyógyszer-tár 204.
 Torkos-féle „Taxa pharm.
 Posoniensis“ 220.
 Török lakat 136.
 Törökök Erdélyben 48.
 Török uralom Temesvárt
 151.
 Tragacanthi 107.
 Trangus I. miskolci gyógy-
 szerész 223.
 Trochiscus 60, 66.
 alchacengii, alhandali 127.
 de Caparibus, de Carobe
 60.
 de rupatorio 127.
 de Tirot 66.
 Dyamirrhæ 60, 240.
 Dyarodon 60.
 pp. de vipera 127.
 Tromsdorf gyógyszerész-
 tanár 184.
 Turbit-Turpetum 130, 139,
 140.
 Tutia alexandriaca pp. 127,
 142.
 Tyrus — vipera husa 94.
 Tzanankhi Máté I. Rákóczi
 Gy. orvosa 78.
 Ujaradi „Szentháromság“
 gyógyszer-tár 204.
 Unguentum.
 ad adipibus 63.
 de Anathini Arthanita
 133, 134.
 ad tinararum, Aegyptia-
 cum, Agrippae 134.
 album 82, 134.
 Althæae 134.
 arogon, Comitissae 133,
 134.
 de corticibus castanea-
 rum, de pro oculis, de
 pro vermibus 63.
 diacorum flavum, dial-
 theani 79.
 diaphoreticum 240.
 maturitativum 79.
 noricum, opthalmicum 134
 pectorale 134, 138.
 popolionis 134.
 pro oculis 63.
 refrigeridans Galeni, rosa-
 rum 134.
 rubrum potabile 63., 134.
 spleneticum 133., 134., 140.
 stomachale 63., 64., 134.
 Urina neonatorum, virgi-
 num 109.
 Valentinus aromatarium 51.
 Valerius Cordus 69.
 Városi gyógyszer-tárak 52.,
 152., 188.
 Velencei terjék 91.
 34.

- Verespataki gyógyszer-tár 208.
 Villanovanus Arnoldus 68.
 Vicus unguentarius 16.
 Vipera husa — Tyrus 94.
 Viridae aeris 112, 115, 142.
 Visti quaercini 122.
 Vitriolum album 115., 142.
 Vitriolum Hungaricum 113, 239.
 Vitriolum viride 113, 115.
 Vitrum antemonei 96.
 Vizvonó rézfazék, rézlombik 136.
 Voitus Eliás gyógyszerész 48.
 Wagner Arthur gyógyszerész 238.
 Welits Károly 211, 238, 240.
 Welits Sámuel gyógyszerész oklevele 1776-ból 209, 212, 213.
 Weselin Gy. a szepeni városi gyógyszer-tár vezetője (1525) kölesönt kap 53.
 Weste Gy. szepeni gyógyszerész 1600-ban 54.
 Weste György gyógyszer. „Erdély melegforrásai“ 230.
 Winkler Lajos dr. egyet. tanár 245.
 Wladar M. m.-vásárhelyi gyógyszerész 170.
 Wohlmann gondnok 185.
 Wolff János gyógyszerész-botanikus 245.
 Wolfgang apothecarius (1528-ban) 51.
 Wund-balsam 82.
 Würtz prof. gyógyszerész 230.
 Zilahi „Mérleg“ gyógyszer-tár 204.
 Zingiber 123.
 Zingiber condit. 108, 142.
 Zukarum taberczet 63.
 Xenodochium (Hospitale) 34.

